SCHRIFTBEGINSELEN TER SCHRIFTVERKLARING

SCHRIFTBEGINSELEN TER SCHRIFTVERKLARING

EN

HISTORISCH OVERZICHT OVER THEORIEËN EN WIJZEN VAN SCHRIFTUITLEGGING

DOOR

Dr S. GREIJDANUS

UITGAVE VAN J. H. KOK N. V. TE KAMPEN
1946

Aan de nagedachtenis
mijner lieve Vrouw

INLEIDING.

1. Gebruikelijke termen.

a. Eene aanwijzing of uiteenzetting van, of ook theorie over, de verklaring van eenig boek of kunstwerk wordt tegenwoordig veelal Hermeneutiek genoemd. Deze naam kwam voor deze wetenschap op in de 17e eeuw, maar werd eerst in de 19e eeuw meer de daarvoor gewone. E. von Dobschütz schrijft te dezer zake: „Der Name Hermeneutik für die Theorie der Schrifterklärung scheint eine Erfindung des Pseudoklassizismus des 17. Jahrhunderts zu sein. Bei Plato ... bedeutet er etwas anderes. Er taucht, soviel ich sehe, zuerst bei dem Strassburger Joh. Conr. Dannhawer 1654 auf, findet sich dann neben „ars interpretandi" ... und „Auslegekunst" ... und wird durch J. J. Rambach (Jena 1728) und besonders durch Schleiermacher (1809) zu einem geläufigen Terminus", *Vom Auslegen des Neuen Testaments,* 1927, S. 5_2. Hij is een tot zelfstandig naamwoord geworden oorspronkelijk adjectief of bijvoegelijk naamwoord, n.l. hermeneutica, Grieksch ἑρμηνευτική. Daarbij moet dan als substantief gedacht worden scientia, of ars, Grieksch ἐπιστήμη, of τέχνη, d. i. wetenschap, of kunst, al naar men het oog heeft op de theoretische behandeling, dan wel op de practische uitvoering of toepassing.

b. Dit adjectief komt van ἑρμηνεύειν, welk woord zijn wortel heeft in „εἴρω, sero, aneinanderreien, verio, wovon verbum, aussagen, lernen", G. Heinrici, Art. *Hermeneutik* in *H. R. E.*[3], VII, S. 719. Daarmede worden twee gedachten uitgedrukt. Die van vertalen of vertolken, d. i. overbrengen van de eene taal in eene andere, interpretari, vgl. Joh. 1 : 42 en 9 : 7, gelijk ook sterk uitkomt in de samenstelling μεθερμηνεύεσθαι, overzetten, vertalen, Matth. 1 : 23; Marc. 5 : 41; en ten tweede die van verklaren, uiteenzetten, explicare, zooals vooral aan het licht treedt in het compositum διερμηνεύειν, uitleggen, verklaren, Luc. 24 : 27. E. von Dobschütz schrijft dienaangaande: „ἑρμηνεύειν = interpretari wird im Altertum sowohl vom Auslegen als vom Uebersetzen gebraucht, es wird zunächst auf die Deutung dunkler Orakelsprüche angewandt, dann aber auch auf die Ausdrucksweise", a. w. S. 16_{35}; vgl. ook G. Heinrici t. a. p.

c. De Hermeneutiek moet nu de regelen opsporen, in het licht stellen, en in systeem brengen, volgens welke eenig woord of ge-

schrift of kunstwerk verklaard, uitgelegd moet worden, zal men den zin daarvan goed verstaan. Zij is dus een hulpmiddel voor de exegese. Deze laatste is het doel. De eerste moet den weg wijzen voor dat doel. Zij is „ea disciplina, quae intelligendi et rite interpretandi ... viam monstrat", A. Kuenen, *Critices et Hermeneutices Librorum N[i]. Foederis Lineamenta*[2], 1859, § 2 p. 1: die wetenschap, welke den weg wijst tot het begrijpen en rechte verklaren. We zouden haar de theorie van de exegese kunnen noemen, die uiteenzet, hoe men te werk moet gaan bij de verklaring van iemands gesproken of geschreven woorden, om deze recht te doorzien en juist op te vatten. Maar omdat we nooit alle regelen voor de exegese aangeven en in systeem brengen kunnen, en er steeds allerlei bizondere, of ook individueele, gevallen overblijven, en daarbij de Hermeneutiek niet maar dient uiteen te zetten, hoe geëxegetiseerd wordt en is, doch hoe geëxegetiseerd moet worden, en bij de Heilige Schrift, hoe dat moet naar Gods wil of openbaring, daarom is de aanduiding der Hermeneutiek als „theorie der Exegese" niet volledig, allicht misvatting wekkend, en niet aanbevelenswaardig. De Exegese is meer dan practische toepassing der Hermeneutiek, hoezeer zij dat zakelijk ook is. Vgl. ook Dr F. W. Grosheide, *Hermeneutiek*, blz. 1. In de Hermeneutiek geeft de exegese zich rekenschap van hare arbeidswijze, om met heldere bewustheid te werk te gaan, en eventueele fouten te verbeteren of te vermijden.

d. Wanneer we nu bij dit woord Hermeneutiek het bijvoegelijk naamwoord sacra voegen, Hermeneutica sacra, geven we daarmede aan, dat we handelen over de verklaringswijze van de Heilige Schrift. Sacra beteekent heilig. En we noemen deze Hermeneutiek aldus, omdat zij te doen heeft met Gods Woord, en dat Woord verre uitgaat boven alle schepselenwoord, en zij hare regels voor Schriftverklaring, wat de hoofdzaak aangaat, moet opdiepen, aflezen en afleiden, uit de Heilige Schrift. Deze werd geïnspireerd door den Heiligen Geest, heet daarom Gods Woord in bizonderen en eigenlijken zin, bevat Gods bizondere openbaring. Beantwoordt nu de Hermeneutica sacra aan haar naam, en geeft zij, wat zij geven moet, n.l. uiteenzetting van de wijze, waarop God, blijkens Zijn openbaring in de Heilige Schrift, te kennen geeft, hoe, op welke manier, Zijn Woord of de Heilige Schrift uitgelegd moet worden, dan is zij eene theologische wetenschap, doet zij iets van God kennen, van Zijn denken en de wijze Zijner Zelfopenbaring in de Heilige Schrift, is zij Theologie, en dus disciplina of scientia theologica hermeneutica. Als zoodanig heeft zij dan ten aanzien van Gods Woord of de Heilige Schrift op te sporen, aan te wijzen, uiteen te zetten, wat God in de Heilige Schrift openbaart omtrent de wijze, waarop de Heilige Schrift als Zijn Woord en naar Zijnen wil uitgelegd of verklaard moet worden. Zij is die wetenschap der

Theologie, welke tot studieobject heeft Gods openbaring in de Heilige Schrift over de regelen voor, of de wijze van, het zuivere en volle verstaan en juiste verklaren van de Heilige Schrift, of van Gods gedachten en bedoelingen in en met Zijne openbaring in de Heilige Schrift. En zij moet dan die regelen zooveel mogelijk opzoeken, in het licht stellen, en in systeem brengen.

e. Wezen en taak van de Hermeneutiek hangen dus samen met, en worden bepaald door, wezen en taak van de exegese. Dit laatste woord komt van ἐξηγεῖσθαι = uitvoeren, uitleiden. In de Heilige Schrift heeft het den zin van verhalen, achtereenvolgens meedeelen, Luc. 24 : 35, vgl. ook Hand. 10 : 8; 15 : 12, 14; 21 : 19, èn ten tweede die van verklaren, uitleggen, Joh. 1 : 18. Met dat woord wordt die wetenschap aangeduid, die tot taak heeft de uiteenzetting van hetgeen gesproken werd of geschreven staat, opdat het verstaan worde. „Qui librum legit, cupit intelligere, id est, perspicere, quae author sensit, et ideo verbis expressit, ut lectores, quibus scripsit, perciperent", J. Jahn, *Enchiridion Hermeneuticae generalis tabularum. Vet. et N^{i}. Foederis*, 1812, p. 1: wie een boek leest, wenscht te begrijpen, d. i. te doorzien, wat de auteur meent, en derhalve in woorden uitgedrukt heeft, opdat de lezers, voor wie hij schreef, het zouden verstaan. En „men verstaat iemands woorden, schrijft J. I. Doedes, als men er hetzelfde bij denkt, dat de schrijver of spreker er bij gedacht heeft, en ook bij gedacht wilde hebben," *Hermeneutiek voor de Schriften d. Nieuwen Verbonds*[3], 1878, § 2, blz. 2.

Bij de Heilige Schrift moeten we echter steeds wel bedenken, dat het ten principale en laatste gaat niet om de gedachten en bedoelingen van de auctores secundarii of menschelijke schrijvers, maar om die van den Auctor primarius, God Zelven, Wiens dienstknechten, organen, instrumenten die menschen als auctores secundarii waren.

F. Torm, *Hermen. d. N. Testaments,* 1930, schrijft: „Die Hermeneutik will die Erzeugnisse menschlicher Geistestätigkeit verstehen, will m. a. W. zum Verständnis der menschlichen Persönlichkeit anleiten", S. 1. Dit kunnen we niet zonder meer aanvaarden. Want het verstaan of begrijpen der persoonlijkheid van den spreker of schrijver moge een verder reikend doel der exegese zijn, en er zoo mogelijk door bevorderd worden, en ten deele óók in liggen, maar het verstaan van wat gezegd werd, of geschreven staat, is toch het eigenlijke doel der exegese. Dit geeft F. Torm trouwens zelf ook toe, als hij S. 10 schrijft: „Dennoch ist die Aufgabe des Erklärers so weit und umfassend zu bestimmen, dasz es *den vollen Geistesgehalt der vorliegenden Worte zu erfassen gibt*". En S. 8 zegt hij: „Es nützt einfach nichts, in hohen Tönen davon zu reden, dasz die lebendige Persönlichkeit der eigentliche Gegenstand aller

Exegese sei. Denn alles im allen genommen können wir über einen Verfasser nichts anderes aussagen, als was wir aus seinen Worten herauslesen können. Betrachtet man seine Worte als das Untergeordnete und will man ohne diese oder über diese hinweg sein inneres Leben ergründen, so kann man hierüber zwar viele Worte sagen — es werden aber Worte sein, die nichts sagen."

Ook Dr F. W. Grosheide schrijft: „De verklaring heeft zich te bepalen tot den tekst, gelijk die daar ligt, en heeft niet de roeping andere dingen met den tekst of den tekst met andere dingen in verband te brengen... De uitlegging heeft haar doel bereikt, als de tekst is verklaard, hoogstens kan men nog tot de uitlegging rekenen het karakteriseeren van een geschrift als geheel, waardoor men het zijne plaats aanwijst naast of onder min of meer gelijksoortige", a. w. blz. 16. Bovendien moeten we bedenken, dat er van een begrijpen van God in het geheel geen sprake kan zijn, Job 36 : 26.

f. Voor deze exegese en dit verstaan van den zin van het gesproken of geschreven woord is ook de persoonlijkheid van den verklaarder van belangrijke beteekenis. „Das Verstehen zeigt verschiedene Grade. Diese sind zunächst vom Interesse bedingt. Ist das Interesse eingeschränkt, so ist es auch das Verständnis", schrijft W. Dilthey, *Die Entstehung der Hermeneutik,* S. 189. Voor het verstaan is noodig geestelijke verwantschap. „Dem *Verwandten* erschliesst sich das *Verwandte",* J. Wach, *Das Verstehen,* I, 1926, S. 38. En E. von Dobschütz schrijft: „Het is de stof, die den geest der uitlegging bepalen moet. Gelijk een geheelonthouder moeilijk de rechte uitlegger van de liederen van een Anacreon of van Sappho zijn zal, so kann ein Mensch, der nicht gewisse Voraussetzungen mitbringt, sagen wir kurz, der nicht innerlich fromm ist, mag er noch so gelehrt sein, das Neue Testament nicht ganz verstehen, nicht kongenial interpretieren," a. w. S. 28. Voor het rechte verstand moet er, althans om de Heilige Schrift uit te leggen, bij den exegeet zijn congenialiteit met, en sympathie voor, hetgeen uitgelegd zal worden. De Heilige Schrift zelve drukt dit zoo uit: ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ· μωρία γὰρ αὐτῷ ἐστιν, καὶ οὐ δύναται γνῶναι, I Cor. 2 : 14: de natuurlijke mensch — d. w. z. de onwedergeboren mensch, zooals hij is krachtens den val in het Paradijs — neemt de dingen des Geestes van God niet aan, want zij zijn hem dwaasheid, en hij kan ze niet kennen. Vgl. ook Joh. 5 : 43—44; F. W. Grosheide, a. w. blz. 40 vv.; W. Schulte, *Wesen u. Grenze d. theol. Hermeneutik* in *Zeitschrift für Theologie u. Kirche, Neue Folge,* 19. Jhrg. Heft 4, 1938, S. 283-304.

Hiermede staat in verband, dat de een meer geschikt is voor de uitlegging van het eene soort van geschriften, de ander voor eene andere soort; en bij de Heilige Schrift de een voor die van de

historische boeken, een ander voor die van de profetische, een derde voor die van de Paulinische, of voor die van de Johanneïsche geschriften. Er kan zelfs verschil van geschiktheid zijn bij denzelfden persoon in onderscheiden tijd. „Aus alledem folgt, dasz verschiedene Personen ein ganz gleiches Verständnis in diesen Fällen nicht haben können, ja auch nicht einmal derselbe Mensch versteht ganz gleich zu verschiedenen Zeitpunkten seines Lebens. Hat er inzwischen eine seelische Entwicklung durchgemacht, wird diese notwendigerweise sein späteres Verständnis prägen", F. Torm, a. w. S. 12 f. We moeten echter ook weer iets anders niet vergeten, waarop E. von Dobschütz wijst met deze woorden: „Aber zum Glück findet die Kongenialität eine Ergänzung in der Anpassungsfähigkeit, die solche Unterschiede ausgleicht, wenn nur die allgemeine Empfänglichkeit für das betreffende Genus vorhanden ist", a. w. S. 28_{63}. Bij het verstaan van de Heilige Schrift komt het aan op wedergeboorte, verlichting, bezieling, leiding door den Heiligen Geest, al wordt daarmede niet ontkend, dat ook een onwedergeborene door eene algemeene bestraling en besturing des Heiligen Geestes wel allerlei van de Heilige Schrift kan verstaan. Ook is niet genoeg, dat wij eene bepaalde bedoeling of beteekenis voelen, maar „der sprachliche Ausdruck, nach allen Regeln der Wissenschaft untersucht", moet tot deze of die uitlegging voeren: „dasz der Zusammenhang die Gesamtanschauung des Autors, die Quellen u. s. w. diese Auslegung fordern darauf kommt es an," E. von Dobschütz, a. w. S. 29.

g. ἑρμηνεύειν kan synoniem zijn met ἐξηγεῖσθαι. J. I. Doedes schrijft te dien aanzien: „Wat ἑρμηνεύειν en ἐξηγεῖσθαι aangaat, beide werkwoorden beteekenen uitleggen, verklaren; maar ἑρμηνεύω, is ook vertalen, en ἐξηγέομαι ook vertalen; ἑρμηνεύτης en ἐξηγητής zijn beide gebruikelijk voor iemand die uitlegt, verklaart, en ἑρμηνεία zoowel als ἐξήγησις wordt gebruikt voor een commentaar op een geschrift," a. w. blz. 3. En op de vraag, of in de Hermeneutiek onderscheiden moet worden tusschen uitleggen explicare, ἐξηγεῖσθαι, en verklaren, interpretari, ἑρμηνεύειν, kan men, zegt hij, antwoorden: „dat *uitleggen* eigenlijk is het ontvouwen van hetgeen in de woorden opgesloten ligt (involuta evolvere) en *verklaren* meer het duidelijk maken van hetgeen niet duidelijk is, door het aanbrengen van licht over het duistere (obscuris lucem addere). In het algemeen, gaat hij voort, heeft de *uitlegging* meer met de woorden, de *verklaring* meer met de zaken te doen." En op blz. 4 voegt hij hier nog aan toe: „Al heeft men *uitgelegd,* daarmede is somtijds nog niet alles *verklaard,* en om tot het verklaren te kunnen overgaan, moet toch eerst *uitgelegd* zijn."

A. Kuenen zegt te dezer zake: „Discrimen interdum statuitur

interpretationem inter et *explicationum,* ita quidem, ut in hac auditorum seu lectorum tam capacitatis quam indigentiae ab interprete ratio habeatur", a. w. § 9, p. 63: somtijds wordt er een onderscheid gesteld tusschen interpretatie en explicatie, en wel zóó dat bij deze laatste door den interpreet rekening gehouden wordt zoowel met de vatbaarheid, als met de behoefte van de hoorders of lezers. Moge men echter op deze wijze beide woorden kunnen onderscheiden, het wordt toch niet immer aldus gedaan, en is ook deels willekeurig. Beide woorden worden wel door elkander gebruikt. Doch het wetenschappelijk spraakgebruik heeft allengs ze toch in dien zin onderscheiden, dat Hermeneutiek genoemd wordt de uiteenzetting van de wijze waarop, of van de regelen, volgens welke, uitgelegd moet worden, maar Exegese de uitlegging of verklaring zelve. Desbetreffend schrijft F. Torm: „Obwohl die Ausdrücke ἑρμηνεύειν (ἑρμηνεία) und ἐξηγεῖσθαι (ἐξήγησις) in der alten Kirche beide für erklären oder auslegen gebraucht wurden, ist im kirchlichen Sprachgebrauch zur Bezeichnung des Auslegens das Wort Exegese durchgedrungen. In neuerer Zeit hat man dagegen das Wort Hermeneutik zur Bezeichnung der *Theorie des Auslegens* herangezogen, die man früher öfter mit dem Ausdruck ars interpretandi bezeichnete. Erst im 17. Jahrhundert können wir das Wort Hermeneutik in dem jetzt vorliegenden Gebrauch nachweisen", a. w. S. 1; vgl. ook F. W. Grosheide, a. w. blz. 16 v.

Het woord interpretari kunnen we ook nemen als vertalen, d. i. als overbrengen uit de eene taal in eene andere, vertere, μεθερμηνεύειν, èn ook als verklaren, ontvouwen, toelichten, uiteenzetten. Vertalen wordt noodzakelijk bij hetgeen in eene vreemde taal gezegd wordt, of geschreven staat; verklaren kan onmisbaar zijn ook bij hetgeen in de eigen taal van den hoorder of lezer wordt medegedeeld. „In versione non tantum sensa authoris adaequate exprimenda sunt, sed idem etiam orationis genus et color conservandus est, quod praeter vastam linguae utriusque et rerum notitiam, porro acumen ingenii, acre judicium, magnam in hac re paritiam ac multam exercitationem requirit," J. Jahn, a. w. p. 7: Bij het vertalen moeten niet alleen de gedachten van den auteur volkomen worden uitgedrukt, maar ook het soort van redevoering en de kleur worden bewaard. En dat vereischt, behalve een uitgebreide kennis van beide talen en van de zaken, voorts een fijn onderscheidenden geest, een scherp oordeel, groote ervaring en veel oefening in deze zaak. Hij schrijft verder: „In enarratione vero non solum sensus authoris clarioribus verbis exponendus et argumentis comprobandus est, sed etiam res vel doctrinae, quae traduntur ... ex aetate et regione authoris non minus dilucide quam subtiliter explicandae sunt, ut enarratio sit non tantum grammatica sed etiam historica et historoco-theologica". Bij het vertalen, d.i. ver-

klaren, echter moet niet alleen de bedoeling van den auteur met helderder woorden worden uiteengezet en door argumenten bevestigd, maar ook moeten de zaken of de leeringen, die overgeleverd worden, uit den tijd en de landstreek van den auteur niet minder duidelijk, dan nauwkeurig, verklaard worden, zoodat de verklaring niet slechts grammaticaal is, maar historisch en historisch-theologisch. Vgl. ook F. W. Grosheide, a.w. blz. 136.

h. Bij alle menschelijke woorden en geschriften kan uitlegging noodig zijn. En daarbij worden dan hermeneutische regelen in toepassing gebracht. Daarom kan men spreken van eene generale of algemeene Hermeneutiek, die aangeeft, op welke wijze men handelen moet om menschelijke uitingen in woord en geschrift recht te verstaan en te verklaren. Voor zulk verstaan en uitleggen is dan noodig kennis van gebruikte taal, van spreek- en schrijfwijze, literatuursoort, onderwerp, vaktermen, schrijver of spreker, doel, omstandigheden, verhoudingen, aangesproken of geadresseerden persoon, tijd, enz. Deze hermeneutica generalis kan nog weer gespecificeerd worden naar het terrein van wetenschap, waarop een gesprek, verhandeling, geschrift, zich beweegt: Rechten, Medicijnen, Natuurkunde, Letteren, Philosophie. Deze wetenschappen stellen elk op haar gebied weer bizondere eischen: kennis van feiten, termen, geschiedenis, vraagstukken. Dit is natuurlijk ook zoo met betrekking tot de Theologie. En zoo bestaan er ook voor elk van deze wetenschappen afzonderlijke Hermeneutieken. In 1919 b.v. gaf C. Robbert uit: *Archeologische Hermeneutik. Anleitung zur Deutung klassischer Bildwerke.*

Maar de Hermeneutiek der Heilige Schrift is niet een onderdeel van deze algemeene Hermeneutiek. Zij is een Hermeneutica sacra. En dit laatste woord wijst op een boven het creatuurlijke uitgaanden, Goddelijken factor. Het boek, waarvan in zeer eigenlijken en bizonderen zin God auteur is, zonder dat daarmede ook maar eenigszins te kort gedaan wordt aan, of opgeheven wordt, het auteurschap der menschelijke schrijvers, is de Heilige Schrift, en zij alleen. Van Hermeneutica sacra kunnen we dan ook alleen maar spreken bij de bizondere openbaring Gods, de Heilige Schrift. En omdat God alle menschen oneindig ver te boven gaat, ook in denken en bedoelen, moet ook bizonder gevraagd worden, op welke wijze bij de exegese van de Heilige Schrift gewerkt moet worden, om Zijne bedoeling met en in haar op te sporen, te doorzien, uiteen te zetten. Welke zijn de bizondere regelen, die hier gelden? Dat moeten we zoeken te weten te komen uit de Heilige Schrift zelve, omdat God daarin ook de wijze aangeeft, waarop Hij wil, dat Zijn Woord uitgelegd zal worden.

Nu heeft God Zijn Woord in de Heilige Schrift gegeven door menschendienst. Daarom gaan in het algemeen ook de regelen voor

de algemeene Hermeneutiek door voor de sacra. Maar voor hoever, en welke andere regelen hier nog bijkomen, moet uit de Heilige Schrift zelve geweten worden. We moeten daarbij echter niet over het hoofd zien, dat de menschelijke auteurs tot hun arbeid aan de Heilige Schrift door God zijn gevormd, bekwaamd en geleid. Zij werden door God eerst toebereid tot dezen arbeid. En toen bezigde Hij hen als Zijne organen of instrumenten. Zoodat de Heilige Schrift, hoezeer zij ook product van menschenarbeid zij, toch ten hoogste en in wezen, gave Gods is, Zijn Woord, uit te leggen naar de door Hem daarin geopenbaarde regels van Zijn denken en bedoelen. Wanneer daarom J. I. Doedes schrijft: „Hetgeen de algemeene Uitleggingsleer voorschrijft, blijft van kracht in de Hermeneutiek van de Schriften des Nieuwen Verbonds", a. w. blz. 4, kunnen we in algemeenen zin dit aanvaarden. Want er is geen strijd tusschen de algemeene Hermeneutiek en de Hermeneutica sacra. Doch wanneer J. I. Doedes de Hermeneutiek voor de Schriften des Nieuwen Verbonds noemt „de toepassing alzoo van het algemeen geldende voor een bepaald geval", blz. 5, stemmen we daarmede niet in. Dan toch wordt het eigenlijke wezen en karakter der Heilige Schrift over het hoofd gezien, n.l. dat zij in zeer bizonderen en eigenlijken zin is het Woord van God, hoewel dan door menschendienst. En evenmin als wij God subsumeeren mogen onder het algemeene begrip wezen, als ware Zijn wezen gelijksoortig aan dat van schepselen; en evenmin als Gods geest is in soortgelijken zin als engelen en menschenzielen geesten zijn, a. h. w. slechts eene bizondere species van hetzelfde genus, even zoomin mogen we Gods Woord beschouwen en behandelen als ware het in wezen gelijk aan het woord van schepselen, van menschen, daarvan niet generiek onderscheiden, maar slechts specifiek, als in ondergeschikte punten. Daarom is de Hermeneutica sacra ook iets anders en meer dan de algemeene Hermeneutiek, iets sui generis, hoeveel zij ook met deze laatste gemeen hebbe, iets anders en meer dan de toepassing van deze laatste op de Heilige Schrift.

2. **Woord.**

a. Bij een auteur is, in het algemeen gesproken, de gedachte het eerst, en komt dan het woord, dat die gedachte moet mededeelen of vertolken. Hij heeft iets te zeggen, en weet wat hij uitdrukken wil, en kiest of zoekt nu het woord en den woordvorm en de woordverbinding, om daarin den inhoud van zijn bewustzijn, voor zoover het hem belieft, bekend te maken, te openbaren. Voor den ander is zijn bewustzijnsinhoud verborgen, totdat hij dien hoorbaar of zichtbaar uitdrukt. Vgl. Dr J. Woltjer, *Het woord, zijn oorsprong en zijne uitlegging*, 1908. Maar de hoorder of lezer moet,

om de gedachte van den auteur te leeren kennen, den omgekeerden weg bewandelen. Hij moet gaan als van buiten naar binnen, en komt eerst door het woord tot de kennis van de daarin door een auteur meegedeelde gedachte. Heeft hij die gedachte leeren kennen, dan kan hij vervolgens op zijne beurt ook uitgaan van die gedachte om te zien hoe schoon en vol en juist zij in het woord is uitgedrukt, of ook hoe gebrekkig.

Ook bij God gaat de gedachte vooraf aan hare openbaring, doch wij hebben om die geopenbaarde Godsgedachte te leeren kennen, de Heilige Schrift nauwkeurig na te gaan van woord tot woord, van zin tot zin, van deel tot deel. Slechts op die wijze zullen wij in staat zijn althans iets te mogen verstaan van wat God in de Heilige Schrift mededeelt. Voor critiek is hier natuurlijk nimmer plaats, noch wat den inhoud der gedachte aangaat, noch wat haren vorm van mededeeling betreft. Ten aanzien van de auctores secundarii zijn wij evenmin in staat ons als rechtstreeks of onmiddellijk met ons bewustzijn in hun geest en gedachtenwereld in te zetten, maar moeten wij evenzeer aanvangen met het onderzoek van hun woord, om aldus door te dringen tot hunne bedoeling. De verklaring van de Heilige Schrift moet derhalve beginnen met het nauwlettend acht geven op, en overwegen van, het gekozen woord en zijne beteekenis, zijn vorm, zijn verband.

b. Bij het opzoeken van de beteekenis van een woord mogen we echter niet volstaan met het opslaan van eenig woordenboek, om daaruit de wedergave, omschrijving, vertolking van een woord slechts over te nemen. De menschelijke taal is toch aan wisseling onderhevig. Een woord heeft niet eene constante beteekenis, die steeds en bij allen dezelfde zou zijn. Der menschen taal is zielsuiting. Met den mensch zelf ondergaat ook zijne taal verandering. Daarbij kwam de zondeval des menschen ook op zijne taal verstorend en verdervend inwerken. Bovendien brak God de oorspronkelijke eenheid van 's menschen taal bij den torenbouw van Babel, Gen. 11 : 1—9.

Ook ondergaan de onderscheiden talen voortdurend wijziging en zelfs bij den enkelen persoon kan naar verschil van omstandigheid en tijd onderscheid van taal gemerkt worden. Een enkele brengt wel eens nieuwe woorden in de taal, of doet de woorden gewijzigde begrippen uitdrukken. Ook het Hebreeuwsch en het Grieksch, de beide grondtalen der Heilige Schrift, nu afgezien van een klein deel Arameesch, zijn aan zoodanige verandering niet ontkomen, al kunnen wij dat bij het Hebreeuwsch uit gebrek aan vergelijkingsmateriaal niet zoo aantoonen. Die grondtalen zijn door de auctores secundarii niet voortgebracht, maar gebruikt, zij het ook soms met wijziging. Bij het Grieksch van het Nieuwe Testament kan dit laatste door vergelijking met ander Grieksch duidelijk waar-

genomen worden. Een woord of eene constructie heeft in het Nieuwe Testament niet stellig denzelfden zin als in het Attisch, of eenig ander Grieksch dialect. Wel kan er bij zeker onderscheid van beteekenis nog eenheid van zin te ontdekken zijn, of de overgang van beteekenis aangewezen worden. Maar bij het onderzoek van het bijbelsch Grieksch moeten we ons toch niet door het andere Grieksch, ook niet door de overige Koine, het in het begin onzer Christelijke jaartelling gebruikte Grieksch, laten beheerschen. „We moeten niet vergeten, dat ook de Openbaring Gods groote taalvormende beteekenis heeft. Vele woorden hebben juist door het ceremonieele, het zedelijke, en in het algemeen door het religieuze element in de Heilige Schrift eene andere beteekenis gekregen." L. Berkhof, *Beknopte Bijbelsche Hermeneutiek,* blz. 89. „Determiner avec précision une idée importante, abstracte, complexe, sans autre secours que la science des mots, science toute pleine d'incertitudes, de complications et de vaque, surtout lorsqu'il s'agit des langues bibliques, c'est là une tache dont la difficulté n'est connue que de ceux, qui l'ont consciencieusement essayé," J. E. Cellurier, *Manuel d'Hermeneutique Biblique,* 1852, p. 74/75.

c. Aan de verklaring moet voorafgaan de keuze van den juisten tekst. Moet de verklaring der Heilige Schrift uiteenzetten, wat God in of door haar spreekt, dan dient eerst geweten te worden wat Zijn letterlijke woord is. Daarom moeten eventueele onjuiste lezingen verwijderd, en de rechte lezing vastgesteld zijn. Opdat metterdaad Gods Woord uitgelegd worde, hetwelk Hij ons gaf, en zooals Hij het ons schonk. Ingeslopen menschelijke vergissingen en fouten bij het overschrijven der autographa of oorspronkelijke geschriften, of van latere handschriften, moeten opgespoord, en zoo mogelijk door de juiste vormen en woorden vervangen worden. Dit is dikwerf niet gemakkelijk.

En dan komt het allereerst aan op de kennis van den zin of de beteekenis van het woord. „Om tot eene gezonde uitlegging te komen, moet men eerst het woord, voorzoover dit te bereiken is, als levend woord op zich laten inwerken; daarna wat in vorm, beteekenis en constructie der woorden duister of onzeker blijkt, grammatisch vaststellen, waarbij het technisch milieu van den schrijver, zijn individualiteit, zijne opvatting en het genus van literatuur, waartoe zijn werk behoort, in rekening moeten komen; en eindelijk moet dan het geheel nogmaals, als geheel, door den uitlegger worden gevoeld en overwogen", J. Woltjer, *Het Woord* etc. blz. 59. Uitteraard kan dat op zich laten inwerken van het woord als een levend woord gemakkelijker geschieden bij een geschrift in de eigen taal, dan in eene andere. Bij de eigen taal is er gemeenschap van taalgevoel en taalleven, een kennen der woorden en wendingen als uit eigen zieleleven, of door opvoeding van de

jeugd. Toch komt men ook dan nog wel te staan voor woorden, die men niet kent. In elk geval dient men om eenig gezegde of geschrift te verstaan, eerst kennis te bezitten of te verkrijgen van de beteekenis van het gebezigde woord. Dat geldt ook met betrekking tot het Oude en het Nieuwe Testament. Daarmede staan we voor de etymologische en grammaticale vraagstukken. „Endlich darf auch die *etymologische* Erforschung der Wörter nicht als Quelle des Erkennens ihrer Bedeutung und der Unterscheidung von Grund- und Nebenbedeutung unberücksichtigt bleiben", A. König, *Hermeneutiek des Alten Testaments,* 1916, S. 74.

d. Voor de rechte kennis van een woord komt het lang niet altijd, maar toch meermalen ook aan op de kennis van den stam, of ook zelfs van den wortel. Vergelijking van woorden van denzelfden stam of wortel kan hier van nut zijn. Woordenboeken kunnen hun dienst doen. „Aber der Ausleger des A. T. soll auch die Arbeit der Lexicographen nachprüfen und womöglich weiterfördern", A. König, a. w. S. 68. „Tout dictionnaire donne, il est vrai, le sens des mots, bien ou mal. Mais le dictionnaire, fût-il-infaillible, ce n'est pas du sens général que l'Interprête a besoin, c'est du sens précis avec sa nuance et son degré d'intensité; du sens dans un passage donné, c'est-à-dire une certaine occasion, une certaine circonstance, un certain lieu et sous une certaine plume. Or, c'est précisement ce qui est difficile à déterminer, et d'ordinaire d'autant plus difficile que les cas est plus important", J. E. Cellurier, a. w. p. 75. Ten deele geldt dit ook van de woordenboeken op het Nieuwe Testafent, althans de eisch van het „nachprüfen". Intusschen moeten we ook weer niet te hooge verwachtingen voor de verklaring der Heilige Schrift koesteren van naspeuring van stam en wortel van woorden. „Met betrekking tot vele woorden zeggen de Lexicographen ons, dat zij zelf hunne afleiding niet kennen; en ook waar die bekentenis ontbreekt, blijkt het niet zelden, dat zij in het onzekere verkeeren doordien zij onderling van elkander verschillen," L. Berkhof, a. w. blz. 87. Hij gelooft niet, dat de exegeet zich veel met etymologische onderzoekingen behoeft op te houden. „Toch zijn er ook gevallen, waarin het voor een uitlegger van het grootste belang is, om de etymologie van een woord te kennen. Het helpt niet zelden de beteekenis van een woord bepalen, en werpt daarop vaak een verrassend licht," blz. 86. En hij noemt dan enkele voorbeelden. Ook J. E. Cellurier schrijft: „L'Etymologie est une ressource attrayante, parfois nécessaire, mais souvent perfide. Le philologue qui l'emploie, arrive ou croit arriver par sa reduisante analyse à voir clairement un sens inconnu dont la découverte va le recompenser. Mais cette découverte n'est bien souvent qu'une illusion, et l'analyse étymologique ne donne jamais de certitude entière. Cela resulte nécessairement et de la multiplicité des rapports

possibles entre le sens primitif et les sens dérivés, et des bizarreries de l'usage", a. w. p. 84.

e. Veelal is het woord meer dan zijn stam. Het is afgeleid, of samengesteld. Dan moeten we ook acht geven op die samenstellende deelen, voor- of achtervoegsels, op den aard der samenstelling, op de onderscheiden deelen der samenstelling, en op hunne vereeniging tot een geheel. „... un philologue exercé ne s'en tiendra pas aux règles générales, mais saura tirer quelque lumière de la forme des mots et de leur nature intime. Le caractère spécial du Grec et de l'Hébreu lui fournira bien des secours. Dans ces langues... certaines terminaisons de l'adjectief en catégorisent la signification, certaines modifications du substantif lui confèrent un sens augmentif ou diminutif", J. E. Cellurier, a. w. p. 83/84.

Bizonder moet ook het woordgebruik worden nagegaan; allereerst natuurlijk bij denzelfden auteur, maar voorts ook bij anderen. Want alle auctores secundarii zijn ten slotte organen geweest in de hand van den éénen Auctor primarius. Op zichzelf is met dit onderzoek de beteekenis van een woord op eene bepaalde plaats nog niet vastgesteld. Dit woord kan op die plaats a. h. w. eene eigene beteekenis hebben. Dezelfde schrijver kan met eenzelfde woord op de eene plaats iets anders bedoelen kenbaar te maken, dan op eene andere. En een ander auteur kan met hetzelfde woord mogelijk eene andere nuanceering uitdrukken. Beslissend is daarom het doorgaande gebruik van een woord voor zijne beteekenis op eene bepaalde plaats nog niet. God heeft Zijne openbaring in steeds rijker vorm gegeven, zoodat er te spreken valt van eene historia revelationis. Daardoor konden verschillende woorden allengs a. h. w. voller beteekenis erlangen. „En gelijk de Openbaring progressief van aard is, zoo hebben ook die woorden in den loop des tijds steeds rijkeren inhoud gekregen. Daaruit volgt, dat, zoo wij de beteekenis van een woord, dat in de Schrift gevonden wordt niet ter helfte, maar volkomen willen kennen, we studie moeten maken van het gebruik, dat er niet alleen in de eerste, maar ook in de laatste periode der Openbaring van gemaakt werd", L. Berkhof, a. w. blz. 89. Zelfs ook waar er geene sprake is van verschil van openbaringsperiode en openbaringstrap kan toch het woordgebruik elders in de Heilige Schrift nog niet zonder meer uitmaken, welke zin aan dat woord op eene bepaalde plaats moet worden toegekend. Daarom moet ook met andere factoren gerekend worden. Maar van belang voor de kennis van den zin, die in een woord ligt, is het nagaan van zijn gebruik wel. En daartoe zijn nuttig goede concordanties, die ons inlichten over de plaats, waar een woord in de Heilige Schrift voorkomt. Met ἅπαξ λεγόμενα, woorden die maar eenmaal voorkomen, is natuurlijk vergelijking met het gebruik elders bij denzelfden schrijver niet mogelijk.

Ook kan men de beteekenis van een woord soms als beter leeren voelen en doorzien door het nagaan van verwante woorden, en van zinverwante woorden, en tegenstellingen. „Gelijk er in iedere taal woorden zijn, die antithetisch tegenover elkander staan, zoo zijn er ook steeds in alle talen, die met elkander overeenstemmen, ongeveer hetzelfde beteekenen. Het staat natuurlijk niet zoo, dat die woorden precies dezelfde beteekenis hebben. Zij duiden wel allen hetzelfde begrip in zijn algemeenheid aan, doch geven voor het overige ieder uitdrukking aan een bepaalde nuanceering van het begrip. Het gebruik van synoniemen bevordert niet alleen de schoonheid der taal daar het variatie geeft in de uitdrukkingen; het verrijkt de taal ook aanmerkelijk, dewijl het in staat stelt, om aan allerlei fijne nuanceeringen in de gedachte uitdrukking te geven. Nu is ook de taal der Heilige Schrift rijk aan synoniemen", L. Berkhof, a. w. blz. 91. Ter nadere toelichting van dit laatste voegt hij er aan toe: „Zoo zijn er b.v. in het Hebreeuwsch 9 woorden vertaald voor *wijn*, 12 zijn er, die *schoonheid*, en 13, die *licht* aanduiden; 14 zijn door *duister* vertaald, 16 door *toorn* en 18 door *vrees;* de woorden *bang* en *bevreesd* staan voor 21 Hebreeuwsche woorden, *verlossen* voor 25, *bedekken* voor 26, *snijden* voor 42, *breken* voor 60", t. a. p. Vgl. voor synoniemen met betrekking tot het Nieuwe Testament: R. Ch. Trench, *Synonyms of the New Testaments,* en G. Heine, *Synonymik des Neutestamentlichen Griechisch.* Eene opmerking van R. Ch. Trench moge hier plaats vinden. „It is plain that when we affirm two or more words to be synonyms, that is alike, but also different, with resemblance in the main, but also with partial difference, we by no means deny that there may be a hundred passages where it would be quite as possible to use the one as the other. All that we certainly affirm is that, granting this, there is a hundred and first, where on would that, granting this, there is a hundred and first, where one would be *more* appropriate than the other", a. w. *New Edition* by A. L. Mayhew, 1901, *Preface to the eighth edition,* p. XII.

Nog moet nauwkeurig acht gegeven worden op den vorm van het woord, dat is bij een naamwoord op naamval en getal, en bij een werkwoord op tijd en wijze, om zijn zin ter bepaalder plaats goed te verstaan. En vooral bij het Nieuwe Testament ook op de plaats, die het woord in den zin inneemt, om den meerderen of minderen nadruk, dien het heeft, te kennen. Daarbij dient men zich ook steeds af te vragen, of een woord in eigenlijken, dan wel in oneigenlijken zin is gebruikt. En evenzeer moet men immer nagaan, of van eenig gezegde of verhaal ook parallele plaatsen in de Heilige Schrift voorkomen. „Ubi autem apertius ponuntur, ibi discendum est, quo modo in locis intelligantur obscuris", Augustinus, *De Doctrina Christiana,* III, 26: waar nu — de dingen — duidelijker ge-

steld worden, daar moet men leeren, op welke wijze zij in duisterder plaatsen begrepen moeten worden. Vgl. II, 9: „ut ad obscuriores locutiones illustrandas de manifestioribus sumantur exempla et quaedam certarum sententiarum testimonia dubitationem incertis auferant": dat tot toelichting van duisterder spreekwijzen voorbeelden genomen worden uit duidelijker, en dat sommige getuigenissen van vaststaande uitspraken den twijfel aan onzekere ontnemen.

3. Syntactische verbinding.

a. Hebben we het enkele woord in zijne beteekenis leeren verstaan, dan komt de vraag naar zijn syntactische verbinding met andere tot zinnen. Het etymologisch-lexicalische leidt tot, en gaat geleidelijk over in, het syntactische: van het woord komen we tot den zin als woordverbinding of woordgroepeering, tot uitdrukking voor een gedachte of een gedachtencomplex. Wel hebben we hier niet te vergeten, dat het thans niet loopt over de vraag, hoe het toegaat in den geest van den schrijver. Want dan is de weg veeleer omgekeerd: niet van woord tot woord om aldus tot zinnen en pericopen te komen, doch over het algemeen hebben we dan eerst de hoofdgedachte, die zich vervolgens in deelen en onderdeelen vertakt en ten laatste in de enkele woorden uitdrukt. „De natuur van het woord bestaat daarin, dat het een organisch geheel is, geenszins een mechanische verbinding van zelfstandige deelen; in zijn wezen is het uiting, openbaring. Het vindt zijn oorsprong in de onbewuste diepten van de ziel, treedt van daar uit in het bewustzijn en ontplooit in het denken en spreken zijnen inhoud in de afzonderlijke voorstellingen en woorden. Het geschreven woord volgt het gesprokene op grooteren of kleineren afstand, afhangende van de vaardigheid des schrijvers", J. Woltjer, *Het Woord* etc., blz. 57. Wij hebben het echter over het verstaan van hoorder of lezer van het van buiten tot hem komende woord. En dan moet begonnen worden met de beteekenis van het enkele woord, hoewel die beteekenis meermalen eerst in het verband of den samenhang recht kenbaar wordt, om daarna voort te gaan tot de verbinding van woorden tot zinnen, ofschoon zoowel dat woord als die woordverbindingen steeds genomen moeten worden als uitingen van de ziel, en verstaan als middelen waardoor een levend organisme zich zoekt te kennen te geven. Hier is wisselwerking tusschen het verstaan van het woord en dat van den zin. Men kan zien, „dasz das Syntaktische mit dem Lexicalischen innig verbunden ist, und dasz, wenn in gewissen Fällen die Construction die genaue Anzeige über die Wortbedeutung giebt, wiederum in anderen Fällen das Verhältnis der Construction nur erst durch die Bedeutung der Wörter in 's Klare gesetzt wird", Ch. G. Wilke, *Die Hermeneutik des Neuen Testa-*

ments, 1844, II, S. 17. Maar het ligt toch voor de hand, bij eene algemeene behandeling aan te vangen met de naspeuring van de beteekenis van het enkele woord, terwijl ook voor den verklaarder van de Heilige Schrift hare waarde behoudt de raadgeving: „bevor du ein Capitel oder einen Texttheil vornimmst, bemerke, wie die Sätze sich nach den Zeichen der Construction formen und theilen, und notire dir dann innerhalb der so abgetheilten Grössen das für die Erklärung schwierige", Ch. G. Wilke, t. a. p.

b. Ten aanzien van de Syntaxis kunnen we bij de Heilige Schrift, en bizonder wat betreft het Nieuwe Testament met zijn Grieksch, komen voor kleinere of grootere moeilijkheden. Er kan weglating, ellipse, zijn van één of meer woorden, vgl. Philip. 3 : 4, of zekere onregelmatigheid, anacolouthie e.d.g., vgl. Philip. 1 : 27; Gal. 2 : 4. Het kan onduidelijk zijn, waarop een woord betrekking heeft, vgl. Luc. 2 : 49; 1 Joh. 5 : 20. Zin- en woordvorm kan zoodanig zijn, dat verschil van opvatting mogelijk is, vgl. Matth. 5 : 21; Rom. 5 : 12. De constructie kan onderscheiden verbinding der woorden toelaten, vgl. Rom. 1 : 17; Joh. 1 : 9; Eph. 1 : 4. Het kan den schijn hebben, dat een woord of constructie zonder wijziging van beteekenis met eene andere verwisseld kan worden, vgl. Rom. 6 : 16 en 19; Rom. 7 : 3 met I Cor. 9 : 19; Luc. 15 : 2 met Gal. 2 : 12. „Im Betreff dieses Falls nun ist dem Ausleger der Rath zu ertheilen erstens, dasz er sich mit dem Sinne einer jeden der gleichbedeutend scheinenden Constructionsarten gehörig bekannt mache; zweitens dasz er auf Seiten des Schriftstellers eher Unterscheidiung als Verwechselung der Redensarten voraussetze", Ch. G. Wilke, a. w. II, S. 19. Dit geval raakt bizonder ook het gebruik van voorzetsels en naamvallen, wanneer het van geene beteekenis schijnt, „wenn entweder *a.* das Verbum, oder die Präposition im Satze mit einem andern Casus construirt, oder *b.* das Verbum einfacher gegeben, oder *c.* statt dieser Präposition dem Verbum eine andere beigestellt, oder das in dem Satze ausgedrückte Verbum des Denkens, Wahrnehmens, Sagens mit einer anderen Bezeichnung der Gegenständlichkeit verbunden worden wäre," Ch. G. Wilke, t. a. p. „Man hat also nicht auf die Bedeutungslosigkeit der Präposition zu schliessen, wenn man bemerkt, dasz der eine Schriftsteller das zusammengesetzte Verbum gesetzt hat, und der andere an der parallelen Stelle das einfache", Ch. G. Wilke, a. w. II S. 43.

Een ruim gebruik wordt in het Grieksch, ook van het Nieuwe Testament, gemaakt van het participium, waarbij we te letten hebben op den tijdsvorm: praesens, fut., aor., perf., en dat een conditioneelen zin kan aangeven, Luc. 9 : 25, of een concessieven, Rom. 1 : 32, of het middel, Matth. 6 : 27, of eene oorzaak, Hand. 4 : 21, of het doel, Matth. 27 : 49, of een tijd,

Matth. 13 : 2, of eene omstandigheid, I Tim. 1 : 13; Gal. 1 : 14.

We kunnen hier ook nog aan toevoegen, dat het voor het rechte verstaan van de Heilige Schrift tevens van belang is acht te geven op de figuren van taal en rede: aposiopesis of verzwijging, Rom. 9 : 22—23; Joh. 6 : 61—62; litotes of meiosis, Joh. 6 : 37; Rom. 1 : 16, contrast, Matth. 7 : 3; 16 : 26; Rom. 2 : 21, paradox en onymoron, I Cor. 3 : 18; Matth. 16 : 25, synecdoche, Luc. 12 : 52, personificatie, Rom. 5 : 14, metonymia, Jud. 7, metaphora, Matth. 5 : 6; Rom. 9 : 16, apostrophe, Matth. 11 : 21—22, rhetorische vragen, Matth. 11 : 7, redeneeringen a minori ad maius, Luc. 11 : 11—13, a maiori ad minus, Matth. 9 : 6, ex absurdo, Matth. 12 : 25—26, ab effectu, Joh. 18 : 36, e concessione, Luc. 13 : 15—16.

Een paar werken zijn hier:

Dr F. W. Grosheide, *Hermeneutiek ten dienste van de bestudeering van het Nieuwe Testament*, 1929.

F. Torm, *Hermeneutik des Neuen Testaments*, 1930.

Dr J. Ridderbos, *Over de uitlegging der Heilige Schrift* in *Bijbelsch Handboek* I, blz. 365—422.

*

EERSTE HOOFDSTUK.

4. Verklaring noodig.

Met Schrift wordt hier bedoeld de Heilige Schrift, en deze naar de Gereformeerde belijdenis genomen als het eigenlijke Woord van God.

Dit Woord van God of deze Heilige Schrift moet geopend worden, Luc. 24 : 32, verklaard, uitgelegd, ontsloten, om naar zijn wezenlijken en diepen zin en rijken inhoud gezien en verstaan te worden. Want hoewel dit Woord of deze Heilige Schrift in zichzelve een licht is, vgl. Ps. 119 : 105, en van God, Die enkel licht is, zonder eenige duisternis, I Joh. 1 : 5, afkomstig is, en van Zijnen Zoon, onzen Heere Jezus Christus, Die het licht der wereld is, Joh. 8 : 12, spreekt, zoo is er niet alleen in den gevallen mensch, die door zijn afval van God verduisterd werd in zijn verstand, Eph. 4 : 18, zooveel, dat zijn oog voor dit licht benevelt, maar is ook het licht, dat God door Zijn Woord of Schrift ons doet toeschijnen, zoo overweldigend groot, dat onze oogen er als te zwak voor zijn, om er recht en goed in te zien, en doet God dat licht bovendien om onzentwil ons bestralen op een wijze, dat wij genoodzaakt worden ons in te spannen en te zoeken, waar en hoe dat licht ons zóó mag beschijnen, dat wij er waarlijk door verlicht en gekoesterd worden tot onze eeuwige behoudenis. Daarom smeekte de Psalmist: Ontdek mijne oogen, dat ik aanschouwe de wonderen van Uwe wet, Ps. 119 : 18, en zeide onze Heiland: Zie dan toe, dat niet het licht hetwelk in u is, duisternis zij. De kaars des lichaams is het oog; wanneer dan uw oog eenvoudig is, zoo is ook uw geheele lichaam verlicht; maar zoo het boos is, zoo is ook uw (geheele) lichaam duister. Indien dan uw lichaam geheel verlicht is, niet hebbende eenig deel dat duister is, zoo zal het geheel verlicht zijn, d. w. z. metterdaad, wezenlijk verlicht, gelijk wanneer de kaars met het schijnsel u verlicht, Luc. 11 : 34—36. Hij sprak Zijne gelijkenissen zoowel om te verbergen, als om ten volle te openbaren, Marc. 4 : 11—12, en dit al naar men zich tegenover Hem en Zijn onderwijs stelde, Matth. 13 : 10—17: aan den eenen kant deels tot straf, maar deels ook nog om voor zwaarder zonde en straf te behoeden degenen, die Hem niet aannamen, aan den anderen kant om de heerlijkheid van hetgeen God in en door Hem schonk, te meer te doen opmerken en genieten.

5. Toch doorzichtig.

De Gereformeerden belijden de perspicuitas van de Heilige Schrift, d. i. hare doorzichtigheid. Zij bedoelen daarmede niet, dat alles in de Heilige Schrift zonder uitlegging voor iedereen duidelijk is. Maar tegenover Rome, dat de duisterheid der Schrift leert, en iedereen in het rechte verstaan van de Heilige Schrift afhankelijk stelt van de uitlegging door de Kerk, d.w.z. door de kerkedienaren en in laatster instantie door den paus, houden de Gereformeerden staande, dat God den weg ter zaligheid in Zijne Schrift zóó eenvoudig en helder heeft geopenbaard, dat een ieder, dien het waarlijk om zijne eeuwige behoudenis te doen is, dien weg daarin ontdekken kan, wanneer hij heilbegeerig en ootmoedig biddend hem daarin ernstig zoekt, zonder daarbij noodwendig en onmisbaar de hulp van eenig ander mensch te behoeven. Hierbij gaat het ten slotte over de vraag, of eenig mensch ten aanzien van zijne eeuwige redding en de kennis daarvan, beslist afhankelijk is van eenig ander mensch, in dit geval van de Kerk en hare dienaren, zoodat hij zonder zoodanige menschelijke tusschenkomst of hulp, het heil en de kennis van dat heil niet *kan* verkrijgen, dan wel, of hij ten laatste alle menschelijke medewerking en voorlichting missen kan, om alleen of op zichzelf, enkel door ootmoedig, heilbegeerig, biddend onderzoek der Heilige Schrift, hoewel natuurlijk niet zonder de genadige verlichting en werking des Heiligen Geestes, den weg des heils, in Christus geopend, in die Schrift ontdekken kan tot zijne behoudenis. En dit laatste is de leer van de Gereformeerde Kerken.

Bij elk mensch komt het ten laatste aan op zijn persoonlijk geloof. De een kan niet behouden worden door het geloof van den ander. En dat persoonlijk geloof kan, zal het recht zijn en tot zaligheid leiden kunnen, ook ten slotte niet rusten op eene menschelijke verzekering, maar moet, om onwankelbaar te wezen, en eindelijk toch niet te beschamen, een persoonlijk rusten zijn op Gods eigen Woord, onmiddellijk, omdat men zelf dat Woord als Gods Woord aangrijpt; vgl. Joh. 4 : 42; 1 Thess. 2 : 13.

Wel behaagt het den Heere, om menschen als Zijn dienaren Zijn Woord tot anderen te laten brengen, Matth. 10 : 5 v.v.; Rom. 10 : 14—17. Maar hier gaat het niet over het ontvangen of hooren van Gods Woord, doch over het kunnen verstaan daarvan, wat den weg des geloofs en des behouds door Christus betreft, wanneer men dat Woord of Evangelie heeft gehoord en ontvangen. Is dan dat Woord of Evangelie in zichzelf zoo duister wat den weg des heils betreft, dat iemand onmisbaar de onderwijzing door kerk of kerkedienaar behoeft, om dien weg te kunnen vinden? De Gereformeerde antwoordt: Neen — God heeft den weg der verlossing

door Zijne genade in Christus zoo eenvoudig en klaar in de Heilige Schrift geopenbaard, dat een ieder, die bekommerd is over zijne behoudenis, en de Schrift ernstig, biddend, in ootmoed, onderzoekt om dien heilsweg daaruit te leeren kennen, daarin slagen kan en zal, ook zonder eenige menschelijke voorlichting. Niemand is in dezen ten slotte afhankelijk voor zijne eeuwige zaligheid van eenig ander mensch of kerkedienaar. Ook te dezer zake geldt, dat een ieder zijn eigen heer staat en valt, en in zijn eigen gemoed ten volle verzekerd moet zijn, Rom. 14 : 4 en 5, aangaande den zin van Gods Evangelie; niet maar omdat een ander hem zegt, dat die zin zus of zoo is, doch omdat hij zelf dien zin in dat Evangelie heeft gegrepen en begrepen. De Heere sprak dan ook: Daar is geschreven in de Profetie: En zij zullen allen van God geleerd zijn. Een iegelijk dan die (het) van den Vader gehoord en geleerd heeft, die komt tot Mij, Joh. 6 : 45. En daarmede overeenstemmend schrijft de apostel Paulus aan de Thessalonicensen, dien hij toch het Evangelie verkondigd had: want gijzelve zijt van God geleerd, theodidaktoi, om elkander lief te hebben, I Thess. 4 : 9.

6. Overigens velerlei toelichting en opheldering noodig.

Maar anders zijn er in de Heilige Schrift dingen, zaken, omstandigheden, die nader verklaard en in het licht gesteld moeten worden, zullen wij desbetreffend haren zin goed en ten volle doorzien. Zelfs zullen wij in dit leven nimmer komen tot het volledig verstaan van Gods Woord, de Heilige Schrift. Verre blijft het steeds daarvan af. Al ons kennen en begrijpen van wat God in de Heilige Schrift openbaart, is slechts stukwerk, zeer ten deele. Omdat God Zelf Zich daarin te kennen geeft, en Hij groot is en wij het niet begrijpen, Job 36 : 26, en omdat Hij daar ook openbaring geeft over Zijnen Zoon, Dien niemand kent dan de Vader, Matth. 11 : 27, en omdat Hij daarin verder spreekt over zooveel, dat voor ons groot en vreemd en wonderlijk is, engelen en duivelen, wat in de hoogten der hemelen zich beweegt, of in de diepten van den afgrond zich bevindt, daarom zullen wij met ons klein menschelijk, en nog bovendien zoo verduisterd, verstand de volheid van den zin der Godsopenbaring in de Heilige Schrift althans in deze bedeeling op aarde nimmer bevatten. Zult gij de onderzoeking Gods vinden? Zult gij tot de volmaaktheid toe den Almachtige vinden? (Zij is als) de hoogte der hemelen — wat kunt gij doen? Dieper dan de hel — wat kunt gij weten? Langer dan de aarde is hare maat, en breeder dan de zee, Job 11 : 7—9. Den Almachtige, dien kunnen wij niet uitvinden, Job 37 : 23.

Doch behalve dat God voor ons onbegrijpelijk is ook in Zijne openbaring in de Heilige Schrift, hoewel toch niet onkenbaar, en

daar voorts zooveel in die openbaring genoemd wordt, dat onze kennis te boven gaat, zoo is daar bovendien nog velerlei andere zaak, die ons het doorzien van Gods openbaring in de Heilige Schrift moeilijk maakt, en waar omtrent eerst toelichting of opheldering voor ons noodig is, om althans iets beter in den zin dier Schrift in te dringen. Er zijn ten aanzien van de Heilige Schrift voor ons bezwaarnissen om haar recht te verstaan, die we kunnen onderscheiden in twee soorten: in objectieve, of die liggen in het object, d. i. in de Heilige Schrift zelve, en andere, die liggen in het subject, den mensch, die de Schrift zoekt te leeren kennen, en daarom subjectieve moeilijkheden genoemd kunnen worden. En deze objectieve kunnen we nog weer in tweeën verdeelen: moeilijkheden die niet alleen bij de Heilige Schrift gevonden worden, maar ook wel bij gewone menschelijke geschriften, en andere, die speciaal aan de Heilige Schrift als zoodanig eigen zijn. De eerste mogen we daarom algemeene objectieve moeilijkheden heeten, en de andere soort: bizondere objectieve moeilijkheden.

7. Algemeene objectieve moeilijkheden.

a. Reeds in het gewone verkeer der menschen onderling of met elkander blijkt vaak, hoe moeilijk het is, elkander goed te verstaan, zoodat de een recht inziet, wat de ander bedoelt. Telkens is daar misverstand, hetzij van geringer, hetzij van gewichtiger aard. Als de Heere spreekt over eene geboorte van boven, vat Nicodemus dat op als ware een tweede lichamelijke geboorte bedoeld, Joh. 3 : 3—4. En zegt Hij van Lazarus, dat deze slaapt en Hij hem uit den slaap zal gaan opwekken, dan meenen Zijne discipelen, dat Hij den gewonen slaap bedoelt, en antwoorden: Heere, indien hij slaapt, zoo zal hij gezond worden, Joh. 11 : 11—12.

Men begrijpt elkanders woorden niet, of de een vormt bij hetgeen hij van den ander hoort, zich andere voorstellingen en gedachten, dan deze met zijn woorden wilde wekken. Woorden en woordverbindingen zijn toch niet de zaken en gedachten zelve, de voorstellingen en begrippen, meeningen en aandoeningen, maar slechts klanken, teekenen, zinnebeelden, door middel waarvan de mensch zijn denkbeelden en innerlijke gewaarwordingen tracht kenbaar te maken. En nu kan die uiting gelukkig en juist zijn, doch ook minder gelukkig, of zelfs onjuist — hoewel dit laatste natuurlijk niet voorkomen kan bij de Heilige Schrift als Gods eigen Woord. Het gekozen woord kan het rechte zijn, maar ook kan het minder nauwkeurig gekozen zijn, duister, en, nu afgezien van de Heilige Schrift, verkeerd wezen. Met betrekking tot de Heilige Schrift zegt ook de *Synopsis Purioris Theologiae:* „Scrip-

tura enim omnis est symbolum et index verbi; verbum vero symbolum et index cogitationum ac conceptuum mentis", d. w. z. alle schrift is zinnebeeld en eene aanwijzing van het woord, doch het woord is op zijne beurt weer zinnebeeld en eene aanwijzing der gedachten en begrippen van den geest; Disp. II, thesis 11, ed. Dr H. Bavinck, p. 7.

b. Hier komt in de tweede plaats bij, dat de ander deze uiting verkeerd kan verstaan en opvatten. Hij kan er eene andere gewaarwording door ondergaan, zich eene andere voorstelling bij vormen, dan bedoeld was te geven. Ieder mensch heeft weer een eigen bestaan, hoezeer alle menschen in wezen aan elkander gelijk zijn. „Zooals ieder mensch" — schrijft Dr H. Visscher — „alleen op zijne wijze en in zijn bewustzijn doorleeft, dat hij de zon aanschouwt en haar licht en warmte gewaar wordt en dit nimmer voor een ander doorleven kan, zoo heeft ook elk mensch zijn religieus bewustzijn, dat hij alleen op en in zichzelven doorleeft en waardoor hij nimmer dat van een ander doorleven kan." Maar hij laat hierop ook volgen: „Doch ook hierbij geldt, wat voor het bewustzijn in het algemeen van toepassing is, dat er een algemeen gegeven in opgenomen is en dat het zonder dit niet is, noch zijn kan. Daarom alleen kunnen menschen elkander verstaan, met elkander in eene betrekking treden, eene redelijke relatie met elkander doorleven en naar de wet der analogie elkander interpreteeren", *De Schepping,* I, blz. 165. Dit misverstand kan voortkomen uit verkeerd hooren, of samenhangen met een zich innerlijk bezig houden met eene andere gedachtenwereld, of veroorzaakt worden door te weinig aandacht, maar kan liggen enkel aan den kant van den hoorder, wanneer ook de spreker zich volkomen zuiver en duidelijk heeft uitgedrukt.

c. Deze moeilijkheden om elkander goed te verstaan nemen nog weer toe bij het schrift. Want hierbij heeft men weer teeken van teeken. Is reeds het woord zinnebeeld, n.l. zinnebeeld of teeken der gedachte, van dit zinnebeeld is weer teeken de geschreven letter of het in schrift gebrachte woord. En bij het schrift heeft men niet alleen onderlinge afspraak of overeenkomst, maar ook mist men daarbij veel, dat bij het gesproken woord de bedoeling verduidelijken kan, n.l. intonatie der stem, klemtoonlegging, gebaar, en al hetgeen bij het spreken hulpdienst verrichten kan tot het beter en juister verstaan. Het schrift is beperkter tot uitdrukking van innerlijk gevoelen dan de klankrijke stem, hoewel aan den anderen kant het schrift duurzamer is, en naar plaats en tijd verder reikt dan de stem.

d. Deze moeilijkheden worden ten vierde nog weer grooter, wanneer het schrift een voor den lezer vreemd schrift is, en de taal eene door hem eerst nog te leeren taal, en datgene, wat aldus

te kennen gegeven wordt, betreft andere landen, dateert uit vroeger tijden, handelt over andere toestanden, dan waarin de lezer leeft. Er komt daardoor nog zooveel meer bij, dat onbekend is. Het verstaan wordt dan nog bezwaarlijker, en misverstand treedt door al deze bijkomende onbekenden te gemakkelijker in. Dr H. Visscher schrijft in dezen: „Ongetwijfeld zijn daarbij moeilijkheden te overwinnen, is het juist begrijpen van elkander door middel van woorden- of gebarentaal dikwijls zeer bezwaarlijk. Er heerscht zooveel misverstand, dat de menschen verdeelt. Vooral wordt dit verkeer moeilijk, wanneer ras- en cultuurverschillen in het spel zijn, wanneer er behalve verschil in taal, ook een verschil van tijd en historisch milieu zich doet gelden". Doch hij vervolgt: „Maar onmogelijk is dit contact nimmer. Hoe ver menschen ook door oorlog, ontwikkeling, cultuur, ras of tijd van elkander afstaan, tusschen mensch en mensch is er deze verwantschap, dat er eene mogelijkheid van benadering is en apriori verondersteld wordt. Bij alle verkeer is er de vooronderstelling van het analoge bewustzijn. Daardoor wordt redelijke onderlinge vertolking der bewustzijns-toestanden en dus ook van den bewustzijns-inhoud mogelijk gemaakt", a. w. blz. 165.

e. Alle deze moeilijkheden zijn er nu ook ten aanzien van ons verstaan van de Heilige Schrift en hetgeen God in haar openbaart, behalve dat bij haar, zooals reeds de opmerking gemaakt werd, geene onjuiste formuleering heeft plaats gevonden. Ook in de Heilige Schrift zijn het *woorden,* die Gods gedachten en bedoelingen vertolken, en deze hooren wij bovendien niet met eigen ooren als door Gods stem tot ons gesproken, maar zien wij ons medegedeeld in *schrift,* en wel in ons *vreemd* schrift, in *talen die wij eerst opzettelijk moeten leeren.* Ook spreekt de Heilige Schrift van wat op gansch andere plaatsen gebeurde, in lang verleden tijden, onder deels geheel verschillende omstandigheden. En zij deelt ons dat mede door menschen, wier zieleleven in menig opzicht onderscheiden was van het onze.

Wel zouden een paar dezer moeilijkheden wegvallen, wanneer wij de Heilige Schrift voor ons hebben in vertaling, maar dan komt er een andere moeilijkheid, de vraag n.l. naar de getrouwheid en juistheid dezer weergave van het oorspronkelijke. De eigen taal is meer bekend, maar staat bij eene vertaling ook weer scheidend in tusschen het oorspronkelijke, dat er in overgebracht werd, en den lezer. Elke taal heeft hare bizonderheden of eigenaardige hoedanigheden, die in eene andere taal bij overbrenging niet of zeer moeilijk uitgedrukt kunnen worden. Ten aanzien van het Nieuwe Testament wijst F. Torm er bovendien op, dat moeilijkheden van taal en stijl in verband staan met andere. „Die sprachlichen Schwierigkeiten dürfen nicht gesondert betrachtet werden, weil

eine ständige Wechselwirkung zwischen dem Einflusz des Gedankens auf die Sprache und umgekehrt der Sprache auf den Gedanken stattfindet. Die Sprache und der Stil sind nicht nur Erzeugnisse der Geistestätigkeit eines Einzelnen, sondern sie sind zugleich geistige Mächte, die den Einzelnen beinflussen und die Richtung seines Denkens mitbestimmen", *Hermeneutik das Neuen Testaments,* 1930, S. 38. En hij handelt dan onder het hoofd *Schwierigkeiten, die sich aus der Form des Textes ergeben (Sprache und Stil)*, S. 39—127 over „Das neutestamentliche Griechisch", „Die individuellen Eigentümlichkeiten in Sprache und Stil", „Bilderrede", om daarna S. 128—207, te schrijven over *„Die Schwierigkeiten, die sich aus dem Inhalt des Textes ergeben,* n.l. „Allgemeine Probleme des Verstehens", en „Besondere Probleme des Verstehens". Vgl. voor deze genoemde moeilijkheden ook F. W. Grosheide, *Hermeneutiek,* 1929, blz. 6 v., 14, 32 v.v.

f. Ter overwinning van deze en dergelijke moeilijkheden zijn de voorbereidende studiën noodig, die de kennis der betreffende talen doen verkrijgen, inzicht geven in het gemoedsbestaan en zieleleven van de volken, onder welke God Zijne bizondere openbaring gaf, bepaald wel het Joodsche, geographische, archeologische, historische toestanden en gesteldheden doen weten, en licht geven, dat in dezen tot verheldering dienen kan. Van overwegend belang is ook hierbij een herhaald en gedurig weer met aandacht lezen der Heilige Schrift, ook in hare grondtalen, om met haren inhoud en manier van zeggen als door en door bekend te worden.

8. Bizondere objectieve moeilijkheden.

a. Buiten deze bezwaren of moeilijkheden om den zin van Gods Woord recht te verstaan, en die ook het doorzien en begrijpen van gewone menschelijke geschriften kunnen bemoeilijken, zijn daar echter ook nog andere moeilijkheden, die uitsluitend, of in elk geval zeer bizonder, het rechte leeren kennen van den zin der Heilige Schrift betreffen.

De eerste van deze is wel, dat de Heilige Schrift het bizondere woord van God is, d.w.z. dat God daarin tot ons spreekt in zeer bizonderen en eigenlijken zin, zoodat we daarin Gods eigen gedachten en bedoelingen door Hem Zelven ons geopenbaard mogen ontvangen.

In andere boeken of geschriften spreken menschen tot ons, en zijn het medeschepselen, natuurgenooten, die hunne gewaarwordingen, denkbeelden, voornemens, begeerten enz. bekend maken. Ook al schrijven zij dan over hooge dingen, toch blijven het menschelijke gedachten, die aldus worden medegedeeld. Zij het ook, dat die menschen diepe denkers zijn, in verstand ons verre over-

treffen, toch blijven het menschen, en is het verschil tusschen hen en ons slechts gradueel.

Dat is anders wat onze verhouding tot God betreft. Bij den mensch kunnen we werken met analogieën, tusschen onszelven en hen kunnen we vergelijkingen maken. Dat gaat echter niet ten aanzien van God. Hij overtreft al wat schepsel is, ver, oneindig ver, ook in wijsheid en kennis. Zijne gedachten en bedoelingen zijn veel meer omvattend, hooger, dieper, van eindeloos verdere strekking, dan onze voorstelling het ook maar benaderender wijs zich indenken kan. Zijne gedachten over Zichzelven, en Zijne gedachten over hemel en aarde, engelen en menschen, en over alles, waarover Hij in de Heilige Schrift tot ons spreekt, en Zijne bedoelingen met de schepselen, gelijk Hij die in de Heilige Schrift voor ons ontsluit; vgl. Job 11 : 7—9; Jes. 55 : 8—11. En nu onze kennis op aarde, wat God aangaat, maar stukwerk blijft, I Cor. 13 : 12, geldt dit ook van onze kennis van Gods gedachten in de Heilige Schrift ons geopenbaard, zoowel die omtrent Hemzelven, als die over de schepselen. Mogen wij een deel dier Goddelijke gedachten en bedoelingen recht vatten, daarmede is niet gegeven, dat wij ze in alomvattende volheid en verste strekking leerden verstaan.

b. Hierbij komt vervolgens ten tweede, dat God Zijne gedachten niet steeds als rechtstreeks openbaart, door Zelf sprekende op te treden als b.v. Gen. 3 : 14—19; Ex. 20 : 27; Jes. 1 : 23; 42 : 1 e. a., maar ook wel als middellijk door schepselen, engelen en menschen; zie b.v. Ps. 25 : 8—10; Psalmen, de Historische boeken, de Brieven.

In de Heilige Schrift komen vele sprekers voor. Zelfs satan, Gen. 3 : 1 v.v., goddeloozen, Gen. 4 : 23 e. a. En geeft op de vraag, hoe in de mededeeling van zulke woorden de Heilige Schrift Gods Woord zijn kan, de onderscheiding tusschen auctoritas historiae en auctoritas normae genoegzaam antwoord, d.w.z. dat God door de opneming van dergelijke gezegden in de Heilige Schrift ons met Zijne Goddelijke autoriteit slechts waarborgt, dat aldus gesproken is, en ons waarschuwt, niet aldus te doen, doch geen regel van navolging of voorschrift van handelen daarin geeft, zoo blijkt de zaak ingewikkelder, wanneer we denken aan het boek Job. Daarin spreken toch Job 3 : 23 vv., en zijn vrienden, 22 : 5 v.v., soms woorden, die niet recht zijn, hoewel Job in zijn spreken Gods grootheid meer handhaafde, dan zijn vrienden, 42 : 7—8. Maar in dat spreken van Job en zijn vrienden worden tevens allerlei Goddelijke waarheden uitgedrukt, vgl. b.v. Job 4 : 17—19; 1 Cor. 3 : 19. Dat stelt ons voor de vraag, op welke wijze wij telkens in de woorden van de verschillende sprekers en schrijvers in en door de Heilige Schrift, Gods Woord en gedachten en bedoelingen opsporen moeten. Er moet dan onderzocht worden,

in hoever die gebezigde woorden juiste gedachten vertolken, in hoever onjuiste, voor hoever zij Gods gedachten ons openbaren, voor hoever menschelijke en verkeerde meeningen doen kennen, wat er in ligt misschien aan menschelijke dwaling, en wat er in schuilt aan Goddelijke waarheid; vgl. Joh. 11 : 49—52. Uiteraard is deze onderscheiding niet steeds gemakkelijk uit te werken. Zij moet gedaan worden naar den maatstaf van datgene, wat ontwijfelbaar en duidelijk Gods openbaring of Woord is met auctoritas normae, d. i. naar wat God ons ontwijfelbaar als regel voor ons geloof en gedrag te kennen geeft.

Maar afgezien van deze quaestie, hebben we bij verreweg het grootste deel der Heilige Schrift aldus feitelijk met twee auteurs van doen: God, en den mensch, dien Hij als auctor secundarius, als Zijn orgaan of instrument in spreken of schrijven, wilde bezigen. God heeft veelal Zijn Woord willen spreken, en Zijne Schrift willen schrijven en geven door menschendienst, Mozes, Jesaja, de Evangelisten, Paulus e. a. Die menschen heeft Hij maar niet willen gebruiken als bewustlooze instrumenten, zooals wij schrijven met een doode pen, en muziek maken op een levenloos instrument, doch Hij heeft die auctores secundarii gebruikt als levende, zichzelf bewuste menschen, die ook zelf dachten, overlegden, gewaarwordingen hadden van vrees of blijdschap, zich door de omstandigheden geroepen zagen, dit of dat, en zus of zoo te spreken, of te schrijven, en die daarbij eigen oogmerken hadden, zelf kozen, zich met overleg en bedoeling zoo of anders uitdrukten. Aldus is de Heilige Schrift geheel menschenwoord en geheel Gods woord. Niet als bij deeling: dit stuk van den mensch, dat van God. Maar God heeft den mensch met al zijn eigen onderzoeken en denken en bedoelen gebruikt om hem niets anders te doen spreken en schrijven, dan Hij in Zijne Schrift geschreven wilde hebben. Zoo groot is God, dat Hij het schepsel geheel naar eigen bestaan en aard en kracht kan laten werken, om het nochtans volkomen als Zijn instrument dienstbaar te doen zijn ter totstandkoming van wat Hij verwerkelijkt wil hebben. En zoo gering is de mensch, dat hij met al zijn gaven en krachten en werkzaamheden nimmer iets anders wordt, dan bewust en verantwoordelijk instrument in Gods hand tot uitvoering van 's Heeren welbehagen. Dat nu geldt ook ten aanzien van de Heilige Schrift. Zoo in Gods hand dienst te doen verkleint 's menschen hoogheid niet en neemt zijne eere niet weg.

Maar wij loopen nu gevaar, om bij het onderzoeken van de Heilige Schrift te blijven staan bij het denken en bedoelen der auctores secundarii, doch moeten verder doordringen tot Gods gedachten en bedoelingen, die verre die dezer menschelijke auteurs hebben kunnen overtreffen. Wij behoeven niet aan te nemen, dat de profeten steeds de volle beteekenis van hunne voorzeggingen omtrent

den Heere Christus en Zijn heil hebben ingezien en doorzien. Dat leert I Petr. 1 : 11 ons wel beter. Daar wordt ons gezegd, dat de profeten, na hunne profetieën uitgesproken, of neergeschreven te hebben, zelven gingen onderzoeken, wat daarvan nu wel de inhoud was, ,op welken of hoedanigen tijd de Geest van Christus, Die in hen was, beduidde en tevoren getuigde het lijden (dat) op Christus (komen zoude), en de heerlijkheid daarna (volgende). En de Heere noemde Johannes den Dooper veel meer dan een profeet, en zeide met nadruk, dat niemand meerder dan Johannes onder degenen, die van vrouwen geboren zijn, opgestaan was, maar dat niettemin de minste in het koninkrijk der hemelen meerder was dan hij, Matth. 11 : 9, 11. Hij bedoelt met dit laatste, dat de geringste geloovige in dezen Nieuwetestamentischen tijd, in deze Nieuwe bedeeling, een helderder inzicht heeft, dan zelfs Johannes. Hij toch weet, hoe het alles met den Heere is gegaan en moest gaan, om onze verlossing te bewerken. Dat was echter zelfs voor Johannes den Dooper nog een raadsel, zooals pas nog uit zijne vraag aan den Heere gebleken was, Matth. 11 : 3. Daarom kunnen en moeten wij in dezen Nieuwtestamentischen tijd, dezen tijd der vervulling van Gods Messiaansche profetieën in het Oude Testament, die profetieën beter en voller verstaan, dan toen zelfs de profeten, die ze uitspraken, het deden. God heeft door die vervulling er voor ons zooveel meer licht over doen opgaan. Maar, en dat volgt hieruit terstond, dan mogen wij om die profetieën te verstaan naar de bedoeling Gods, ook niet blijven staan bij hetgeen de profeten destijds er bij dachten, doch moeten bij het Nieuwtestamentisch licht der vervulling speuren naar den in haar liggenden vollen en diepen zin Gods. Dat evenwel is geen lichte taak, maar een moeilijk en zwaar werk, dat met groote zorg verricht dient te worden, en slechts door hooge inspanning van alle krachten onder den zegen des Heeren en de leiding des Heiligen Geestes gelukken kan.

c. Ten derde geeft God Zijne gedachten en bedoelingen dikwerf in concreten vorm, in verband met speciale gevallen. De aldus uitgedrukte gedachte betreft dan echter niet enkel dat bizondere geval, dien enkelen persoon, maar heeft een omvattender inhoud en wijder strekking.

Door het openbaren evenwel van die breedere gedachte in den concreten vorm van dat bepaalde geval, wordt eene loswikkeling noodzakelijk van het generale of algemeene uit het speciale of bizondere, opdat geweten mag worden wat God met dat Zijn woord bedoelt inzonderheid ten aanzien van dengene, wien dat woord eerst gold, èn wat Hij er mee uitspreekt omtrent anderen en lateren.

Zoo gold Gods verbod in Gen. 2 : 16—17 niet alleen Adam, hoewel het tot hem gesproken werd, maar ook Eva, Gen. 3 : 16;

II Cor. 11 : 3; I Tim. 2 : 14, ofschoon deze eerst later geschapen was, en het gold evenzeer al wie uit hen geboren zouden worden, zooals de gevolgde straf genoegzaam weten doet, Rom. 5 : 12—14. Evenwel ging dat verbod toch allereerst en op bizondere wijze Adam aan. Maar voorts belichaamt het 't beginsel van onvoorwaardelijke gehoorzaamheid aan God.

Spreekt de Heere tot Abram: Ga gij uit uw land etc. Gen. 12 : 1, daar raakt dat woord den persoon van Abram in de eerste plaats en in zeer eigenlijken zin. Doch niet alzoo, dat er niet tevens eene Godsgedachte in schuilen zoude ook voor Abrahams zaad, en ook voor ons en alle menschen, n.l. van losmaking van alle banden aan zondige wereld en omgeving, en eventueel zelfs van verwijdering of vertrek.

Geeft de Heere Zijne wet op den Sinaï, dan is het bepaald Israëls volk, dat haar ontvangt, Ex. 20 : 2, 12, en zelfs de Israëlietische man. Toch is het eene wet, die al wat mensch is, van Godswege gesteld is, I Cor. 6 : 9—10; Rom. 2 : 14—15. Dientengevolge moet nagegaan worden, welke de speciaal-Israëlietische inkleeding van den Decaloog of de 10 geboden, en van elk dezer geboden, is, en welke de alle menschen betreffende verordening, die God er door gesteld heeft. We behoeven maar aan het vierde gebod te denken om te weten, welke moeilijkheid hier schuilt. Wat een verschil en strijd hierover de eeuwen door. Gen. 6 : 5 gold wel allereerst van het toen levende geslacht, maar geldt ook van later levende menschen, zoodat ook daarin onderscheiden moet worden tusschen het algemeene en het bizondere. We kunnen evenzeer vragen, wat het woord des Heeren tot Petrus, Matth. 16 : 19, en tot Zijne discipelen te zamen, Matth. 18 : 18—19, en dat in Joh. 20 : 21—23, inhield, speciaal voor hen, èn wat het inhoudt voor 's Heeren gemeente en haar ambtsdragers in het algemeen. Vgl. ook Jes. 65 : 18—25.

d. De Heere geeft ten vierde, Zijne gedachten en bedoelingen in de Heilige Schrift niet alleen door expresse, duidelijke omschrijving en klare uitspraken, als in I Sam. 3 : 11—14; I Kon. 13 : 21—22; Jes. 8 : 1 e. a., doch ook door Zijne daden, Matth. 19 : 4—6; Hebr. 7 : 1—10; Jes. 40 : 26; 42 : 23—25; Amos 4 : 6—11. We hebben dus ook te overwegen, welke de gedachten en bedoelingen Gods zijn, die Hij openbaart in Zijne daden, ons in de Heilige Schrift beschreven. Welke die waren b.v. met de leiding van Israëls volk uit Egypte, door de woestijn, in Kanaän, en met alle bizondere feiten in de geschiedenis van dit volk, en welke de Gods gedachten zijn, die uit de feiten van 's Heeren broodsvermenigvuldiging spreken, Matth. 14 : 15—21, en in Zijne genezing van de dochter der Kananeesche vrouw, Matth. 15 : 21—28 openbaar worden. Dat maakt redeneering en afleiding noodig,

en dus kennis van de beginselen en regelen, volgens welke hier gewerkt moet worden om ook te dezen in het bizondere op te merken het algemeene, de gedachte en bedoeling Gods ook voor andere tijden, plaatsen, personen en onder andere omstandigheden.

e. Nog weer een andere moeilijkheid ligt hierin, dat God vaak in anthropomorphe voorstellingen van Zich spreekt of doet spreken, en anthropopathische aandoeningen voor Zich praediceert of doet praediceeren, d. w. z. dat Hij op menschvormige manier over Zich handelt, alsof Hij van plaats verandert en nederdaalt van omhoog, Gen. 11 : 5, berouw kan hebben, en dus veranderlijk is, Gen. 6 : 6, oogen heeft, Ps. 34 : 16, uittrekt als een krijgsman, Jes. 42 : 13, eene rechterhand bezit, Ps. 110 : 1, onder Zijne gezaligden wonen zal, Openb. 21 : 3. Eigenlijk is de geheele Heilige Schrift één menschvormig spreken van God, een spreken door en over God in menschelijke woorden en gedachten en voorstellingen en begrippen, en op menschelijke wijze. Hoe zouden wij er anders ook wat aan kunnen hebben ? Vgl. II Cor. 12 : 4. Maar dit brengt de roeping mede, om dat gesprokene of geschrevene theoprepoos, d. i. op Gode waardige wijze, te verstaan. Die creatuurlijke wijs van spreken moet er ons niet toe brengen, ons God te denken als een schepsel, creatuurlijk. Daar moet plaats vinden eene onderscheiding tusschen vorm en inhoud, om de Goddelijke zaak als los te wikkelen uit hare creatuurlijke, menschelijke inkleeding.

f. Deze moeilijkheden te zamen liggen dus daarin, dat God de Auctor primarius van de Heilige Schrift is, en door menschendienst op zoodanige wijze tot ons spreekt. Het is *God,* die in de Heilige Schrift Zijne gedachten openbaart. En hij doet Zijn woord ook wel als *rechtstreeks* tot ons uitgaan, maar niet minder als *door den dienst of het intermediair* van menschelijk denken en overleggen en gevoelen en voorstellen heen. Bovendien ook veelal *in concrete belichaming,* en ten aanzien van *bepaalde, speciale* gevallen. Vaak ook *in leidingen en door daden.* Menigmaal *in anthropomorphismen,* in den vorm van ons menschelijk spreken en handelen.

Maar hiermede zijn we er nog niet. Ook dient met den inhoud der Heilige Schrift gerekend te worden. Het is niet enkel de *wijze,* waarop God Zijn Woord tot ons spreekt, of Zijne openbaring in de Heilige Schrift aan ons geeft, die het verstaan van den zin dier Schrift voor ons moeilijk maken kan, doch ook datgene, *wat* God op die wijze openbaart, *de inhoud,* doet dat.

Reeds ook bij het spreken of schrijven van menschen kan ons het verstaan zwaar vallen vanwege de grootheid en diepte en wonderbaarheid en onbegrijpelijkheid der behandelde zaken. Maar in de Heilige Schrift spreekt God over Zichzelven, en wij begrijpen het niet, Job 36 : 26. Bij Hem vergeleken zijn de volkeren geacht

als een druppel aan den emmer, Jes. 40 : 15. De eeuwigheid Gods, Zijne almacht, Zijne gerechtigheid, Zijne onveranderlijkheid, en alle Zijne heerlijke deugden, zijn voor ons onbegrijpelijk. Wij kunnen er met ons verstand niet bij. Ook doorzien wij Gods werkzaamheid van schepping en voorzienigheid niet. We hooren verder van engelen en duivelen. Vele vragen rijzen daarbij in ons op. We worden opgeroepen naar de hemelen op te zien. En als daar gezegd wordt, dat God het getal der sterren telt, en ze alle bij name noemt, Ps. 147 : 5, worden we overweldigd. Verder wordt de Heere Christus ons geteekend in Zijn opkomen en arbeid. Maar daar is zooveel, dat ons duister is. De mensch wordt ons voorgesteld in zijne schepping en in zijnen val en in zijne vernieuwing. De zonde treedt voor ons in haar verfoeilijk wezen en menigerlei vormen. De eeuwigheid wordt ons geschetst eensdeels in hare gelukzaligheid, anderdeels in hare rampzaligheid. Wat de Heilige Schrift ons zegt, raakt veelal het groote, diepe, verborgene, voor ons verstand niet doorzichtbare.

g. Daarbij komt nog weer, dat hetgeen de Heilige Schrift bevat, den mensch zelven zoo rechtstreeks en persoonlijk betreft, voor tijd en eeuwigheid. De mensch is er zoo geheel bij betrokken. Dientengevolge kan hij er niet neutraal tegenover staan. Hij wordt genoodzaakt positie te kiezen. En ook zijns ondanks kiest hij, hetzij voor, hetzij tegen. Hij weet, ten aanzien van de Heilige Schrift en wat zij zegt, positie te moeten kiezen. En deze positie beheerscht zijn geheele bestaan, voor tijd en eeuwigheid. Daardoor is bij het verstaan van de Heilige Schrift niet maar het bloote, koele verstand des menschen betrokken, doch de mensch zelf in zijn diepste wezen en met zijn geheele bestaan: zijn hart, zijn gemoed, zijn wil, zijn lust, zijn heden en zijne toekomst. Dat maakt het verstaan der Heilige Schrift zoo gewichtig. En aldus wordt ook de wijze van haar op te vatten zoo beteekenisvol. Door die menschelijke opvatting verandert de Heilige Schrift zelve niet. Maar voor 's menschen innerlijke leven en gemoedsrust, voor zijne gedachten omtrent eigene levensroeping en toekomst, maakt het groot verschil, welke opvatting hij van de Heilige Schrift heeft, en van hetgeen zij bevat.

De Heilige Schrift spreekt van Gods heiligheid en rechtvaardigheid en van Zijn toorn over onze zonde, evenzeer als van Zijne barmhartigheid. Zij stelt ons onze verdorvenheid en vloekwaardigheid voor oogen. Zij leert ons, hoe wij te handelen hebben, hoe te denken, hoe inwendig te bestaan, en uitwendig te doen. En omdat wij door de zonde haters Gods geworden zijn, staan wij van nature vijandig tegenover God en Zijne Zelfopenbaring ook in de Heilige Schrift. Wij willen het zoo niet, als het ons in die Schrift wordt voorgesteld. Want als het zoo is, draagt dat ont-

zaglijke gevolgen voor ons in zich, en vloeien daaruit ontstellende consequenties voort. Bij deze onze innerlijke gesteldheid is nu zoodanige Schriftinhoud te moeilijker voor ons om te verstaan.

9. Subjectieve moeilijkheden.

a. Er zijn ook moeilijkheden bij het verstaan van den rechten zin der Heilige Schrift van subjectieven aard, d.w.z. die in het subject liggen, in den mensch, die Gods Woord uitleggen zal. Vooreerst is de mensch schepsel, en daarom in alles afhankelijk van God, in volstrekten zin, ook in zijn kennen. Op zichzelf vormt dat echter in dezen geene moeilijkheid. Maar daaruit vloeit voort, en daarmede is gegeven, dat hij God slechts kennen kan doordat en voorzoover God Zich openbaart. En deze openbaring Gods kan hij ook alleen maar kennen in menschelijke maat, op menschelijke wijze, in menschelijken vorm. Wij zijn niet God, en worden ook nooit God, ook niet in ons kennen, hoe abstract wij ook zouden redeneeren. Onze kennis van God en van Zijne gedachten en bedoelingen is daarom niet alleen eene van God en Zijne openbaring geheel afhankelijke, maar ook nooit anders dan eene creatuurlijke, menschelijke, en dus eindige, begrensde, zoowel naar inhoud, als wat den vorm aangaat.

Dat was het geval reeds in het Paradijs, toen er nog geene zonde was. En dat blijft gelden tot in alle eeuwigheid ook van alle gezaligden in de eeuwigheid en in de volmaaktheid, wanneer alle droeve gevolgen der zonde weggenomen zullen zijn, en het kennen ten deele overgegaan zal zijn in het volmaakte kennen, I Cor. 13 : 12. Dat is met ons menschelijk, creatuurlijk bestaan vanzelf, noodzakelijk, onveranderlijk gegeven. Wij zijn en blijven menschen, altijd door, zoowel wat onze manier van kennen en kennis verkrijgen betreft, als wat den omvang onzer kennis aanbelangt.

God kent Zichzelven en Zijn schepsel op andere wijze, dan wij menschen, en dan de engelen. Ook overtreft de inhoud of omvang Zijner kennis dien van de kennis van mensch en engel verre. Door dit creatuurlijke, menschelijke, afhankelijke, begrensde, karakter onzer kennis echter wordt de waarheid of zuiverheid dier kennis niet onmogelijk, noch weggenomen. Alleen maar is de menschelijke kennis geene Goddelijke kennis. Doch met de Goddelijke heeft zij zekere analogie, omdat God den mensch geschapen heeft naar Zijn beeld, Gen. 1 : 26—27; 5 : 1.

b. In ons mensch-zijn als zoodanig ligt dus geene moeilijkheid. Maar de subjectieve moeilijkheden komen voort uit de zonde, en zijn het gevolg van onzen afval van God, en de verstoring, welke deze in ons aanrichtte. Allereerst verwoestte de zonde de rechte

verhouding tusschen den mensch en God, en deed zij den mensch een vijand en hater Gods worden, Rom. 8 : 7. En maakt de liefde of sympathie geschikt om aan te voelen, te verstaan, te begrijpen, daar maakt de haat en vijandschap integendeel daartoe ongeschikt. Verder heeft de zonde, of Gods straf op haar, 's menschen lichaam gebroken, zoodat de krachten en organen daarvan niet meer zoo zuiver en vlug werken als zij deden vóór den val, en als zij zullen doen in verheerlijkten toestand. We zijn lichamelijk vergroofd en verzwakt. Ons oog, ons oor, onze hersenen functionneeren niet meer ongerept en volkomen. Ons zenuwstelsel is door de zonde in zijne werking geschokt, verstoord, van zijne fijnheid in werking beroofd, en van zijne juiste, harmonische vibreering voor een groot deel ontdaan. Evenzoo heeft onze bloedsomloop door de zonde en den vloek Gods over haar geleden. En geheel ons menschelijk lichaam met al zijn organen, deelen, krachten, verrichtingen, is door de zonde aangetast en heeft zijne vroegere uitnemendheid verloren.

Dientengevolge zijn ook onze gewaarwordingen, voorzoover zij ons lichamelijk bestaan raken, niet meer zoo fijn en zuiver en juist, als dit anders het geval geweest zou zijn. En onze waarnemingen missen die scherpheid en nauwkeurigheid, welke zij buiten de zonde hebben gehad en zullen hebben. Daardoor zijn onze indrukken menigwerf niet goed. En aldus is de inwerking van de wereld buiten ons, en ook die van Gods openbaring in de natuur en in de geschiedenis en in de Heilige Schrift, reeds voor wat ons lichaam en zijne functionneering betreft, op ons niet zoodanig, als zij geweest is en zou zijn zonder de verstoring door de zonde. In volheid, harmonie, zuiverheid, scherpte, ontbreekt nu allerlei en zeer veel.

c. Doch niet minder werd onze ziel of geest met haar of zijn vermogens en functies door de zonde en de werking van Gods vloek over onze zonde aangedaan. Dit kunnen we gemakkelijk afleiden uit wat met de duivelen gebeurd is. Die hebben geen lichaam en zijn enkel geest. Maar niet alleen is hun willen geheel verkeerd en boos, doch ook hun denken en voorstellen is foutief. Zij leven in eene leugenwereld, Joh. 8 : 44. Zij denken zich God niet, zooals Hij is. En zichzelven nemen zij in hunne voorstellingen en gedachten niet, zooals zij zijn. Van Gods werk vormen zij zich verkeerde meeningen. En alzoo hebben zij in den beginne tegen God durven opstaan, en gaan zij met dien opstand nog immer door, mede in den bedrieglijken waan van mogelijk succes. Hunne verbeelding is verward. Zij zijn niet krankzinnig in de beteekenis, die wij aan dit woord hechten. Maar toch is hun denken en doen krankzinnigenwerk te noemen; vgl. ook Ps. 2 : 4. Aldus kunnen we beseffen, dat hun geheele kenvermogen, kenkrachten, kenfunctie, verstoord is, evenzeer als hun wil verdorven: hun waar-

nemen, hun voorstellen, hun denken en redeneeren en oordeelen, hunne phantasie, hun geheele bestaan ook naar den kant van hun kenleven.

Naar analogie hiervan kunnen we vermoeden en concludeeren, dat bij den mensch de zonde met Gods vloek over haar niet enkel verstoring bracht over en in ons lichaam en zijn bestaan en zijne werking, maar dat zij evenzeer onze ziel, onzen geest, aangreep, knakte, verdierf, voor wat haar zoeken en begeeren en streven aangaat, en voor hetgeen hare vermogens en functies aangaat. Zij bracht verwarring en verwoesting aan in ons verstand en in onzen wil. En ook deswege is ons gewaarworden en waarnemen en voorstellen en onze begripsvorming, onze verbeelding en heel ons kennen en redeneeren, niet in vollen zin en omvang scherp en zuiver en recht, doch in meerdere of mindere mate onjuist, verward, onwaar.

d. Nu komt hierbij voorts de combinatie van deze tweevoudige verkeerde of onjuiste en verdorven functionneering van lichaam en ziel, waardoor de niet-rechte werking en uitwerking nog weer a. h. w. een accent verkrijgt, en beider samenwerking deels ten kwade werkt. Zoo spreekt de Heilige Schrift bij den gevallen mensch, den zondaar, van onverstand en traagheid des harten om Gods Woord te gelooven, Luc. 24 : 25, van een onverstandig hart, dat verduisterd werd, en van verijdeling in onze overlegging, Rom. 1 : 21, van ψυχικός-zijn, zoodat hij de dingen des Geestes van God niet aanneemt of aanvaardt, omdat zij hem dwaasheid zijn, en hij ze niet kennen kan, 1 Cor. 2 : 14, van een vervreemd-zijn van het leven Gods, vanwege de onwetendheid, die in den mensch is vanwege de verharding zijns harten, Eph. 4 : 18, en lezen we bij den profeet Jeremia 4 : 22: Zekerlijk, Mijn volk is dwaas, Mij kennen zij niet; het zijn zotte kinderen, en zij zijn niet verstandig; wijs zijn zij om kwaad te doen, maar goed te doen weten zij niet.

e. Door de zonde staat de mensch alzoo niet sympathiek, met liefde, tegenover Gods openbaring in de Heilige Schrift, doch vijandig. Daarmede in verband en bovendien functionneert zijn gansche bestaan naar lichaam en geest niet recht ten aanzien van die openbaring. Bij den mensch moet innerlijk eene geheele omzetting en reiniging plaats vinden, zal hij Gods openbaring in natuur, geschiedenis, Heilige Schrift, recht kennen, omdat bij hem eene geheele verstoring door de zonde met haar droeve gevolgen ingetreden is.

Deze subjectieve gesteldheid des menschen, des zondaars, d.w.z. deze zijne verdorvenheid van bestaan door de inkomst der zonde in de menschenwereld en in elken mensch persoonlijk, en deze verstoring en verbreking, althans in zeker opzicht, van zijne

krachten, lichamelijk en geestelijk, en deze over hem gekomen verduistering en zelfs verdwazing van zijn verstand en ken- en denkwereld, vermeerdert voor een aanmerkelijk deel de moeilijkheden om de Heilige Schrift naar haren Goddelijken inhoud recht te kennen. Deze subjectieve moeilijkheden maken de objectieve in zichzelve wel niet grooter, maar voor ons toch bezwaarlijker om ze te boven te komen. De Heere Christus, Die vrij was van deze subjectieve zondeverstoring, hoezeer Hij ook onze verzwakte menschelijke natuur had aangenomen, Joh. 1 : 14; Hebr. 2 : 17; 4 : 15, verstond de Heilige Schrift steeds recht naar haren zin en samenhang, in hare diepte, en in de volheid van haren ganschen inhoud. Wij hebben noodig vernieuwing des harten en verlichting des verstands door den Heiligen Geest, Luc. 24 : 45; Hand. 16 : 14; Eph. 1 : 18. En dan biddend zoekend met inspanning van alle onze krachten, werkzaam in samenhang of verband met 's Heeren Kerk en geloovigen van de voorgaande eeuwen en over het rond der aarde, krachtens de gemeenschap der heiligen, vgl. Eph. 3 : 18, zullen wij Gods gedachten en bedoelingen in de Heilige Schrift althans voorzoover mogen leeren verstaan, als ons dat tot onze zaligheid en tot den rechten dienst van God onmisbaar is, en zullen we in de kennis daarvan ook steeds dieper mogen indringen. Vgl. Ps. 119 : 18, 27; Eph. 1 : 17—18; 3 : 18; Joh. 5 : 39, 44.

10. Mogelijkheid.

a. Hoewel aldus allerlei moeilijkheden van objectieven en van subjectieven aard het ons bezwaarlijk maken, de rechte kennis van God uit Zijne openbaring in de Heilige Schrift te verkrijgen, is toch de verkrijging der ons noodige kennis Gods en het verstaan der Heilige Schrift voor ons niet onmogelijk.

Wel is God groot, zoodat Job uitspreken moest: Zie, ik ben te gering, wat zoude ik U antwoorden? Job 39 : 37, en later beleed: met het gehoor heb ik U gehoord; maar nu ziet U mijn oog. Daarom verfoei ik (mij) en heb berouw in stof en asch, Job 42 : 5—6. En Salomo, den tempel inwijdende, zeide: Zie, de hemelen, ja de hemel der hemelen zouden u niet omvatten; hoeveel te min dit huis, dat ik gebouwd heb! I Kon. 8 : 27. God is wonderlijk van raad, en Hij is groot van daad, Jes. 28 : 29; Jerem. 32 : 19. Zijns verstands is geen getal, Ps. 147 : 5. O diepte des rijkdoms beide der wijsheid en der kennisse Gods! Hoe ondoorzoekelijk zijn Zijne oordeelen, en onnaspeurlijk Zijne wegen, roept de apostel Paulus uit bij het nadenken over Gods wonderbare heilswegen, Rom. 11 : 33. Er is zulk een oneindige afstand tusschen ons en den Heere. Wij zijn, bij Hem vergeleken, zoo nietig, ons verstand

is zoo klein. En het is bovendien nog verduisterd door de zonde, Rom. 1 : 21—22; vgl. Gen. 18 : 27; Job 9 : 3—11; Spr. 30 : 2—4. Maar niettemin is er toch de mogelijkheid voor ons om rechte kennis van God uit Zijne openbaring te erlangen.

b. Die mogelijkheid is in de eerste plaats daarmede gegeven, dat God den mensch geschapen heeft naar Zijn beeld, Gen. 1 : 26—27. Daarmede hangt het samen, dat God Zich kan openbaren in menschelijke voorstellingen, vormen, taal, zoodat Hij ons, in weerwil van onze menschelijke geringheid, en niettegenstaande die menschelijke vormen, toch ware, zuivere Zelfopenbaring van Zijn wezen en denken en willen kan schenken. En daarop rust het, dat wij God toch waarlijk kunnen kennen naar Zijn wezen en wijsheid en handelen met eene zuivere, hoezeer dan eindige, beperkte, menschelijke, kennis. Aldus kan God ons in Zijne Schrift rechte, zuivere, kennis van Zich mededeelen, ofschoon dan in menschelijken vorm en maat, waardoor wij, naar de mate van onze menschelijke beperktheid, toch juiste of zuivere kennis van God uit de Heilige Schrift bekomen kunnen; vgl. Dr H. Bavinck, *Geref. Dogmatiek*², II, blz. 90. Want daar is krachtens onze schepping naar Gods beeld zekere overeenkomst van ons bewustzijnsleven met de kennis, die God bezit, zekere analogie. God heeft ons bewustzijn in zijn ganschen omvang, met zijne wetten en werkingen, bepaald en overeenkomstig Zijn eigen Goddelijk bestaan ingericht en geregeld, mede om daarin een menschelijke uitbeelding te hebben en te doen aanschouwen van wat bij Hem in Goddelijke oneindigheid bestaat; Gen. 1 : 31; Ps. 104 : 31.

Nu kwam wel de zonde, die de harmonie tusschen mensch en God verbrak. De liefde tot God keerde zich om in vijandschap, Rom. 8 : 7, waarom Gods toorn tegen den mensch moest uitgaan, Rom. 1 : 18, die om des menschen wil ook het gansche schepsel treft, Rom. 8 : 20. 's Menschen innerlijk is door de zonde geheel verstoord, wat zijn verderfelijken invloed uitoefent op zijn kennen van God, Rom. 1 : 21—23. Doch door Gods beschikking verloor de mensch zijn kenvermogen niet, hoezeer daar ook ontwrichting, verzwakking, verkeerde functionneering kwam. De Heere heeft het dubbele verderf der zonde in de wereld en 's menschen innerlijk op tweeërlei wijze in den weg willen treden, om de droeve gevolgen daarvan op tweevoudige manier als te ondervangen en te verhelpen en weg te nemen.

Omdat Zijne openbaring in de schepping vanwege onze zonde en Zijnen toorn over deze, voor ons grootendeels als onleesbaar geworden is, heeft Hij in Zijne Schrift deze Zelfopenbaring opnieuw willen geven, en nu nog voller en heerlijker; vgl. Ps. 19 : 8—9; *Nederl.. Geloofsbel.*, art. 2. Door de Heilige Schrift

doet God ons Zijne gedachten in die schepping belichaamd en uitgedrukt, en Zijne bedoelingen met Zijn wereldbestuur, weer in haar wezen kennen, waarom Calvijn de Heilige Schrift in dezen vergelijkt met eene bril, en schrijft: „nempe sicuti senes seu lippi, et quicumque oculis caligant, si vel pulcherrimum volumen illis obiicias, quamvis agnoscant esse aliquid scriptum, vix tamen duas voces contexere poterunt: speculis autem interpositis adiuti, distincte legere incipient: ita *Scriptura* confusam alioque Dei notitiam in mentibus nostris colligens, discussa caligine liquido nobis verum Deum ostendit", *Instit.* I, 6, 1, d. w. z. Want evenals oude menschen en zwakoogigen en al wie aan hun oogen lijden, wanneer gij ook het schoonste boek hun voorlegt, hoewel zij wel merken, dat er iets in geschreven is, tòch nauwelijks twee woorden kunnen verbinden, samenvoegen, maar geholpen door eenen bril duidelijk beginnen te lezen, zoo toont ons ook de Schrift, de anderszins verwarde kennis Gods in onzen geest bijeenverzamelend, met verdrijving van den nevel, helder den waren God. Hierbij komt, dat de Heilige Schrift rijker kennis van God ons openbaart, dan ooit uit natuur en geschiedenis door ons valt op te doen en af te leiden. Zij geeft ook de kennis van onze redding door Gods Zoon, Die voor ons mensch werd. En gelijk nu het verlossingswerk van Gods genade in den Heere Christus verre in heerlijkheid uitgaat boven het Godswerk in natuur en geschiedenis, zoo overtreft ook de Heilige Schrift in rijkdom en heerlijkheid van Godsopenbaring verre datgene, wat God van Zich in de zichtbare schepping en door Zijn voorzienig bestuur kenbaar maakt. Aldus toont de Heilige Schrift rijker en heerlijker volheid van Gods gedachten en bedoelingen, dan wij uit de natuur en Gods wereldbestuur zouden kunnen aflezen.

c. In de Heilige Schrift geeft God ons nu ook weer licht over ons bewustzijnsleven: over oorsprong en structuur en werking er van, over zijn ontreddering en herstelling, evenzeer als over die van ons gansche wezen, ook naar zijn innerlijk bestaan en functionneeren en gelijk als over die van de gansche wereld. Vertrouw op uw verstand niet, doet Hij ons toeroepen, Spr. 3 : 5. Behoed uw hart boven al wat te bewaren is, want daaruit zijn de uitgangen des levens, Spr. 4 : 23. De Heere geeft wijsheid; uit Zijnen mond (komt) kennis en verstand, Spr. 2 : 3—6; vgl. Ps. 111 : 10. Door Zijne Schrift geeft de Heere ons ook inzonderheid licht over de wijze, waarop wij Zijn Woord moeten opvatten, en hoe wij met hetgeen Hij in de Heilige Schrift ons door woord en daad openbaart, te werk moeten gaan, om er Zijne gedachten en bedoelingen in te mogen ontdekken en verstaan. De rechte wijze van Schriftopvatting en Schriftuitlegging wordt ons door God Zelven in de Heilige Schrift bekend gemaakt in die mate, als wij

het noodig hebben om te weten, hoe Hij wil, dat wij bij de uitlegging van de Heilige Schrift werkzaam moeten zijn, om er Zijne stem in te vernemen, en Zijne gedachten en bedoelingen uit te leeren kennen.

d. Maar God heeft meer gedaan, en Hij doet meer. Aan de gave van Zijne Schrift alleen, hoe onmisbaar en heerlijk deze ook zijn moge voor de kennis Gods, hebben wij niet genoeg. Om te zien is licht noodig. Waar geen licht is, kan ook het beste oog niet zien. Maar om te zien hebben we toch enkel aan licht niet genoeg. We hebben ook behoefte aan een ziend oog, dat bij en door het licht zien kan en van het licht profijt kan trekken. Een blinde ziet niet, hoe schitterend de zon ook strale. De gave van de Heilige Schrift is objectief. Om van haar recht nut te genieten, moet er door ons subjectieve toeëigening van haar geschieden. Maar door de zonde en hare bestraffing en verwoesting is ons zieleleven geheel verstoord, en ons verstand verdwaasd. Waarom wij, behalve aan het licht der Heilige Schrift, ook behoefte hebben aan innerlijke genezing, aan vernieuwing, verlichting, opening van ons verstand, omzetting van den wil, reiniging van hart en genegenheden, opdat wij aldus rechte nuttigheid hebben mogen van de gave Gods Zijner Schrift. „De religio subjective is allereerst eene ἕξις habitus, een zekere aanleg in den mensch, welke door inwerking van de religio objectiva in actus (cultus internus en externus) overgaat", schrijft Dr H. Bavinck, *Geref. Dogm.* , I, blz. 244. En hij vervolgt dan: „Zulk een habitus is er in iederen mensch; semen religionis omnibus inditum est. Maar deze habitus is in den gevallen mensch bedorven en brengt, door eene onzuivere religio objectiva bevrucht, ook een cultus voort, die idololatreia, ἐθελοθρησκεια is. Daarom is voor eene zuivere religie noodig, dat ten eerste de van buiten tot ons komende religio objectiva ons God weer kennen doe gelijk Hij werkelijk is, en dat ten tweede de bedorven habitus religionis in den mensch worde herboren en vernieuwd."

Wel kunnen ook onwedergeboren menschen iets van God kennen, en veel van de Heilige Schrift weten. Zelfs de duivel bleek thuis in de Heilige Schrift, Matth. 4 : 6. Maar recht en zuiver, hoezeer ook nog gebrekkig en beperkt, haar kennen naar Gods gedachten en bedoelingen, doen zij niet; vgl. Luc. 23 : 34; Hand. 3 : 17; I Cor. 2 : 8; Joh. 9 : 39—41. Blijkens deze Schriftplaatsen was er aan den eenen kant een weten of kennen van den Heere Christus, waarom er ook schuld was voor wat aan Hem werd misdreven, en vergeving noodig was. Er was een zien, zoodat er van blind-worden gesproken kon worden.

Aan den anderen kant echter was er ook onwetendheid. En wat hier blijkt ten aanzien van den Heere Christus en de kennis

van God, is ook waar met betrekking tot de Heilige Schrift en Gods openbaring in haar. Tot op zekere hoogte kan er een verstaan van haar zijn, zonder de vernieuwing door den Heiligen Geest, vgl. Hebr. 6 : 4—6; Matth. 13 : 20—22. Doch voor het wezenlijke, zuivere doorzien van Gods gedachten en bedoelingen in de Heilige Schrift wordt vereischt de genade der innerlijke reiniging en wederbaring door den Heiligen Geest, Joh. 3 : 3 en 5; 5 : 44.

e. We hebben dus behoefte aan de vernieuwing of wedergeboorte door den Heiligen Geest; en deze dan speciaal ook met betrekking tot ons kenvermogen en zijne rechte functionneering, zoodat dit gezuiverd en hersteld wordt. De Heilige Schrift spreekt in dezen van verlichting, φωτισμός illuminatio, vgl. Eph. 1 : 17—19. Door die verlichting wordt aan de geloovigen geene openbaring geschonken, geene materieele kennis, zooals de menschen van het lumen internum het zich denken. Maar slechts verleent God ons daardoor de innerlijke geschiktheid om Zijne openbaring of Woord recht te kunnen kennen, of Hem uit de Heilige Schrift te kennen. Een blinde, wiens oogen geopend worden, ontvangt daardoor geen materieel licht, maar slechts het vermogen of de geschiktheid van het oog om het licht der zon te aanschouwen, en bij dat licht de dingen waar te nemen. De geloovigen kunnen, de verlichting of φωτισμός, des Heiligen Geestes ontvangen hebbende, het licht der Heilige Schrift niet missen, alsof zij door die verlichting zelve ook openbaring en kennis van God deelachtig werden. Illuminatie is geene inspiratie. Maar door dien φωτισμός of die illuminatie of verlichting des verstands verkrijgen zij geestelijke oogen om het licht der Heilige Schrift te zien en bij dat licht het wezen, de waarde, de strekking, van het schepsel. Door die verlichting, welke zij van den Heiligen Geest ontvangen, worden zij dus niet losgemaakt van de Heilige Schrift, om haar niet meer te behoeven, of niet meer in zoo groote mate noodig te hebben. Doch integendeel worden zij door haar veeleer te meer aan de Heilige Schrift gebonden, om van haar het juiste gebruik te kunnen en te moeten maken, en uit haar de gedachten en bedoelingen Gods te onderkennen, en aldus te weten, wat de Heere er ons door wil openbaren, vgl. Luc. 24 : 45. Geeft de Heere deze wedergeboorte of vernieuwing, en deze verlichting, dan kunnen wij aldus Zijne openbaring in de Heilige Schrift weer verstaan, althans voorzoover dat tot onze zaligheid en Zijnen dienst hier op aarde noodig is.

f. Uit Luc. 24 : 45 kunnen we afleiden, dat de geloovigen noodig hebben, dat deze verlichting of verstandsopening bij hen plaats vindt niet alleen in het algemeen, maar ook met betrekking tot de onderscheiden deelen der Heilige Schrift, en de verschillende zaken in haar behandeld. De Heilige Geest moet Zijn werk

van onze innerlijke bekwaammaking en toebereiding om de Heilige Schrift te kunnen verstaan voortzetten, zoodat we niet enkel het in haar ontstoken Goddelijk licht ontwaren, als in zijn geheel, maar ook oog krijgen voor, en inzicht in de onderscheiden onderdeelen en bizonderheden van Gods openbaring in haar. Die verlichting moet zich telkens a. h. w. verbizonderen naar de menigvuldige verscheidenheden en stukken van den inhoud der Heilige Schrift. De discipelen toch waren reeds tevoren wedergeboren, Matth. 16 : 17; 19 : 28; Joh. 13 : 10—11. Ook bezaten zij dientengevolge de verlichting door den Heiligen Geest om de Heilige Schrift te verstaan in hare Godsgedachte met betrekking tot den Heere Christus, Joh. 6 : 68, 69, 45; 18 : 37. Evenwel gold dit slechts ten deele. Wel dat hun Meester de van God beloofde en nu gezonden Messias was; en wel dat Hij Koning zou zijn; en aan Israël het koninkrijk weder zou oprichten, Hand. 1 : 6, hadden zij in de Heilige Schrift gelezen; maar voor Zijn lijden en ondergang, en voor hetgeen daarin van Zijne versmading en verzinking zelfs in den dood geschreven stond, was hun oog gesloten gebleven, Matth. 16 : 21—23; Luc. 24 : 25—27, 44—46. De verlichting der geloovigen of hunne verstandsopening om de Heilige Schrift te verstaan, moet zich dus ook voortzetten tot het bizondere van den onderscheiden inhoud.

Daarmede is gegeven, dat het inzicht in, en verstaan van de Heilige Schrift bij den eenen geloovige dieper, rijker, meer omvattend kan zijn, dan bij den ander, en dat dit inzicht en verstaan in den loop der eeuwen bij 's Heeren gemeente al toenemen kan. Het zielsoog van den een is meer open voor deze waarheid, dat van een ander voor een ander openbaringsdeel. In den eenen tijd moet deze waarheid meer op den voorgrond treden en uitgewerkt worden, in een ander tijdvak eene andere. Nu richt de Heilige Geest het oog der geloovigen, in verband met de behoeften van de tijdsomstandigheden, meer op dit deel der Openbaring in de Heilige Schrift, dan op een ander. En zoo is daar ontwikkeling. Niet in de Schriftwaarheid zelve, maar in het menschelijk, gemeentelijk, inzicht in de volheid van Gods openbaring. De Heere Christus heeft gegeven sommigen tot Apostelen, en sommigen tot Profeten, en sommigen tot Evangelisten, en sommigen tot Herders en Leeraars, tot de volmaking der heiligen tot het werk der bediening, tot opbouwing des lichaams van Christus; totdat wij allen zullen komen tot de eenigheid des geloofs en der kennis van den Zone Gods, tot een volkomen man, tot de mate van de grootte der volheid van Christus, Eph. 4 : 11—13.

*

TWEEDE HOOFDSTUK.

11. De beginselen ter Schriftverklaring uit de Heilige Schrift zelve af te leiden.

a. Is de verklaring der Heilige Schrift noodig, en, hoewel moeilijk, toch mogelijk, dan komt de vraag, waar wij de beginselen kunnen vinden, die onze Schriftverklaring moeten beheerschen, zal zij juist mogen heeten, en den zin en de bedoeling Gods in de Heilige Schrift ons doen kennen? En op die vraag moet geantwoord worden: in de Heilige Schrift zelve. Want de Heilige Schrift is niet een boek als elk ander boek, maar een geheel eenig boek, zoowel naar Auteur, als naar inhoud. Alle andere boeken zijn boeken van menschen. En die menschen zijn wel zeer verschillend: diepzinnig, gemakkelijk te volgen, beknopt en ingewikkeld, breedvoerig, en wat men hier meer zoude willen noemen. Maar hoe onderscheiden ook in denk- en schrijfwijze, het zijn allen menschen, in natuur onze gelijken, al overtreffen zij ons wellicht ook ver in rijkdom van geest en grootheid van verstand en schranderheid van aanleg en in diepte van denken. Daarom moeten hun geschriften ook alle op gewone menschelijke wijze uitgelegd worden, naar menschelijke manieren van redeneeren en verklaren, al brengt de stof, waarover zij handelen, en het wetenschappelijk gebied, waarop zij zich bewegen, hier nuanceering. Zoo kan men onderscheiden tusschen eene uitleggingsmanier van medische werken, en eene andere van philosophische, en weer eene andere van rechtskundige boeken. Elke wetenschap heeft hare bizondere vaktermen, geschiedenis, vragen, waarmee men bekend moet zijn om werken op haar terrein te kunnen verstaan. Maar ondanks dit gradueel verschil blijft toch dit vast staan en gelden, dat alle dergelijke geschriften als werken van menschen op gewoon menschelijke wijze verklaard moeten worden, naar de beginselen en methoden der gewone menschelijke wetenschap, ofschoon ook telkens naar hun bizonder gebied van wetenschap gevarieerd, volgens de wetten van het gewone menschelijke denken.

b. Dat nu is anders met de Heilige Schrift, omdat zij niet maar een boek is van menschen, doch het Woord van God in zeer bizonderen en eigenlijken zin. Wij hebben in haar niet enkel met menschen en hun denken en schrijven te doen, doch met Hem, Die alle menschen en schepselen, verre te boven gaat in macht en

heerlijkheid niet alleen, doch ook in denken. Zijn Woord is een geheel eenig woord, gelijk Hij Zelf een geheel eenig wezen is. Natuurlijk wordt dit niet erkend door degenen, die de Heilige Schrift als ook maar alleen een werk van menschen nemen; wel van religieuze, diep godsdienstige menschen misschien, doch niettemin enkel van menschen. Maar hier loopen dan ook terstond, reeds bij het begin der Schriftverklaring, de wegen uiteen van hen, die de Heilige Schrift als het eigen Woord van God, naar hare duidelijke pretentie, geloovig aanvaarden, èn hen, die dat niet doen, maar haar slechts als een menschelijk boek beschouwen. Het Schriftgeloof maakt hier principieele scheiding in Schriftverklaring, hoeveel men voorts ook over en weer van elkander moge kunnen leeren. Wie de Heilige Schrift niet erkent als het Woord van God, kan haar ook niet uitleggen en voorstellen als sprekende met volstrekt of Goddelijk gezag, en als bevattende onfeilbare, onbedriegelijke, waarheid. Als bloot menschelijk geschrift zou zij op vergissing kunnen berusten, en als geschiedenis kunnen meedeelen wat in werkelijkheid maar legende kon zijn, nooit met absolute zekerheid de toekomst kunnen voorspellen, enkel op menschelijke vermoedens over God en Zijne verhouding tot den mensch kunnen handelen. Dan zouden wij het in haar nimmer in eigenlijken zin met Gods woorden en gedachten en bedoelingen te doen hebben, maar feitelijk en wezenlijk steeds alleen met denkbeelden en meeningen en uitingen van menschen, wier waarheid of juistheid altijd de vraag bleef. Is de Heilige Schrift echter in eigenlijken zin openbaring of Woord van God, dan leert zij ons inzake verleden en heden en toekomst onfeilbare waarheid, weten wij uit haar, Wie God is, en wat Hij doet en doen zal, inzoover Hij dat in haar mededeelt, krijgen wij uit of door haar stellige kennis omtrent onszelven en onze verhouding tot God, vernemen we uit haar met gewisse zekerheid, Wie de Heere Christus is, en hoe ons eeuwig lot afhangt van onze houding tegenover Hem. Zoo loopen de Schriftverklaringen van den aanvang principieel uiteen, al naar de Heilige Schrift geloofd en aangenomen, of niet geloofd en verworpen wordt als het eigen Woord van God. Eens ieders Schriftgeloof beheerscht van den beginne zijne geheele verklaring der Heilige Schrift. Daaraan is niet te ontkomen, en deze waarheid mag niet verdoezeld worden. Wat gelooft gij omtrent de Heilige Schrift? Is zij niets meer dan menschenwoord, hoe uitnemend en godsdienstig die menschen ook geweest mogen zijn, òf is zij voor u metterdaad en in eigenlijken zin openbaring en het Woord van God?

c. Dat is dus het eerste en alle Schriftverklaring geheel beheerschende beginsel van de Heilige Schrift, dat zij ons zegt, Gods Woord in eigenlijken zin te zijn, Zijne openbaring, en dat zij als

zoodanig genomen en verstaan en verklaard moet worden. Zoo heeft de Heere Christus haar erkend en laten gelden, Joh. 10 : 35; Matth. 4 : 4, 7, 10; 26 : 54; Luc. 22 : 37; 24 : 27, 44. Zoo hebben Zijne discipelen en apostelen haar genomen: Matth. 1 : 22; 2 : 15, 17, 23 e.a.; Hand. 2 : 16—21, 25—35; 3 : 18; 13 : 32—41; 17 : 2—3; 28 : 23; Rom. 1 : 2—3; 4 : 23; 9 : 17; 15 : 4; 1 Cor. 15 : 3—4; II Tim. 3 : 15—17 e. a. Zoo hebben de profeten hun geschriften gegeven; II Sam. 23 : 2; Jes. 1 : 1 e. a. De breede uitwerking hiervan heeft in de Dogmatiek hare plaats, en kan hier niet geboden worden. „De H. Schrift biedt ons nergens een klaar geformuleerd dogma over de inspiratie, maar zij stelt ons voor het getuigenis harer theopneustie en geeft ook voorts al de momenten, die er voor de constructie van het dogma noodig zijn. Zij bevat en leert de theopneustie der Schrift in denzelfden zin en op dezelfde wijze, even beslist en duidelijk, maar ook even weinig in abstracte begrippen geformuleerd als het dogma over de triniteit, de menschwording, de voldoening enz. Meermalen is dit ontkend. Elke sectarische en haeretische richting begint haast met een beroep op de Schrift tegen de confessie, en tracht hare afwijking van de confessie der kerk te doen voorkomen als door de Schrift geboden. Maar in de meeste gevallen leidt dieper onderzoek tot de erkentenis, dat de belijdenis der gemeente het getuigenis der Schrift aan hare zijde heeft. De modernen geven thans over het algemeen toe, dat Jezus en de apostelen de O. Test. Schrift als Gods Woord hebben aangenomen," Dr H. Bavinck, *Geref. Dogm.*[2] I, blz. 445. En pretendeert de Heilige Schrift het eigen Woord van God te zijn, en is zij dat, in dien zin als de auctores secundarii haar gaven, en de Heere Christus en Zijne apostelen haar namen, dan moet zij ook als zoodanig door ons opgevat en erkend en verklaard worden, zullen wij haar verstaan en doen kennen naar haar wezen en de gedachten en bedoelingen Gods in en met haar. En dit Schriftgeloof dient dan ook onze geheele behandeling en verklaring der Heilige Schrift te regelen of te beheerschen.

d. Nu heeft God echter Zijne Schrift niet als een afgewerkt en volledig boek uit den hemel laten neervallen op aarde. Hij heeft vele menschen als Zijne openbaringsorganen en dienaren daartoe willen gebruiken. Hij sprak tot Mozes, en deze moest tot het volk spreken, en moest schrijven, Ex. 4 : 10—16; 7 : 1—2. De Geest des Heeren heeft door David gesproken, II Sam. 23 : 1. Vervuld moest worden τὸ ῥηθὲν ὑπὸ κυρίου διὰ τοῦ προφήτου, hetgeen gesproken werd van den Heere door den profeet, Matth. 1 : 22. God heeft Zijne openbaring en Schrift ons willen geven door menschendienst. Wij hebben bij de Heilige Schrift dus te doen met twee auteurs: den Goddelijken, en een menschelijken, God

Zelven, en eenigen mensch, dien Hij telkens bij de onderscheiden deelen en boeken der Heilige Schrift als Zijn orgaan of instrument heeft willen gebruiken. Wij moeten bij de Heilige Schrift en hare verschillende uitspraken en mededeelingen dus telkens vragen: wat zegt en bedoelt hier de auctor secundarius, de menschelijke auteur, en wat openbaart, spreekt en bedoelt God hier, I Petr. 1 : 11, al kunnen wij deze twee ook veelal niet onderscheiden. En om de gedachten Gods moet het ons steeds te doen zijn. Wij mogen niet blijven stilstaan bij de gedachten en bedoelingen der auctores secundarii, als wij althans verder kunnen doordringen. En waar wij dat niet kunnen, hebben wij ook den zin der daar gebezigde woorden te nemen en voor te stellen als openbaring Gods. Want God heeft deze Zijn dienaren vele malen willen gebruiken als met hunne gansche persoonlijkheid en krachten, ook van denken en gevoelen en overwegen, medewerkende menschen. Soms hadden zij niets anders te doen, dan maar op te schrijven, wat hun gezegd werd, Openb. 2 : 1, 8 e. a.; Jerem. 36 : 2, 18, 28; Ex. 20 : 1 v.v. Maar niet minder vaak heeft God de auctores secundarii zelven laten meewerken door eigen onderzoek en overleg. Denken we maar aan de geschiedkundige boeken en de brieven van de Heilige Schrift. Doch ofschoon Hij dezen dan naar hun bestaan en gaven en krachten en gesteldheden werkzaam liet zijn, beheerschte Hij hen niettemin op verborgene wijze geheel, zoodat zij slechts datgene spraken en neerschreven, wat, en zooals Hij dat, in Zijne Schrift wilde opgenomen hebben. Hij nam deze personen tot dezen hunnen dienst voor de Heilige Schrift dan ook maar niet, zooals wij de menschen, die wij voor ons willen laten werken, moeten nemen, gelijk zij er onafhankelijk van ons zijn, maar Hij had Zelf eerst die personen geheel voor dezen hunnen dienst toebereid in aanleg, vorming, levenservaring; en bestuurde hen toen bij al hun denken en gewaarworden of waarnemen en schrijven. „De werkzaamheid des H. Geestes bij het schrijven heeft toch daarin bestaan, dat Hij, na het menschelijke bewustzijn der scriptores op allerlei wijze, door geboorte, opvoeding, natuurlijke gaven, onderzoek, herinnering, nadenken, levenservaring, openbaring enz. gepraepareerd te hebben, nu in en onder en bij het schrijven zelf in dat bewustzijn die gedachten en woorden, die taal en dien stijl deed opkomen, welke de goddelijke gedachte op de beste wijze voor menschen van allerlei rang en stand, van allerlei volk en eeuw vertolken konden. In de gedachten zijn de woorden en in de woorden de vocalen begrepen", Dr H. Bavinck, *Geref. Dogm.*², I, blz. 464.

e. Dat is een tweede Schriftbeginsel ter Schriftverklaring, dat de Heilige Schrift Gods eigen Woord is door menschendienst. Daarmede is gegeven, dat de regels, die voor de uitlegging van

gewone menschelijke geschriften gevolgd moeten worden, ook bij de Heilige Schrift toepassing kunnen vinden. Het zijn toch ook menschen, door middel van wie God Zijn Woord ons heeft willen doen toekomen, door middel van wier denken en gevoelen en redeneeren en overleggen Hij Zijne openbaring in de Heilige Schrift gegeven heeft. De wetten voor dat menschelijk denken door Hem vastgesteld, liet Hij dus ook bij het geven Zijner bizondere openbaring in de Heilige Schrift werkzaam zijn in de auctores secundarii als Zijn dienaren. En met deze hebben wij daarom bij de verklaring der Heilige Schrift ook te rekenen. Zoo met de wet der tegenstelling: Een os kent zijn bezitter, en een ezel de krib zijns heeren; (maar) Israël heeft geen kennis, mijn volk verstaat niet, Jes. 1 : 3. Die der gevolgtrekking: Zal een leeuw brullen in het woud als hij geen roof heeft? Am. 3 :4. Is het dat God de natuurlijke takken niet gespaard heeft, (zie toe) dat Hij ook mogelijk u niet spare, Rom. 11 : 21. God doet gelijkenissen gebruiken, Jes. 5 : 1 v.v.; Ezech. 15 en 19; Matth. 13. Hij wijst op Zijne daden, waaruit leering opgedaan moet worden, Am. 4 : 7—8; Mal. 1 : 2—3. Hij roept de herinnering tot werkzaamheid, Mal. 4 : 4; Ps. 78 : 5—8. Maar welke wetten van ons menschelijk denken, en voor hoever wij deze moeten volgen bij de verklaring der Heilige Schrift, moet uit haar zelve afgeleid worden. Maar dat is niet genoeg: Want de profetie is voortijds niet voortgebracht door den wil eens menschen, maar de heilige menschen Gods, van den Heiligen Geest gedreven zijnde, hebben (ze) gesproken, II Petr. 1 : 21. De Heilige Schrift is wel door menschendienst ons toegekomen, maar toch meer dan menschenwoord: zij is het eigen Woord van God, zij alleen. En dus moet uit haar geweten worden, hoe wij haar verklaren moeten om de gedachten en bedoeling Gods in haar geopenbaard, te leeren kennen. Gods denken gaat boven dat der menschen uit. En een tweede boek als de Heilige Schrift is er niet. Uit geen ander boek dus kunnen wij leeren kennen, hoe wij Gods openbaring in de Heilige Schrift moeten verstaan en vertolken. Dat kan en moet alleen uit de Heilige Schrift zelve nagegaan en afgeleid worden.

12. De eenheid der Heilige Schrift.

a. Moeten aldus uit de Heilige Schrift als het eenige eigen Woord van God de beginselen opgespoord worden voor hare rechte verklaring, dan volgt uit het feit, dat zij naar haar eigen getuigenis is de bizondere openbaring of het Woord Gods in geheel eenigen en eigenlijken zin, in de eerste plaats, dat zij eene eenheid is, en als zoodanig moet opgevat en verstaan worden. Wel waren haar menschelijke auteurs vele, zijn de onderwerpen,

waarover zij handelt, onderscheiden, is de wijze van openbaring verschillend geweest, loopt hare zegswijs uiteen, ligt het accent hier op dit, daar op iets anders, stammen haar boeken uit een aantal eeuwen. Maar dit alles was toch slechts instrument in Gods hand als Auctor primarius, den eersten en eigenlijken Auteur der Heilige Schrift, Die door dat alles Zijne openbaring gegeven heeft en Zijn Woord spreekt op de wijze, als Hij dat wilde, door den persoon, dien Hij daartoe verkoor, in de eeuw, welke Hij er voor bestemde, en met het gezag, dat Hij bezit. Hij heeft al die auctores secundarii gevormd, toegerust, geleid, Ex. 4 : 11; Jes. 49 : 5; Jerem. 1 : 5; Ps. 139 : 13—16; Gal. 1 : 15, en hen ook bij hun spreken en schrijven van Zijne openbaring in de Heilige Schrift niet aan zichzelven overgelaten, Ps. 139 : 1—5, maar hen bestuurd tot in het allergeringste, Ex. 4 : 12; I Kon. 18 : 36; Jes. 50 : 4—5; Jerem. 1 : 18—19; Joh. 14 : 26; 16 : 13, zoodat wat zij spraken of schreven Zijn eigen woord was, Jerem. 26 : 15; 36 : 2, 4, 6, 11, 27—32; I Cor. 14 : 37. Die gansche veelheid en onderscheidenheid van auctores secundarii en deelen der Heilige Schrift waren en zijn er dus voor God niet onbedoeld, noch ongewild, maar door Hem gegeven en bepaald, en moeten dienen om den rijkdom en de heerlijkheid Zijner openbaring te beter te doen uitkomen, Hebr. 1 : 1; Matth. 11 : 16—19. Zij doen niet te kort aan de eenheid der Heilige Schrift, doch moeten door ons wel opgemerkt en gewaardeerd worden om de volheid en schoonheid der openbaring Gods in de Heilige Schrift dankbaar te bewonderen, hare rijke verscheidenheid bij hare eenheid, en hare eenheid ook bij hare veelvuldige verscheidenheid van menschelijken auteur, inhoud en vorm.

b. Die eenheid is eene eenheid van Auteur, van heilsinhoud, van doel of strekking, van taal, van gezag.

Fundamenteele, den geheelen exegetischen arbeid beheerschende, onderstelling is het geloof, of aan den anderen kant het niet-gelooven, dat de Heilige Schrift in eigenlijken zin is het Woord van God, en dat Hij haar in haar geheel en in al haar deelen als Zijne openbaring, of eigenlijke Woord geeft en spreekt. Meermalen wordt God sprekende ingevoerd, Gen. 1 : 3, 6 enz.; Ex. 3 : 4 v.v.; Jes. 1 : 2—3. Maar niet slechts dan vernemen we Zijn Woord, doch ook wanneer Hij Zich van menschen wil bedienen om Zijne gedachten en Zijn wil bekend te maken, vgl. Matth. 19 : 4—5 met Gen. 2 : 23—24; II Sam. 23 : 2; brieven in het Nieuwe Testament. Daarom moeten we ook, zooals reeds gezegd werd, niet blijven stilstaan bij de gedachten en bedoelingen van de verschillende auctores secundarii met hun spreken en schrijven, maar van daar zoo mogelijk verder doordringen tot de gedachten en bedoelingen Gods. Zelfs de profeten hebben de

volheid van hunne profetieën niet altoos doorzien, Matth. 11 : 11; 13 : 17; I Petr. 1 : 11. Maar omdat God de Auctor primarius is van de geheele Heilige Schrift, kunnen we ook verstaan, dat er verscheidenheid van inhoud is in de Heilige Schrift. Want wat Hij door Mozes openbaarde, behoefde Hij niet ook door een anderen auctor secundarius mee te deelen. Wat Hij door Jesaja sprak, moest Hij niet noodzakelijk ook door Jeremia of Daniël zeggen. Hij heeft door elken auctor secundarius slechts een deel Zijner openbaring gegeven, en deze allengs voller geschonken, totdat Hij haar in Zijne Schrift naar dien inhoud en vorm gaf, als Hij haar voor Zijne kerk in alle volgende eeuwen bestemd had. Daardoor moeten wij bij de Heilige Schrift rekenen met al hare deelen. Bij het eene behoort het andere. Het eene vult het andere aan, of heldert het op. De Heilige Schrift is niet een bundel geschriften van onderscheiden auteurs uit verschillende eeuwen. Dat mag zij zijn van menschenkant bezien. Maar in wezen is zij dat niet. Naar haar eigenlijk bestand is zij het boek van één Auteur, en wel van God, hoewel Hij haar gegeven heeft door een aantal van menschen en in verschillende tijden en eeuwen. Hieruit volgt, dat wij ter verklaring van hetgeen door den eenen auctor secundarius gezegd wordt, ook in overweging mogen en moeten nemen hetgeen God door een anderen auctor secundarius heeft doen spreken of schrijven, ook al leefden die auctores secundarii in verschillende eeuwen, en wisten zij mogelijk van elkander niet af. Bij gewone menschelijke geschriften mogen wij ons voor den zin eener uiting bij den eenen auctor niet dan onder zeer bizondere omstandigheden beroepen op een anderen schrijver. Maar wanneer wij ons over de beteekenis van wat bij Jesaja staat geschreven, of in de Psalmen te vinden is, beroepen op de Evangelisten, of op Paulus of een anderen Nieuwtestamentischen auteur, beroepen wij ons toch slechts op denzelfden Auteur van éénzelfde boek, n.l. op God, Die de geheele Heilige Schrift heeft gegeven, en op de eene plaats daarin een andere naar hare eigenlijke bedoeling toelicht. Het kan dan wel zijn, dat die verschillende menschelijke auteurs der onderscheiden Bijbelboeken aan dien inhoud hunner woorden niet gedacht hebben, en dat ook niet bedoelden. Maar God, de eigenlijke Auteur der Heilige Schrift en van haar afzonderlijke deelen, Die hen slechts als Zijne organen of instrumenten gebruikte, had bij de door hen gebezigde woorden die gedachten en bedoelingen, welke rijker waren en verder reikten dan zij konden vermoeden. Van daar ook meermalen het verbinden van Schriftplaatsen uit onderscheiden deelen der Heilige Schrift en van verschillende menschelijke auteurs bij den apostel Paulus, zoals b.v. in Rom. 3 : 10—18 uit Ps. 14, 5; Jes. 59 e.a.; vgl. O. Michel, *Paulus u. seine Bibel,* 1929, S. 83.

c. Omdat de Heilige Schrift eene eenheid is, en God heeft tot haren eigenlijken Auteur, vloeit daaruit voort, dat zij in haar onderscheiden deelen zichzelve niet kan tegenspreken. Er mogen in haar ἐναντιοφάνη voorkomen, schijnbare tegenstrijdigheden, maar wezenlijk elkander uitsluitende openbaringen of weersprekende gedeelten bevat zij niet. Zij loochent op de eene plaats niet, wat zij op eene andere heeft geopenbaard. Anders kon zij God niet hebben als haren Auctor primarius. Hij is onveranderlijk en wordt aan Zichzelven niet ongelijk. Wel is Hij groot en begrijpen wij het niet. Waarom we meermalen in de Heilige Schrift kunnen komen voor hetgeen wij niet verklaren kunnen. Dat komt door de kleinheid en de verduistering van ons verstand. Maar dat is iets anders dan tegenstrijdigheid in de Heilige Schrift aanwijzen. De deelen der Heilige Schrift hebben niet alle dezelfde beteekenis. Elk deel heeft zijn bizonderen dienst. Met de gedachte van organisme, gelijk de Heilige Schrift eene organische eenheid is, is dat als vanzelf gegeven. Maar alle deelen zijn aan elkander wezensgelijk, en brengen de Zelfopenbaring Gods in den Heere Christus, en vormen met elkander eene wel ineensluitende, harmonische eenheid. De Heilige Schrift begint in haar eerste boek met God en de Schepping. Vervolgens doorloopt zij de eeuwen. En haar laatste boek eindigt met de teekening van den komenden toestand der eeuwigheid. Soms valt de voortgang der deelen niet dadelijk in het oog. Ook bij een organisme als ons menschelijk lichaam liggen sommige deelen of leden naast elkander en zijn er symmetrische deelen en organen, zooals rechter en linker hand en voet en oog en oor. Zoo zijn er in de Heilige Schrift boeken en deelen, die groote overeenkomst hebben van inhoud, b.v. Samuël en Koningen, Koningen en Kronieken, Mattheüs, Marcus, Lucas, doch globaal, als geheel, moet haar architectonische opbouw met haar verschillende boeken en deelen iedereen treffen.

d. Middelpunt van den inhoud der Heilige Schrift is de Heere Christus, of Gods Zelfopenbaring in Hem. Om Hem concentreert zich in haar alles. Hij is haar inhoud naar haar geheel en naar haar deelen: Joh. 5 : 39; Luc. 24 : 27; Rom. 1 : 3; 10 : 4; Openb. 19 : 10. Van die Zelfopenbaring Gods in den Heere Christus, vgl. Joh. 17 : 3, 4, 6, 8; 14 : 6 en 9, uit moet daarom de Heilige Schrift en elk harer deelen bezien en uitgelegd worden; Ex. 9 : 16; Spr. 16 : 4; Rom. 11 : 36; Ex. 23 : 21; I Cor. 15 : 28; Philipp. 2 : 11.

Die Zelfopenbaring Gods in Hem is soteriologisch van aard of strekking, Joh. 3 : 16—17; Tit. 2 : 11, al moeten wij dit soteriologisch niet verkeerd verstaan, 1 Joh. 3 : 8; Jes. 65 : 8—25; Mal. 4 : 1—3; Matth. 11 : 25; Joh. 9 : 39; II Thess. 1 : 6—10; Luc. 2 : 34. In het Oude Testament wordt de Heere Christus in belofte geteekend naar persoon en werk, in het Nieuwe beschreven

naar Zijne komst en werkzaamheid; Luc. 1 : 68—75; Matth. 1 : 22; 5 : 17; Luc. 4 : 21; Hand. 13 : 32—33. In het Oude Testament zien wij ons de schaduw geschetst, in het Nieuwe de werkelijkheid voorgesteld, Col. 2 : 7. Novum Testamentum in Vetere latet, Vetus in Novo patet. In het Oude de bloem in knop, in het Nieuwe de bloem open gegaan.

Hierop wat breeder ingaande, en wat meer onderscheidende en onderverdeelende, kunnen we zeggen, dat God in *Genesis* eerst optreedt naar Zijne grootheid en goedheid in de schepping geopenbaard, daarna de noodzakelijkheid Zijner heiligende en genadige Zelfopenbaring aanwijst vanwege de inkomst der zonde in mensch en wereld, vervolgens de linie en het geslacht opvoert, waaruit de Heere Christus voortkomen zou. In *Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium* wordt het volk voorgesteld, door God in den Middelaar te verlossen, met de wijze van hunne verlossing, en met hunne leiding door dit leven. Door tabernakel en tabernakeldienst en allerlei wetsbepaling wordt daarbij de Heere Christus zinnebeeldig voorgesteld naar persoon en arbeid. *Jozua* spreekt van de beërving van het aardsche Kanaän als beeld van het hemelsche. En door de volgende historische boeken wordt daarna telkens de behoefte aan de komst van den Heere Christus in het licht gesteld. Als er geen menschelijke koningen bij Israël zijn, en de priesterlijke dienst leiding moet geven, gaat het bij Israël verkeerd (*Richteren*). Doch wanneer er koningen optreden, gaat het ook niet goed (*Samuël, Koningen, Kronieken*). Geven na de ballingschap bepaalde kenners der Wet den toon aan, ook dan wordt het volk niet behouden (*Ezra, Nehemia, Esther*). We kunnen dit alles a. h. w. een negatieve voorbereiding voor de komst van den Messias Gods noemen, waaruit de noodzakelijkheid openbaar werd van Zijne komst en van Zijn heilsarbeid, zou er behoudenis kunnen zijn.

Ondertusschen zijn in Mozes, priesters, koningen, profeten, allerlei typen van den Heere Christus opgetreden, is door allerlei zaak en gebeurtenis de komende Messias naar levensloop en heilswerking afgebeeld. Daarbij kunnen we spreken van eene positieve voorbereiding, die aanwees, hoe de Messias zou zijn naar persoon en werkzaamheid. Voorts is in de *Psalmen* het gemeenschapsleven, dat 's Heeren volk met Hem genieten mag, uitgezongen, en is door de *Profeten* met duidelijk woord van de komst van den Messias gesproken, van Zijn persoon, van Zijne vernedering en verhooging, van Zijn oordeel en zegening en volkomen heerschappij.

Komt met de Nieuwe bedeeling de Zone Gods in het vleesch, dan deelen de *Evangelieverhalen* vooral de feiten van onzes Heilands omwandeling op aarde en Zijn spreken mede, geven de *Brieven* meer bepaald interpretatie of verklaring van Hem en Zijn

arbeid, schetst het boek van de *Handelingen der Apostelen* het werk van Christus van uit den hemel door Zijne apostelen in de stichting en uitbreiding Zijner Kerk op aarde tot Rome, het middelpunt van de wereld destijds, en geeft de *Openbaring* aan Johannes het regiment des Heeren door de eeuwen te aanschouwen, met den eeuwigheidstoestand aan het einde dezer dagen en de zalige heerlijkheid der toekomst.

In elk boek en deel der Heilige Schrift van Oud en Nieuw Testament wordt deze hoofdinhoud der Heilige Schrift, Gods Zelfopenbaring in den Heere Christus, op eene eigene wijze voorgesteld en uitgewerkt, van eenen anderen kant in het licht gesteld. Maar het is de ééne Christus Gods, Die telkens wordt aangekondigd en geteekend naar wezen en arbeid, persoon en werk. Vgl. Dr F. W. Grosheide, *De eenheid der Nieuwtestamentische Godsopenbaring*, blz. 19—26; mijn *Hoofddoel en Gedachtengang van Lucas' Evangelieverhaal*, en mijn artikel *Handelingen der Apostelen* in „Christelijke Encyclopaedie", II, blz. 453—460; ook mijn artikelen *De boeken van het Nieuwe Testament, God geopenbaard in het vleesch, Het leven van den apostel Paulus* in „Bijbelsch Handboek", II, blz. 89—279. Ook mijn Commentaren op *Lucas, Romeinen, Galaten, Philippenzen, Petrus, Johannes, Judas, Openbaring.*

Aldus is er bij de Heilige Schrift eenheid naar inhoud, en samenhang, opeenvolging, aansluiting, en eindelijk ook afsluiting. Wel wordt in de Heilige Schrift niet in alle boeken en deelen alle waarheid in gelijken omvang, met dezelfde woorden en beelden geopenbaard. Maar in zoover eenige waarheid ergens wordt geopenbaard, komt zij essentieel geheel overeen met hare openbaring op eene andere plaats in de Heilige Schrift, b.v. ten aanzien van Gods wezen en Personen, van Gods werken van schepping en voorzienigheid, van den Heere Christus en Zijn persoon, naturen, verlossingsarbeid, van de Heilige Schrift als het Woord van God, van den weg des heils, van het geloof, de bekeering, de rechtvaardigmaking, de heiligmaking, van het komende gericht, van den toestand der eeuwigheid enz. Moge er in de Heilige Schrift op de eene plaats, voor zoover daar eene waarheid geopenbaard wordt, soms voller ontsluiering of bekendmaking zijn, dan op eene andere, misschien van haar ook eene andere toepassing gemaakt worden, dit neemt niet weg, dat er nimmer zakelijk verschil van zin of essentieele ongelijkheid aanwezig is, doch wel verdere ontwikkeling, aanvulling, voortzetting, rijker voorstelling.

e. Ook is de strekking der Schriftopenbaring één in haar geheel en in haar deelen en onderdeelen. En deze is: de openbaring, bewerking, bevordering van de kennis, den dienst, de verheerlijking, van den naam des Heeren, Rom. 11 : 36, de bekeering en behoudenis van zondaren, de opbouw van Gods koninkrijk, de

beschaming van het rijk der duisternis, Jes. 43 : 9—21; Ps. 78 : 1—8. Al wat tevoren geschreven is, dat is tot onze leering tevoren geschreven, opdat wij door lijdzaamheid en vertroosting der Schriften hoop hebben zouden, Rom. 15 : 4; vgl. Rom. 4 : 23—24; Joh. 20 : 21; Luc. 1 : 3—4; II Tim. 3 : 16—17.

Het gaat bij de Heilige Schrift in haar geheel, en bij haar onderscheiden grootere en kleinere boeken en deelen, nimmer om volledige mededeeling als zoodanig van wat beschreven wordt, om de nauwkeurige bekendmaking der geschiedenis van hetgeen waarover gehandeld wordt, of het verhaal gaat, om die volledige en stipte voorstelling alleen en zonder meer. Daarom kunnen we uit haar ook geen volslagen biographieën of levensbeschrijvingen opmaken van de aartsvaders en andere in haar genoemde en min of meer breedvoerig behandelde personen, zelfs niet van David, of Petrus, of Paulus. Ook niet eene alomvattende, geleidelijk voortgaande, geschiedenis van het Israëlietische volk tot de ballingschap in Babel, en daarna tot de verwoesting van Jeruzalem door Titus. Evenmin een volledig beeld van de omwandeling en prediking van onzen Heiland op aarde op de wijze van onze dagboeken. En ook niet eene volledige geschiedenis zonder gapingen van de ontwikkeling der Kerk in de eerste eeuw onzer jaartelling.

Haar doel is een ander dan om onze weetzucht te bevredigen of volledigheid van inzicht te verschaffen betreffende al hetgeen ons interesseeren mag inzake wereld, menschheid, volken, personen, over welke zij handelt. Wat God ons in en door haar openbaart of mededeelt, is waar, betrouwbaar, stellig en juist. Maar Hij openbaart in haar niet alles, wat wij misschien wel gaarne zouden weten, en deelt in haar niet alles mede, wat geschied is, of gesproken werd door de personen, die in haar optreden. Veel laat zij uit. Tientallen van jaren, eeuwen soms, gaat zij als stilzwijgend voorbij, om daarentegen soms ook weer betrekkelijk breed te handelen over wat op enkele dagen voorviel, of in enkele oogenblikken gebeurde. Dat alles valt te verklaren uit de bedoeling, welke God met Zijn geven der Heilige Schrift en van haar onderscheidene deelen had, n.l. om Hem en Zijnen Christus er door te doen kennen, den mensch te teekenen naar zijn innerlijk bestaan en wezenlijke doen, de zonde voor te stellen naar haar oorsprong, verfoeilijke verdorvenheid, en schrikkelijk gevolg, Zijn werk en grootheid te doen zien tegenover de ongerechtigheid der schepselen en hare verwoesting, en aan den anderen kant dat werk ter verlossing en zaliging van schuldige en verloren menschheid en wereld.

Wie met deze strekking der Heilige Schrift en van haar onderscheiden deelen niet rekent, kan haar niet verstaan. Men legt dan geen goeden maatstaf tot hare verklaring aan. Zij moet bezien worden bij het licht van haar eigen strekking en doel. En die

zijn in al haar deelen gelijk aan die van haar geheel, en zooals die hier werden omschreven. Zoo is ook in dezen bij haar en haar deelen eenheid, gelijkheid. Alleen maar wordt door deze hare strekking de juistheid harer mededeeling, de waarheid van haar inhoud, niet aangetast. Omdat zij niet alles mededeelt, wat van eenige zaak of eenigen persoon gezegd zou kunnen worden, daarom is nog niet onhistorisch, onjuist, onbetrouwbaar datgene, wat zij wel mededeelt. Gedeeltelijke mededeeling van iets sluit niet noodwendig onjuistheid van het medegedeelde in. De waarheid en betrouwbaarheid van het medegedeelde hangen niet af van de volledigheid der mededeeling van hetgeen ook nog bovendien verhaald had kunnen worden.

f. Al verder is bij de Heilige Schrift in al haar deelen eenheid van taal, d.w.z. van gedachtenwereld, van voorstelling, van denken, gevoelen, gezindheid, stemming, en overeenstemming in de uiting daarvan. Met deze „eenheid van taal" wordt natuurlijk niet bedoeld gelijkheid van klank, maar gewezen op eenheid van gedachten-inhoud. Bij taal kunnen we onderscheiden tusschen uitwendige klankenuiting, en innerlijken gedachten-inhoud. En nu wordt hier met „eenheid van taal" niet gezien op de eerste, maar op de tweede, op den taalinhoud, die zich bij de onderscheidene talen in verschillenden vorm uit. De Heilige Schrift werd geschreven in het Hebreeuwsch en in het Grieksch, en voor een gering deel in het Syrisch of Arameesch. Inzoover is er dus geene eenheid van taal. Maar iets anders wordt nu gemeend. Wij kunnen spreken van de taal van Godverwerping, Ex. 5 : 2, van de taal der trotschheid, Dan. 4 : 30. In Zeph. 3 : 9 zegt de Heere, dat Hij eene reine spraak tot de volken wenden zal. En in Jes. 19 : 18 lezen we van de tale Kanaäns, die door de Egyptenaren gesproken zal worden. Onze Heiland zeide tot Zijn vijanden, dat zij Zijne spraak niet kenden, omdat zij Zijn woord niet konden hooren, Joh. 8 : 43. Dan gaat het niet over klanken, grammatica, over taal in den zin als wij spreken van de Fransche, de Engelsche, de Grieksche taal, maar over gedachten, overleggingen, gezindheid. Taal is allereerst denken, innerlijk overleggen, dat zich dan te kennen kan geven door klank, of door gebaar, of anderszins. Twee kunnen dezelfde taal spreken, en toch elkander niet verstaan, omdat zij aan dezelfde woorden verschillende beteekenissen hechten, er niet dezelfde begrippen mee verbinden. Een ongeloovige en een Gereformeerde verstaan onder het woord zonde niet hetzelfde. Daarentegen kunnen twee, die verschillende talen spreken, elkander zeer goed verstaan, wanneer zij door verschillende klanken toch dezelfde begrippen aanduiden. Nu is het bij de Heilige Schrift in al haar deelen, hetzij in het Hebreeuwsch, hetzij in het Grieksch, steeds gelijke voorstelling van de zonde en van de schuld des

menschen, eenzelfde teekening van God als den Almachtige, Heilige, Goedertierene, Rechtvaardige, den Schepper van hemel en aarde, eenzelfde aanwijzing van den weg der verlossing, van het zaligmakend geloof, hetzelfde waarschuwen tegen de zonde, hetzelfde roepen tot bekeering en geloof, hetzelfde aanprijzen van den Heere Christus als den eenigen Middelaar en Zaligmaker. De Heilige Schrift doet in al haar deelen leven in een eigen geestelijke atmosfeer. Gemakkelijk is meestal het onderscheid te merken tusschen haar en andere geschriften. En bij al haar boeken en deelen onderling is er eenheid of overeenstemming van geestelijken grondtoon en wezenlijke voorstelling van God en Goddelijke zaken, 's menschen verlorenheid en verlossing en toekomst, wereldoorsprong, wereldbestand, wereldverloop, ook al zijn de klanken en vormen, waarin er over gehandeld wordt, verschillend, en is hier het Hebreeuwsch, daar het Arameesch, ginds het Grieksch gebruikt.

g. Er is ten laatste bij de Heilige Schrift in al haar deelen, groot en klein, ook eenheid van gezag, omdat zij van Genesis tot Openbaring is het eigen Woord van God. Alles in haar is daarom bekleed met Goddelijke autoriteit, al moeten we hier, gelijk reeds tevoren de opmerking gemaakt werd, onderscheiden tusschen auctoritas historiae en auctoritas normae; vgl. Matth. 1 : 23; 2 : 15 e.a.; 22 : 42—45; Joh. 10 : 34—35; Gal. 3 : 16; 4 : 21 vv.; Hebr. 7 : 1 vv. e.a. En omdat de Auctor primarius van de geheele Heilige Schrift en van alle haar deelen dezelfde is, n.l. God, en daarom alle deelen der Heilige Schrift dezelfde Goddelijke autoriteit hebben, met de zooeven genoemde onderscheiding, daarom mag en moet ook bij de verklaring der eene plaats gerekend worden met eene andere, hoezeer ook de menschelijke auteurs of auctores secundarii onderscheiden zijn. God spreekt door het spreken van menschen, Matth. 10 : 19—20, ook zelfs wel wanneer de mensch zijn woorden gansch anders bedoelt, Joh. 11 : 49—52. De activiteit des menschen stelt op geenerlei wijs perken aan die van God, Jes. 10 : 5—15; Hand. 17 : 28. Soms was de mensch slechts overbrenger van Gods Woord, Ex. 20 : 22, vgl. Deut. 5 : 28—31; Openb. 2 : 1 vv. Vele malen echter heeft God den mensch zelven door eigen onderzoek, nadenken enz. laten medewerken bij de voortbrenging van Zijn Woord, Luc. 1 : 3; I Cor. 7 : 12, 40; Joh. 14 : 26. Het eerste was voor den mensch niet vernederend, het laatste sloot de volstrekte, allesbeheerschende leiding Gods niet uit, Spr. 16 : 1, 7; 21 : 1. Bij het eerste was de mensch geen dood mechaniek, maar bleef en werkte hij als mensch. Bij het laatste was en bleef hij ook geheel instrument in Gods hand, zoodat, wat een heilige schrijver aldus schreef, hoezeer ook zijn eigen woord en vrucht van zijn eigen overwegen, niettemin toch ook geheel en volstrekt was en is het Woord van God, dat Hij *deed*

denken, en tot welks formuleering en uiting en teboekstelling in dien vorm en in dat verband Hij *deed* komen. Daarom is het eenzelfde Goddelijke autoriteit in de geheele Heilige Schrift en bij al haar deelen, groot en klein.

Bij wat de Heilige Schrift ons mededeelt van zondige daden en woorden van duivelen, goddeloozen, zondigende geloovigen, waarborgt God ons door de opneming daarvan in de Heilige Schrift met Zijne Goddelijke autoriteit, dat metterdaad aldus werd gehandeld en gesproken, als Hij dat in de Heilige Schrift doet mededeelen (auctoritas historiae). Tevens waarschuwt Hij er ons door, om niet aldus zondig te handelen en te spreken. En door hetgeen Hij omtrent Zijn werk en wil in de Heilige Schrift openbaart, zegt Hij ons met Zijne Goddelijke autoriteit, wat wij te gelooven en te doen of te laten hebben (auctoritas normae). Dat bevat de Goddelijke norm, den met Goddelijk gezag bekleeden regel, voor ons geloof en leven.

13. Algemeene aanwijzingen in de Heilige Schrift van deze beginselen.

a. Moeten de beginselen, die de Schriftverklaring dienen te beheerschen en bij haar leiding hebben te geven, uit de Heilige Schrift, als alleen maar het Woord van God in eigenlijken zin, worden afgeleid, zoo komt de vraag, op welke wijze zij deze beginselen bevat, en hoe wij die beginselen uit haar kunnen te weten komen en bijeenbrengen. Zij heeft die niet ergens in geformuleerde uitspraken samengevoegd en als genummerd bijeen staan. Zij is geen handboek voor Bijbeluitlegkunde, en geeft geen systematisch wel geordend geheel van beginselen of regelen, naar welke de Schriftverklaring moet geschieden, en dat wij op deze of die bladzijden der Heilige Schrift zouden kunnen aantreffen. Zulk een handboek voor de Dogmatiek is de Heilige Schrift ook niet, evenmin als voor de Ethiek. Maar de stof voor deze theologische wetenschappen wordt door Gods openbaring in de Heilige Schrift ons geboden en ligt in haar opgesloten en verspreid. Deze hebben wij op te zoeken en te verzamelen en te ordenen tot een doorzichtig geheel, dat dan onze Dogmatiek of Ethiek wordt. En zoo nu ook met de beginselen der Schriftverklaring. God heeft die in Zijne openbaring in de Heilige Schrift gegeven, door de gansche Heilige Schrift heen, niet in den vorm van afzonderlijke, opzettelijk daarvoor gedane, scherp geformuleerde, uitspraken, maar door te openbaren, wat die Schrift is en wat zij bevat, Wie haar Auteur is, n.l. Hij Zelf, hoe Hij haar heeft uitgelegd en verklaard door Zijne daden, en hoe Hij Zijn dienstknechten of organen haar heeft doen ontvouwen. Om deze Schriftbeginselen

ter richtige Schriftverklaring dus te leeren kennen, hebben we allereerst te vragen naar algemeene aanwijzingen in de Heilige Schrift van die beginselen, om daarna die beginselen meer in het bizonder op te sporen, en in het licht te stellen.

b. Sommige van deze aanwijzingen hebben we reeds besproken. En wel in de eerste plaats, dat God Zelf de eigenlijke Auteur der Heilige Schrift is. Daarmede is gegeven, dat zij volstrekte waarheid is. God kan niet liegen, geene onwaarheid spreken. God is waarheid en is geen onrecht, rechtvaardig en recht is Hij, Deut. 32 : 4. Hij verdoet de leugensprekers, van den man des bloeds en des bedrogs heeft Hij een gruwel, Ps. 5 : 7. En Hij kan Zichzelven niet verloochenen, II Tim. 2 : 13. Wat Hij dus in de Heilige Schrift openbaart, hetzij over Zichzelven, hetzij aangaande het schepsel, over engel en duivel, over mensch en menschheid, over geschiedenis en toekomst, over hemel en aarde, en waarover ook maar, is waarheid, en moet door ons als waarheid geloovig worden erkend en voorgesteld, ook in onze Schriftverklaring. Die Schriftverklaring moet dus naar dit Schriftbeginsel geschieden, dat wij het in die Schrift, en met wat zij ons weten doet, te doen hebben met ontwijfelbare, door God Zelven bekendgemaakte, waarheid, in al wat God daarin als Zijne openbaring heeft doen opteekenen. Dat geldt van hare geschiedenisvoorstelling en toekomstvoorzegging zoowel als van hare beschrijving van het heden. Het geldt van al hetgeen tot de openbaring Gods in de Heilige Schrift behoort.

Maar ook heeft God in de Heilige Schrift ons er mee bekend gemaakt, dat Hij bij het geven van Zijne Schrift gebruik heeft willen maken van menschendienst. Dus hebben we bij de Schriftverklaring ook te rekenen met menschen, met deze onderscheiden auctores secundarii of openbaringsorganen, met hunne personen en gesteldheden, hunne gaven en krachten, hun levensloop en omstandigheden, hun uit- en inwendig bestaan, bepaald ook toen zij als auctores secundarii der Heilige Schrift werkzaam waren. Want dat alles heeft God instrumenteel willen bezigen, om Zijne Schrift ons te geven in dien vorm, als wij haar van Hem hebben ontvangen. En met de werking en beteekenis daarvan moeten wij dus bij onze verklaring der Heilige Schrift de noodige rekening houden.

Maar toch altoos zoo, dat we hier God en mensch niet denken als concurrenten, die naast elkaar werkzaam waren bij deze produceering der Heilige Schrift, en wier werkzaamheid elkander zou uitsluiten, en niet in elkander kon grijpen. Want alle deze menschen en omstandigheden waren niet anders dan instrumenten in Gods hand, die geheel door Hem beheerscht en geleid werden, ofschoon naar den aard van hun door Hem er aan gegeven wezen. En aldus is de Heilige Schrift het woord van menschen, èn het woord van God, doch op die wijze, dat het menschenwoord

voertuig is van het woord van God, en Gods woord door dat van den mensch heenklinkt, er in ligt, en er Zich door en uit hooren laat. We moeten hier dus steeds van het woord des menschen a.h.w. verder doordringen tot het Woord Gods. De apostel Paulus had aan de Thessalonicensen het Evangelie verkondigd. Maar hij dankt God, dat zij het Woord der prediking van hem ontvangen, hebben aangenomen niet als des menschen woord, maar als Gods Woord, gelijk het, zegt hij, ook waarlijk is, I Thess. 2 : 13. Dit is van belang ook inzonderheid bij de verklaring van de profetieën in het Oude Testament.

Al verder geeft God ons in de Heilige Schrift algemeene aanwijzing inzake de beginselen in die Schrift voor hare rechte uitlegging, ook daarin, dat Hij ons weten doet, wat die Schrift is, n.l. niet alleen Zijn Woord door menschendienst, maar daarom ook eene eenheid, zoodat we bij de verklaring van het eene deel te rade gaan mogen en moeten met het geopenbaarde in een ander deel, ook al is dat in een ander boek, uit een gansch anderen tijd, van een gansch anderen menschelijken auteur. Al dat verschil toch neemt niet weg, dat wat in de Heilige Schrift staat geopenbaard, hetzij in het eene boek, hetzij in het andere, alles evenzeer is het eigen Woord van God.

c. Doch behalve deze, reeds tevoren ter sprake gekomen, en hier voor de volledigheid en duidelijkheid nog eens in herinnering gebrachte algemeene aanwijzingen der beginselen in de Heilige Schrift voor hare verklaring naar Gods wil en bedoeling, zijn er ook nog andere algemeene aanwijzingen dier beginselen. Deze liggen toch ook in *datgene,* wat God in de Heilige Schrift openbaart, en in de *wijze waarop* Hij dat openbaart en in de Heilige Schrift heeft doen opteekenen, en *onder welke omstandigheden* Hij dat deed geschieden. Daarom moeten wij in alles wat de Heilige Schrift bevat en als Goddelijke openbaring ons brengt, nauwkeurig vragen; α *wat* zij daar zegt of openbaart; β *op welke wijze* zij dat uitdrukt, of *hoe* zij dat openbaart; γ hoe *haar gedachtengang* daar is, welke de samenhang, het verband, de context; δ onder welke *omstandigheden* zij het zegt; ε welke de *aanleiding* was, dat zij dat zegt, en op die wijze; ζ welk het *doel* is waarmee zij dat daar zegt, en zóó zegt; η welke *verhoudingen en bizonderheden* er zijn, die aanduiding kunnen geven inzake Gods bedoeling daar met die Schriftwoorden, en hoe zij, in hetgeen zij daar ter plaatse openbaart of mededeelt, wil opgevat worden.

d. Ook bevat zij die beginselen in zich en geeft dienaangaande aanwijzing, in de wijze, waarop zij zichzelve uitlegt, d. w. z. op welke manier zij de eene Schriftplaats op de andere verklaart of toelicht, en weten doet, wat haar zin daar met dat woord of die openbaring is. Wij moeten ons daarom, eene bepaalde Schrift-

plaats behandelende en willende verklaren, telkens de vraag stellen, of zij op eene andere plaats misschien ook iets bevat van denzelfden aard, als wat wij trachten te leeren verstaan. Of God over dezelfde zaak mogelijk ook op eene andere plaats in de Heilige Schrift openbaring heeft gegeven. Om dan uit de wijze waarop de eene plaats de andere verduidelijkt, na te gaan, op te sporen, uit te zoeken, op welke wijze wij het spreken der Heilige Schrift moeten verklaren. Wij moeten Schrift met Schrift vergelijken, vgl. Matth. 4 : 7 en 6, om voor verkeerde Schriftopvatting en Schriftverklaring behoed te worden, en den rechten, door God bedoelden zin te mogen leeren kennen. Het duistere moeten wij bezien bij het meer heldere. En door aldus Schriftplaats met Schriftplaats te verbinden en te vergelijken en toe te lichten of uiteen te zetten, moeten wij zien te vinden, welke beginselen van Schriftverklaring wij naar den eisch der Heilige Schrift hebben toe te passen, om haar goed, of althans steeds beter, te leeren doorzien.

e. Evenzeer geeft de Heilige Schrift zulke algemeene aanwijzingen door de mededeeling van Gods daden, waarmee Hij vroeger door Hem gesproken woorden naar hun vollen inhoud heeft doen kennen. Sprak Hij tot Adam: ten dage als gij van den boom der kennis des goeds en des kwaads eet, zult gij den dood sterven, Gen. 2 : 17, zoo heeft Hij door hetgeen Hij al de eeuwen door aan de gansche menschheid doet overkomen, en in de eeuwigheid de verlorenen doet ondervinden, aan het licht gebracht, hoe vreeselijken zin die dreiging had. En door wat Hij in Christus gegeven, maar ook aan Hem heeft doen overkomen, kunnen we zien, hoe diep en vol van zin Zijn woorden in Gen. 3 : 15 waren. Wij moeten daarom bij de naspeuring van de zelfuitlegging der Heilige Schrift niet maar blijven staan bij uitdrukkelijke woorden, die duidelijker doen kennen, wat op eene andere plaats mogelijk minder duidelijk geopenbaard is, doch ook acht geven op Gods daden, in de Heilige Schrift opgeteekend, inzoover latere daden Gods vroegere woorden van Hem kunnen doen kennen naar hunne wezenlijke beteekenis en verre strekking. Door die latere daden heeft God meermalen den diepen en vollen zin van hetgeen Hij tevoren in belofte, of in bedreiging, gesproken had, heerlijker of schrikkelijker in het licht gesteld. De komst en het werk en het lijden van den Heere Christus kunnen ons de profetieën dienaangaande beter in hare rijke en volle beteekenis doen verstaan. God heeft door Zijne daden van vervulling den eigenlijken zin Zijner desbetreffende voorafgaande woorden klaar doen uitkomen. Waarom wij ook uit die vervullingsdaden, ons in de Heilige Schrift beschreven, den inhoud van die eerder te dier zake gesproken en beschreven woorden of profetieën moeten leeren doorzien in hun wezenlijken inhoud en eigenlijke strekking. Wij dienen dus het

Oude Testament te bezien in het licht van het Nieuwe: Vetus Testamentum in Novo patet, het Oude Testament staat in het Nieuwe open als een tevoren gesloten bloemknop, die nu open gegaan is en zijn innerlijke schoonheid en kleurenpracht doet zien. En dat geldt wel in de eerste en voornaamste plaats van den persoon en de komst en het heilswerk van den Zone Gods, en van hetgeen God desbetreffend tevoren heeft doen profeteeren, of door ceremoniën en typen doen voorafschaduwen, maar het geldt voorts ook van al Gods daden, in de Heilige Schrift van Oud en Nieuw Testament bekend gemaakt, waarmede Hij vroegere door Hem gesproken woorden daadwerkelijk in vervulling deed gaan.

f. Ook bevat de Heilige Schrift de aanwijzingen harer beginselen van rechte Schriftverklaring in de wijze van Schriftuitlegging door de organen der Godsopenbaring. Waarom wij er acht op geven moeten, hoe die openbaringsorganen de Heilige Schrift opvatten en verklaren. In de eerste plaats komt hierbij in aanmerking de Heere Christus Zelf, de Zone Gods. Wij hebben nauwkeurig onze aandacht er aan te schenken, hoe Hij de Heilige Schrift van het Oude Testament heeft beschouwd, opgevat, verklaard en toegepast. Dat kan ons leeren, op welke wijze wij die Heilige Schrift en wat zij bevat of openbaart, moeten beschouwen, opvatten, verklaren, toepassen, zullen wij dat doen naar Gods zin en wil, en zullen wij ook in dezen discipelen van den Heere Jezus en waarlijk in Hem geloovende zijn.

Vervolgens moeten wij nagaan en er mee rekenen, wat Hij aangaande Zijne discipelen of apostelen heeft gezegd, hoe Hij hen heeft aangesteld, welke toezegging Hij hun deed, hoezeer Hij Zijne gansche Kerk van alle volgende eeuwen aan hen en hun woord heeft gebonden. Dat kan ons helpen om te weten, hoe wij de Nieuwtestamentische geschriften naar Zijnen wil beschouwen en uitlegkundig te behandelen hebben. En dan hebben wij al verder er op te letten, hoe de Evangelisten de Oudtestamentische profetieën aanhalen en in hare vervulling voorstellen, en daarmede den wezenlijken, diepen, verborgen, door God bedoelden eigenlijken zin dier profetieën in het licht stellen. We hebben te overwegen, hoe de apostel Paulus en de andere apostelen en auctores van het Nieuwe Testament schrijven over de Oudtestamentische boeken en hunnen inhoud, en hoe zij plaatsen daarin verklaren. Daaruit kunnen wij afleiden, of te helderder leeren inzien, hoe de Heilige Schrift en haar verschillende deelen en woorden door ons verstaan en verklaard moeten worden, om den door God er in gelegden zin te grijpen. Want deze openbaringsorganen, evangelisten, apostelen, werden ook in deze hunne Schriftaanhaling en Schriftverklaring onfeilbaar geleid door den Heiligen Geest. Dat is althans de Gereformeerde belijdenis. Anders zou hun woord te dezer zake niet

Gods eigen Woord kunnen zijn. Daarom staat het met hunne Schriftverklaring anders, dan met die der Joden destijds, en met die der Christenen der eerste eeuwen in het algemeen, en met die van de Hervormers, Luther en Calvijn en anderen, en met die van andere groote exegeten. Deze allen toch hebben kunnen dwalen ook in hunne Schriftvertolking. Zij werden niet onfeilbaar door Gods Geest geleid in hunne Schriftopvatting en verklarende en toepassende behandeling van de Heilige Schrift. Maar dat werden wel de openbaringsorganen en auctores secundii van de Nieuwtestamentische geschriften, zullen deze althans Gods Woord in eigenlijken zin kunnen zijn. En hunne opvatting en verklaring en toepassing van het Oude Testament of plaatsen daaruit, zijn dus onfeilbaar, door God Zelf ons aangewezen als de juiste en door Hem gewilde en gegevene.

g. Al verder geeft de Heilige Schrift aanwijzing harer beginselen voor rechte Schriftverklaring door den onderscheiden aard van hare verschillende boeken en deelen. Niet alle boeken en gedeelten der Heilige Schrift zijn van gelijk karakter. Er zijn historische, profetische, apocalyptische, poëtische boeken en gedeelten. En deze moeten niet alle op gelijke wijze verklaard worden. Een historisch deel moet niet als eene gelijkenis behandeld worden, noch eene gelijkenis als eene reëele gebeurtenis. Wat als geschiedenis verhaald wordt, moet niet als louter zinnebeeldig opgevat en verklaard worden, noch wat duidelijk in beeldspraak of als zinnebeeld gezegd wordt en bedoeld is, verstaan worden als een geschiedenismededeeling. Het boek der Openbaring aan Johannes draagt een ander karakter dan die van Samuël of Koningen of Genesis. Soms komen in eenzelfde boek en gedeelte, zelfs hoofdstuk, voor zoowel profetie en poëzie, als geschiedenis, ja ook apocalypse; vgl. Gen. 4; 49; Jesaja; Luc. 15; Openb. 1. Met dat onderscheiden karakter der Schriftboeken en -deelen en -gedeelten moeten wij bij de verklaring rekenen, om maar niet alles op gelijke wijze te willen uitleggen, doch elk boek en deel en gedeelte naar eigen wezen en aard. Omdat we, wanneer er gesproken wordt van hoofd, voeten, gaan, van menschen, dit in eigenlijken, lichamelijken, ruimtelijken zin op te vatten hebben, volgt niet, dat we insgelijks het zoo verstaan moeten, wanneer in de Heilige Schrift gesproken wordt van Gods handen en voeten en nederdalen. Dit laatste hebben we θεοπρεπῶς, op Gode waardige wijze, overdrachtelijk, te vertolken, want God is geest en alomtegenwoordig. Maar omdat we dit bij God aldus moeten nemen, volgt weer niet, dat we het ook op overdrachtelijke manier moeten verstaan, wanneer over den mensch en diens doen gehandeld wordt. Zoo ligt in elk deel der Heilige Schrift aanwijzing van het beginsel, waardoor wij bij zijne verklaring ons moeten laten leiden, door zijn bizonder

karakter. Waarom wij bij elk boek en deel en gedeelte der Heilige Schrift moeten vragen, als hoedanig het zich aandient, n.l. òf als historisch verhaal, òf als poëzie of poëtische inkleeding, òf als profetie, òf als gelijkenis, òf als apocalypse. En voorts, welke de nadere gegevens of bizonderheden zijn, die kunnen doen weten, hoe wij dat deel verstaan en verklaren moeten.

h. Niet minder geeft de Heilige Schrift ook daarin aanwijzing van een beginsel, dat hare verklaring dient te beheerschen, dat zij met volstrekt gezag wil gelden als het eigen Woord van God. God openbaart Zich ook in natuur en geschiedenis. Maar Hij doet dat in de Heilige Schrift op eene ver daarboven uitgaande wijze: door opzettelijke verklaringen of uitspraken en duidelijke woorden. Nu kan buiten de Heilige Schrift allerlei gevonden en vernomen worden, hetzij in de aarde, hetzij uit de historie der volken. Natuurwetenschap, oudheidkunde, geschiedenis kunnen allerlei aan het licht brengen, dat anders niet geweten werd. Maar de Heilige Schrift als het eigen Woord van God staat met hare mededeelingen niet beneden of onder hetgeen aldus buiten haar vermoed, gemeend, beweerd wordt, zoodat haar inhoud eerst van elders bevestigd zou moeten worden, voordat men er geloof aan mocht hechten, en dat wat zij zegt, in geloofwaardigheid zou afhangen van wat van elders vernomen wordt.

Is er strijd, metterdaad, niet maar in schijn, bij oppervlakkigen indruk, doch wezenlijk, tusschen wat de Heilige Schrift openbaart of zegt, èn wat buiten haar door geschiedeniswetenschap of natuur- en oudheidkunde wordt betoogd, dan dient haar woord geloovig aangenomen te worden, maar moet men veronderstellen, dat bij die andere wetenschappen ergens eene fout in waarneming, combineering, redeneering, moet schuilen, al kan men die op een gegeven oogenblik ook nog niet aanwijzen. De Heilige Schrift moet als het eigen Woord van God om haarszelfs wil geloofd worden, d. w. z. omdat *zij* iets zegt, en dus eventueel ook tegen alle bewering, die het anders zegt. Anders zou zij geloochend worden als inderdaad te zijn Gods openbaring, het eigen Woord van God. Over haren zin en hare bedoeling, in haar geheel en naar haar deelen, moet ten principale uit en naar haarzelf geoordeeld worden. Zij is autopistos, d. w. z. dat zij den grond harer geloofwaardigheid heeft in zichzelve. Zij is sui ipsius iudex et interpres, d. i. zij is zelve rechter en tolk van en voor hare uitlegging. Zij is principium summum d. i. hoogste principe voor de wijze van hare verklaring naar haar geheel en naar haar verscheiden deelen. En zij is als openbaring en het eigen Woord van God onbedriegelijk en betrouwbaar in al wat zij mededeelt.

*

DERDE HOOFDSTUK.

14. De Heilige Schrift voor den Heere Christus.

a. Eéne der aanwijzingen van de beginselen der Heilige Schrift tot hare van God gewilde verklaring is, zoo zagen wij, de wijze, waarop de openbarings-organen de Schrift van het Oude Testament hebben beschouwd en uitgelegd en toegepast. De uitnemendste, en die hier het eerst in aanmerking moet komen voor een nagaan van Zijn doen in dezen, is de Zone Gods, onze Heere Jezus Christus. Hij als Zone Gods heeft in Zijn oordeel ook te dezer zake niet kunnen feil gaan. Was Hij als vleeschgewordene, Joh. 1 : 14, ook mensch, Joh. 8 : 40; I Tim. 2 : 5, en hier op aarde beperkt in kennis, Marc. 13 : 32, en dus naar Zijn menschelijk bewustzijn of kenleven niet alwetend, Hij kon Zich toch niet vergissen, en heeft nooit gedwaald in Zijne meeningen en uitspraken. Anders had Hij niet tot volstrekt geloof in Zich kunnen oproepen, Joh. 8 : 45; 3 : 13; 14 : 1, noch zeggen, dat Zijne leer die was desgenen, Die Hem gezonden had, 7 : 16, noch de Vader zoo onbeperkt allen hebben kunnen oproepen, naar Hem te hooren, Matth. 17 : 5, d. i. in Hem te gelooven en aan Hem te gehoorzamen. Had de Vader Hem niet in de wereld gezonden, opdat Hij aan de waarheid getuigenis geven zou? Joh. 18 : 37. Heet Hij niet de waarachtige en getrouwe Getuige? Openb. 3 : 14. Wat Hij dus door woord en daad getuigd heeft ook ten aanzien van de Heilige Schrift, n.l. die van het Oude Testament, want toen moesten de boeken van het Nieuwe nog geschreven worden, hebben we geloovig aan te nemen als onbedriegelijk waar. Zooals Hij het Oude Testament en zijn boeken en deelen aannam en beschouwde, zoo zijn zij. Zooals Hij den zin harer woorden of uitspraken heeft aangewezen, zoo is hun zin. De wijze, waarop Hij die Schriften opende, Luc. 24 : 32, is de rechte. Hem hierin niet geloovig aannemen, is Hem loochenen als door God gezonden Leeraar en Getuige der waarheid, vgl. Joël 1 : 23; Deut. 18 : 15; Hand. 3 : 22—23, en verwerpen als Zone Gods.

b. Wij vinden dit getuigenis van den Heere Christus ten aanzien van het Oude Testament ons medegedeeld in onze Evangelieverhalen. Van dezer volstrekte betrouwbaarheid gaan wij uit. Wij nemen ook deze geloovig aan als het eigen Woord van God door menschendienst, door den dienst der Evangelisten tot ons geko-

men. Menschen hebben ze geschreven, maar gedreven of geleid door den Heiligen Geest, en onfeilbaar geleid, zoodat zij alleen datgene opteekenden, wat waar was of is, werkelijk gesproken en metterdaad gebeurd. Anders had de Heere Zijne Apostelen niet kunnen aanstellen tot Zijne getuigen over de geheele aarde, Joh. 15 : 27 en Hand. 1 : 8, noch aan hun woord allen ter zaligheid kunnen binden, Joh. 17 : 20. Wel deelen zij niet alles mee, dat de Heere heeft gedaan en gesproken, Joh. 20 : 30; 21 : 25. En uit de andere Evangelieverhalen blijkt dat ook duidelijk keer op keer: Matth. 11 : 21; Luc. 8 : 1 e.a. Maar dat doet niet te kort aan de waarheid van hetgeen zij wel te boek gesteld hebben. Daarom behoeven wij ons niet bezig te houden met een onderzoek van de Evangelieverhalen, om daarin te willen onderscheiden tusschen historie en legende, waarheid en phantasie, werkelijkheid en traditioneele uitbreiding en verfraaiing. Maar wij nemen ook deze Bijbelboeken, zooals zij zich geven: als getrouwe, hoewel als excerptmatige, berichten over hetgeen de Heere heeft gesproken en gedaan en ondergaan, toen Hij op aarde vertoefde, die met stellige verzekering, Luc. 1 : 3—4, ons zeggen, wat inderdaad is geschied, en metterdaad waarheid is, gewisse, betrouwbare, onbedriegelijke waarheid, door Gods Geest er in geopenbaard, Die de Evangelisten bij hun onderzoeken en verzamelen en kiezen en schrijven onfeilbaar leidde.

c. Ook blijve nu achterwege een onderzoek naar den omvang van het Oude Testament tijdens 's Heeren omwandeling op aarde. Slechts mogen hier een paar uitspraken aangehaald worden van geleerden, die zich met dat onderzoek hebben bezig gehouden. J. Hänel schrijft: „Die Entwicklung des Kanons hatte zur Zeit Jesu den Punkt erreicht, da er den gleichen Umfang wie die unsere hatte. Jesu standen dieselben Bücher zur Verfügung, die uns im Alten Testament geboten werden; nicht weniger, und nicht mehr. Er hatte unser Altes Testament", *Der Schriftbegriff Jesu*, 1919, S. 81. Iets minder bepaald uit zich F. G. Kenyon als hij zegt: „we shall not be far wrong if we conclude that the Bible as known to Christ and His contemporaries is more closely represented by the Septuagint than by the Hebrew", *The Bible as Christ knew it*, in *The History of Christianity in the light of modern knowledge*, 1929, p. 181.

Nu beweert J. Hänel, dat de Heere wel sommige deelen van het Oude Testament als geïnspireerd erkende, maar andere niet, en dat Hij dus a. h. w. critisch onderscheid in de Heilige Schrift maakte. Hij verwijst daarvoor naar 's Heeren aanhaling van Ps. 110 in Matth. 22 : 43 en Marc. 12 : 36, en speciaal naar 's Heeren zeggen, dat David ἐν πνεύματι, in den Geest, sprak, en hij schrijft dan: „Der Zusatz ἐν πνεύματι, wäre überflüssig, wenn Jesus die

Schrift in allen ihren Teilen für inspiriert hält, jedoch bedeutungsvoll, wenn Jesus dies Wort unterscheidet von anderen, die ihm nicht als inspiriert gelten", a. w. S. 153.

Maar deze redeneering is toch niet noodzakelijk en het meest voor de hand liggend. Veeleer laat zich denken, dat de Heere hier Davids spreken ἐν πνεύματι, door den Heiligen Geest, noemt, om er de Pharizeën bizonder op te wijzen, dat God Zelf hier door David diens Zoon, den Messias, zijnen Heer doet noemen, zoodat dus aan dit zeggen van David wel de aandacht geschonken moet worden. Het was niet een noemen, waaraan men achteloos moest voorbijgaan, maar een opmerkelijke manier van spreken, die David maar niet als ontvallen was, noch door hem zonder bepaald bedoelen gebruikt was, doch integendeel onder de inspiratie des Heiligen Geestes. Het woord, waarover het hier ging, en de zaak of waarheid, er door uitgedrukt, waren toch van bizonder gewicht, en maakten deze opzettelijke herinnering er aan, dat David hier ἐν πνεύματι sprak, gewenscht. En evenmin gaat de redeneering van J. Hänel op, wanneer hij in betrekking tot 's Heeren woord in Matth. 15 : 7 en Marc. 7 : 6 ten aanzien van Jes. 29 : 13: καλῶς ἐπροφήτευσεν 'Ησαΐας, schrijft. „. . . auch hier klingt leis der Gedanke an, dasz es Worte Jesajas geben musz, in denen das Weissagen nicht ein καλῶς προφητεύειν zu nennen ist", 1 : 54. Want ook daar is er eene reden, om er nadruk op te leggen, dat dit woord van Jesaja ten volle opgaat, en wel juist met betrekking tot hen, die zich hier tegen Hem stelden en Zijn doen veroordeelden. We kunnen het onjuiste van J. Hänel's redeneering te beter inzien, wanneer wij bedenken, dat een woord als καλῶς, of een dergelijk woord, hier moeilijk ontbreken kon om goed te doen uitkomen, wat bedoeld werd. Want dit καλῶς heeft hier den zin van: terecht, zeer naar waarheid, volkomen overeenkomstig de werkelijkheid. Vgl. ook Paulus' wijze van zeggen in Hand. 28 : 25. En van dezen zal men toch moeilijk kunnen zeggen, dat hij wel het eene, doch niet het andere in het Oude Testament voor geïnspireerd hield.

Het zou bovendien ook vreemd mogen heeten, dat de Heere, tusschen de deelen van het Oude Testament, en woorden van David en van Jesaja, onderscheidende als geïnspireerd en niet-geïnspireerd, dit slechts zoo terloops, onduidelijk, en voor groot misverstand vatbaar, aangewezen had. Hiermede is tevens O. Michels aansluiting bij, of instemming met, J. Hänels redeneering te dezer zake, *Paulus und seine Bibel,* 1929, S. 189 ff., afgewezen.

Omtrent de autoriteit door onzen Heiland aan het Oude Testament toegekend, schrijft echter P. Feine: „Het Oude Testament is ook Hem onvoorwaardelijke, heilige, autoritatieve Schrift, in den omvang, welken het in het toenmalige Palestijnsche Jodendom had, d. w. z. etwa in dem gleichen Umfang in dem wir es in der

Christlichen Bibel finden. Hinsichtlich der Verfassenschaft, Echtkeit und Integrität der einzelnen Bücher hat er gedacht wie seine Zeitgenossen", *Theologie des Neuen Testaments*[3], 1919, S. 28. Voorts zegt hij, S. 30: „die Bibel ist ihm unmittelbares Gotteswort — sie ist ihm das Buch, in dem er seinen Gott findet und in dem Gott in der Gegenwart zu ihm spricht". Vgl. voor omvang en autoriteit van het Oude Testament bij de Joden ook H. L. Strack-A. Billerbeck, *Kommentar zum N. Testaments,* IV, 1, S. 419—451. Een paar werkjes over 's Heeren houding tegenover het Oude Testament zijn: M. Noordtzij: *De leer van Jezus en de Apostelen over de Heilige Schrift des Ouden Testaments,* 1886; J. J. P. Valetin Jr: *Christus en het Oude Testament,* 1895; A. Clemen: *Der Gebrauch des Alten Testaments in den neutestamentlichen Schriften,* 1895. Het eerste hoofdstuk hiervan handelt over het gebruik „in den Reden Jesu", en de volgende over dat bij de Evangelisten, in de Handelingen der Apostelen, in de Katholieke brieven, in de brieven van den apostel Paulus, en in den brief aan de Hebreeën; A. Oepke, *Jesus u. d. Alte Testament,* 1938.

15. Schriftgebruik en -verklaring door den Heere Christus.

a. In de eerste plaats zij er op gewezen, dat onze Heiland zegt, dat *de Oudtestamentische geschriften van Hem getuigen:* Joh. 5 : 39: καὶ ἐκεῖναι εἰσιν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ: en die zijn het, die van Mij getuigen. Daarmede spreekt Hij dus uit, dat Hij het eigenlijke object of onderwerp is, waarover die Schriften handelen, van Wien zij spreken, op Wiens doen en lijden en verhooging zij wijzen, en Wien ook wij derhalve in die Schriften beschreven en voorgesteld moeten zien. Zoo zegt Hij ook in Matth. 11 : 10 van Johannes den Dooper, dat deze het is, van wien in Mal. 3 : 1 staat: zie, Ik zend Mijnen engel voor uw aangezicht, die uwen weg voor uw aangezicht bereiden zal.

Nu geldt dit echter niet slechts in het algemeen, doch ook wordt het door den Heere met betrekking tot allerlei zaken en gebeurtenissen in het Oude Testament beschreven, als in het bizonder aangewezen.

Zoo spreekt Hij het uit, dat Hij het eigenlijke Manna is, dat door den Vader uit den hemel gegeven wordt, en dat Hij is het brood des levens, Joh. 6 : 32—33, 35, zoodat het manna in de woestijn zinnebeeld en profetie was van Hem, Joh. 6 : 48—51, 53—58. Daarmede is aangegeven, dat wij het Oude Testament in zijne gebeurtenissen en instellingen óók zinnebeeldig moeten opvatten, d. w. z. wel als historische feiten nemen en als reëele dingen of ordeningen, maar waarin nog eene verdere geestelijke strekking door God gelegd was, en wel van dien aard, dat zij op den Heere

Christus doelden en Hem en Zijn verlossingswerk afbeeldden. Dit wordt daardoor bevestigd, dat onze Heiland ook op de verhooging van de koperen slang wees als schaduwbeeld van Hem en Zijn wedervaren, Joh. 3 : 14, en leerde, dat er een allernauwst verband bestond tusschen Hem en Jeruzalems tempel, zoodat de ontheiliging daarvan Zijne verwerping en dooding door de Joden voorspelde, Joh. 2 : 9. Het woord van Ps. 41 : 10: zelfs de man mijns vredes... die mijn brood at, heeft de verzenen tegen mij grootelijks verheven, moest aan Hem vervuld worden, zeide Hij, Joh. 13 : 18, n.l. in Judas' verraad. Ook het verblijf van Jona in den buik van den visch was zinnebeeld van Zijn rusten in het graf, zelfs ook wat den duur aangaat, zeide Hij, Matth. 12 : 40. En Jesaja's profetie over den Gezalfde des Heeren, op Wien de Geest des Heeren was, en Die het Evangelie verkondigen, en vrijheid en het gezicht schenken zou, Jes. 62 : 1—2, ontving in Hem hare vervulling, verklaarde Hij te Nazareth: σήμερον πεπλήρωται ἡ γραφὴ αὕτη ἐν τοῖς ὠσὶν ὑμῶν, Luc. 4 : 17—21, heden is deze Schrift in uwe ooren vervuld, d. i. met Mijn spreken tot u, dat gij dus hoordet, is deze profetie verwerkelijkt en metterdaad een feit geworden. Jacobs droom en ervaren betreffende den ladder, Gen. 28 : 12, sprak van Hem en vond in Hem hun realiseering, Joh. 1 : 52.

Aan de Emmausgangers en Zijn discipelen en liefhebbers wees Hij na Zijne opstanding aan, dat Mozes, Profeten, Psalmen, het geheele Oude Testament, vol was van Zijn lijden, dood en opstanding, en hun legde Hij die plaatsen uit, Luc. 24 : 27, 44, 46—47. In vs 44 zegt Hij dat vervuld moest worden, δεῖ πληρωθῆναι, alles wat in de Wet van Mozes en in de Profeten en in de Psalmen geschreven staat περὶ ἐμοῦ, over Mij. Daarmede stemt overeen, dat Hij bij Zijnen intocht in Jeruzalem handelde als de door Zacharia geprofeteerde Koning, Matth. 21 : 1 vv., vgl. Zach. 9 : 9, en dat Hij Johannes den Dooper heenwees naar Zijn heilswerken, om die in Schriftlicht te zien als geprofeteerde zegeningen van den Messiaanschen tijd, Matth. 11 : 5—6, vgl. Jes. 35 : 5—6. Hij kwam Wet en Profeten niet ontbinden, maar vervullen, Matth. 5 : 17, d. w. z. het daar geëischte en aangekondigde als in daden omzetten, feitelijke werkelijkheid doen worden. Vgl. ook Matth. 10 : 34—36 met Micha 7 : 6.

Aldus leert Hij ons, dat wij in het Oude Testament met onze gedachten niet moeten blijven stilstaan bij het historische feit er in verhaald, noch bij het bloote woord, zooals het daar geschreven staat, zonder meer, doch dat wij in dat feit en woord tevens ons iets voorgesteld zien van Hem en Zijn doen of ervaren, en Hem en Zijn werk of ondervinden daarin dus ook moeten zoeken te ontwaren en te verklaren.

Het is profetie, zinnebeeld, type van Hem en Zijn heilswerk. Hij

is de eigenlijke inhoud van het Oude Testament. Dat doet Hij ook weten, wanneer Hij Zijn tegenstanders verwijst naar Ps. 118 : 22: De steen, (dien) de bouwlieden verworpen hebben, is tot een hoofd des hoeks geworden, Matth. 21 : 42, om hun blijkbaar aldus te willen leeren, wat overeenkomstig de profetie van het Oude Testament met Hem gebeuren zou in verwerping en verhooging. Cajaphas en den Joodschen raad wees Hij op Dan. 7 : 13, als van Hem geldende aanzegging en waarheid, Matth. 26 : 64.

Dit voorafschaduwend, naar latere geschiedenissen van 's Heeren leven op aarde heenwijzend karakter dragen ook verschillende feiten, in het Oude Testament verhaald, zooals dat van Elia en de weduwe te Sarepta, en dat van Eliza en Naäman, Luc. 4 : 25—27. Jesaja's profetie van de verharding van Israël, Jes. 6 : 9—10, werd vervuld aan degenen, die destijds Hem wel hoorden, maar Zijn woorden niet geloovig aannamen, leerde Hij, Matth. 13 : 14 vv., waarna Hij toen begonnen was in gelijkenissen te leeren. Wat bij den Zondvloed gebeurde, Gen. 6—7, zal ook geschieden ten dage van 's Heeren wederkomst, en de verwoesting van Sodom en Gomorra en het omkomen van Lots vrouw, Gen. 19, profeteert de verschrikking en het verderf ten jongsten dage, Luc. 17 : 26—30.

Aldus stelt de Heere in het licht, dat het Oude Testament als ééne schaduwachtige voorstelling van Hem geeft, van Hem naar persoon en arbeid, in gebeurtenis en anderszins, zoodat wij wat daar verhaald wordt, wel moeten opvatten als werkelijk gebeurd, als werkelijke historie, maar het evenzeer moeten zien als type of schaduwachtige, zinnebeeldige teekening en profetie van Hem en van hetgeen met Hem gebeuren zou, of Hij is. Het Oude Testament geeft in geschiedkundige beschrijving van hetgeen metterdaad voorviel, veelszins eene voorbeeldige, schaduwachtige teekening van de Nieuwtestamentische bedeeling, doet de Heere ons zien. Daarom moeten wij het Oude Testament verklaren bij Nieuwtestamentisch licht, en bepaald den Heere Christus zien voorgesteld in het geheele Oude Testament op allerlei wijs.

b. Met dit beginsel, dat de Heere Christus, of Gods genadige Zelfopenbaring in Hem, de eigenlijke inhoud van de Heilige Schrift des Ouden Testaments is, is tevens het beginsel gegeven, dat de boeken van het Oude Testament eene innerlijke eenheid vormen ook wat onderwerp of inhoud betreft. Zij staan niet los naast elkander. Want hoewel afkomstig uit verschillenden tijd en van onderscheiden menschelijke auteurs, hebben zij allen denzelfden Auctor primarius, en zijn zij alle door Gods Geest geïnspireerd, II Tim. 3 : 16. Zij zijn dus tezamen eene eenheid reeds in oorsprong, omdat zij alle gelijkelijk God hebben als hun eigenlijken Gever of Auteur.

Maar nu doet de Heere Christus ons door al de onder *a.* genoemde en andere dergelijke aanwijzingen weten, dat al de ge-

schriften van het Oude Testament ook naar hoofdinhoud aan elkander gelijk zijn, hoe verschillend voorts de inhoud ook zij, doordat zij n.l. in wat zij bevatten door verhaal, of teekening van inzetting, of lied, of ander woord, spreken over Hem, in het licht stellen, dat Hij zou komen, en wat Hij zou zijn, en wat Hij zou doen en ondergaan en bewerken. Die Schriften, de boeken van Mozes, de profetische boeken, onder welke ook de geschiedkundige boeken van het Oude Testament begrepen worden, en de Psalmen, met de andere boeken als Spreuken, Job e.a., getuigen alle van Hem, Joh. 5 : 39; Luc. 24 : 27, 44, stellen iets van Hem voor, hetzij van Zijn Persoon, hetzij van Zijn doen en ondervinden. En daarom moet Hij ook in al die boeken en wat zij verhalen of bevatten, gezien worden, en bij de verklaring aangewezen, zullen wij die Schriften met hun inhoud recht naar hunne strekking en Gods bedoeling verstaan en uitleggen. Luc. 24 : 25—26; Hand. 17 : 2—3.

Bovendien wijst de Heere bij de Schriften van het Oude Testament ook nog eene andere eenheid aan, behalve die van afkomst of Auteur en die van object of inhoud, n.l. eene eenheid van innerlijken samenhang van geest of liefdegedachte en liefde-eisch. Want toen eenmaal een Wetgeleerde Hem vroeg naar het grootste gebod, antwoordde Hij, dat het eerste en het groote gebod is: Gij zult liefhebben den Heere uwen God met geheel uw hart en met geheel uw ziel en met geheel uw verstand. En dat het tweede, daaraan gelijk, is: Gij zult uwen naaste liefhebben als uzelven. En als samenvattend besloot Hij Zijn antwoord met te zeggen: Aan deze twee geboden hangt de gansche Wet en de Profeten, Matth. 22 : 35—40. Eén liefdebeginsel is dus in al die boeken belichaamd, de eisch van ware liefde tot God en den naaste. Ook daarin zijn deze boeken aan elkander gelijk en vormen ze tezamen eene eenheid. Dit beginsel moge in de verschillende boeken op onderscheiden wijze uitgewerkt zijn, en die eisch telkens in anderen vorm voorgesteld worden, hier in positief voorschrift, daar in verbod van het tegendeel, ginds in teekening van den zegen, op de onderhouding ervan geschonken, op een andere plaats door mededeeling van den vloek op zijne overtreding, nog weer elders door bezinging van de blijdschap des gemoeds en de vrede des harten, bij de inachtneming ervan genoten. Maar dat brengt alles geen verandering in het wezen der zaak. De geheele Schrift van het Oude Testament, zooals ook die van het Nieuwe, is eene eenheid naar innerlijken geest, zoowel als naar inhoud en afkomst. Dat heeft de Heere duidelijk geleerd. En ook met dat beginsel moet dus bij de Schriftverklaring gerekend, en daarnaar gewerkt worden, om haren zin recht aan het licht te brengen.

c. Dat stelt de Heere ook Zelf in het licht, als Hij tot de Pharizeën, die Zijne discipelen om hun plukken van aren op den Sabbath veroordeeld hadden, zegt: Doch zoo gij geweten had wat

het zij: Ik wil barmhartigheid en niet offerande, gij zoudt de onschuldigen niet veroordeeld hebben, Matth. 12 : 7. Hij doet dat evenzeer, als Hij tot hen, toen zij Hem kwalijk namen, dat Hij met tollenaren en zondaren aanzat, sprak: Doch gaat henen en leert wat het zij: Ik wil barmhartigheid, en niet offerande, Matth. 9 : 13. Geneest Hij op Sabbath in de synagoge een geheel krom gebogen vrouw, die reeds achttien jaren door satan gebonden was, en keurt de synagogeoverste dat af, hoewel hij zijne berisping niet rechtstreeks tot den Heere durft uitspreken, dan wijst de Heere op wat de Joden zelve, ook deze overste der synagoge met zijne geestverwanten, zonder eenig bezwaar op Sabbath doen, n.l. hun rund of ezel van de krib los maken en ter drinkplaats heenvoeren, en vraagt Hij vervolgens: Moest deze vrouw, die een dochter van Abraham is, n.l. niet alleen naar het vleesch, maar blijkbaar ook naar den geest, en die door den satan nu achttien jaar gebonden is, niet losgemaakt worden van dezen band op den dag van den Sabbath? Luc. 13 : 10—16. Aldus wijst Hij aan, dat wij bij het lezen en verklaren van de Heilige Schrift en haar verschillenden inhoud, ook die van allerlei Wetsbepalingen, maar niet enkel vragen moeten, wat er letterlijk staat, doch evenzeer, ja nog meer, naar de bedoeling en den geest van de gansche wetgeving en van elk van hare bepalingen, en van de geheele openbaring Gods ook in de Heilige Schrift. Hij heeft Zijne wetten en openbaring gegeven, zeer zeker, opdat de mensch die onderhouden en aan Hem in den weg Zijner geboden en openbaring gehoorzaam wezen zou. Heeft de Heere lust aan brandofferen en slachtofferen, als aan het gehoorzamen aan de stem des Heeren? Zie, gehoorzamen is beter dan slachtoffer, opmerken dan het vette der rammen; want wederspannigheid is eene zonde der tooverij, en wederstreven is afgoderij en beeldendienst, I Sam. 15 : 22—23. Die den Zoon ongehoorzaam is, zal het leven niet zien, de toorn Gods blijft op hem, Joh. 3 : 36. Maar toch heeft God Zijne wetten en openbaring niet gegeven om de menschen te kwellen, en hen er elkander mee te doen kwellen. De Sabbath is gemaakt om den mensch, niet de mensch om den Sabbath, Marc. 2 : 27. God heeft Zijne openbaring en wetten uit en in liefde gegeven, opdat de mensch door het gaan in de wegen daarvan leven en blijdschap genieten zou in de gemeenschap met Hem. En met dat beginsel moet tot het rechte verstaan en verklaren van die openbaring, en ook van die wetten, gerekend worden, om ze niet averechts, misschien vlak tegen hare bedoeling, aan te wenden en uit te leggen. Het welzijn, in den waren zin genomen, van een mensch staat boven eene wetsbepaling. Is het geoorloofd op Sabbathdagen goed te doen of kwaad te doen? een mensch te behouden of te dooden? En zij zwegen stil. En als Hij ze met toorn rondom aangezien had, meteen bedroefd zijnde over de verharding van hun hart, zeide Hij tot den

mensch: Strek uwe hand uit; en hij strekte ze uit, en zijne hand werd hersteld, gezond gelijk de andere, Marc. 3 : 4—5. De mensch gaat ook boven het dier. Moet men nu reeds een dier helpen en van het noodige voorzien, hoeveel te meer moet dan een mensch geholpen en gered worden, ook op Sabbath. Wat mensch zal er zijn onder u, die één schaap heeft, en zoo dat op een Sabbathdag in een gracht valt, (die) hetzelve niet zal aangrijpen en uitheffen? Hoe veel gaat nu een mensch een schaap te boven. Zoo is het dan op de Sabbathdagen geoorloofd wèl te doen, Matth. 12 : 11—12.

Aan het dubbelgebod der liefde hangt de gansche Wet en de Profeten, d. w. z. dat de geheele Heilige Schrift den eisch van dat dubbelgebod stelt, en met de rechte onderhouding van dat dubbele liefdegebod volbracht is. Meer eischt God niet. Maar dat eischt Hij ook in vollen zin. Nu moeten wij ook de gansche Schriftopenbaring, met al hare voorschriften en bepalingen en geschiedenissen, vanuit het beginsel van dat dubbelgebod der liefde bezien en leeren kennen en vertolken. Dan eerst zullen wij haar kunnen verstaan en verklaren naar haren wezenlijken zin, dien God er in legde en er mee bedoelt, tot Zijne dienst en eere, en tot der menschen heil.

d. Daarmede is vanzelf een ander Schriftbeginsel, dat zich bij de twee tevoren genoemde direct aansluit, gegeven, als voor de rechte Schriftverklaring van kracht te zijn, n.l. dat in den Schriftlezer en Schriftverklaarder een bepaalde geestelijke, innerlijke, zedelijke gesteldheid wezen moet, die zich bij de Heilige Schrift en haar inhoud aansluit, aan haar en dien inhoud als verwant is, daarmede samenstemt, zal hij in staat, innerlijk bekwaam, zijn om de Heilige Schrift naar haren wezenlijken, door God bedoelden zin te leeren kennen en kunnen verklaren. Tot Zijn tegenstanders zeide de Heere: Hoe kunt gij gelooven, gij die de eer van elkander neemt, en de eer die van God alleen is, niet zoekt? Joh. 5 : 44. Zij waren hoogmoedig, eerzuchtig, wenschten en zochten door elkander geprezen te worden, maar bedachten niet, dat het alleen maar aankomt op het oordeel Gods, en of Hij prijst, hoewel slechts degene, dien de Heere prijst, beproefd is, II Cor. 10 : 19. Door dien hoogmoed en dat uit zijn op lofprijzing en verheerlijking door menschen, waren deze bestrijders des Heeren niet in staat in Hem te gelooven, maar ook niet in de Schriften van het Oude Testament. Want indien gij Mozes geloofdet, zoo zoudt gij Mij gelooven; want Hij heeft van Mij geschreven, zeide de Heere, Joh. 5 : 46. En toch alleen door het geloof aan die Schriften, zouden zij kunnen komen tot het geloof in Hem. Maar zoo gij zijne Schriften niet gelooft, hoe zult gij Mijne woorden gelooven? Joh. 5 : 47. Zij geloofden dus niet aan hetgeen het Oude Testament aangaande den Heere Christus zeide. Want noemt de Heere hier Mozes en diens geschriften alleen, daarmede zijn de andere Schriften van het Oude Testament niet uitgesloten.

Wat Hij zegt, geldt evenzeer van de andere boeken van het Oude Testament. En zij verstonden die daarbij en dientengevolge niet goed. En dat kwam vanwege hun verkeerde innerlijke gesteldheid, waaraan ootmoed, gebrokenheid des harten, rechte kennis van zichzelven en van eigen verdorvenheid en verlorenheid ontbrak. Zij hadden hooge gedachten van zichzelven, ook al traden zij op in den schijn van nederigheid, en zij wenschten en beoogden daarom door de menschen geëerd en verheven te worden. Maar daardoor waren zij als gesloten voor wat God door Zijn dienstknechten sprak in de Heilige Schrift. Daarop gaven zij geen acht, dat merkten zij niet op. Daarvoor hadden zij geen oor. Daaraan gingen zij voorbij. Van aller doemwaardigheid wilden zij niet weten. Anderen waren geheel verdorven en schuldig. Zij waren Abraham's zaad, en daarbij nog zoo uitermate wetsgetrouw. Zij waren niet verloren, en zouden ook niet verloren gaan, en hadden geen Verzoener voor hunne zonden noodig. Dagelijks brachten zij toch hunne offers, en deden hunne gebeden, en oefenden barmhartigheid, en vastten en gaven tienden boven het verordende, Matth. 6 : 1 v.v.; 23 : 13 v.v.; Luc. 11 : 39 vv.; 18 : 11—12; Jes. 1 : 11—15 e.a. Wat hadden zij behoefte aan een Messias en Verlosser, die voor hen Zich gaf in den dood. Daarom wilde al wat God omtrent dien zondetoestand ook van hen, en aangaande die schuld en algeheele verlorenheid des menschen in zichzelven, zij niet uitgesloten, en betreffende dien weg des heils, als God in Zijnen Messias openen zou, en van dien Messias en Zijnen lijdensweg, in Zijne Schrift openbaarde door profetie, door offerande, door typen, er bij hen niet in. Zij geloofden de Schriften wel als Woord Gods, en namen aan, wat Hij daarin mededeelde. Zij verwierpen die niet en loochenden ze niet. Integendeel. Maar door hunne innerlijke gesteldheid van hoogmoed en eerzucht verstonden zij die Schriften toch niet, en bepaald niet wat zij bevatten aangaande aller menschen verdorvenheid en Gods genadeweg in Zijnen Messias ter redding van de wereld. In dien zin geloofden zij in de geschriften van Mozes niet. En aldus stelden zij zich vijandig tegen den Heere Christus, den door God gezonden Messias. Want om de Heilige Schrift recht te verstaan, moet daar in het binnenste des menschen wezen overeenstemming met den inhoud der Schrift, geestelijke openheid voor haar woord, ontvankelijkheid voor wat zij brengt, behoefte aan den Christus Gods, dien zij verkondigt, kortom innerlijke aansluiting aan de Schrift, nederigheid, heilsbegeerte, liefde.

e. In overeenstemming daarmede, dat de Heere Christus de Heilige Schrift van het Oude Testament erkende als het eigen Woord van God, hoewel door menschendienst, gaf of leerde Hij, bij Zijn gebruik, uitlegging, en toepassing ervan, ook meermalen eene letterlijke vervulling harer profetieën, d. i. eene vervulling

tot in het kleine en nauwkeurige. Was Mal. 3 : 1—2 geprofeteerd: Zie, Ik zend Mijnen Engel die voor Mijn aangezicht den weg bereiden zal, en snellijk zal tot Zijnen tempel komen die Heere, dien gijlieden zoekt, te weten, de Engel des Verbonds, aan Welken gij lust hebt, zie, Hij komt, zegt de Heere der heirscharen. Maar wie zal den dag Zijner toekomst verdragen, en wie zal bestaan, als Hij verschijnt? Want Hij zal zijn als het vuur eens goudsmids en als zeep eens vollers, zoo zien we daarmede samenstemmend den vleesch geworden Zone Gods ook voor het eerst in het openbaar optreden in den tempel te Jeruzalem, en wel als Reiniger van dien tempel, tot uitdrijving van wat niet in dien tempel behoorde te geschieden, Joh. 2 : 13—22. Hij begon als een goudsmid te louteren door vuur, en als een voller te reinigen met zeep. Dat was niet alleen zinnebeeld van wat Hij kwam doen, menschheid en wereld reinigen van de zonde, maar ook aanvang. En een optreden, geheel anders dan Israël van zijn verwachten Messias zich voorstelde. Met dit optreden en doen des Heeren toen te Jeruzalem in den tempel was deze profetie nog niet in hare volheid verwerkelijkt, doch hare vervulling ving met dat optreden en doen des Heeren daar toen aan. Ook dat optreden en doen des Heeren in Jeruzalems tempel tot zijne reiniging was met die profetie bedoeld. Die profetie gold ook in dien letterlijken zin, en kondigde aldus 's Heeren eerste optreden in het openbaar aan, hoewel zij dan verder zinnebeeldig van veel grootere en andere dingen sprak. Zoo leert de Heere door dat Zijn doen toen in Jeruzalems tempel het beginsel ter rechte Schriftopvatting en Schriftverklaring, om ook te rekenen met wat letterlijk uitgedrukt staat, en woordelijk gezegd of geprofeteerd werd, al is het, dat daarmede alleen de volheid van dat woord of die profetie niet uitgeput is, maar er nog veel rijker en dieper en omvangrijker zin door God mee wordt geopenbaard.

Bij Zijnen intocht in Jeruzalem, Matth. 21 : 3 vv. vervulde de Heere eveneens wederom letterlijk wat er daar van Zijn komen tot Sion of Jeruzalems dochter in Zach. 9 : 9 was geprofeteerd. Ook die profetie sprak in zinnebeeld, en had een veel verder strekkende en heerlijker beteekenis. Maar zij sloot tevens zoodanig inkomen des Heeren in het aardsche Jeruzalem in. Mede met het oog daarop was hare bewoording zoo gekozen. Door Zijn doen heeft de Heere dat laten uitkomen, wederom ons leerende, bij ons lezen en verklaren der Heilige Schrift ook op den letterlijken vorm acht te geven, omdat ook deze van Godswege beteekenis heeft en openbaring geeft.

Ziet Daniël met de wolken des hemels een, als eens menschen Zoon, komen tot den Oude van dagen, aan Wien heerschappij en eer en het koninkrijk over alle volken gegeven werd tot in alle

eeuwigheid, Dan. 7 : 13, de Heere wijst er den Joodschen Raad op, dat dit met Hem en Zijn komen ten gerichte op den jongsten dag letterlijk in vervulling zal gaan, Matth. 26 : 64. Had Micha 4 : 1—2 geprofeteerd, dat in het laatst der dagen de berg van het huis des Heeren vastgesteld zou zijn op een top der bergen, en dat vele heidenen zouden henengaan en zeggen: Komt en laat ons opgaan ten berge des Heeren en ten huize van den God Jacobs, opdat Hij ons leere van Zijne wegen en wij in Zijn paden wandelen, zoo zag de Heere deze profetie blijkbaar letterlijk hare vervulling beginnen te erlangen, toen eenige Grieken, d. i. niet-Joden, te Jeruzalem, en waarschijnlijk bij of in den tempel, Matth. 21 : 23, tot Philippus zeiden: Heer, wij wilden Jezus wel zien, Joh. 12 : 20 vv. Want toen jubelde Hij het uit: De ure is gekomen, dat de Zoon des menschen zal verheerlijkt worden, vs 23. Hij zag blijkbaar in dat vragen naar Hem daar door die enkele niet-Joden den grooten stroom van heidenen om naar Hem en Zijn heil te vragen, waarvan Micha 4 : 1 vv. gesproken had, aanvangen, en wist daaruit, dat nu Zijne ure voor Zelfovergave en ondergang in den dood, maar ook voor heerlijke heilsverwerving, gekomen was, vss 24—48.

Heeft David geklaagd: Zelfs de man mijns vredes, op wien ik vertrouwde, die mijn brood at, heeft de verzenen tegen mij grootelijks verheven, Ps. 41 : 10, de Heere haalt letterlijk deze Psalmwoorden aan als aan Hem vervuld moetende worden, Joh. 13 : 18, toen Hij eene bete broods indoopte en aan Judas gaf, vs 26—27. Ook in dien letterlijken zin moesten de woorden van Davids klacht ten aanzien van Hem hunne vervulling erlangen.

De rechte Schriftverklaring dient naar 's Heeren aanwijzing beheerscht te worden mede door het beginsel van volle rekening te houden met de woordelijke inkleeding en letterlijke beteekenis van hetgeen de Heilige Schrift ter plaatse zegt.

f. Hierbij sluit zich aan, dat onze Heiland ook als oproept, uit Gods Woord de verste consequenties te trekken. Toen Sadduceën, die van geene opstanding wilden weten, tot Hem kwamen, en die opstanding als dwaasheid Hem wilden voorstellen uit het gebod tot het Leviraatshuwelijk, Deut. 25 : 5—10, zeide Hij tot hen: Gij dwaalt, niet wetende de Schriften, noch de kracht Gods. Want in de opstanding nemen zij niet ten huwelijk en worden niet ten huwelijk uitgegeven; maar zij zijn als engelen Gods in den hemel. En dan vervolgt Hij: En wat aangaat de opstanding der dooden, hebt gij niet gelezen hetgeen van God tot ulieden gesproken is, die daar zegt: Ik ben de God Abrahams en de God Izaäks en de God Jacobs? God is niet een God der dooden, maar der levenden, Matth. 22 : 23—32. Uit Gods woorden in Ex. 3 : 6 trekt de Heere dus de conclusie, en leerde Hij dat die getrokken moest worden, en wilde Hij, dat ook de Sadduceën die hadden moeten trekken,

niet maar slechts dat Abraham en Izaäk en Jacob nog bestonden, en niet vernietigd waren, maar ook, dat zij weer zouden opstaan en hun lichaam herkrijgen, en dat er dus eene opstanding zou zijn van alle gestorvenen. Dat God niet is een God der dooden, maar der levenden, sluit dus in, dat deze levenden niet maar half bestaan, enkel naar een deel van hun wezen, hun ziel of geest, doch naar hun volle wezen, hetwelk zij door schepping van God ontvingen, naar lichaam en ziel beide, en deze te zamen vereenigd. Dat is eene zeer verre gevolgtrekking. Bij menschenwoorden mogen wij niet altoos de uiterste consequenties trekken en den spreker daarvoor verantwoordelijk stellen. Want de mensch doorziet niet steeds, wat hij alles met zijn woorden zegt, en wat alles in die woorden opgesloten ligt. Hij is verduisterd in zijn verstand, kortzichtig, meermalen onhelder en ondiep van denken. Dit is echter gansch anders bij God. Die doorziet met klare bewustheid, wat alles in Zijn woorden besloten ligt, en dat meent of bedoelt Hij ook. Nooit kan eenig mensch uit Zijn woorden eene logisch juiste gevolgtrekking maken ook tot de uiterste afleiding, die God zelf niet van den beginne reeds gezien zou hebben. Had Hij ook die uiterste consequentie niet bedoeld, Hij zou Zijn spreken anders ingekleed hebben. En daarom mogen en moeten wij, waartoe wij bij des menschen woord niet altoos het recht hebben, uit Gods Woord, Zijne openbaring in de Heilige Schrift, de gevolgtrekkingen maken, die in die woorden liggen, en dat tot het uiterste toe, mits het slechts volkomen juist geschiede, want ook die aldus zuiver getrokken conclusie is dan evenzeer Gods woord en door Hem bedoeld, als wat Hij letterlijk sprak.

Gebiedt God: Eer uwen vader en uwe moeder, Ex. 20 : 12, de Heere doet weten, dat Hij aldus niet maar alleen beveelt vriendelijke woorden en eerbiedsbetuigingen en gedragingen van gehoorzaamheid jegens de ouders, doch evenzeer den plicht om vader en moeder, wanneer zij daaraan behoefte hebben, stoffelijke hulp te bieden en van levensonderhoud te voorzien, Matth. 15 : 4—6. Het verbod van een doodslag of moord sluit ook in het verbod van smaad en haat, leert Hij, Matth. 5 : 21—25. Wie eene vrouw aanziet om haar te begeeren, die heeft alreede overspel in zijn hart met haar gedaan, Matth. 5 : 28, en is dus reeds een overtreder van het zevende gebod. Uit het zeggen van David: de Heere heeft tot mijnen Heere gesproken, Ps. 110, volgt, wijst Hij aan, dat de Messias niet alleen maar Zoon van David kan zijn, maar een hooger wezen zijn moest, n.l. ook de Zoon van God, Matth. 22 : 16 en Ps. 8 : 3.

Aldus leert de Heere ons het beginsel tot Schriftverklaring, dat we maar niet bij het woord als zoodanig, gelijk het daar letterlijk staat uitgedrukt, moeten blijven staan, doch het volle daarmede

gegeven begrip hebben te doorzien, om er ook uit af te leiden, wat er bij goede gevolgtrekking uit afgeleid kan worden, omdat ook dat door God bedoeld is, en dus Zijn Woord is, niet minder dan wat er letterlijk gezegd werd of geschreven staat.

g. Hieruit vloeit terstond een ander beginsel van Schriftverklaring voort, door den Heere Christus geleerd, n.l. dat wij ons wachten moeten voor onjuiste gevolgtrekkingen. De Joden hadden uit het gebod om den naaste lief te hebben als zichzelven, Lev. 19 : 18, de conclusie getrokken: uwen vijand zult gij haten, Matth. 5 : 43. Men kwam tot deze geheel verkeerde gevolgtrekking door het begrip „naaste" te beperken tot volksgenoot, of zelfs tot groepsgenoot, gelijk de Pharizeeën met verachting spraken: Maar deze schare, die de wet niet kent, is vervloekt, Joh. 7 : 49. Maar de Heere wees deze valsche gevolgtrekking geheel af, en zeide zelfs: hebt uwe vijanden lief, zegent ze die u vervloeken, doet wel dengenen die u haten, en bidt voor degenen, die u geweld aandoen en u vervolgen, Matth. 5 : 44. En dat niet alleen, doch ook toonde Hij aan, dat het alzoo behoorde van Godswege. Hij liet toch volgen: opdat gij moogt kinderen zijn uws Vaders die in de hemelen is; want Hij doet Zijne zon opgaan over boozen en goeden, en regent over rechtvaardigen en onrechtvaardigen, vs 45. Het was dus niets nieuws, dat Hij beval, doch eene zaak, die zelfs uit Gods algemeene openbaring wel geweten kon worden; laat staan dan uit Zijne bizondere, aan de Joden gegeven, openbaring, met hare bekendmaking van aller menschen afstamming van eenzelfde ouderpaar, en van aller gelijken val en dezelfde doemwaardigheid in zichzelf, Deut. 7 : 7—8; 9 : 5—6, en van Zijn genadig handelen telkens weer tegenover hen, Richt. 2 : 16—19. De zending van Zijn eigen Zoon tot redding van de schuldige wereld is wel het meest heerlijke blijk, hoe geheel verkeerd dergelijke redeneering of concludeering is, Joh. 3 : 16.

De Heere wijst ook onjuiste gevolgtrekking af, die door andere willekeurige beperking, of door oppervlakkige, uitwendige opvatting geschiedt, b.v. inzake echtscheiding en scheidbrief, Matth. 5 : 31—32, of betreffende eedzweren, Matth. 5 : 33—37, of aangaande vergelding van geleden kwaad, Matth. 5 : 38—42.

Het komt daarom, dat leert de Heere aldus, bij het maken van gevolgtrekkingen uit wat God in de Heilige Schrift openbaart, aan op zuiverheid van redeneeren, op nauwkeurigheid van waarnemen, om geen gegevens, die hierbij in aanmerking moeten komen, zal men zuivere conclusies trekken, over het hoofd te zien. Men mag de begrippen niet eigenmachtig beperken, evenmin als ze ruimer nemen, dan ze bedoeld zijn. Slechts wat bij strikt logische en volkomen juiste afleiding uit Gods openbaring in de Heilige Schrift volgt, mag en moet ook als Gods eigen Woord gelden,

evengoed als wat er letterlijk staat, maar ook niets anders.

h. Daarom is het ook noodig om Schrift met Schrift te vergelijken. Dat is een volgend beginsel, dat bij goede Schriftverklaring zijn recht moet erlangen, naar de Heere weten doet. Bij Zijne verzoeking in de woestijn kwam de duivel met aanhaling van Ps. 91 : 11—12 om Hem daarmede te willen overhalen Zich van de hoogte des tempels naar beneden te werpen, Matth. 4 : 5—6. Immers mocht Hij dat vrij doen, want God zou Zijn engelen zenden om Hem te beveiligen, dat Hij zelfs zijn voet niet aan een steen zou stooten. Ja, die toezegging Gods drong Hem om Zich nu van den tempel nederwaarts te storten. Dat wezen de woorden zelf toch klaar uit. Werd daarin niet gesproken van het dragen op de handen en van het niet stooten tegen een steen? Dat sprak toch duidelijk van eene situatie, als waarin de Heere nu Zich boven op den tempel bevond. Waren die woorden niet juist geschreven voor deze omstandigheid? En riepen zij aldus niet den Heere om in vertrouwen op God Zich nu neer te werpen? Zoo wilde satan den Heere verleiden. Doch onze Heiland zag het foutieve van deze redeneering, en zeide, dat ook gerekend moest worden met een ander woord van de Heilige Schrift, om in zijn Schriftgebruik en Schrifttoepassing niet feil te gaan. Hij zeide: daar is wederom geschreven: Gij zult den Heere uwen God niet verzoeken, Matth. 4 : 7; vgl. Deut. 6 : 16. Satan wilde den Heere doen voorbijzien, dat de belofte in Ps. 91 : 11—12 slechts geldt, wanneer Zijn liefhebber zonder eigen schuld in gevaar komt, in 's Heeren dienst, om Gods wil. Dat verloor de Heere echter niet uit het oog. Maar Hij sloeg hier verkeerde Schriftuitlegging en Schrifttoepassing af door verwijzing naar eene andere Schriftplaats. Hij deed uitkomen, dat wij Schrift met Schrift moeten vergelijken, om niet, misschien schijnbaar geheel juist, toch metterdaad gansch verkeerd te redeneeren. De eene Schriftplaats moet ter opheldering van een andere gebruikt worden, om den zin der Schrift naar zijne rechte bedoeling te vatten en aan te wenden. Op die wijze, en door dat middel, moeten wij waken en ons wapenen tegen verkeerde Schriftinterpretatie. En daarbij, dat spreekt vanzelf, het helderder geopenbaarde nemen tot toelichting van het minder klare of onvollediger uitgedrukte, en niet omgekeerd.

i. Ook leert de Heere, dat de Heilige Schrift met volstrekt gezag heeft te gelden, onvoorwaardelijk, voor iedereen, zelfs voor Hem. Dat leert Hij in Zijn afwijzing van de eerste verzoeking. De duivel kwam tot Hem, en zeide: Indien Gij Gods Zoon zijt, zeg dat deze steenen brooden worden, Matth. 4 : 3. Maar de Heere wees satan terug met het woord: daar is geschreven: De mensch zal bij brood alleen niet leven, maar bij alle woord dat door den mond Gods uitgaat, vs 4. Hij had toen vreeselijken honger. Veertig dagen

had Hij niets genuttigd. We kunnen het begrijpen, dat Hij toen als van honger verging. Niettemin verklaarde Hij met deze aanhaling uit Deut. 8 : 3, dat ook Hij Zich, en ook in deze uiterst pijnlijke omstandigheden, moest buigen onder het geschreven Woord van God, dat daar niet eens als een bevel was uitgesproken of neergeschreven. Met dat Zijn woord en doen heeft Hij dus het beginsel te kennen gegeven, dat de Heilige Schrift onvoorwaardelijk en met absolute autoriteit gelden moet onder alle omstandigheden, hoe benauwend ook, en voor alle menschen, niemand uitgezonderd. Want wie is hooger en grooter dan Hij? En moest zelfs Hij Zich nu houden aan het woord der Heilige Schrift, dan is er zeker geen mensch, die ooit van gehoorzaamheid aan haar ontslagen is, of zich ontslagen mag achten. Ook geenerlei nood, noch gevaar ontheft, wie het ook zij, te eeniger tijd van den plicht tot onderwerping aan wat God in de Heilige Schrift heeft geopenbaard. Dat beginsel moet evenzeer bij alle verklaring der Heilige Schrift tot zijn recht komen. 's Heeren uitdrukkelijk onderwijs en doen, ook bij de andere verzoekingen, stellen het ons klaar voor oogen.

j. Een ander beginsel van Schriftverklaring, door den Heere Christus aangewezen, is, dat wij bij de uitlegging der Heilige Schrift ook letten moeten op de historie of het doen Gods in het verleden, en rekenen met de omstandigheden, onder welke eenig woord gesproken, of de wijze, waarop eenig verlof gegeven, is, of onder welke eenige toepassing van den Schriftinhoud gemaakt wordt. Toen toch de Pharizeën eenmaal tot Hem kwamen met de vraag: Is het een mensch geoorloofd zijne vrouw te verlaten om allerlei oorzaak? Matth. 19 : 3, antwoordde Hij hun: Hebt gij niet gelezen, die van den beginne (den mensch) gemaakt heeft, dat Hij ze gemaakt heeft man en vrouw, en gezegd heeft: Daarom zal een mensch vader en moeder verlaten, en zal zijne vrouw aanhangen, en die twee zullen tot één vleesch zijn? alzoo dat zij niet meer twee zijn, maar één vleesch. Hetgeen dan God samengevoegd heeft, scheide de mensch niet vss 4—6. Daar wees hij dus op de scheppingsdaad Gods, waaruit afgeleid kan worden, dat echtscheiding ongeoorloofd is. God heeft man en vrouw geschapen. Hij heeft Eva tot Adam gebracht en hen in het huwelijk vereenigd. Het huwelijk is dus Zijne schepping, Zijn werk. En gelijk Hij Adam en Eva in het huwelijk verbond, zoo vereenigt Hij nog, zij het al niet op zoo zichtbare wijze, en door middel van menschelijk overleggen en kiezen en handelen, in elk wettig huwelijk man en vrouw. En Zijn werk mag geen mensch verbreken. Zoo leerde Hij dus, dat we in dezen op Gods doen in het Paradijs moeten zien, om daaruit te kunnen weten en de conclusie te trekken, dat echtscheiding ongeoorloofd, van Godswege verboden is. En in dit concrete geval ligt weer de algemeene regel, dat we op Gods daden

acht geven moeten om ook daaruit Zijn wil te leeren kennen, en dus ook Zijne Schrift recht te verstaan. Zoo wees Hij ook op Gods doen opgaan van Zijne zon over boozen en goeden, en Zijn doen regenen over rechtvaardigen en onrechtvaardigen, om daaruit te doen zien, dat we ook onze vijanden moeten weldoen, Matth. 5 : 45. Hij riep op om te bedenken het voeden des hemelschen Vaders ook van de vogelen, en daaruit te verstaan, dat Hij ook voor Zijne kinderen zal zorgen om aan hen het noodige te geven, Matth. 6 : 26. Mijn Vader werkt, sprak Hij, en Ik werk ook, Joh. 5 : 17, om aldus Zijn recht om op Sabbath genezing te werken in het licht te stellen.

En toen de Pharizeën in Matth. 19 : 7 met de tegenwerping kwamen, waarom dan Mozes geboden had een scheidbrief te geven en zijne vrouw te verlaten, als echtscheiding van Godswege ongeoorloofd was, zooals Hij uit Gods schepping van Adam en Eva, en uit Eva's heenleiding tot Adam, aangetoond had, antwoordde Hij: Mozes heeft vanwege de hardigheid uwer harten u toegelaten uwe vrouwen te verlaten; maar van den beginne is het alzóó niet geweest, vs 8. Daarmede gaf Hij te kennen, dat zij ook op de omstandigheden moesten letten. Echtscheiding was ongeoorloofd van Godswege. Maar omdat zij zoo zondig en verdorven waren, zoo hard van hart, daarom had God Mozes toegelaten het gebod van den scheidbrief te geven. Dat was evenwel geene wettiging der echtscheiding, doch nog het aanbrengen van een rem tegen echtscheiding. Want dan mocht men maar niet zoo, als zonder meer, den echt breken en zijne vrouw wegzenden. Ook zou men dan later, als zij weer met een ander gehuwd was geweest, haar niet mogen terugnemen, Deut. 24 : 4; vgl. ook Jerem. 3 : 1. Het geven van een scheidbrief dwong dus tot nadenken en voorzichtigheid, trachtte handelen in dolle drift en onbesuisdheid te voorkomen, en bemoeilijkte alzoo de echtscheiding. Het veroorloofde de echtscheiding niet, en vergemakkelijkte haar niet, maar was a. h. w. nog eene laatste verhindering, die God den zondigen mensch in den weg legde, om toch Zijn verbod van echtscheiding niet te overtreden. Maar de Joden hadden op alle deze omstandigheden geen acht gegeven, en daarmede niet gerekend, en aldus het gebod om ten minste dan een scheidbrief te geven, opgevat als een vrijbrief om maar te scheiden.

Het rekenen met de omstandigheden bij het lezen en vertolken der Heilige Schrift stelde de Heere ook als beginsel, toen de Pharizeën Hem veroordeelden, omdat Hij Zijne discipelen op Sabbath aren liet plukken en uitwrijven met de handen om ze te eten, Matth. 12 : 1—2. Hij herinnerde toen aan het doen van David, toen deze vlood voor Saul, die hem dooden wilde, en die de toonbrooden vroeg en verkreeg en deze met zijn mannen at, hoewel

slechts de priesters die eten mochten, vss 3—4, vgl. Lev. 24 : 9. Daarmede wordt door den Heere niet geleerd: nood breekt wet. Doch David was de gezalfde des Heeren, en werd juist om die zalving door Saul gezocht ten doode, en vluchtte dus in den dienst van God, zoodat ook zijn mannen nu in dien dienst bezig waren, gelijk de discipelen thans in dienst des Heeren. En in die hoedanigheid, als gezalfde des Heeren, en in deze omstandigheid, dat hij ter oorzaak van die zalving vluchten moest, en dus met die vlucht in den dienst van God werkzaam was, mocht hij toen de toonbrooden vragen en die met zijn mannen eten.

Wanneer de Heere dan nog laat volgen: Of hebt gij niet gelezen in de Wet, dat de priesters den sabbath ontheiligen in den tempel op de Sabbathdagen, en (nochtans) onschuldig zijn? vs 5, dan geeft Hij nog een ander voorbeeld ter leering, dat men het oog op de omstandigheden moet gericht houden bij het verklaren van de Heilige Schrift. Want God heeft wel geboden: op den Sabbath zult gij geen werk doen, Ex. 20 : 10, maar het werkzaam zijn op dien dag in en met den dienst des Heeren, zooals de priesters, die dan de offers moesten slachten en toebereiden en offeren, viel en valt niet onder dit verbod. Immers had God Zelf dien dienst verordend, en op den Sabbath zelfs een dubbel offer voorgeschreven, Num. 28 : 9—10.

Bij de verklaring der Heilige Schrift hebben wij dus ook, naar de aanwijzing van den Heere Christus, als beginsel te laten gelden het zien op, en rekenen met Gods eigen doen, in Zijn voorschrift, en in de omstandigheden.

k. Al verder dient daarbij, naar Zijn woord, het beginsel en de analogie in aanmerking genomen te worden. Men nam Hem kwalijk, dat Hij op Sabbath een mensch genezen had, vgl. Joh. 5 : 1—18. Met terugslag daarop zeide de Heere: Een werk heb Ik gedaan, en gij verwondert u allen. Daarom, Mozes heeft ulieden de besnijdenis gegeven (niet dat zij uit Mozes is, maar uit de vaderen), en gij besnijdt een mensch op den Sabbath. Indien een mensch de besnijdenis ontvangt op den Sabbath, opdat de wet van Mozes niet verbroken worde, zijt gij toornig op Mij, dat Ik een geheelen mensch gezond gemaakt heb op den Sabbath? Oordeelt niet naar het aanzien, maar oordeelt een rechtvaardig oordeel, Joh. 7 : 21—24. Uit analoge redeneering, dus van de besnijdenisvolbrenging ook op den Sabbath, hadden de Joden kunnen en moeten afleiden, dat het schenken van genezing aan een krank mensch op Sabbath niet verboden was, geen werk dat God veroordeelde, maar integendeel een werk dat door Hem gewild, en dus zelfs bevolen, was. God had geboden, dat een zoontje op den achtsten dag zijner geboorte besneden moest worden, Gen. 17 : 12. Viel nu die achtste dag op een Sabbath, dan mocht en

moest die besnijdenis niet uitgesteld worden tot den volgenden dag, maar ook op dien Sabbath uitgericht worden. Want Gods inzetting, Gen. 17 : 12, mocht niet gebroken worden. Maar God heeft ook geboden: Gij zult niet doodslaan, Ex. 20 : 13. En dat verbod heeft tot positieven inhoud ook: Gij zult uwen naaste liefhebben als uzelven, Lev. 19 : 18, en dus ook: Gij zult hem weldoen. Is hij derhalve ziek, en gij kunt hem genezen, dan behoort gij dat te doen. In Marc. 3 : 4 lezen we dan ook, dat de Heere ten aanzien van het wel of niet genezen van een zieke de tegenstelling maakt van goed te doen of kwaad te doen, een mensch te behouden of te dooden; ook Luc. 6 : 9. En in Matth. 12 : 12 concludeert de Heere: Zoo is het dan op de Sabbathen geoorloofd wèl te doen.

Ook de overeenkomst van woorden en gevallen moet dus opgemerkt worden, en daarmede moet bij de Schriftverklaring gerekend worden. Naar die overeenkomst moet gezocht, en uit haar moet geredeneerd worden, om ook aldus te mogen komen tot het verstaan van den eigenlijken zin der Godsopenbaring in de Heilige Schrift, en bewaard te blijven voor misverstand en dwaling en onjuiste beoordeeling of ook veroordeeling.

l. De Heere doet ook weten, dat wij het Woord Gods nemen moeten als tot ons gesproken. Het is niet zoo, dat God het eenmaal sprak tot de toen levenden, die het hoorden, maar dat Hij het niet tevens sprak tot alle later levenden tot het einde der dagen. Maar Hij sprak het tot degenen, die het toen vernamen, doch evenzeer tot allen die het namaals hooren zullen. Ten opzichte van het verbond spreekt Mozes dat uit met uitdrukkelijke woorden, als hij zegt: En niet met ulieden alleen maak ik dit verbond en dezen vloek, maar met dengene, die heden hier met ons voor het aangezicht des Heeren onzes Gods staat, en met dengene, die hier heden bij ons niet is, Deut. 29 : 14—15. En de Heere zegt het, wanneer Hij tot de Hem en Zijn discipelen bedillende tegenstanders zegt: Wèl heeft Jesaja van u geprofeteerd, zeggende: dat volk genaakt Mij met hunnen mond en eert Mij met de lippen, maar hun hart houdt zich verre van Mij, Matth. 15 : 7—8. Het was eeuwen geleden, dat Jesaja, 29 : 13, dergelijke woorden tot zijn tijdgenooten had gesproken. En hij had wellicht het oog slechts op hen. Maar God sprak door hem, Hebr. 1 : 1, en God richtte Zijn oog ook op anderen, en sprak Zijn woord eveneens tot hen, die toen nog niet eens op aarde verkeerden, maar eerst eeuwen en eeuwen daarna zouden leven, ook tot deze bestrijders des Heeren destijds; vgl. ook Matth. 13 : 14 en Jes. 6 : 9—10; Matth. 22 : 31; Marc. 10 : 5.

Wanneer God Zijn woorden alleen tot de vroegere menschen had gericht, die ze uit den mond Zijner profeten hoorden, dan zouden het geen rechtstreeksche woorden Gods tot ons zijn. Dan waren

het menschen, die ze voor latere tijden en op dan levende menschen toepasselijk maakten. Dan misten die woorden hunne Goddelijke kracht ten aanzien van ons. Menschen kunnen dwalen ook in hunne toepassing van woorden. Doch wij moeten steeds onder den indruk leven, dat God de woorden Zijner Schrift ook rechtstreeks en persoonlijk tot ons spreekt, tot een ieder afzonderlijk, die de Heilige Schrift leest of hoort. Dat leert de Heere hier. En dat kan alleen zoo zijn, omdat de Heilige Schrift meer is dan het woord van menschen, doch in eigenlijken zin het Woord van God. Des menschen blik is beperkt. God overziet de eeuwen. En Hij kan daarom met hetzelfde woord aanspreken hen, die op een gegeven oogenblik op aarde leven, maar tegelijkertijd evenzeer hen, die eerst veel later op aarde zullen verkeeren. Zoo vermag en weet Hij Zijn woorden te kiezen, dat zij beiden die vroegeren èn die lateren omvatten, en evengoed tot die lateren gericht zijn als tot die vroegeren, en beiden de eigen woorden Gods tot hen persoonlijk gesproken vernemen. Hier treedt maar geene menschelijke overweging en aanwending tusschen beide. Wèl heeft Jesaja van u geprofeteerd. Dat Woord is daarom steeds door geldig, vgl. ook Matth. 18 : 16.

m. God heeft in Zijne openbaring verschillende bedeelingen willen bestellen. En de Heere leert, dat wij ook daarvoor oog moeten hebben, en daarmede moeten rekenen. Toen de Samaritaansche vrouw Hem vroeg, waar aangebeden moest worden, op den Gerizim, òf te Jeruzalem, antwoordde Hij: Vrouw, geloof Mij, de ure komt, wanneer gijlieden noch op dezen berg, noch te Jeruzalem den Vader zult aanbidden. Gijlieden aanbidt wat gij niet weet, wij aanbidden wat wij weten, want de zaligheid is uit de Joden; maar de ure komt, en is nu, wanneer de ware aanbidders den Vader aanbidden zullen in geest en waarheid; want de Vader zoekt ook al zulken, die Hem (alzoo) aanbidden, Joh. 4 : 20—23. Daarmede gaf de Heere duidelijk verschil van bedeeling te kennen, en naar dat verschil onderscheid van plaats van aanbidding. Vóór den tijd van Zijne komst en prediking en verzoeningswerkzaamheid te Jeruzalem: want de zaligheid is uit de Joden. Gijlieden aanbidt wat gij niet weet, wij aanbidden wat wij weten. Maar met Zijn heilsarbeid op aarde kwam verandering: de ure komt en is nu, wanneer gijlieden noch op dezen berg, noch te Jeruzalem den Vader zult aanbidden. Er is de bedeeling van het Oude Testament, en er is die van de vervulling. Er is die der schaduwen, en er is die der werkelijkheid. En naar dat verschil is het onderscheid in wijze van Godsvereering. Daarom mogen we maar niet hetgeen in de Oude bedeeling voorgeschreven was, beschouwen en willen laten gelden als ook in de Nieuwe bedeeling nog van kracht. Toen gold de besnijdenis. Voor de Nieuwe schrijft de apostel Paulus:

Zie, ik Paulus zeg u, zoo gij u laat besnijden, dat Christus u niet nut zal zijn, Gal. 5 : 2. Toen werden dierenoffers gebracht, en moesten die gebracht worden. Nu is van kracht: Want met éène offerande heeft Hij in eeuwigheid volmaakt degenen die geheiligd worden, Hebr. 10 : 14. Wat dit verschil van bedeeling alles aan gevolgen in zich sluit, kan hier niet uitgewerkt worden. Maar de Heere heeft dat verschil aangewezen, en ook het beginsel uitgesproken, dat daarmede gerekend moet worden, dus ook bij de Schriftverklaring, omdat in de Heilige Schrift de toestanden van, en verordeningen voor, die bedeelingen beschreven staan.

16. Schriftgebruik door de Evangelisten en in de Handelingen der Apostelen.

a. Door de Evangelisten, deels ook in de Handelingen der Apostelen, wordt naar het Oude Testament verwezen, en worden daaruit plaatsen aangehaald, vooral om te doen zien, hoezeer de Heere Christus en Zijn doen en ervaren de vervulling bracht van wat in het Oude Testament was geprofeteerd. Het kan ons doen weten, dat we in allerlei woord en zaak, ons in de Schrift van het Oude Testament geopenbaard, den Zone Gods als Zaligmaker moeten aanschouwen naar persoon, arbeid, lijden, verhooging enz. Zoo wordt daarin uitdrukkelijk, als voorspeld in het Oude Testament, gewezen op: Zijne geboorte uit eene maagd, Matth. 1 : 23, vgl. Jes. 7 : 14; Zijne vlucht naar, en komst uit Egypte, Matth. 2 : 15, vgl. Hos. 11 : 1; de hoofdplaatsen van Zijne heilswerkzaamheid, Matth. 4 : 14, vgl. Jes. 8 : 23 v.; Zijn genezen van velerlei zieken, Matth. 8 : 17, vgl. Jes. 54; Zijn stille, niet reclame-achtige wijze van optreden, Matth. 13 : 17, vgl. Jes. 42 : 1; Zijn spreken in gelijkenissen, Matth. 13 : 15, vgl. Ps. 78 : 2; Zijn verraden-worden voor 30 zilverlingen, Matth. 27 : 9 v.v., vgl. Zach. 11 : 12—13; Zijn verlaten-worden ook door Zijn discipelen, Marc. 14 : 27, vgl. Zach. 13 : 7; Zijn hangen tusschen misdadigers, Marc. 15 : 28, vgl. Jes. 53 : 12; Zijn intocht in Jeruzalem, Joh. 12 : 24, vgl. Zach. 9 : 4; Zijn stuiten op ongeloof bij velen, Joh. 12 : 28—29, vgl. Jes. 53 : 2; 6 : 9—10; Zijn dorsten, Joh. 19 : 28, vgl. Ps. 69 : 22; het verdeeld-worden van Zijn kleederen, Joh. 19 : 24, vgl. Ps. 22 : 19; het niet-gebroken worden van Zijn beenen, Joh. 19 : 37, vgl. Zach. 12 : 10; het uitvallen van Judas uit het getal Zijner discipelen, Hand. 1 : 20, vgl. Ps. 69 : 26; 109 : 8; de opstanding des Heeren, Hand. 2 : 25, vgl. Ps. 16 : 8; het komen van den Profeet, Hand. 3 : 22, vgl. Deut. 18 : 15 v.v.; het woeden van Joden en heidenen tegen Hem, Hand. 4 : 25, vgl. Ps. 2.

Deze plaatsen kunnen nog met andere vermeerderd, en op andere wijze aangevuld worden. Zij zijn geschikt om ons te doen inzien,

hoe vol het Oude Testament is van den Heere Christus, en hoe het Hem teekent naar Zijn wezen en handelen en bestrijding en ondergang en verheerlijking. Als overal en in alles in het Oude Testament moeten wij, naar de bedoeling Gods, Hem voorgesteld en geprofeteerd zien, zoowel naar hetgeen Hij Zich openbaren zou in woord en daad, als naar hetgeen men aan Hem zou misdoen, doch ook naar wat de Vader Hem zou schenken.

Bij het nauwkeurig nagaan van deze en dergelijke Nieuwtestamentische aanhalingen van, en verwijzingen naar, het Oude Testament, worden we getroffen door de verre strekking van die Oudtestamentische profetie, als geldende in verre consequentie, b.v. inzake 's Heeren geboorte uit eene maagd, Jes. 7 : 14, vgl. Matth. 1 : 23, zoodat ook daar, waar wij allicht slechts eene historische herinnering zouden hooren, nochtans geprofeteerd blijkt van iets bizonders ten aanzien van den Heere Christus, b.v. aangaande Israëls verlossing uit Egypte, en 's Heeren terugkeer uit dat land, Matth. 2 : 15, vgl. Hos. 11 : 1.

b. Ook is opmerkelijk de letterlijke vervullingen van Oudtestamentische profetieën, zooals die in de Evangelieverhalen soms worden aangewezen, zooals b.v. bij de verdeeling van 's Heeren kleederen, Joh. 19 : 24, vgl. Ps. 22 : 19; bij 's Heeren dorsten, Joh. 19 : 28—29, vgl. Ps. 69 : 22; bij het doorsteken van den Heere, Joh. 19 : 37, vgl. Zach. 12 : 10; bij de dertig zilverlingen van het verraad, Matth. 27 : 9, vgl. Zach. 11 : 12—13; bij het verstrooien der schapen, Marc. 14 : 27, vgl. Zach. 13 : 7; bij den ondergang van den verrader, Hand. 1 : 20, vgl. Ps. 69 : 26; 109 : 8.

Meermalen wordt ook gezegd, dat de Heere Christus Zelf in Profeten en Psalmisten spreekt, Matth. 13 : 35; Hand. 2 : 25. Woorden als in Deut. 18 : 15 v.v. moeten verstaan worden in verband met den Heiland als Profeet, Hand. 3 : 22. Die profetie wees heen naar verre tijden, Hand. 2 : 16, vgl. Joël 2 : 28 v.v.. Zij profeteerde het samengaan van Israël en de heidenen tegen den Heere Jezus, Hand. 4 : 25, vgl. Ps. 2, maar voorspelde ook het geloovig worden van vele heidenen, Hand. 15 : 16 v.v., vgl. Jer. 12 : 15; Am. 9 : 11—12.

Een en ander kan ons leeren, dat wij in die profetieën niet alleen menschen moeten hooren spreken, doch ook God Zelven, of Zijnen Christus, of Zijnen Geest, zoodat wij bij de verklaring van die profetieën niet moeten blijven staan bij het denken of bedoelen van de menschelijke auteurs, en bij wat zij als menschen konden vooruitzien en vermoeden, maar moeten zoeken door te dringen en te ontdekken de Goddelijke gedachte.

Bij het licht der Nieuwtestamentische vervulling blijkt voorts die Oudtestamentische profetie vaak voller en rijker van inhoud, dan wij vermoed zouden hebben. Wij moeten haar daarom, dat volgt

ook hier weer, nemen ook in hare verste, mits zuiver getrokken, consequenties. Meermalen toch blijkt zij van zeer verre strekking, en bekomt zij als een letterlijke vervulling. Zij was ook bedoeld voor volgende geslachten, die evenzeer in die profetie worden aangesproken, Hand. 2 : 39; 13 : 40—41; zie ook Jud. 14; 1 Petr. 1 : 12.

17. Schriftgebruik door den apostel Paulus.

a. Wij gaan er van uit, dat de auctores secundarii, ook de apostel Paulus, bij hun aanhalen, gebruiken, uitleggen en toepassen van de Heilige Schrift des Ouden Testaments onfeilbaar geleid werden door den Heiligen Geest, zoodat er geene sprake van zijn kan, dat ooit hun Schriftgebruik of hunne Schriftexegese onjuist of foutief zou zijn bij wat ons daarvan in het Nieuwe Testament wordt medegedeeld. Wie toch die onfeilbare inspiratie in dezen zou loslaten of loochenen, zou geene vastheid overhouden, geen onfeilbare Heilige Schrift, althans wat het Nieuwe Testament, en dan nu bizonder de brieven van den apostel Paulus, aangaat. Maar we kunnen nu niet plaats voor plaats, waarin het Oude Testament door de auctores secundarii van het Nieuwe Testament aangehaald wordt, nagaan, om daarvan stuk voor stuk aan te toonen, ook tegenover de tegenspraak, die hare aanhaling, uitlegging, toepassing daar ter plaats in hare juistheid betwist, dat toch metterdaad daarin de oorspronkelijke zin, of wat in die woorden óók ligt, naar voren wordt gebracht. Dat zou een omvangrijke commentaar op al die plaatsen te zamen kunnen worden, die hier moeilijk te leveren is. Wel kan er soms verschil van meening rijzen, òf een auctor secundarius ergens spreekt in Oudtestamentische taal, en dus alleen maar eigene gedachten kleedt in woorden aan het Oude Testament ontleend, dan òf hij met die gebruikte woorden bepaald bedoelt te citeeren en te adstrueeren en te argumenteeren. Daarover moet echter bij elk geval afzonderlijk in de exegese gehandeld worden.

b. Bij de bespreking van het Schriftgebruik van den apostel Paulus kunnen we beginnen met de afzonderlijke behandeling van een drietal teksten, die in dezen van algemeene en bizondere beteekenis mogen heeten. De eerste is Rom. 15 : 4: ὅσα γὰρ προεγράφη, εἰς τὴν ἡμετέραν διδασκαλίαν ἐγράφη, ἵνα διὰ τῆς ὑπομονῆς καὶ διὰ τῆς παρακλήσεως τῶν γραφῶν τὴν ἐλπίδα ἔχωμεν, d. i. want zooveel als tevoren geschreven is, dat is tot onze leering geschreven, opdat wij door lijdzaamheid, of volharding, en vertroosting der Schriften hoop hebben zouden; vgl. ook II Tim. 3 : 15—16; I Petr. 1 : 12. Met deze woorden spreekt de apostel een vijftal gedachten uit, die bij de beschouwing en behandeling van de Heilige Schrift wel voor den geest gehouden moeten worden, en voor het rechte verstaan van de Heilige Schrift en haren inhoud van belangrijke beteekenis zijn.

α. In de eerste plaats geeft hij met deze woorden uitdrukkelijk de waarheid te kennen, dat bij het schrijven van hetgeen de boeken van het Oude Testament bevatten, eene bepaalde bedoeling werkte, n.l. het wekken en sterken der hoop, door het geven van bemoediging en voorbeelden van standvastigheid of volharding: het moet alles dienen tot leering. Het heeft dus alles een religieus doel. Het strekt maar niet enkel tot bijbrenging van intellectueele kennis, hoewel dat natuurlijk ook, maar heeft ook eene verdere en andere strekking; om den mensch werkelijk godsdienstig te doen zijn en leven, om hem zijne hope op God te doen bouwen.

β. Daarmede is in de tweede plaats vanzelf gegeven, dat door dat doel zoowel de keus van stof, wat al òf niet zou opgenomen worden, als de wijze waarop deze stof zou worden medegedeeld, beheerscht werd; terwijl dit geldt van alles, omdat de apostel schrijft: ὅσα γὰρ, want al wat. We kunnen dit laatste te beter verstaan, wanneer we rekenen met Paulus' aanhaling hier in vs 3 van Ps. 69 : 10. In de Heilige Schrift staat lang niet alles, dat op zichzelf wel van belang was, en dat wij wel gaarne zouden weten. Ten opzichte van de werkzaamheid van onzen Heiland spreekt de apostel Johannes het duidelijk uit, Joh. 20 : 30—31; 21 : 25. Ook kunnen we het in de andere Evangelieverhalen meermalen merken. Eene volledige beschrijving van al 's Heeren doen en spreken tijdens Zijne omwandeling op aarde kunnen we daaruit niet leveren. Van de boeken van het Oude Testament geldt evenzeer, dat zij veel onvermeld laten van hetgeen geschied is. Wij kunnen daaruit geene volledige geschiedenis voor het Israëlietische volk samenstellen. Ook niet van het leven der aartsvaders. Van Jozef niet. Van David niet. En van zoovele anderen niet. Want het doel van de boeken van het Oude Testament is niet, een alomvattend verhaal van Israëls geschiedenis of van die groote mannen te bieden. Hier worden soms jaren en tientallen van jaren overgeslagen of maar even vermeld, daar echter allerlei bizonderheden en a.h.w. kleinigheden verhaald, en als van dag tot dag het voorgevallene medegedeeld. Eene keus wordt telkens uit de historie, uit hetgeen gedaan werd of geschiedde, en uit hetgeen gesproken, geprofeteerd, gezongen, werd, gedaan, gelijk die keus noodig was voor het doel, waarmede God de Heilige Schrift en haar onderscheiden boeken deed samenstellen en aan Zijn volk en de wereld wilde geven. Daarmede verliest het verhaalde zijn historische betrouwbaarheid niet. Omdat niet alles, dat medegedeeld had kunnen worden, verhaald wordt, maar eene bepaalde keus uit al de mededeelbare stof geschiedde naar een bepaald, en wel religieus, doel, wordt niet het verhaalde onbetrouwbaar. Juistheid van mededeeling vordert niet noodwendig volledigheid van mededeeling. Wanneer Matth. 8 : 2 zegt: En zie, een melaatsche kwam, is dat niet onwaar of twijfel-

achtig, omdat er niet bij staat, vanwaar deze melaatsche kwam, hoe hij heette, of hij al lang melaatsch was, enz. En schrijft Hand. 13 : 6—7, dat er een Jood, een valsche profeet, die Bar-Jezus heette, bij den stadhouder Sergius Paulus was, dan behoeven we dit niet voor onzeker te houden, omdat ons daarin geen verdere bizonderheden van het bestuur van dezen stadhouder, en over zijn levensloop en dien van dezen valschen profeet, beschreven worden. Deze keus dus, en deze beperkte mededeeling der verhaalbare stof, en het die keus en beperking bepalende religieuze doel, nemen de historiciteit, het geschiedkundig werkelijke en betrouwbare, van hetgeen in de Heilige Schrift verhaald wordt, niet weg.

γ. Ten derde wordt in deze woorden door den apostel gezegd, dat bij het schrijven van wat de Heilige Schrift bevat, niet enkel gerekend werd met hen, die eertijds leefden, doch ook met degenen, die eerst eeuwen later geboren zouden worden. Want hij zegt: dat alles is geschreven tot onze leering, opdat wij hoop zouden hebben. Vgl. ook Rom. 4 : 23—24; I Cor. 9 : 9—10; I Tim. 5 : 18.

δ. Ten vierde vloeit uit het voorgaande voort, dat dit doel bij de Schriftverklaring niet uit het oog verloren moet worden, zullen we het geschrevene recht naar zijne bedoeling kunnen verstaan. Wie enkel bloot intellectueele kennis wil, en het in de Heilige Schrift geopenbaarde of medegedeelde alleen met dat doel en alzoo gesteld onderzoekt, stelt zich niet recht tegenover haar, en moet juist daardoor het rechte inzicht in haren inhoud missen; vgl. I Cor. 2 : 14; II Cor. 10 : 4—5; Joh. 5 : 39—47. Want een kunstwerk moet, zal het naar zijn wezen en zijne rechte waarde beoordeeld worden, gewaardeerd worden naar zijnen aard, in verband met het kunstterrein, waarop het thuis hoort, en naar het ideaal, dat het nastreeft. Een schilderstuk dient in het rechte licht en van het goede standpunt uit beschouwd te worden, om zijne schoonheid te kunnen opmerken. Zoo met bouwwerken, met poëzie, met geschiedkundige geschriften, ja met alles, wat de menschelijke bekwaamheid op het gebied van kunst en wetenschap, en zelfs op dat van den gewonen arbeid, voortbrengt of verricht. Deze waarheid geldt nu ook ten aanzien van de Heilige Schrift en wat zij mededeelt of openbaart. Zij moet, bij al wat zij bevat, beschouwd en onderzocht worden naar het doel, waarmede God haar gaf, en het op eene gegeven plaats beschrevene er in deed opnemen, en in dien omvang en vorm.

ε. Eindelijk ten vijfde is met dit alles ook gegeven, dat bij den lezer of onderzoeker eene innerlijke gesteldheid, geestes- of zielstoestand, vereischt is, die harmonieert of in samenstemming is met het doel van de Heilige Schrift en hare onderscheiden openbaringen, om haar recht te kunnen doorzien. De gesteldheid des harten tegenover de Heilige Schrift en wat zij leert, kan hierbij niet on-

verschillig zijn, maar moet wel van het hoogste belang en van zeer groote beteekenis geacht worden. Jacobus vermaant dan ook: ontvangt met zachtmoedigheid het Woord dat in u geplant wordt, Jac. 1 : 21; vgl. ook II Petr. 3 : 16; Hebr. 5 : 11, en de even tevoren genoemde Schriftplaatsen.

c. Een tweede tekst van den apostel Paulus, die voor de kennis van Zijne Schriftbeschouwing van belang heeten mag, is Rom. 1 : 2—3, waar staat: ὅ, scil. εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ, προεπηγγείλατο διὰ τῶν προφητῶν αὐτοῦ ἐν γραφαῖς ἁγίαις περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, d. i. welk Evangelie Gods Hij van tevoren beloofd heeft door Zijn profeten in de Heilige Schriften, van Zijnen Zoon. Daarmede toch zegt de apostel:

α. dat God de eigenlijke Belover of Spreker in het Oude Testament is;

β. dat de profeten Zijn organen waren: διά, door;

γ. dat dit niet alleen van hun spreken gold, maar ook geldt van hun geschriften: ἐν γραφαῖς, in geschriften;

δ. dat deze boeken daarom heilig zijn: ἐν γραφαῖς ἁγίαις, in heilige geschriften;

ε. dat de profeten een afzonderlijke, op zichzelve staande groep vormen, διὰ τῶν προφητῶν, door *de* profeten, en niet maar menschen waren, die slechts gradueel van anderen onderscheiden waren en boven anderen uitblonken;

ζ. dat de inhoud van Oud en Nieuw Testament dezelfde is, n.l. de Zone Gods, Die vleesch geworden is, de Heere Christus, want zij handelen beide περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, over Zijnen Zoon;

η. dat Oud en Nieuw Testament tot elkander staan als belofte en vervulling, want God beloofde προεπηγγείλατο, tevoren in het Oude Testament, wat Hij in de nieuwe bedeeling met de zending van Zijnen Zoon in ons vleesch heeft vervuld.

d. Een derde Schriftplaats in de brieven van den apostel Paulus, die in dezen van beteekenis genoemd mag worden voor de kennis van zijn Schriftgeloof, is II Tim. 3 : 16—17: πᾶσα γραφὴ θεόπνευστος καὶ ὠφέλιμος πρὸς διδασκαλίαν, πρὸς ἐλεγμόν, πρὸς ἐπανόρθωσιν, πρὸς παιδείαν τὴν ἐν δικαιοσύνῃ, ἵνα ἄρτιος ᾖ ὁ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἐξηρτισμένος, d. i. elke, of alle, Schrift, n.l. van de in vs 15 genoemde heilige Schriften, is van God ingegeven, en is nuttig tot leering, tot wederlegging, tot verbetering, tot onderwijzing die in de rechtvaardigheid is; opdat de mensch Gods volmaakt zij, tot alle goed werk volmaakt toegerust. En in vs 15 gaat vooraf, dat Timotheus van jongsaf geweten heeft ἱερὰ γράμματα, τὰ δυνάμενά σε σοφίσαι εἰς σωτηρίαν διὰ πίστεως τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, heilige Schriften, die u wijs kunnen maken tot zaligheid door het geloof, dat in Christus Jezus is.

Met deze woorden spreekt de apostel uit:

α. dat de inhoud der Oudtestamentische Schriften heilzaam is,

omdat zij wijs kunnen maken tot behoudenis of zaligheid, door het geloof in den Heere Christus;

β. dat de Heilige Schrift door God is ingegeven, θεόπνευστος, dat wel praedicatief genomen zal moeten worden, en niet attributief, d.i. als: is van God ingegeven, en niet als: alle van God ingegeven Schrift;

γ. dat geldt van elk harer deelen: πᾶσα γραφή, elke of alle Schrift, d.i. Schriftplaats, n.l. van de in vs 15 genoemde heilige Schriften, en dus van de geheele Heilige Schrift;

δ. zij is niet maar van intellectualistische strekking, hoewel zij ook intellectueele kennis geeft, als δυνάμενά σε σοφίσαι, u wijs kunnende maken, maar εἰς σωτηρίαν, tot behoudenis of zaligheid. En zij is voorts nuttig tot leering, wederlegging, verbetering, onderwijzing in de rechtvaardigheid;

ε. zij moet en kan den mensch tot alle goed werk uitrusten.

e. Behalve echter deze drie bizondere teksten, die daar bij den apostel Paulus nog veel meer, dat zijn Schriftgeloof en zijn Schriftgebruik kan doen kennen, en dat ons inzake rechte Schriftverklaring ten gids kan zijn. Hij doet ons toch zien, dat in een profetisch woord met eene als concrete, historische strekking ten aanzien van den bepaalden tijd, waarin dat woord gesproken werd, een veel verdere, diepere zin kan schuilen.

α. Als de Heere aan Habakuk met betrekking tot de heerschappij der Chaldeeën zegt: Maar de rechtvaardige zal door zijn geloof leven, Hab. 2 : 4, wijst de apostel aan, dat dit woord niet slechts toen, bij die historische gebeurtenis en omstandigheid van het gevaar en de overheersching van de Chaldeeën, van kracht was, maar een woord is, dat veel rijkeren inhoud heeft, alle tijden door beteekenis heeft, en de voor elk mensch geldende, zijne eeuwige behoudenis beheerschende, waarheid openbaart, dat wie in den Heere Jezus van harte gelooft, het waarachtige, eeuwige leven ontvangt, uit Gods loutere genade, zonder eigene verdienste of waardigheid en werk, Rom. 1 : 17; Gal. 3 : 11.

β. Het soortgelijke hebben we, wanneer de Heilige Schrift van Abraham zegt, dat hij aan Gods beloftewoord omtrent de talrijkheid van zijn zaad geloofde, en dat de Heere hem dit tot gerechtigheid toerekende, Gen. 15 : 6. Dan leert de apostel, dat dit niet maar eene zaak was van dat enkele historische feit, doch de waarheid uitdrukt, die te allen tijde dezelfde is en universeel geldt, n.l. dat God Zijne door Christus verworven gerechtigheid schenkt uit enkele genade aan een ieder, die in geloof Zijnen Christus en Zijne genadebelofte in Hem aangrijpt, Rom. 4 : 3, 9, 22—23.

γ. Een derde zoodanig geval hebben we, wanneer God belooft, dat Hij Abraham stellen zal tot een vader van menigte van volken,

Gen. 17 : 5, en de apostel in het licht stelt, dat deze belofte niet beperkt was tot eene groote, vleeschelijke nakomelingschap van Abraham, maar ook verstaan moet worden als eene toezegging Gods aan hem in geestelijken zin, dat hij een vader zou zijn van menigten geloovigen, ook uit de heidenen, Rom. 4 : 11—12, 16—17.

δ. Nog een zoodanig geval is het, wanneer hij door zijn gebruik van de woorden van Ps. 14 laat uitkomen in Rom. 3 : 10—18, dat die beschrijving van den zondaar in Ps. 14 in onbeperkten zin genomen moet worden, en niet alleen de menschen gold van Davids tijd en omgeving, maar den toestand te kennen geeft van elk mensch van nature, en van alle menschen zonder de vernieuwing door Gods Geest, waar zij ook mogen wonen, en in welken tijd zij ook mogen leven, van ieder menschenkind zonder ééne uitzondering, vgl. ook vss 19 en 20; Ps. 143 : 2.

ε. Hetzelfde zien wij met betrekking tot Hos. 1 : 10. Nochtans zal het getal der kinderen Israëls zijn als het zand der zee, dat niet gemeten noch geteld kan worden; en het zal geschieden dat ter plaatse waar tot hen gezegd zal zijn: Gijlieden zijt Mijn volk niet, tot hen gezegd zal worden: Gij zijt kinderen des levenden Gods. Zouden wij die woorden allicht kunnen opvatten als enkel plaatselijke aanduiding gevende, en ook Hos. 2 : 22: En Ik zal ze Mij op de aarde zaaien en zal Mij ontfermen over Lo-Ruchama, en Ik zal zeggen tot Lo-Ammi: Gij zijt Mijn volk, en dat zal zeggen: O mijn God! als alleen sprekende van Israëls wederaanneming, de apostel doet ons integendeel weten, dat in die woorden een verdere, veel verdere strekking ligt, n.l. ook de roeping der heidenen, Rom. 9 : 25 vv. Is Israël toch Lo-Ammi, niet-Mijn-volk, geworden, Hos. 1 : 9; 2 : 22, dan is het daarmede gelijk geworden aan de heidenen, zoodat Israëls wederaanneming dan gelijk is aan de aanneming der heidenen, en deze insluit en profeteert. Vgl. ook Deut. 32 : 21 en Rom. 10 : 19.

f. Op overeenkomstige wijze worden ons in Rom. 10 : 5—8 verrassend omvangrijke en ver strekkende gedachten aangewezen als te liggen in Deut. 30 : 12—13 betreffende den weg der zaligheid door het geloof in Gods Evangelie, en niet door eigene verdienste. Evenzoo door Rom. 10 : 18 met betrekking tot wat Ps. 19 : 5 zegt aangaande Gods heilsopenbaring, hoewel ons daar het verband tusschen Gods algemeene en Zijne bizondere openbaring niet gemakkelijk valt in te zien. Zie verder I Cor. 1 : 19 en Jes. 29 : 14; en Jerem. 9 : 23—24 bij I Cor. 1 : 30, en Jes. 64 : 4 en I Cor. 2 : 9.

Door deze en dergelijke gevallen wordt ons geleerd, dat welke naar tijd en plaats concrete beteekenissen die woorden ook in de eerste plaats mogen hebben, zij tevens veel omvattender, verder reikende gedachten uitspreken, die zoowel wat plaats als tijd aangaat, gelijk als onbeperkt gelden. Zie ook nog Ps. 44 : 3 in Rom.

8 : 36; Deut. 28 : 49 in I Cor. 14 : 21; Ps. 69 : 10 in Rom. 15 : 3, en vgl. ook Joh. 2 : 17.

g. Verder leert de apostel, dat voor het goede verstaan van Gods openbaring in het Oude Testament, ook acht gegeven moet worden op de omstandigheden, onder welke iets verordend werd. Hij vraagt in Rom. 4 : 10: Hoe is het (hem) dan toegerekend? Als hij in de besnijdenis was, of in de voorhuid? Niet in de besnijdenis, maar in de voorhuid. En hij vervolgt dan: En hij heeft het teeken der besnijdenis ontvangen (tot) een zegel der rechtvaardigheid des geloofs, die (hem) in de voorhuid was toegerekend, opdat hij zoude zijn een vader van allen die gelooven in de voorhuid zijnde, ten einde ook hun de rechtvaardigheid toegerekend worde, en een vader der besnijdenis ... die ook wandelen in de voetstappen des geloofs van onzen vader Abraham, hetwelk in de voorhuid was. Het was toen een geschilpunt, of de heidenen die geloovig werden, ook besneden moesten worden. De Judaïsten zeiden: ja. Als die geloovige heidenen niet besneden werden, zouden zij niet zalig kunnen worden, Hand. 15 : 1. Nu zegt Paulus: Zie eens naar Abraham, onzen grooten voorvader. In welke omstandigheden is hij gerechtvaardigd? Als besnedene, of toen Hij nog niet besneden was? Het antwoord kan niet anders luiden dan: Toen hij de besnijdenis nog niet had ontvangen. Want reeds in Gen. 15 : 6 staat, dat God hem zijn geloof rekende tot gerechtigheid, en eerst in Gen. 17, jaren daarna, beval God hem de besnijdenis. Uit die omstandigheid, dat Abraham door het geloof gerechtvaardigd was, kon men dus weten, dat de besnijdenis geene voorwaarde was voor de rechtvaardiging door God uit het geloof en dus van de zaligheid, gelijk de Judaïsten beweerden. De besnijdenis was teeken en zegel van de ontvangst van de geloofsgerechtigheid. Uit het letten op die omstandigheid, waarin Abraham de gerechtigheid des geloofs ontvangen had, kon men dus de dwaling der Judaïsten duidelijk inzien. Want was Abraham rechtvaardig verklaard, toen hij Gods belofte geloovig aanvaard had, en hoewel hij nog onbesneden was, dan bleek daaruit helder en klaar, dat de besnijdenis niet kon zijn een voorvereischte voor het heil, maar slechts teeken en zegel van het reeds ontvangen heil. En dus is geen eigen werk of verdienste de weg tot deze gerechtigheid, maar enkel het geloof des harten.

h. Ook wijst de apostel er op, dat voor het verstaan van de Heilige Schrift gelet moet worden op den tijd, wanneer iets gesproken of verordend werd, Gal. 3 : 17. De Wet werd gegeven 430 jaren nadat God Zijne belofte van heil aan Abraham gegeven had. Die belofte ging dus aan de Wet vooraf, zelfs een aantal van 430 jaren. Daaruit kan dus afgeleid worden, dat die wet de belofte niet te niet doen kan. Zeiden dus de Judaïsten, dat de geloovigen

uit de heidenen de wet van Mozes moesten onderhouden om zalig te kunnen worden, Hand. 15 : 1, dan bleek dat uit dat honderden van jaren later geven der Wet dan de belofte, geheel onjuist. Anders zouden toch Abraham zelf en de andere patriarchen tot de Wetgeving op den Sinaï het heil hebben moeten missen, daar er toen nog geen Wet gegeven was, als die van den Sinaï, en deze dus destijds niet gehouden had kunnen worden. Die Wet van priesters en offers, van rein en onrein, van Sabbathen en feestdagen kon daarom niet de bedoeling gehad hebben om door hare onderhouding het leven en de zaligheid te doen verdienen, zoodat van die Wetsonderhouding het verkrijgen van die zaligheid afhankelijk was. Ofschoon die wetten moesten onderhouden worden in een tijd, voor welken zij gegeven waren, n.l. den tijd der Oudtestamentische bedeeling van Mozes tot de komst van den Christus Gods, dienden zij en hare onderhouding niet als weg tot heilsverwerving, maar om den beloofden en komenden Christus en Zijnen verzoeningsarbeid en verlossingswerk af te beelden en het oog des geloofs op Hem te richten, Rom. 10 : 4, waarom zij ook met Zijne komst en Zelfovergave in den dood tot verzoening onzer zonden ophielden te gelden, Gal. 3 : 13; 4 : 1—7.

i. Eveneens leert hij, dat gelet moet worden op den grammaticalen vorm, b.v. of het enkelvoud, dan wel het meervoud werd geschreven. Hij doet dit in Gal. 3, en wel vs 16. Daar wijst hij er op, dat God Zijne beloftenis tot Abraham en zijn zaad gesproken heeft, maar dat Hij daarbij niet sprak van zaden in het meervoud, doch van zaad in het enkelvoud: *οὐ λέγει· καὶ τοῖς σπέρμασιν, ὡς ἐπὶ πολλῶν, ἀλλ' ὡς ἐφ' ἑνὸς· καὶ τῷ σπέρματι.* Abraham had meer zonen dan Izaäk. Hij had ook Ismaël, die zelfs jaren vóór Izaäk geboren was, Gen. 16 en 17 : 25 en 21 : 1 vv. Ook had hij zonen bij Ketura, Gen. 25. Maar God gaf Zijne belofte, dat diens zaad Kanaän beërven zou, Gen. 13 : 14—17, en dat in zijn zaad alle volken der aarde gezegend zouden worden, Gen. 22 : 18, aan Abraham en zijn zaad Izaäk, Gen. 17 : 21, en verder aan Abrahams grooten Zoon, den Heere Christus. En in en om Diens wil wordt het heil ten deel aan allen die van Christus zijn, die aan Christus gegeven zijn van den Vader, Joh. 17 : 9.

j. Ook spreekt hij uit, dat wij Israëls lotgevallen, doen, ervaren, veelszins moeten nemen als typen, voorbeelden, van wat met 's Heeren gemeente en geloovigen geschiedt, zooals ten aanzien van Israëls trekken door de Roode Zee en door de woestijn, I Cor. 10 : 1—6, en met betrekking tot de manna-inzameling, Ex. 16 : 18, vgl. II Cor. 8 : 13—15, en inzake Mozes' doen met het leggen van een deksel op zijn aangezicht, wanneer hij uit de tegenwoordigheid Gods tot het volk terugkeerde, Ex. 34 : 33—35, vgl. II Cor. 3 : 13—15. En deze dingen zijn geschied ons tot voorbeelden,

schrijft hij, d. i. tot waarschuwende voorbeelden, opdat wij geen lust tot het kwade zouden hebben, gelijkerwijs als zij lust gehad hebben, I Cor. 10 : 6. Hij spreekt van τύποι en τυπικῶς, typen en typisch. En deze dingen alle zijn hun overkomen tot voorbeelden, en zijn beschreven tot waarschuwing van ons, op dewelken de einden der eeuwen gekomen zijn, I Cor. 10 : 11, d. w. z. die in de laatste bedeeling leven. Wat ons in het Oude Testament verhaald wordt van het doen en ondervinden van Israël moeten wij dus niet enkel nemen als mededeeling van hetgeen eenmaal geschied is, doch ook als afschaduwende teekening van wat gemeente en geloovige der nieuwe bedeeling zich gedurig betoonen en zich zien overkomen.

k. De apostel Paulus heeft ook wel eens de Heilige Schrift allegorisch verklaard, Gal. 4 : 21 vv., waar hij spreekt over Hagar en Ismaël, Sara en Izaäk, Ismaëls geboorte uit het vleesch, Izaäks geboorte uit de belofte, Ismaëls spotten met Izaäk en zijn verdreven worden uit Abrahams tent, Ismaëls geboorte uit eene slavin, Izaäks geboorte uit eene vrije, in welke feiten hij dan den geestelijken zin aantoont. Wij moeten hierbij niet over het hoofd zien, dat de apostel de historische feiten, waarop hij hier wijst, als werkelijke gebeurtenissen blijft erkennen en voorstellen. Juist die neemt hij als grondslag, waarvan hij in zijne aanwijzing van een geestelijken zin uitgaat. Alleen vestigt hij er de aandacht op, dat in die geschiedkundige gebeurtenissen ook geestelijke werkelijkheden openbaar worden van veel verdere strekking. Wanneer daarom gezegd wordt: „De allegorie is een beeldsprakige uitdrukking eener gedachte, bestaande uit een of meer zinnen die in alle deelen beeldspraak zijn; de woorden zeggen van het begin tot het einde iets anders dan zij eigenlijk beteekenen, zonder dat dit aangegeven wordt", Dr A. M. Brouwer, *Nieuwe Theologische Studiën*, 1942, blz. 27, moet hierin wat de Heilige Schrift betreft, of althans wat deze door Paulus in Gal. 4 : 21 vv. besproken geschiedenis aangaat, het woordje *ook* ingevoegd worden: de woorden zeggen van het begin tot het einde *ook* iets anders dan zij eigenlijk beteekenen. Bij Jesaja 5 : 1—6 hebben we enkel zinnebeeld of beeldspraak, vgl. vs 7, maar dat is bij Ex. 14; Num. 14; 21 : 5 vv.; 25; Gen. 16; 21 e.d.g. niet het geval. Dat zijn geschiedverhalen, mededeelingen van wat metterdaad geschied is. Doch de apostel Paulus stelt in I Cor. 10 en Gal. 4 in het licht, dat in die geschiedenissen nog iets gansch anders dan wat voor het zinnelijk oog direct zichtbaar was, zich voltrok, en eene geestelijke sprake of profetie in zich bevatte ook van het handelen en ondervinden van geheel andere personen en in veel later tijden.

l. Ook de apostel Paulus gaat ons voor, en leert ons daarmede, dat wij uit hetgeen de Heilige Schrift zegt, gevolgtrekkingen moeten maken. Zegt David: De aarde is des Heeren mitsgaders hare

volheid, Ps. 24 : 1, de apostel trekt daaruit in I Cor. 10 : 25 de conclusie, dat wij dus ook vrij alle vleesch, in het slachthuis verkoopbaar, eten mogen zonder bezwaar van consciëntie, of we aldus geene gemeenschap met de duivelen zouden oefenen. Want immers, er is niets in de geheele wereld, of het is van God. Hij heeft alles geschapen. Alles is dus van Hem, zoowel het een als het ander. Er is niets, dat niet van Hem zou zijn, maar van den duivel. Zou hij zich in vs 28 nogmaals op deze woorden van Ps. 24 : 1 beroepen, zooals het in sommige handschriften voorkomt, hoewel waarschijnlijk door latere toevoeging, dan zou het daar zijn om te zeggen: Maar gij kunt het eten van vleesch ook even goed nalaten, omdat er nog genoeg andere spijs te eten is, want de aarde is des Heeren en hare volheid. Er is dus overvloed van voedsel ook buiten vleesch. Gij zijt in uw levensonderhoud niet afhankelijk van vleesch. De aarde is nog vol van andere eetwaren.

Evenzoo maakt hij in I Cor. 15 : 24—28 eene gevolgtrekking uit Ps. 8 : 7, welke plaats hij in verband met den Heere Christus verklaart, evenals Hebr. 2 : 8—9. Hij zegt daar, dat bij het alles van Ps. 8 : 7 natuurlijk uitgezonderd is God Zelf, die alle dingen aan den Heere Christus onderwierp. En insgelijks redeneert hij concludeerenderwijs in Gal. 3 : 10—13. Uit de woorden: de rechtvaardige zal uit het geloof leven, Hab. 2 : 4, leidt hij daar af, dat niemand door de wet gerechtvaardigd wordt, vs 11, dat er dus geen rechtvaardige op grond van eigen werken is. En in vs 13 maakt hij de gevolgtrekking uit de woorden van Deut. 21 : 23: een opgehangene is Gode een vloek, dat dus ook Christus door den vloek Gods getroffen moet zijn en als een gevloekte gestorven is, omdat Hij aan het kruishout hing, en aldus dezen vloek ondergaan, en ons van den vloek der wet, d. w. z. den vloek Gods vanwege onze wetsovertreding, verlost heeft.

Wij moeten dus de woorden der Heilige Schrift naar hun vollen inhoud nemen, en er ook de gevolgtrekkingen uit afleiden, die er in liggen, om den vollen zin van het door God daarmede uitgesprokene en er in geopenbaarde op te merken en te grijpen. God heeft ook de in Zijn woorden liggende uiterste consequenties gegeven als openbaring. Het komt er daarbij voor ons slechts op aan, dat wij juist concludeeren, en geen fout maken in ons gevolgtrekken.

Hoe ver de apostel hierbij gaat, kunnen we ook zien in Eph. 4 : 9. Daar concludeert hij uit de woorden van Ps. 68 : 19: Gij zijt opgevaren in de hoogte, dat er dus tevoren eene nederdaling Gods uit den hemel heeft moeten geweest zijn, en dat derhalve in de woorden van Ps. 68 : 19 reeds ligt uitgesproken de vleeschwording des Woords en Zijne Zelfovergave en verbrijzeling in den dood tot behoudenis en zegening van in zichzelven eeuwig verlorenen.

Tevens stelt hij daarmede in het licht, dat de Heere Christus en Zijn doen en ervaren geprofeteerd kan zijn, waar wij dat uit onszelven wellicht in het geheel niet zouden hebben opgemerkt, vgl. II Sam. 6 en Eph. 4 : 7—8, 11.

m. Verder leert de apostel als beginsel van rechte Schriftverklaring, dat wij er mee rekenen moeten, dat Gods Woord niet slechts het uiterlijke raakt, en eindigt bij het uitwendige, maar tevens en evenzeer, zoo nog niet meer, het diepste en innerlijkste aangaat, wanneer hij in Rom. 7 : 7 er aan herinnert, dat God in Ex. 20 : 17 ook de booze begeerte verbiedt. Gen. 2 : 24 is volgens I Cor. 6 : 17 een verre strekking, en geldt niet alleen bij het huwelijk. Jes. 45 : 23 geldt volgens Rom. 14 : 11 naar vollen omvang. Gods wet is naar Rom. 13 : 9 één samenhangend geheel. In I Kon. 19 : 18 wordt overeenkomstig Rom. 11 : 4 eene belofte Gods voor alle tijden uitgesproken. Dat God in Deut. 25 : 4 het gebod van den dorschenden os, die niet gemuilband mocht worden, liet opschrijven, geschiedde volgens I Cor. 9 : 9, zie ook I Tim. 5 : 18, met het oog op den Evangeliedienst en het leven van de Evangeliedienaren uit het Evangelie. In Jes. 52 : 15 zag de apostel zooal niet eene aanwijzing voor zijn eigen arbeid, dan toch eene profetie, die hare vervulling erlangde ook door zijne werkwijze, Rom. 15 : 20—21. Vgl. ook Rom. 15 : 19 vv. met Deut. 32 : 43 en Ps. 117 : 1.

18. Aanwijzingen in den brief aan de Hebreën.

a. De andere boeken van het Nieuwe Testament doen een gelijksoortig Schriftgeloof en Schriftgebruik ons kennen. We behoeven niet alle na te gaan, maar kunnen ons beperken tot nog twee daarvan, die in dezen iets bizonders hebben. Het zijn de Brief aan de Hebreën en de tweede Brief van den apostel Petrus.

In Hebr. 1 : 1—2 lezen we o. m.: *πάλαι ὁ Θεὸς λαλήσας τοῖς πατράσιν ἐν τοῖς προφήταις ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν υἱῷ*, d. i. God voortijds tot de vaderen gesproken hebbende door de profeten, heeft in deze laatste dagen tot ons gesproken door den Zoon. Daarmede wordt gezegd:

α. dat God Zelf de Spreker is, zoowel door de profeten, als door den Zoon. Eigenlijk staat hier: in. Dat geeft te kennen, dat die profeten en de Zoon de organen waren, door wie God sprak of spreekt. Hij sprak, maar gebruikte daartoe als Zijn instrumenten of organen de profeten. Wij moeten dus in die profeten, evenals in den Zoon, God Zelf hooren spreken. Het gaat bij hun woorden ten slotte niet om wat zij dachten en bedoelden, maar wat God sprak en dacht en bedoelde;

β. dat de Nieuwtestamentische bedeeling boven de Oudtesta-

mentische staat. Want was dat een spreken door profeten, dit is een spreken door Hem die Zoon is. Daarmede is geen verschil van wezenlijken inhoud aangegeven. Want die is dezelfde, zooals ook in dezen brief uitkomt, nl. het heil dat God in Christus heeft geschonken. Maar hier is onderscheid in wijze en duidelijkheid. In het Oude Testament is de schaduw, in het Nieuwe de werkelijkheid. Daar de belofte, hier de vervulling; vgl. ook Hebr. 2 : 1—4;

γ. die profeten vormen een eigen groep: ἐν τοῖς προφήταις, in de profeten. Het is niet zoo, dat God evengoed door anderen sprak, maar dat de profeten wat meer als Gods organen dienst deden, dan die anderen. Maar deze profeten zijn te dezer zake essentiëel van alle anderen onderscheiden. Door hen sprak God, door anderen niet. Die profeten waren Gods organen bij dit spreken. Dat was het geval bij geen anderen. Dat wordt door dit lidwoord aangeduid.

b. De brief aan de Hebreën stelt door zijn geheele betoog in het licht, dat de gansche openbaring van het Oude Testament het beeld van den Heere Christus teekent, en dat de Nieuwtestamentische openbaring de Oudtestamentische verre te boven gaat in heerlijkheid. Er wordt in voorgesteld dat Christus, de Zone Gods, 1 : 1, hooger is dan de engelen, 1 en 2, en dan Mozes, 3 en dan Aäron, 5, dat Hij hoogepriester is naar de ordening van Melchizedek, 7, en dat Zijne offerande alle die van de Oude bedeeling verre overtreft, 8—10, want die moesten gedurig herhaald worden en bewerkten toch niet de wezenlijke verzoening, 10 : 1—4, maar Hij heeft met éene offerande in eeuwigheid volmaakt degenen die geheiligd worden, 10 : 14, vgl. vs 12. Zie ook 8 : 1—6; 9 : 11—15. Wij moeten in het Oude Testament Christus hooren toespreken b.v. in Ps. 2, 97, 104, 45, 102, vgl. Hebr. 1, en Hem Zelven hooren spreken, b.v. in Ps. 22; Jes. 8 e.a., vgl. Hebr. 2, en Hem en Zijn persoon en arbeid zien afgeleid of voorgesteld, b.v. door Mozes, Hebr. 3, door Aäron, Hebr. 5, door Melchizedek, Hebr. 7, door offeranden enz., Hebr. 8—10.

c. Deze brief wijst er ook op, dat God Zijne openbaring niet alleen door uitdrukkelijke woorden geeft, maar evenzeer door zaken of daden, b.v. daardoor, dat in den tabernakel en tempel voorhangsels hingen, die den toegang verhinderden, Hebr. 9 : 8.

d. Hij geeft daarbij te kennen, dat God evenzeer de wijze, waarop iets in de Heilige Schrift voorkomt, bepaalde, en ook daardoor openbaring geeft. Daarom moeten wij niet alleen op de feiten, die medegedeeld worden, letten, doch ook op de wijze waarop iets in de Heilige Schrift staat beschreven. Dit komt bizonder uit in Hebr. 7 : 1—3. Daar wordt op Melchizedek gewezen, en gezegd, dat de Heere Christus naar diens orde hoogepriester is, en niet naar die van Aäron. Bij de orde van Aäron werd het priesterschap bepaald naar geboorte, en moest de een den ander opvolgen, maar dat was

bij het priesterschap van Melchizedek niet zoo, Hebr. 7 : 15—25. Van Melchizedek wordt gezegd dat hij was *ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, ἀγενεαλόγητος, μήτε ἀρχὴν ἡμερῶν μήτε ζωῆς τέλος ἔχων*, Hebr. 7 : 3, en dat hij daarin eene afschaduwing was van den Heere Christus: zonder vader, zonder moeder, zonder geslachtsrekening, noch begin van dagen, noch einde des levens hebbende. Dat alles wil niet zeggen, dat Melchizedek een bovenmenschelijk wezen was, en dat hij niet geboren is, noch gestorven, en geen ouders, noch verwanten bezat. Maar het wijst er op, dat in de Heilige Schrift, Gen. 14, noch van den vader, noch van de moeder van Melchizedek melding wordt gemaakt, noch gezegd, uit welke linie hij sproot, noch wanneer hij geboren is, noch wanneer hij is gestorven. Plotseling treedt hij daar in de geschiedenis voor ons op het Bijbelblad. Niets wordt van zijn oorsprong verhaald. Ook wordt over zijn wegvallen niet gesproken. Daar staat hij ineens voor ons in de Heilige Schrift, en daar blijft hij a. h. w. staan. En zoo is hij eene afschaduwing van Christus in Zijn hoogepriesterschap. God heeft dus ook bepaald de wijze, waarop Melchizedek in de Heilige Schrift optreden of beschreven worden zou, zonder dat van diens vader en moeder en geslacht en geboorte en sterven melding werd gemaakt, opdat hij aldus een voorbeeld van den Zone Gods in Zijn priesterschap zou zijn, waardoor ons aangewezen wordt, dat wij om de Heilige Schrift recht te verstaan en te verklaren niet alleen goede acht moeten geven op de feiten, die daarin verhaald worden, maar evenzeer op de wijze waarop zij geopenbaard worden, om er ook op te letten, wat niet medegedeeld wordt. Niet enkel door hetgeen in de Heilige Schrift beschreven staat, maar ook door het hoe der beschrijving geeft God leering. Hij heeft bepaald wat in de Heilige Schrift opgenomen zou worden, vgl. ook Rom. 15 : 4, maar ook, hoe het daar voorkomen zou en beschreven staan. En daarom straalt er ook openbaring uit die manier van voorstelling, zoodat wij bij de Schriftverklaring ook met haar te rekenen hebben.

19. Beginselen, die in II Petr. 1 : 20—21 liggen.

a. Ook dient nog gewezen te worden op een woord van den apostel Petrus, dat ons licht geeft in betrekking tot het rechte beschouwen en verstaan van de Heilige Schrift. Hij schrijft in II Petr. 1 : 20—21: *τοῦτο πρῶτον γινωσκοντες, ὅτι πᾶσα προφητεία γραφῆς ἰδίας ἐπιλύσεως οὐ γίνεται· οὐ γὰρ θελήματι ἀνθρώπου ἠνέχθη προφητεία ποτε, ἀλλὰ ὑπο πνεύματος ἁγίου φερόμενοι ἐλάλησαν ἀπὸ Θεοῦ ἄνθρωποι*, d. i. dit eerst wetende, dat geen profetie der Schrift is van eigene uitlegging; want de profetie is voortijds niet voortgebracht door den wil eens menschen, maar de heilige menschen Gods, van den Heiligen Geest gedreven zijnde, hebben ze gesproken. Deze woorden

worden verschillend opgevat, en speciaal die van vs 20; vgl. mijn Commentaar op deze verzen. Wij verstaan ze in den zin van G. Wohlenberg, die schrijft: „Der Apostel will sagen, dasz diejenigen, welche die aus der Vergangenheit stammende, in der Schrift enthaltene Weissagung besitzen, sie nicht von sich selbst aus, auf Grund eigener, das will sagen, der eigenen Verstandesspekulation entnommene Deutung auslegen und deuten dürfen", *Der erste u. zweite Petrusbrief u. d. Judasbrief*, 1915, S. 208.

b. De apostel heeft tevoren opgewekt om goede acht te geven op het profetische woord, vs 19. Nu noemt hij echter eene zaak, die vooraf wel bedacht moet worden: τοῦτο πρῶτον γινώσκοντες, dit eerst wetende. Wat hij dus laat volgen, is geen zaak van ondergeschikte, bijkomstige beteekenis, maar voor het verstaan van de profetie als eene conditio sine qua non, een onvoorwaardelijk geldende eisch. En dat is het bedenken, dat de profetie „niet is van eigene uitlegging", d. w. z. dat 's menschen eigen verstand van zichzelf niet in staat is tot hare rechte uitlegging, maar dat dezelfde Geest, Die haar gaf, ook eerst de geschiktheid verleenen moet om haar recht te verstaan en uit te leggen. De werking des Heiligen Geestes is dus onmisbaar voor het rechte verstaan en verklaren van de Goddelijke profetie der Heilige Schrift. Er moet innerlijke verwantschap met de Heilige Schrift en hare profetie bij den uitlegger zijn, doordat dezelfde Geest, Die den inhoud, de profetie der Heilige Schrift, inspireerde, ook den exegeet innerlijk beheerscht en leidt in wezen, denken, gevoelen, begeeren, voorstellen. Deze moet zijne aandacht vestigen en richten, zijne herinnering sterken en opwekken, zijn denken en doordenken of redeneeren leiden, zijn verstand openen en hem inzicht geven.

Daarmede is vanzelf ook gegeven, dat bij de verklaring van de profetie der Heilige Schrift gerekend moet worden met de vertolking of uitlegging, welke God Zelf door Zijnen Geest in de Heilige Schrift van die profetie geeft door Zijn organen of dienstknechten, en door de daarin medegedeelde openbaring.

c. Dit is noodig vanwege het karakter en den oorsprong der profetie. Dat karakter wordt bepaald door dien oorsprong, vs 21. Die profetie kwam van God. Wel werd zij gesproken door menschen. Maar deze menschen werden gedreven door Gods Geest, Die hen spreken deed, en die profetie aldus deed beschrijven. Want het gaat hier niet maar over wat gesproken werd, doch zeer bepaald over wat geschreven werd: πᾶσα προφητεία γραφῆς. Dit kan niet beteekenen: alle schriftelijke profetie, doch alleen van de door Gods Geest gegevene profetie gelden. En van deze was het waar met betrekking tot de gesproken profetie evenzeer, als aangaande de geschrevene. Nu is het den apostel hier niet te doen om de schriftelijke profetie door Gods Geest, te onderscheiden van Zijne mondeling gegevene.

Maar Zijne profetie hebben wij alleen maar in de Heilige Schrift. En daarom is hier bedoeld: alle profetie der Schrift. Doch door dezen oorsprong en dit karakter der Schriftprofetie is bij haren verklaarder vereischt eene innerlijke ontvankelijkheid voor, en samenstemming met haar, eene innerlijke bekwaammaking om haar in zich op te nemen en in haren rechten zin te verstaan en uiteen te zetten, welke innerlijke gesteldheid gewerkt wordt door den Heiligen Geest, Die ook Zelf de Heilige Schrift gaf. Het ἐλαλησαν van vs 21, zij spraken, sluit dus het ἔγραψαν, zij schreven, in. Anders zou de uitspraak in vs 21, in verband met de vermaning in vs 20, weinig of niets zeggen. Want de geadresseerden van dezen brief waren niet meer in staat de profeten te hooren, daar die al vóór eeuwen gestorven waren.

d. Ook is dit van kracht niet slechts van een enkele profetie, doch van al wat de Heilige Schrift des Ouden Testaments aan profetie bevat: πᾶσα προφητεία γραφῆς, elke of alle profetie der Schrift. γραφῆς kan hier, zooals reeds gezegd werd, geene algemeene beteekenis hebben van schriftelijk, alsof ook alle heidensche voorspelling, die te schrift gesteld werd, er mee bedoeld zou kunnen zijn, en er onder kan vallen. Maar γραφῆς moet hier wel de Heilige Schrift noemen, n.l. die van het Oude Testament. En met profetie wordt hier ongetwijfeld niet alleen gezien op voorzegging aangaande de toekomst, maar op alles, wat God in de Heilige Schrift openbaart, hetzij over het verleden, hetzij over het heden, hetzij over de toekomst. Die Schrift in haar geheel, en in haar verschillende deelen en woorden, is ten laatste niet van menschen afkomstig, maar van God in zeer eigenlijken zin, hoewel ook door menschendienst onder woorden gebracht en te boek gesteld. En als zoodanig moet zij aanvaard, verstaan, en verklaard, worden. Maar daartoe moet de Heilige Geest innerlijk in staat stellen en vormen en metterdaad brengen.

e. In hetgeen de apostel hier zegt, ligt ook opgesloten, dat de profetie niet slechts hen gold, tot wie zij werd gesproken, en die eeuwen tevoren haar mochten hooren en het eerst ontvangen, doch dat zij zich niet minder richt, nu in geschreven vorm, tot hen, die eeuwen later en tot aan het eind der wereldgeschiedenis van haar kennis zullen krijgen en haar mogen lezen; vgl. ook I Petr. 1 : 10—12.

f. Tevens ligt er in, dat wij niet enkel zoeken moeten te kennen, wat de auctores secundarii, de profeten zelven, welbewust met hun woorden zeggen wilden en van hunne profetieën begrepen, doch dat wij trachten moeten te doorzien, welke de bedoeling des Heiligen Geestes met die profetieën is. Deze toch kan meer omvatten en verder strekken, dan die van de profeten.

*

VIERDE HOOFDSTUK.

20. Algemeene beginselen.

a. Wanneer wij de beginselen der Heilige Schrift en van Gods openbaringsorganen bij de verklaring der Heilige Schrift nagaan, kunnen wij daaronder opmerken zulke, die niet alleen moeten gelden bij hare verklaring, maar evenzeer bij andere, gewoon-menschelijke geschriften. Bij de uitlegging van alle woorden en geschriften, van wie die geschriften ook zijn mogen, en door wie die woorden mochten gesproken zijn, komt het in de eerste plaats aan op nauwkeurigheid. Maar deze wordt toch zeer bizonder en in zeer groote mate vereischt bij de verklaring van de Heilige Schrift, omdat zij is het eigen Woord van God, zij het al door menschendienst, en omdat zij aller menschen hoogste belangen raakt, niet alleen maar tijdelijke, doch vooral ook de eeuwige, daar zij den mensch wijs kan maken ter zaligheid, II Tim. 3 : 15, van den Christus Gods getuigt, Joh. 5 : 39, Die de weg, de waarheid, en het leven is, door Wien alleen maar wij tot den Vader komen kunnen, Joh. 14 : 6, Wien te kennen, met den eenigen waarachtigen God, het eeuwige leven is, Joh. 17 : 3, Die de eenige is onder den hemel en op de aarde, door God gegeven, door Wien wij kunnen zalig worden, Hand. 4 : 12.

Tot deze zeer aandachtige en nauwkeurige lezing en verklaring der Heilige Schrift roept de Heere Christus ons op, b.v. wanneer Hij tot de Sadduceën zegt: hebt gij niet gelezen hetgeen van God tot ulieden gesproken is? Matth. 22 : 31, en dan uit Gods zeggen tot Mozes: Ik ben de God Abrahams en de God Izaäks en de God Jacobs, Ex. 3 : 6, aanwijst, dat ook de opstanding der dooden reeds door dat zeggen Gods was geopenbaard: God is niet een God der dooden, maar der levenden, Matth. 22 : 32. Ook doet Hij dat, wanneer Hij tot deze zelfde menschen zegt: Gij dwaalt, niet wetende de Schriften, noch de kracht Gods, Matth. 22 : 29, omdat zij de opstanding loochenden vanwege hun aardsche voorstellingen van het leven na den dood en na den opstandingsdag, en omdat zij daarbij niet dachten aan Gods almogende kracht, die toch in de schepping van hemel en aarde openbaar is. Want in de opstanding nemen zij niet ten huwelijk en worden zij niet ten huwelijk gegeven, maar zijn als engelen Gods in den hemel, Matth. 22 : 30. Evenzoo roept de Heere tot die nauwkeurige achtneming op wat

de Heilige Schrift zegt, op als Hij de Pharizeën er op wijst, dat David in of door den Heiligen Geest den Messias noemt zijnen Heer, en hun dan vraagt, hoe deze dan diens Zoon kan zijn, Matth. 22 : 41—45. Bovendien ligt die oproep in Zijn zeggen, dat niet één jota noch één tittel van de Wet voorbijgaan zal, totdat het alles zal zijn geschied, ook tot het einde der wereld, Matth. 5 : 18. Voorts ligt de noodzakelijkheid van zoodanige nauwlettendheid aangewezen in de wijze, waarop de Oudtestamentische profetie in en door Christus vervuld is, b.v. bij Zijn optreden in den tempel, Joh. 2 : 14 v.v., vgl. Mal. 3 : 1 vv., bij Judas' verraad, Joh. 13 : 18, 26, vgl. Ps. 41 : 10, bij het verdeelen Zijner kleederen en verloten van Zijnen mantel, Joh. 19 : 23—24, vgl. Ps. 22 : 19, het doorsteken Zijner zijde, en het niet breken van Zijne beenen, vgl. Zach. 12 : 10; Ps. 34 : 21.

b. Vele fouten toch, ook bij de verklaring van de Heilige Schrift, komen daaruit voort, of hangen daarmede samen, dat niet met de uiterste of althans genoegzame zorgvuldigheid gelet wordt op hetgeen de Heilige Schrift op eene gegeven plaats zegt, en op de manier, waarop zij het daar zegt. Daarom hadden de Joden zulk eene verkeerde Messiasvoorstelling en onjuiste Messiasverwachting. Daarom ook dwaalden zij zoo in hunne meening omtrent hun kindschap Gods, daar zij vleeschelijk van Abraham afstamden, Matth. 3 : 9, en aangaande de wijze, waarop zij rechtvaardig voor God konden zijn, n.l. door stipte wetsbetrachting in letterlijken zin, Matth. 5 : 20; 23 : 4, 16—28. De Heere bestrafte dan ook de Emmaüsgangers met Zijn: O onverstandigen en tragen van hart om te gelooven al hetgeen de profeten gesproken hebben, Luc. 24 : 25. Dit zag natuurlijk niet op een welbewust verwerpen van hetgeen men wist, dat de Heilige Schrift zeide, maar op een niet gelooven, omdat men er geen erg in had, wat zij zegt, doordat men niet met de noodige aandacht las, wat zij bevat.

Deze vereischte nauwkeurigheid sluit nu in, dat men nauwlettend acht geeft op *wat* er staat, en *hoe* dit er staat. Wanneer de Heere den man in de gelijkenis tot zijn slaaf, die het ontvangen pond in een zweetdoek begraven had, laat zeggen: Gij wist dat ik een straf mensch ben, nemende weg dat ik niet gelegd heb, en maaiende dat ik niet gezaaid heb, Luc. 19 : 22b, dan moeten wij niet voorbij zien, dat dit geene erkentenis van dien heer is, dat hij metterdaad is, gelijk zijn slaaf hem geteekend heeft, doch eene redeneering bloot uit diens zeggen. De Heere laat dan ook vooraf dien man zeggen: Uit uwen mond zal ik u oordeelen, gij booze en luie dienstknecht, vs 22a. Die man bedoelt en zegt metterdaad: Wanneer gij dan, slaaf, mij inderdaad als zoo hard en inhalig en onrechtvaardig beschouwd hadt, als gij zegt, dan zoudt gij, daarmede overeenkomstig althans gezorgd hebben, dat ik eenige winst

gemaakt had, n.l. rente verkregen, doordat gij mijn u toevertrouwd pond bij een bank op rente gezet hadt. Zoo wijst deze heer zijn slaaf diens onwaarheid en welbewuste leugen aan. Hij had zoo niet gehandeld, omdat hij bang voor zijn heer was, en hem zulk een slecht mensch vond, en omdat hij vreesde voor een mogelijk verliezen van zijn pond, wanneer hij er mee ging werken, doch alleen omdat hij lui was en om zijn heer niets gaf.

Schrijft ook de apostel: Doch het zij zoo, ik heb u niet bezwaard, maar alzoo ik listig was, heb ik u met bedrog gevangen, II Cor. 12 : 16, dan is dat evenmin een toegeven van den apostel, dat hij metterdaad listig was, en listig bij de Corinthiërs gehandeld had. Integendeel werpt hij in het volgende vers die beschuldiging verre van zich, als hij vs 17 met verontwaardiging vraagt: Heb ik door iemand dergenen die ik tot u gezonden heb, van u mijn voordeel gezocht? Men had n.l. te Corinthe van den apostel gezegd, dat hij, nu ja, wel zelf geen geld van hen gevraagd en aangenomen had, maar sluw door middel van anderen toch wel gezorgd had het hunne te bekomen. Daartegen komt nu de apostel in vs 16 op. Daar schrijft hij niet eigen woorden neer, maar neemt hij de tegen hem ingebrachte beschuldiging op, om die vervolgens als geheel ongegrond en onjuist aan te toonen.

Heeft Mozes in Deut. 24 : 1 geboden, bij scheiding, een scheidbrief te geven, dan hebben de Joden dat opgevat als een verlof tot scheiding, Matth. 19 : 7. Maar de Heere wijst aan, dat zij Mozes' woorden geheel verkeerd verstaan. Met het gebod van een scheidbrief is scheiding niet geoorloofd verklaard. Integendeel. Er mag geene scheiding zijn: Die in den beginne (den mensch) gemaakt heeft, heeft ze gemaakt man en vrouw. Hetgeen dan God samengevoegd heeft, scheide de mensch niet, vss 4 en 6. Mozes heeft vanwege de hardigheid uws harten u toegelaten uwe vrouwen te verlaten; maar van den beginne is het alzoo niet geweest, vs 8. Daarmede zegt de Heere dus: God heeft door Zijne schepping van man en vrouw, en Zijn geven van Eva aan Adam, het huwelijk ingesteld en gesloten. Daarom mag de mensch dat niet breken. Maar nu gij dat toch doet, heeft Mozes, d. w. z. God door Mozes, u geboden, om dan ten minste een scheidbrief te geven. Door dat gebod van den scheidbrief heeft God dus scheiding niet toegestaan, maar nog meer willen bemoeilijken, vgl. Deut. 24 : 4. Dat gebod is dus geen verlof, maar nog een rem te meer tegen uwe verdorvenheid, die toch, ondanks het ongeoorloofde, wil gaan scheiden.

c. Daarom dient er, inzonderheid bij de Heilige Schrift en hare verklaring, alle aandacht aan geschonken en nauwlettend toegezien te worden, welk woord er gebezigd wordt, en in welken vorm dit woord voorkomt, en bij een naamwoord, in welk getal het staat, van welk geslacht het is, welken naamval het heeft, en bij een

werkwoord, wie het subject is, welken tijd het aangeeft, welke zijne wijze is. Voorts komen hier, bepaald ten aanzien van het Grieksche Nieuwe Testament nog bij, volgorde en plaats der woorden, vanwege den meerderen of minderen nadruk, dien een woord daardoor kan ontvangen. Om te beter besef en inzicht te krijgen betreffende hetgeen er geschreven staat, kan soms ook dienstig zijn de vraag, welk woord en welke vorm er niet staat, en het nagaan van de beteekenis, die aangegeven zou zijn, wanneer een ander woord, of een andere vorm, of eene andere volgorde, ware geschreven. Zoo schrijft de apostel Paulus: οὐ λέγει καὶ τοῖς σπέρμασιν, ὡς ἐπὶ πολλῶν, ἀλλ᾽ ὡς ἐφ᾽ ἑνός· καὶ τῷ σπέρματί σου, Gal. 3 : 16, d.i. Hij zegt niet: en uwen zaden, als van velen, maar als van één: en uwen zade. In het Grieksch verschilt dit, evenals in het Hollandsch, maar ééne letter. Het zou heel wat onderscheid maken, wanneer in Rom. 9 : 6 stond: want niet allen die uit Israël zijn, zijn Jacob. Lezen we in Jerem. 3 : 14: Bekeert u, gij afkeerige kinderen, spreekt de Heere, want Ik heb u getrouwd, en Ik zal u aannemen, één uit eene stad en twee uit een geslacht, en zal u brengen te Sion, de woorden „één uit eene stad en twee uit een geslacht", als eene constateering, òf concessief, dan loopt de zin zeer uiteen. Vatten wij die woorden op als eene mededeeling van wat geschiedt, dan zeggen zij, dat er maar één uit een stad, en twee uit een geslacht aangenomen zullen worden. Maar verstaan wij ze, gelijk het behoort, in toegevenden zin, dan wordt de noodiging tot bekeering veel dringender, en de barmhartigheid Gods blinkt dan veel heerlijker uit. Dan toch beteekent het, dat de Heere niet verstooten maar aannemen zal wie zich bekeert, al ware het ook maar één uit eene stad, en hoewel het maar twee uit een geslacht mochten zijn. Bij Sodom en Gomorra hadden er op zijn minst tien rechtvaardigen moeten zijn, zouden die steden met de twee andere niet omgekomen zijn, Gen. 18 : 32. Nu spreekt de Heere bij Jeremia: al weigert ook eene geheele stadsbevolking zich te bekeeren, en is er maar één die zich bekeert, dan zal Ik dien ééne niet verstooten om der wille van al die anderen, doch in tegendeel ook aannemen en te Sion brengen, ondanks de onbekeerlijkheid van die gansche bevolking der stad. En zoo ook met een geslacht. Verhardt zich een geslacht, en zijn er maar twee, die zich uit dat geslacht bekeeren, dan behoeven dezen niet bevreesd te zijn, verworpen te zullen worden om al hun booze verwanten, doch in weerwil van dezer onbekeerlijkheid, ook aangenomen worden. Zoo spreekt de Heere bij Jesaja: Ik heb tot het zaad Jacobs niet gezegd: Zoekt Mij tevergeefs, 45 : 19.

d. Inzonderheid moeten wij er bij de Heilige Schrift ook steeds op letten wie de spreker van een bepaald woord is. In het algemeen is het niet onverschillig, wie iets zegt. De een is nauwkeuriger,

dieper, bekwamer, dan de ander, legt meer in zijn woord, is zich helderder bewust van hetgeen hij zegt of schrijft, en waarom hij zich op die bepaalde wijze uitdrukt, kan beter zijn woord gestand doen. Daarom hangt de zin van het gesprokene of geschrevene veelal ook voor een aanmerkelijk deel af van het antwoord op de vraag, wie het zegt, of schrijft.

Dat is ten minste bij de Heilige Schrift van groote beteekenis. Want daarin richt Zich niet alleen God tot ons, hetzij rechtstreeks, Gen. 3 : 9 v.v.; Ex. 20, hetzij door middel van menschen, Profeten, Psalmisten, Evangelisten, Apostelen, Jes. 1 : 2; II Sam. 23 : 2; I Thess. 2 : 13, maar daarin komen ook allerlei menschen aan het woord, niet slechts heiligen, doch ook goddeloozen, Gen. 4 : 23; Ex. 5 : 2; Dan. 3, en zelfs de duivel, Gen. 3 : 1, 4—5; Matth. 4 : 3, 6, 9. Ook wanneer geloovigen spreken, zondigen zij soms, Gen. 12 : 13; Jerem. 20 : 14.

Daarom moeten wij zorgen, niet aan God toe te schrijven, wat een schepsel verkeerds zegt. Staat b.v. in Job 2 : 4: al wat iemand heeft, zal hij geven voor zijn leven, daar dienen wij er wel acht op te geven, dat dit woord, hoewel in de Heilige Schrift voorkomende, toch geen woord van God is, noch een waar woord is, maar een woord van den duivel, dat gansch verkeerd is. Want de Heere Christus heeft liever Zijn leven gegeven, dan dat Gods eere door het verlies der wereld gekrenkt, en Gods uitverkorenen verloren zouden blijven. De geloofsmartelaren hebben hun leven gegeven, opdat zij maar God en Christus niet zouden verloochenen. Een rechte moeder geeft haar leven liever over, dan haar kind. Hoeveel offeren hun leven voor roem, of ook voor ijdelen waan. Dit woord van den duivel gaat dus tegen de waarheid in. Er moet daarom mee gerekend worden, dat het, ofschoon een Schriftwoord, niet een Godswoord, maar een duivelswoord is, dat wel meermalen bevestigd moge worden, maar bij den rechten mensch, en den waren dienaar van God, een leugenwoord is.

Zoo worden we ook in Deut. 13 : 1—5 opgeroepen, om wel na te gaan, wie iets zegt. Ook al geeft de spreker zich uit voor een Godsman, een profeet, en laat God dat toe, tot beproeving van wie dat woord hooren, zoo kan het zijn, dat het toch geen Godswoord is, dat door dien misschien met groote vrijmoedigheid en autoriteit optredenden spreker gezegd wordt, doch een woord, waarmede deze zoekt te verleiden tot afval van God en Zijn Woord. Vgl. ook I Kon. 13 : 18; 22 : 11, 24. Toen ook Jeremia klaagde: Ach Heere, Heere, zie, die profeten zeggen hun: Gij zult geen zwaard zien en gij zult geen honger hebben, maar Ik zal u een gewissen vrede geven in deze plaats, zeide de Heere tot hem: Die profeten profeteeren valsch in Mijnen naam, Ik heb ze niet gezonden, noch hun bevel gegeven, noch tot hen gesproken: zij pro-

feteeren ulieden een valsch gezicht, en waarzegging, en nietigheid, en huns harten bedriegerij, Jerem. 14 : 13—14; vgl. ook Jerem. 28. En, zooals reeds aangewezen werd, II Cor. 12 : 16 is geen eigen woord van den Apostel Paulus, waarmede hij zijn karakter en doen teekent, maar eene beschuldiging zijner tegenstanders, die hij opneemt om ze met verontwaardiging van zich te werpen.

Er moet daarom steeds wel gevraagd worden bij hetgeen we in de Heilige Schrift lezen en daaruit verklaren, wie de spreker is, en of hij door Gods Geest, en de waarheid spreekt. Vooral bij een boek als Job moet telkens die vraag gesteld worden. Job sprak daarin zuiverder van God, hoezeer hij ook meermalen verkeerde woorden sprak, dan zijn vrienden, Job 42 : 7, ofschoon dezen ook wel heerlijke dingen van God uitspraken, b.v. Job 4 : 17; 8 : 3; 11 : 7. Hunne beschouwing van God en van Zijn doen was echter zoo veelszins fout, en daarom ook hunne toepassing van wat zij naar waarheid van God getuigden. Zij hadden geen oog voor het diepe zondebederf des menschen, beoordeelden de menschen naar het zichtbare lot, dat hen trof, veroordeelden daarom Job bij diens ontzettend ervaren als een vreeselijk zondaar, die in het verborgene gruwelijke goddeloosheden bedreven moest hebben, en beseften niet de grootheid Gods en de hoogheid Zijner wegen, noch de diepe wijsheid Zijner gedachten en oordeelen, vgl. Jes. 55 : 8—9; Rom. 11 : 33—35. En zoo hadden zij toch, in weerwil van hun schoone uitspraken soms over God, van Hem menschelijke voorstellingen, en maten zij Hem en Zijn doen als met menschelijke maat. Hij was in Zijn wezen en handelen niet waarlijk God voor hen, zooals Hij onbegrijpelijk groot is en werkt, vgl. Job 36 : 26.

God heeft Zijn Woord of de Heilige Schrift gegeven door menschendienst. Veelal spreken ons daarin tegelijk twee auctores toe, de Auctor primarius, God, en een auctor secundarius, een mensch. Bij de Psalmen en de Brieven hooren we als onwillekeurig eerst den menschelijken auteur. Maar we moeten ook dan den Goddelijken Auctor niet voorbijzien. Om Hem en Zijn spreken en Zijne gedachten gaat het ook dan ten principale, want ook in die Psalmen en Brieven is de Heilige Schrift Zijn Woord. Bij de Heilige Schrift kunnen we soms onderscheiden tusschen de gedachten en bedoelingen der menschen, en die van God, vgl. Joh. 11 : 49—52; Gen. 45 : 7—8; 5 0: 20; Hand. 2 : 23; 3 : 18; 4 : 28; 13 : 27—29. Maar hetzij wij dit kunnen, òf niet kunnen, steeds moeten we bij alles bedenken, dat God de eigenlijke Spreker of Schrijver is, en dat we dus in alles wat de Heilige Schrift bevat, niet moeten blijven rusten bij het overwegen en bedoelen der menschelijke auteurs, doch moeten zoeken te grijpen Gods gedachten en bedoelingen. De Heilige Schrift is in alles ten slotte Zijn Woord.

e. Ook moet steeds gevraagd worden, tot wie gesproken, en aan

wie geschreven wordt. Bij de Heilige Schrift zijn dat niet alleen degenen, die het eerst die woorden vernamen, of die geschriften ontvingen, maar evenzeer allen, tot wier kennis de Heilige Schrift of haar woorden maar ooit mogen komen, tot aan het eind der eeuwen. Evenwel richtte God Zich tòch eerst tot die bepaalde menschen van toen en daar. En natuurlijk niet bij toeval, omdat het zoo trof, en zonder Zijn bizonder werk en bepaalde bedoeling. Integendeel heeft Hij het alles aldus bestuurd, dat Zijn dienstknechten, die Hij telkens als Zijn openbaringsorganen gebruiken wilde, toen en daar leefden, zoo of anders gevormd en gesteld waren, op die plaats verkeerden of daarheen trokken, die menschen ontmoetten en in zulke omstandigheden. Ook die volken en menschen en omstandigheden destijds waren er niet zonder Hem of Zijn regeering. Alles had Hij aldus geleid, sprekers van Zijn Woord, èn ontvangers daarvan destijds, om dat Woord juist in dien vorm te geven, wel als een Woord voor de geheele menschheid tot het laatst der tijden, maar dan toch als Zijn Woord aan haar in dien bepaalden vorm. En dus moet nagegaan worden, wie de menschen waren, naar wie Hij den vorm van Zijn Woord destijds telkens bepaalde, en welke hunne omstandigheden en gesteldheden waren, die Hij ter bepaling van dien vorm liet medewerken. Want ook door het kennen daarvan moeten wij trachten den vollen en juisten zin van Zijn Woord tot hen destijds, en nu ook tot ons, te leeren kennen. Het boek van Jeremia is niet zooals dat van Jesaja. Ezechiël is anders dan Samuël. Ruth en de boeken van Samuël verschillen. De brief aan de Romeinen is niet in alles gelijk aan die naar Corinthe of Galatië. Dat komt, omdat Jeremia een ander was dan Jesaja, en Ezechiël een ander dan Daniël. Maar dat komt ook, omdat de menschen en toestanden in Jeremia's tijd verschilden van die tijdens Jesaja's werkzaamheid, en de gemeenten te Corinthe en in Galatië onderscheiden waren van die te Rome, en de apostel Paulus in eene andere verhouding tot de gemeente te Rome stond, dan tot de andere genoemde gemeenten. Evenwel was dat maar niet alles aldus, zoodat God het a. h. w. moest nemen, zooals het nu eenmaal in dezen was, doch had Hij Zelf het alles bestuurd, opdat het in dezen aldus wezen zou, ten einde Hij Zijn Woord in dien bepaalden vorm geven kon en moest en zou. Daarom worden wij geroepen om zooveel wij kunnen te onderzoeken, wie de menschen waren, tot wie God Zijn Woord in dat Bijbelboek of in dien Brief eerst sprak, welke hunne gesteldheden destijds waren, hunne gedachten, levenswijze, moeiten, gevaren enz., hunne omstandigheden, opdat wij daardoor mogen leeren inzien, waarom God Zijn Woord tot hen in dien vorm inkleedde, ten einde wij op die wijze te meer mogen leeren inzien de volheid en den juisten zin van Zijn Woord in dat geschrift. Aldus moeten we ook te beter

beveiligd worden tegen eigen willekeur van Schriftverklaring, en tegen phantasieteekening, waardoor we eigen gedachten en voorstellingen als Gods Woord zouden uitgeven, zonder dat zij dat metterdaad waren.

f. Daarmede is reeds gezegd, dat we steeds dienen uit te zoeken, voorzoover wij daartoe in staat zijn, in welke positie en conditie de auctores secundarii en de aangesprokenen of geadresseerden verkeerden, toen zij hun woord, dat Gods Woord door hen was, tot die bepaalde menschen spraken, of aan hen schreven, en welke gebeurtenissen aan die sprekers en schrijvers aanleiding of noodzaak gaven, tot hen te spreken of aan hen te schrijven, en wel op die wijze, en in dien vorm, welke verhoudingen er tusschen hen bestonden, welke algemeene en welke bizondere aangelegenheden er waren, die bij dat spreken en schrijven van invloed waren. Want dat alles heeft menschelijker-, middellijkerwijs mede gediend, om zoowel den inhoud, als den vorm, van dat woord of geschrift te bepalen. Niet buiten God om. Maar juist in Zijne hand. Doch dan toch als instrument door Hem verkoren en gebruikt. En voor de kennis daarvan kunnen wij dan wellicht klaarder antwoord geven op de vraag, waarom dit of dat gezegd of geschreven werd, en dat in den vorm en op die wijze, waarom niet nog meer, en wat de eigenlijke en volle zin van het gesproken of geschreven woord daar ter plaatse is.

Zoo roept de apostel Paulus de Romeinen op om te bedenken, in welken toestand Abraham de rechtvaardigverklaring Gods op zijn geloof ontvangen had, toen hij reeds besneden was, òf voordat God de besnijdenis ingesteld had, Rom. 4 : 9—11; vgl. 15 : 6. Uit die omstandigheid toch kon geweten worden, welke beteekenis de besnijdenis niet had, en waartoe zij wel kon dienen. Abraham was toen nog niet besneden. Eerst jaren later gaf God het bevel der besnijdenis, Gen. 17. Maar dan kon de besnijdenis ook niet een voorwaarde wezen om uit het geloof gerechtvaardigd, en dus deelgenoot van het heil Gods of de zaligheid te worden, zooals de Judaïsten beweerden, Hand. 15 : 1. Met het acht geven op, en rekenen met, de omstandigheid, onder welke Abraham door God uit zijn geloof gerechtvaardigd was, nl. dat Abraham toen nog niet besneden was, kon men de dwaling van de Judaïsten onderkennen. Evenals met het letten op den tijd, wanneer God Zijne wetten aan Israël gegeven had, nl. 430 jaren nadat Hij Zijne heilsbelofte aan Abraham gegeven had, Gal. 3 : 17, ingezien kan worden, dat die wetten dan niet verordend konden zijn, om door de onderhouding daarvan die heilsbelofte deelachtig te kunnen worden, zooals wederom de Judaïsten beweerden, Hand. 15 : 1, 24. De onderhouding dier wetten was geen onveranderlijke eisch, geen te allen tijde geldende voorwaarde. Had zij moeten geschieden

onder de Oude bedeeling, niet als werk dat verdienste en waardigheid deed verkrijgen, maar als het gaan in den weg, dien God aangewezen had voor de genieting van Zijn genadig heil, nu was de Nieuwe bedeeling gekomen, nu was de plicht tot die onderhouding ter zijde gesteld, zooals die plicht ook niet bestaan had vóór de Wetsverordening op den Sinaï, in den tijd b.v. van Abrahams ontvangen der heilsbelofte, Gen. 12, 17, 22, èn Mozes' optreden.

Tot het vragen naar de omstandigheden roept de Heere ook op, als Hij tot Israël zegt: Wie is er van Mijne schuldeischers aan wien Ik u verkocht heb? Zie, om uwe ongerechtigheden zijt gij verkocht, en om uwe overtredingen is uwe moeder weggezonden. Waarom kwam Ik en daar was niemand, (waarom) riep Ik en niemand antwoordde? Jes. 50 : 1—2. En zoo doet onze Heiland, als Hij de Pharizeën er aan herinnert, dat Mozes vanwege de hardigheid hunner harten hun toegelaten had, hunne vrouw van zich te laten, maar zegt dat het van den beginne niet alzoo geweest was, Matth. 19 : 8. Deze oproep ligt ook in de woorden, wanneer de Heere bij Micha vraagt: O Mijn volk! wat heb Ik u gedaan en waarmede heb Ik u vermoeid? Betuig tegen mij. Immers heb Ik u uit Egypteland opgevoerd en u uit het diensthuis verlost; en Ik heb voor uw aangezicht henen gezonden Mozes, Aäron en Mirjam. Mijn volk, gedenk toch wat Balak de koning van Moab beraadslaagde, en wat Bileam, de zoon van Beor, hem antwoordde; (en wat geschied is) van Sittim aan tot Gilgal toe, opdat gij de gerechtigheden des Heeren kent, Micha 6 : 3—5; vgl. ook Jerem. 2 : 4—7. Zoo zeide Samuël tot Saul: Is het niet (alzoo), toen gij klein waart in uw oogen, dat gij het hoofd der stammen Israëls geworden zijt, en dat u de Heere tot koning over Israël gezalfd heeft? I Sam. 15 : 17. Want deze oproep om zich te herinneren, wat bij die en die gelegenheden en toestanden geschied is, om blijkbaar daaruit te verklaren, waarom het later zoo gansch anders werd, en hoe het weer beter kon worden, sluit vanzelf in zich de aanwijzing, om bij hetgeen de Heilige Schrift verhaalt of bevat, rekening te houden met de verschillende omstandigheden, onder welke iets geschiedde, en zoo of anders was, of werd.

g. Eveneens moeten we letten op de wijze, waarop gesproken, of geschreven werd. Is dat verhalend, òf vragend? Bewerend, òf toegevend? Voorwaardelijk, òf stellend? Op Matth. 25 : 26 werd reeds gewezen. Toen Micha uit het gevangenhuis gehaald werd en tot Achab zeide: Trek op, en gij zult voorspoedig zijn, want de Heere zal het in de hand des konings geven, I Kon. 22 : 15, heeft Achab wel aan zijne manier van spreken kunnen merken, dat hij dat niet meende, waarom deze ook een eed van hem vorderde, zeggende: Tot hoevele reizen zal ik u bezweren, opdat

gij tot mij niet spreekt dan alleen de waarheid in den naam des Heeren? vs. 16. Bileam wilde met de boden van Balak mee gaan om Israël te vloeken. Doch toen de Heere hem dat verboden had, Num. 22 : 12, kon hij wel weten, dat het zeggen des Heeren, toen hij daarna een tweeden keer den Heere vroeg, of hij mocht meetrekken: Dewijl die mannen gekomen zijn om u te roepen, sta op, ga met hen, vs. 20, geen verlof des Heeren was om maar te gaan, doch de beteekenis had van: Ga dan uw gang, en doe uw eigen zin, maar het is niet naar Mijn wil; vgl. ook vss. 22, 32—33. Toen ook Eliza eindelijk tot de profetenzonen te Jericho, op hun aanhoudend verzoek om toch te mogen uitgaan op zoek naar Elia, zeide: Zendt, II Kon. 2 : 17, was dat evenmin een bevel, als eene toestemming, maar een: Weet het dan maar zelven, en doet wat gij wilt; vgl. vs 18. God liet wel satan gaan, maar gaf hem geene opdracht, Job 1 : 12; 2 : 6. Zeide de Heere: Breekt dezen Tempel, en in drie dagen zal Ik hem oprichten, Joh. 2 : 19, dan beval Hij uiteraard daarmede niet, noch de verdere ontheiliging van den tempel, noch Zijne vermoording, maar gaf Hij op deze wijze aan de tempelontheiligers te kennen: Al zet gij uw tempelverwoestend werk voort, en dat zult gij doen, totdat die geheel vernietigd is, doordat gij Mij doodt, zoo weet, dat Ik hem weer zal doen herrijzen in drie dagen met Mijne opstanding uit den dood.

h. Verder moeten we scherp letten op den gedachtengang of den loop der redeneering, om te verstaan, wat betoogd wordt, en waarom het in het betoog eigenlijk te doen is, om daarmede in verband te doorzien, of de eene of andere opvatting wel waarschijnlijk kan zijn, dan of zij als onwaarschijnlijk en verwerpelijk moet gelden. Vooral b.v. bij de brieven van den apostel Paulus is dit meermalen eene zaak van beteekenis.

Hierbij sluit zich aan, dat we ook steeds moeten vragen, wat het doel is, dat bij het spreken of schrijven beoogd wordt, en met het oog waarop de auteur zijn betoog voert, of zich zoo of anders uitdrukt.

Deze beide gelden ten aanzien van gewone menschelijke geschriften. Maar zij houden hunne kracht ook met betrekking tot de Heilige Schrift. En bij deze kunnen we, hoewel niet altijd feitelijk, of zelfs menigmaal niet, onderscheiden tusschen tweeërlei doel, zoo niet ook gang van redeneeren, n.l. van den menschelijken auteur en van den Goddelijken Auteur, en hebben wij, voor zoover mogelijk, daarnaar te vragen; vgl. Gen. 50 : 20; Hand. 13 : 27. Wel wordt in deze twee Schriftplaatsen van handelingen gesproken. Maar bij hetgeen de Heilige Schrift verhaalt van menschelijk doen, zien we ons aldus geroepen onderscheid te maken bij eene zelfde gebeurtenis tusschen het doen en bedoelen Gods, en dat van menschen. En dient dat te geschieden bij wat voorvalt, ook

moet het niet nagelaten worden bij wat geschreven staat, waar het toepassing kan vinden, b.v. in Messiaansche Psalmen.

i. Vatten we het voorafgaande van dit hoofdstuk kort samen, dan kunnen we zeggen, dat we ook bij de verklaring der Heilige Schrift ons door deze beginselen moeten laten beheerschen, dat we steeds overwegen:

door wie iets gezegd of geschreven werd;
aan wie het was geadresseerd;
wanneer het werd gesproken of geschreven;
op welke wijze het staat uitgedrukt;
uit welke aanleiding het werd gezegd of te boek gesteld;
met welk doel dit geschiedde;
onder welke omstandigheden het plaats vond;
in welke ontwikkeling van gedachten zich de redeneering beweegt.

Een oud distichon drukt dit alles op deze manier uit:

Quis scopus impellens sedes tempusque locusque
Et modus, haec septem Scripturae attendito lector

wat zeggen wil, dat de lezer van een geschrift, en dus ook van de Heilige Schrift, letten moet op deze zeven: Wie, doel, aanleiding, verband, tijd, plaats, en wijze.

21. De verklaring der Heilige Schrift moet objectief zijn.

a. Hiermede wordt bedoeld, dat de verklaring der Heilige Schrift den zin van het daarin door God geopenbaarde zuiver en vol moet ontwikkelen, d.w.z. het daarin geschrevene, medegedeelde, geopenbaarde, naar de bedoeling Gods moet uitleggen, zoodat de gedachte Gods, er in uitgedrukt, aan het licht gebracht en voorgesteld wordt, gelijk die Godsgedachte in zichzelve is, onverwrongen, onverkort, volledig, juist.

Dat ligt in de lijn van Gods woord bij den profeet Jeremia: Ik heb gehoord wat de profeten zeggen, die in Mijnen naam leugen profeteeren, zeggende: Ik heb gedroomd, ik heb gedroomd. Hoe lang? Is er dan (een droom) in het hart der profeten die de leugen profeteeren? Ja, het zijn profeten van huns harten bedriegerij ... De profeet bij welken een droom is, die vertelle den droom; en bij welken Mijn woord is, die spreke Mijn woord waarachtiglijk: wat heeft het stroo met het koren te doen? spreekt de Heere ... Zie, Ik wil aan degenen die valsche droomen profeteeren, spreekt de Heere, en vertellen die, en verleiden Mijn volk met hunne leugenen en met hunne lichtvaardigheid: daar Ik ze niet gezonden en hun niets bevolen heb, en zij dezen volke gansch geen nut doen, spreekt de Heere, Jerem. 23 : 25—26, 32. Ook komt het tot uitdrukking, wanneer de Heere tot Ezechiël zegt: Gij nu, o menschen-

kind! Ik heb u tot een wachter gesteld over het huis Israëls, zoo zult gij het woord uit Mijnen mond hooren en hen van Mijnentwege waarschuwen. Als ik tot den goddelooze zeg: O goddelooze, gij zult den dood sterven! en gij spreekt niet om den goddelooze van zijnen weg af te manen: die goddelooze zal in zijne ongerechtigheid sterven, maar zijn bloed zal Ik van uwe hand eischen. Maar als gij den goddelooze van zijnen weg afmaant, dat hij zich van dien bekeere, en hij zich van zijnen weg niet bekeert, zoo zal hij in zijne ongerechtigheid sterven, maar gij hebt uwe ziel bevrijd. Ezech. 33 : 7—9; vgl. 3 : 17—21. Bij Ezechiël lezen we, dat de Heere eene hand tot den profeet uitstak, waarin eene rol was. Daarna zeide Hij tot mij: Menschenkind, eet wat gij vinden zult: eet deze rol, en ga, spreek tot het huis Israëls... En Hij zeide tot mij: Menschenkind, ga henen, kom tot het huis Israëls, en spreek tot hen met Mijne woorden, Ezech.2 : 9—3 : 4. Ook hooren we bij dezen profeet, dat hij moest optreden tegen de profeten, die ijdelheid en leugenachtige voorzegging zagen en zeiden: De Heere heeft gesproken, hoewel Hij hen niet gezonden had. Hun wordt het oordeel aangekondigd: Omdat gijlieden het hart des rechtvaardigen (door) valschheid hebt bedroefd gemaakt, daar Ik hem geene smart aangedaan heb; en omdat gij de handen des goddeloozen gesterkt hebt, opdat hij zich van zijn boozen weg niet afkeeren zoude, dat Ik hem in het leven behield; daarom zult gij niet meer ijdelheid zien, noch waarzegging gebruiken, maar Ik zal Mijn volk uit uwe hand redden, en gij zult weten dat Ik de Heere ben, Ezech. 13 : 22—23.

b. Negatief wordt daarmede gezegd, dat de Schriftverklaarder geen eigen gedachten en voorstellingen, noch eigen subject en denken, in het uit te leggen deel der Heilige Schrift mag indragen, noch den zin der Schrift en van hare openbaring daardoor mag laten bepalen. Hij mag noch bewust, noch onbewust, eigen meeningen, opvattingen, begeerten, aandoeningen zijne Schriftuitlegging laten overheerschen, om die in wat hij van de Heilige Schrift uitlegt, in te leggen, en daarna als ook een deel van Godsopenbaring voor te stellen. Evenmin mag hij een deel van den inhoud van hetgeen hij uiteenzetten gaat, bij zijne exegese laten rusten of schuilen, omdat het niet overeenstemt met zijn eigene opinies, inzichten, of wenschen. Hij mag den zin der Heilige Schrift, of van dat deel dier Schrift, dat hij ontvouwen wil, niet verdraaien, noch op eenigerlei wijze verwringen, in verband met, of vanwege persoonlijke denkbeelden, omstandigheden, verhoudingen. De Heere sprak Zijn woord even vol en duidelijk, zij het ook in zinnebeeld, hoewel velen van Zijn aanhangers daar ook van zeiden: Deze rede is hard, wie kan ze hooren? en Hem verlieten, Joh. 6 : 60 en 66, en Hij ook van tevoren dat wel wist. En Jesaja en de andere pro-

feten mochten niet toegeven, en deden dat niet, aan hen, die zeiden: Schouwt ons niet wat recht is, spreekt tot ons zachte dingen, schouwt ons bedriegerijen, Jes. 30 : 10.

c. De uitlegger der Heilige Schrift moet alzoo den zin van het Godswoord of Schriftdeel, dat hij verklaren wil, uiteenzetten naar de gedachte of bedoeling Gods, en dien er naar Gods bedoeling in gelegen zin alleen en geheel, naar vollen inhoud en omvang, dien zin naar innerlijk bestand of organischen opbouw, naar juisten samenhang met wat voorafgaat en met hetgeen volgt, dien zin formeel en materieel volkomen, uitsluitend, nauwkeurig.

d. Dit wil niet zeggen, dat de subjectieve gesteldheid van den Schriftverklaarder onverschillig is voor het verstaan van den zin van het object der exegese. Integendeel. Evenals subjectief oog en oor, of gevoel en aanleg, noodig zijn en aanwezig moeten zijn en goed moeten functionneeren om het objectieve licht, of eenig geluid, of het een of ander voorwerp, waar te nemen, of eenige kunst of wetenschap aan te leeren en te beoefenen, zoo is ook voor de verklaring der Heilige Schrift het subjectieve voorwaarde voor het rechte verstaan van Gods Woord, de goede subjectieve gesteldheid; vgl. Joh. 5 : 44; Luc. 24 : 25. Maar zooals bij de genoemde voorbeelden die subjectieve gegevens of factoren slechts onmisbare vereischten zijn voor het juiste contact met, en zuivere waarnemen van het objectieve, doch dat objectieve zelf daardoor toch niet vermeerderd, noch veranderd wordt, zoo voegt ook het subjectief vereischte bij de verklaring der Heilige Schrift niets toe aan den inhoud van de Heilige Schrift, en mag dat niet doen. Het stelt alleen maar in staat, om de volheid en de diepte van het in de Heilige Schrift geopenbaarde helderder, òf minder klaar, onderscheidenlijker, òf minder duidelijk, in te zien en daarna te vertolken.

Daarom kan men spreken van de objectiviteit van de exegese der Heilige Schrift, en moet men den eisch van die objectiviteit stellen en aan dezen eisch gehoorzamen, omdat het subject niets van het zijne bijbrengen mag bij het object der exegese, waardoor dit vermeerderd, of verminderd, of veranderd zou worden, althans in zijne voorstelling of uiteenzetting, anders dan het wezenlijk is.

De subjectiviteit van den Schriftverklaarder mag en zal zich doen kennen in de wijze van uitleggen. De een ziet scherper en meer en verder, dan de ander. Maar het object van de uitlegging, de Heilige Schrift, moet toch ontsloten worden naar eigen inhoud, zonder dat het subject van de exegese iets van het zijne aan dat object wil toevoegen, òf ontnemen, of daarin wijzigen. De Heilige Schrift, het Woord Gods, dat alleen, moet verklaard worden, en wel uitsluitend naar eigen bedoeling.

e. Deze eisch der objectiviteit van exegese geldt wel van de uitlegging van elk geschrift of woord, van wien ook. Maar omdat

Gods Woord zooveel hooger staat dan zelfs het uitnemendste gewoon menschelijke geschrift, en de beteekenis van de Heilige Schrift al het andere ver overtreft, en zoowel 's menschen eeuwigen toestand raakt, als zijn bestaan en doen in dit tijdelijk leven, moet deze eisch bij de verklaring der Heilige Schrift te nadrukkelijker gesteld en opgevolgd worden. Hare volstrekt eenige en onschatbare waarde maakt dat noodzakelijk.

Toch is deze eisch der volle objectiviteit, hoe vanzelf sprekend ook, niet altijd gemakkelijk te volbrengen. In de toepassing blijkt meermalen zijne moeilijkheid. De verschillende Commentaren op de Heilige Schrift en haar boeken kunnen het bewijzen. Ook onwillekeurig en tegen zijn wensch kan de subjectieve gesteldheid van den Schriftverklaarder op hem bij zijne Schriftuitlegging grooteren en anderen invloed oefenen, dan behoort. Maar daarom moet deze eisch steeds helder voor oogen gehouden worden, om daardoor altoos te waakzamer te zijn tegen verkeerden invloed van eigen persoonlijkheid, gesteldheid, meeningen, omstandigheden, op de Schriftverklaring.

22. Zij moet haar daarom uitleggen zooals zij zich in haar geheel en naar haar afzonderlijke deelen geeft.

a. Deze regel ligt in den eersten opgesloten en vloeit er als direct uit voort. Wie het met de Heilige Schrift en met wat zij zegt, niet eens is, mag haar door zijne verklaring toch niet verwringen, om haar te willen doen zeggen, wat hij moge meenen, dat zij behoort te zeggen, hoewel zij dat toch metterdaad niet doet. Er mag geene accomodatie van den zin der Heilige Schrift beproefd worden naar eenigen persoon, kring, tijdgeest.

Gods denken gaat hemelhoog uit boven dat van den mensch, Jes. 55 : 9. En ὁ ψυχικὸς ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ, d.i. de mensch zonder wedergeboorte door Gods Geest, zooals hij door Adams val verdorven en dood in zonden en misdaden geworden is, Eph. 2 : 1, neemt niet aan, aanvaardt niet, de dingen des Geestes van God, omdat zij hem dwaasheid zijn, en hij kan ze niet kennen, γνῶναι, ὅτι πνευματικῶς ἀνακρίνεται, omdat zij geestelijk onderscheiden worden, d. i. op geestelijke wijze en door de bekwaammakende werking des Heiligen Geestes onderkend en doorzien worden I Cor. 2 : 14. Want τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς ἔχθρα εἰς Θεόν, het bedenken of zinnen des vleesches, van de verdorven menschelijke natuur, is vijandschap tegen God, Rom. 8 : 7.

Waar men, uit welke oorzaak ook, er tegen opziet, of althans niet toe komt, de Heilige Schrift vlakweg als Zelfopenbaring en het Woord Gods in eigenlijken zin, te verwerpen, poogt men toch meermalen, hetzij zich daarvan wel òf niet, en meer òf minder,

bewust, de Heilige Schrift te verklaren op eene wijze, dat zij schijnt te leeren wat onder zekere menschengroep geloofd wordt, òf met de denkwijze van den tijdgeest overeenstemt. Men vergeestelijkt of verrationaliseert dan den inhoud der Heilige Schrift op een wijze, dat het aanstootelijk geachte ervan schijnt weg te vallen, of zij den diepen zin schijnt te bevatten, dien men er in wil zien. Ook kan men voor eigen systeem, of eigen denkbeelden eene Schriftuurlijke fundeering en inkleeding wenschen, en daarom misschien te goeder trouw de Heilige Schrift zoolang en op die wijze behandelen, of mishandelen en verwringen, dat zij het gedachtencomplex of de meeningen schijnt te leeren, die men zelf aankleeft, of dat men zich gevormd heeft, onderwijl men aldus aan de Heilige Schrift niet anders dan geweld aangedaan heeft. Zoo leerden de Joden, dat zij hun vijanden moesten haten, Want God had hun geboden hun naaste lief te hebben, Matth. 5 : 43. Zweren bij den Tempel was niets, maar zweren bij het goud des Tempels, dat was eerst een eed die gehouden moest worden, Matth. 23 : 16. Omdat zij Abrahams vleeschelijk zaad waren, Matth. 3 : 9, en de wet bezaten, Rom. 2 : 19—20, 23, behoefden zij niet te vreezen. Er kon geen opstanding wezen, zeiden de Sadduceën, zooals het gebod van het Leviraatshuwelijk wel kon doen weten, Matth. 22 : 23—28. Men moest uit het volbrengen der Wet gerechtvaardigd worden, Gal. 5 : 4; Hand. 15 : 1, 24, want waartoe had God anders die Wet gegeven? De schare zeide tot den Heere Christus: Wij hebben uit de wet gehoord, dat de Christus blijft in der eeuwigheid; en hoe zegt Gij, dat de Zoon des menschen moet verhoogd worden? Joh. 12 : 34. Hij kon dus de Messias niet zijn, als Hij sterven of gedood worden zou.

b. Dat alles is ongeoorloofd. Men mag de Heilige Schrift niet bezien door het gekleurde glas van eigen systeem, noch door dat van den tijdgeest of van de meeningen binnen dezen of dien kleineren of grooteren kring. En men mag haar niet verklaren naar den eisch van dat systeem, of dien tijdgeest, of dien kring. Zij moet bezien worden in haar eigen licht, en uitgelegd naar den eisch, dien zij zelve aangeeft, en voorgesteld in haar inhoud, naar zij zelve die voorstelling aanbiedt. Of er dan strijd, dan wel overeenstemming, is tusschen den Schriftinhoud èn deze menschelijke gedachten, is zeer zeker eene zaak van groote beteekenis voor den Schriftverklaarder. Maar dat mag nimmer leiden tot omwerking van dien Schriftinhoud naar de denkbeelden van den Schriftuitlegger, om de consequenties van dien strijd te ontgaan, doch behoort steeds te brengen tot wat de apostel Paulus van zich schrijft: dewijl wij de overleggingen ternederwerpen, en alle hoogte die zich verheft tegen de kennis Gods, en alle gedachte gevangen leiden tot de gehoorzaamheid van Christus, II Cor. 10 : 5.

Er mag dus door de verklaring der Heilige Schrift geene verwatering van haar inhoud plaats vinden, omdat men hare leering of voorstelling te scherp, aanstootelijk, verwerpelijk zou achten voor eigen of anderer gevoel of denken, Jes. 30 : 10. Evenmin mag men de Schriftopenbaring willen verscherpen, omdat men haar niet streng genoeg zou oordeelen, gelijk de Heere tot de Schriftgeleerden zeide: Wee ook u, Wetgeleerden! want gij belast de menschen met lasten zwaar om te dragen, Luc. 11 : 46, vgl. Matth. 23 : 4, en daarentegen Matth. 11 : 29. De Heilige Schrift moet bij hare uitlegging ontvouwd worden naar haar eigen inhoud en zin en eisch, zooals zij zelve is, en gelijk zij zich geeft, zonder eenige accommodatie in welke richting ook, of in welken zin en geest.

c. Dit geldt van de Heilige Schrift in haar geheel. Het geldt echter ook van haar naar haar onderscheiden deelen. Elk boek en elk deel en elk onderdeel der Heilige Schrift moet verstaan en verklaard worden naar zij in dat boek of deel of gedeelte zich geeft. Want de Heilige Schrift bestaat uit zeer onderscheiden boeken en deelen. Alle zijn Gods Woord. Maar hun inhoud is verschillend, en de wijze waarop zij Gods openbaring brengen, is niet gelijk. Daarom moet elk deel opgevat en uitgelegd worden als Gods Woord, maar dat toch meer naar de wijze waarop het zich als zoodanig geeft. Er zijn historische deelen, maar ook profetische boeken, Psalmen, doch ook gelijkenissen, één Apocalypse, en meer apocalyptische gedeelten, brieven. Nu moeten we een historisch deel niet uitleggen op de wijze van een gelijkenis, en de Apocalypse niet als een historisch boek. Omdat b.v. bij de Openbaring van Johannes in beeldspraak wordt gesproken, en we daarbij zinnebeeldige voorstellingen en aanduidingen hebben door dieren, getallen, en allerlei dingen als bergen en schalen die uitgegoten worden, en kleuren, moeten we niet meenen, dat we ook boeken als Samuël en Genesis op dergelijke wijze hebben te verklaren. In Openb. 1 : 1 wordt uitdrukkelijk gezegd, dat in zinnebeeld geopenbaard wordt, vgl. ook 1 : 10; 12 : 1, 3. Wanneer daarom in Openb. 12 : 3 de draak of slang symbolisch, zinnebeeldig, is bedoeld, wordt daarmede nog niet aangegeven, dat de slang in Gen. 3 : 1 oneigenlijk genomen moet worden. En wordt de toestand der komende eeuwigheid in beeldspraak geopenbaard, dan sluit dit niet in, dat de toestand van den mensch in den staat der rechtheid en de geschiedenis van den aanvang van het wereldverloop, of de val van den mensch, ook in beeldspraak wordt medegedeeld in het begin van den Bijbel. Ook in de Evangelieverhalen moet men steeds goed onderscheiden tusschen historisch verhaal en gelijkenis. En bij elk boek en deel en gedeelte der Heilige Schrift dient men steeds nauwkeurig na te gaan, als hoedanig het zich geeft, opdat

we het verstaan en verklaren naar het zelf zich aandient en blijkbaar opgevat wil worden.

De verschillende gegevens, waaruit men dat kan weten, moeten met zorgvuldigheid uit het betreffende Schriftgedeelte zelf, en uit het verband of den engeren of breederen samenhang, en voorzoover noodig en mogelijk uit het gansche boek, opgemerkt, opgezocht, nagegaan, en bij de uitlegging gebruikt worden. Steeds moet ook in dezen de regel in acht genomen worden en tot zijn recht komen: Sacra scriptura sui ipsius interpres est, d.w.z. dat de Heilige Schrift de beginselen voor hare rechte verklaring in zich heeft. En tevens, dat zij is autopistos, d. i. dat zij den grond voor hare geloofwaardigheid heeft in zichzelf.

23. En zij geeft zich als de openbaring en het eigen Woord van God door menschendienst.

a. Op allerlei wijze pretendeert de Heilige Schrift, dat zij is de openbaring Gods en Zijn eigen Woord in zeer bizonderen zin, hoewel door middel van den dienst van menschen. Zij spreekt het op verschillende plaatsen opzettelijk en duidelijk uit, dat zij het Woord van God brengt. Hoort, gij hemelen, en neemt ter oore gij aarde, want de Heere spreekt: Ik heb kinderen groot gemaakt en verhoogd, maar zij hebben tegen Mij overtreden, Jes. 1 : 2. Gewis de Heere Heere zal geen ding doen, tenzij Hij Zijne verborgenheid aan Zijne knechten de profeten geopenbaard hebbe ... De Heere Heere heeft gesproken, wie zou niet profeteeren? Am. 3 : 7 en 8. Indien (de wet) die goden genaamd heeft tot welken het woord Gods geschied is, Joh. 10 : 35 ... het Evangelie Gods, hetwelk Hij te voren beloofd had door Zijne profeten in de Heilige Schriften, Rom. 1 : 2. Al de Schrift is van God ingegeven, II Tim. 3 : 16. God voortijds veelmaal en op velerlei wijze tot de vaderen gesproken hebbende door de profeten, Hebr. 1 : 1. En ook waar zij dat niet letterlijk zegt, komt toch op andere manier aan het licht, dat zij als van God afkomstig en met volstrekte, Goddelijke autoriteit gelden wil. Haar verklaren naar zij zich geeft, is dus haar uitleggen als de openbaring en het Woord van God.

b. Dit sluit dus in, dat haar verklaarder hetgeen zij als openbaring Gods geeft, erkent en in zijne uitlegging laat gelden als onbedriegelijke waarheid. God kan niet liegen. Hij is de rotssteen, Wiens werk volkomen is, want alle Zijne wegen zijn gerichten; God is waarheid en is geen onrecht, rechtvaardig en recht is Hij, Deut. 32 : 4. God is geen man dat Hij liegen zou, noch eens menschenkind, dat Hem iets berouwen zou, Num. 23 : 19. Wat Hij dus in de Heilige Schrift openbaart, is waar. Daaraan mag niet getwijfeld worden. Dat mag in zijne juistheid niet afhankelijk geacht

worden van wat buiten de Heilige Schrift vernomen wordt. Dat moet voor den Schriftverklaarder als waarheid vaststaan, en door hem in zijne uitlegging der Heilige Schrift als ontwijfelbare waarheid voorgesteld worden. Dat moet hij erkennen en eerbiedigen als het woord van God, als Goddelijke mededeeling van hetgeen metterdaad zoo is, ook al mocht de schijn soms anders zijn, als gewisse waarheid van hetgeen eens gebeurd is, òf nu zoo bestaat, òf eens komen zal. Gods beloften, zoowel als Zijne bedreigingen, worden eens alle vervuld. Wat Hij verklaart zóó te zijn, dat is zóó. Voor Zijn spreken hebben wij eerbiedig te buigen. Dat hebben wij geloovig aan te nemen als stellige zekerheid, en in onze verklaring der Heilige Schrift als met Goddelijk gezag bekleede waarheidsbekendmaking te doen uitkomen.

c. Dit raakt eenerzijds de zielestemming van den Schriftverklaarder bij en onder het uitleggen eener Schriftplaats, aan den anderen kant het cachet, dat onze exegese der Heilige Schrift ook als onwillekeurig dragen moet. Het is voor de rechte verklaring van de Heilige Schrift niet onverschillig, in welke gemoedsgesteldheid wij ten aanzien van haar verkeeren. De algemeene, oppervlakkige erkentenis, dat zij Gods Woord is, ook in dat deel, dat wij van haar verklaren willen, is niet genoeg. Maar innerlijk moeten wij ook beheerscht worden door het geloof aan de Heilige Schrift als openbaring of Woord Gods ook ter plaatse, die wij behandelen willen, zoodat wij met diepen eerbied voor haar als Gods Woord vervuld zijn, ook bizonder tijdens wij met hare uitlegging bezig zijn. Dan moet er iets in ons leven van de behoefte en de bede: Ontdek mijne oogen, dat ik aanschouwe de wonderen van Uwe wet, Ps. 119 : 18. Spreek Heere, want Uw knecht hoort, I Sam. 3 : 9 en 10. En wanneer dat het geval is, kan het wel niet anders, of onze Schriftverklaring komt vanzelf daarvan het stempel te dragen. De Heilige Schrift is als Gods Woord van zoodanigen aard, dat de mensch niet koel of neutraal tegenover haar kan staan, allerminst als hij zich met haar bezighoudt ter uitlegging. Het geloof aan haar als openbaring Gods sluit gereserveerdheid van geest uit. En daardoor komt dan bij de verklaring ervan als vanzelf uit te klinken de oproep om geloovig en gehoorzaam die Schrift te aanvaarden als het Woord van God ook in die bepaalde plaats. Hij maakt Jacob Zijne woorden bekend, Israël Zijne inzettingen en Zijne rechten. Alzoo heeft Hij aan geen volk gedaan; en Zijne rechten, die kennen zij niet. Hallelujah! Ps 147 : 19—20; vgl. Rom. 3 : 2. Uw Woord is eene lamp voor mijnen voet en een licht voor mijn pad, Ps. 119 : 105.

24. Bij de Heilige Schrift is te onderscheiden tusschen Woord Gods in formeelen en in materieelen zin.

a. Niet alles wat van Godswege in de Heilige Schrift medegedeeld wordt, is Gods Woord in materieelen zin, d.w.z. naar zijn inhoud. Gen. 3 : 1, 4, 5 bevatten woorden van de slang of den duivel. I Kon. 13 : 18 is een leugenwoord van den ouden profeet te Bethel. Joh. 9 : 16*a* geeft eene foute redeneering van sommige Pharizeën. Daarom moeten we bij de Heilige Schrift onderscheid maken. Het eene is Gods Woord enkel in formeelen zin, d.w.z. dat God ons door de opneming daarvan in de Heilige Schrift mededeelt en met Zijne Goddelijke autoriteit verzekert, dat aldus werd gesproken of gehandeld. Het andere is Gods Woord ook materieel, naar zijn inhoud.

De geheele Heilige Schrift met alles wat zij bevat of mededeelt, is Gods Woord formaliter, in formeelen zin, maar niet alles, wat zij zegt of weten doet, is Gods Woord materialiter, naar zijne materie of inhoud, dus in materieelen zin. Het meeste van den Schriftinhoud is Gods Woord in tweevoudigen zin, zoowel materieel als formeel. Er zijn echter ook deelen van dien inhoud, die wel formeel Gods openbaring of Woord zijn, maar naar hun wezenlijken zin of essentieelen inhoud niet, doch uitingen van schepselen. Zoo zeide Nathan tot David, die voor den Heere een tempel wilde bouwen: Ga henen: doe al wat in uw hart is, want de Heere is met u, II Sam. 7 : 3. Maar hem werd in den volgenden nacht door God bevolen, tot David te zeggen, dat het wel goed was, dat hij voor den Heere een huis bouwen wilde, maar dat toch hij dat niet doen zou, doch zijn zoon, vss 4—13. Het is ook wel, dat die schepselen en menschen dan zondigen met hun spreken, b.v. wanneer zij zeiden: De Heere doet geen goed en Hij doet geen kwaad, Zeph. 1 : 12. Of wanneer zij spraken: Het is tevergeefs God te dienen; want wat nuttigheid is het dat wij zijne macht waarnemen, en dat wij in het zwart gaan voor het aangezicht des Heeren der heirscharen? En nu, wij achten de hoogmoedigen gelukzalig; ook die goddeloosheid doen, worden gebouwd; ook verzoeken zij God en ontkomen, Mal. 3 : 14—25. Vgl. ook Job 42 : 7—8; Jerem. 20 : 14—18; Gen. 3 : 4—5.

b. Bij zulke gedeelten spreken we van auctoritas historae, en geven daarmede te kennen, dat alles, ook dergelijke woorden, in de Heilige Schrift tot ons komt met autoriteit, en wel met Goddelijk gezag, zoodat wij het medegedeelde als van Godswege ons als historisch waar geopenbaard, gelooven en aannemen moeten. Door opneming in Zijne Schrift waarborgt God ons dan met Zijne autoriteit, dat het daar ter plaatse medegedeelde metterdaad is geschied of gesproken door het daar genoemde schepsel.

Maar met zulke gedeelten wordt ons niet gezegd, dat het daar medegedeelde schepselenwoord goed was, of overeenkomstig de waarheid, en naar Gods wil, zoodat wij ons denken en handelen daarnaar zouden moeten richten. Integendeel. Het schepsel heeft zich dan met zulk verkeerde doen en spreken schuldig gemaakt, en zondigde door die woorden soms gruwelijk. Dat wordt ons in de Heilige Schrift dus niet medegedeeld ter navolging. Maar God doet ons door de mededeeling ook van die zondige woorden van schepselen of menschen weten, hoe verdorven dat schepsel, of de mensch, geworden is, hoe zondig en verkeerd in zijn denken en spreken en doen, hoe goddeloos en opstandig tegen den Heere, en hoe Hem als slaande in het gezicht.

Evenwel heeft die bekendmaking van zulk schuldig spreken en handelen van eenig schepsel in de Heilige Schrift ook nog een verder strekkend doel, dan alleen maar om den diepen val en het verkeerde bestaan des zondaars daaruit te doen opmerken. Daardoor wordt ook geopenbaard het wezen der zonde zelve, de diepte der verdorvenheid niet maar van dien bepaalden mensch, doch van den gevallen mensch in het algemeen. Tevens wordt aldus in het licht gesteld de rechtmatigheid van Gods toorn en straf over de zonde, en ook de grootheid Zijner ontferming om ook zelfs verlossing bij zoo snoode zonde en schuld te willen werken. En er ligt waarschuwing in aan een ieder, om toch zóó niet te doen en te spreken, als die daar vermelde zondaren.

c. Maar terwijl nu verschillende mededeelingen in de Heilige Schrift op deze wijze a.h.w. slechts Goddelijk referaat, historische kennisgevingen zijn, hoewel dan met waarschuwend karakter en tot in het licht stellen tevens van het gruwelijk wezen der zonde en van de rechtvaardigheid en de barmhartigheid Gods, van hetgeen schepselen gesproken en zondigs gedaan hebben, dus van wat zakelijk gedachten en woorden van menschen zijn, zoo is de meeste Schriftinhoud, ook wat den zin betreft, openbaring of Woord van God in deze beteekenis, dat ons daardoor aangewezen wordt, wat wij hebben te gelooven, en hoe wij hebben te bestaan en ons te gedragen van Godswege, welke de norm is voor ons Christelijk geloof en Godvruchtig levensgedrag. Daarom spreken we hierbij van auctoritas normae. We duiden daarmede aan hetgeen God rechtstreeks, Gen. 2 : 16—17; 3 : 15; 22 : 12 v.v., òf door het intermediair van engelen en menschen, Luc. 1 : 11 vv., 26 vv.; Rom. 1 : 1 e.d.g., ons openbaart over Zijn denken en willen en werken. Daardoor leert Hij ons, wat wij aangaande Hem en het schepsel denken en gelooven, en hoe wij te handelen hebben, hoe onze gedachten en voorstellingen, gezindheid en levensopenbaring, behooren te wezen.

d. Alles in de Heilige Schrift bevat Goddelijke onderwijzing.

De geheele Heilige Schrift is Gods openbaring of Woord, sprekende met Goddelijke autoriteit, door ons geloovig aan te nemen, en met ons levensgedrag te eerbiedigen als van Godswege tot ons komende. Maar dit neemt niet weg, dat wij toch steeds vragen moeten, of wij bij eenig Schriftgedeelte materieel te doen hebben met eene gedachte of woord van schepselen, menschen of duivelen, dan wel van God. Deze onderscheiding tusschen wat zakelijk het woord eens schepsels is, hoewel ook formeel met Goddelijke waarborging van historische betrouwbaarheid ons in de Heilige Schrift medegedeeld, en wat materialiter Gods openbaring is, valt niet steeds gemakkelijk. Terstond kunnen we dit beseffen, als we aan het boek Job denken. Maar niettemin moet zij steeds met groote zorgvuldigheid geschieden, opdat nimmer aan God toegeschreven worde, wat met Hem niet bestaanbaar is, en wij ons nooit verkeerde voorstellingen van Hem en Zijn werk vormen, noch door het verkeerde woord van schepselen ons op een dwaalspoor in denken of handelen laten leiden. Wanneer een profeet of droomdroomer in het midden van u zal opstaan en u geven een teeken of wonder, en dat teeken of dat wonder komt, dat hij tot u gesproken had, zeggende: Laat ons andere goden, die gij niet gekend hebt, navolgen en hen dienen: gij zult naar de woorden van dien profeet of naar dien droomdroomer niet hooren; want de Heere uw God verzoekt ulieden, om te weten of gij den Heere uwen God liefhebt met uw gansche hart en met uwe gansche ziel, Deut. 13 : 1—3.

De profeet uit Juda had niet naar den ouden profeet uit Bethel moeten hooren, en had in het rechtstreeksche bevel Gods tot hem, I Kon. 13 : 16—17, de aanwijzing, dat het een verleidings- en leugenwoord was, dat de profeet uit Bethel tot hem sprak, vss 15 en 18. Al kwam satan met een Schriftwoord tot den Heere, Matth. 4 : 6, uit een ander Schriftwoord wist de Heere, dat dit een misbruik van dat Psalmwoord was, vs 7. Toen Hananja gezegd had, dat de Heere binnen twee jaren Israël van de overheersching van Nebukadnezar verlossen en uit Babel terugbrengen zou in Kanaän en te Jeruzalem, Jerem. 28 : 2—4, zeide Jeremia, dat dat naar zijn hart zou zijn, vs 6, maar bracht hij toch de bedenking in: de profeten die vóór mij en vóór u van oudsher geweest zijn, die hebben tegen vele landen en tegen groote koninkrijken geprofeteerd van krijg en van kwaad en van pestilentie; de profeet die geprofeteerd zal hebben van vrede, als het woord van dien profeet komt, (dan) zal die profeet bekend worden, dat de Heere hem in waarheid gezonden heeft, vss 8 en 9. Er moest dus eene keur toegepast worden. Er moest gezien worden, of er overeenstemming was met de andere openbaring Gods, en er moest gewacht worden op de uitkomst, om te weten, of Hananja metterdaad het woord Gods sprak.

25. Alles, in de Heilige Schrift geopenbaard, moet in verband met den Heere Christus gezien en verstaan worden.

a. Het middelpunt van den Schriftinhoud is de *Zelf*openbaring Gods in den Heere Christus. Met deze Zelfopenbaring Gods in Christus staat alles wat in de Heilige Schrift van Godswege bekend gemaakt wordt, in samenhang. De Schriften zijn het, die van Mij getuigen, zegt de Heere Zelf, Joh. 5 : 39. De getuigenis van Jezus is de geest der profetie, Openb. 19 : 10. Daarom moet het ook alles in de Heilige Schrift genomen en voorgesteld worden in zijn verband met den Christus Gods, zullen we het in zijn wezenlijken zin en naar zijne Goddelijke bedoeling en strekking doorzien en in het licht stellen. In alle mededeeling Gods in de Heilige Schrift schuilt eene geestelijke beteekenis, bizonder wel in hetgeen materieel Gods openbaring is, en deze strekt om den Heere Christus te doen kennen in Zijne onmisbaarheid of heerlijkheid en volheid, naar Zijn persoon, of naar Zijn werk.

b. Wat door Gods voorzienig bestuur voorviel als deel Zijner bizondere openbaring, behoort tot dat groote geheel Zijner Zelfopenbaring in Christus, hetwelk wij beschreven vinden in de Heilige Schrift. Dat moet daarom door ons niet als los en opzichzelfstaand feit beschouwd worden, maar in zijne betrekking tot, en beteekenis voor dat openbaringsgeheel worden nagegaan. Brengt b.v. Melchizedek aan Abraham, bij diens terugkeer van het verslaan van Kedor-Laomer en zijn bondgenooten, brood en wijn, en zegent hij Abraham, terwijl Abraham hem tienden geeft, Gen. 14 : 18—20, dan is dat niet maar enkel eene historische gebeurtenis zonder meer, en die ons door de Heilige Schrift slechts als zoodanig wordt medegedeeld, maar heeft die gebeurtenis, naar we in Hebr. 7 vernemen, een rijken en diepen geestelijken inhoud en eene strekking ten aanzien van den Heere Christus en Zijn optreden, en dat ook in haren vorm van mededeeling, door hetgeen niet van Melchizedek verhaald wordt, n.l. afstamming, geboorte, sterven. Zoo is het ook met wat Jona overkwam, Jona 1 : 17; 2 : 10, naar de Heere Zelf zegt, Matth. 12 : 39—40, en met de hulp aan eene weduwe buiten Israël door Elia geboden, I Kon. 17 : 9 vv., en aan Naäman door Eliza, II Kon. 5 : 1 vv., vgl. Luc. 4 : 24—27. Insgelijks is het met de verwoesting van Sodom en Gomorra, vgl. Luc. 17 : 26, 28, en met het manna, dat dagelijks voor Israël uit den hemel viel, Ex. 16 : 4, 14, vgl. Joh. 6 : 32 vv., en met het water uit den rotssteen, Ex. 17 : 5, 6, vgl. I Cor. 10 : 4. Op deze wijze is het met alles wat ons in de Heilige Schrift als gebeurtenis verhaald, of als Goddelijke openbaring bekend gemaakt wordt. Daar ligt eene verder reikende strekking in, dan alleen die van eene geschiedenismededeeling, en wel eene Goddelijke bedoeling in verband met Zijn

Zelfopenbaring in Christus, om dezen in eenig opzicht te doen kennen, en Zijn koninkrijk.

Daarom moeten we niet bij die feiten als bloote feiten of geschiedenissen blijven staan, doch, na nauwkeurige overweging en voorstelling van die gebeurtenissen als zoodanig, voortschrijden tot de opsporing en in het lichtstelling van de verdere onderwijzing of openbaring, er door God mee gegeven, om Hem en Zijn werk en Zijnen Christus, of ook onszelven, te leeren kennen, of voller te leeren kennen, opdat we verstaan mogen welke blijvende beteekenis elk dier feiten heeft, en in welk verband het staat tot het geheel van de Zelfopenbaring Gods in Christus in de Heilige Schrift.

c. Dit geldt van gebeurtenissen in de Heilige Schrift beschreven, en het geldt van allerlei mededeelingen er in. Abraham geloofde God. God rekende hem dat tot gerechtigheid, Gen. 15 : 5—6. De apostel Paulus schrijft daarvan: Nu is het niet alleen om zijnentwil geschreven, dat het hem toegerekend is, maar ook om onzentwil, welken het zal toegerekend worden, (n.l. dengenen die gelooven in Hem, Die Jezus onzen Heere uit de dooden opgewekt heeft, Rom. 4 : 23—24; vgl. ook Gal. 3 : 8; Joh. 19 : 28.

Dit maakt overdenking en behandeling van hetgeen de Heilige Schrift zakelijk bevat, en van de wijze harer mededeeling, belangrijker, ingewikkelder, omvangrijker. Voor valsche vergeestelijking moeten wij ons steeds wachten, waardoor wij een geestelijken zin zouden willen zoeken in datgene, waarin die niet ligt, of die er niet in schuilt naar de bedoeling Gods, en de mensch spelingen van eigen vernuft als gedachten Gods uitgeeft.

Een algemeene regel ter onderscheiding van rechte verklaring van de door God Zelven bedoelde geestelijke beteekenis, èn valsche vergeestelijking, is moeilijk te geven. Nuchterheid, soberheid, biddende ernst en eenvoudigheid, zijn hier noodig, en omvangrijke, degelijke, diepe kennis van den Schriftinhoud, een scherpe contrôle van wat als geestelijke zin der Heilige Schrift ons toeschijnt of voorgesteld wordt, aan den overigen en geheelen inhoud van de Heilige Schrift. Voor hoever, en in welk opzicht, hetgeen de Schrift zegt, allegorisch verklaard mag of moet worden, en in welk opzicht in het medegedeelde eene geestelijke strekking aangewezen moet worden, moet uit de Heilige Schrift zelve afgeleid worden.

d. Met dit beginsel of dezen regel hangt ook nog samen, dat wij in de Heilige Schrift den Heere moeten hooren spreken niet alleen tot de personen, wien de daarin geopenbaarde feiten, zaken, woorden, in de eerste plaats aangingen, maar ook tot wie daarna zouden leven, de eeuwen door, en alzoo ook tot ons, en tot allen, die de Heilige Schrift ontvangen; vgl. Matth. 22 : 31; 15 : 7; I Cor. 9 : 10.

Dit roept ons er toe om de Heilige Schrift en haar onderscheiden

deelen en inhoud niet te lezen en te verklaren op eene wijze, die de voorstelling geeft en den indruk wekt, alsof God wat in de Heilige Schrift op eene bepaalde plaats geschreven staat, slechts gesproken had tot wie met name daar genoemd of aangewezen zijn, zoodat wij vervolgens als op eigen verantwoording en naar eigen inzicht het daar geopenbaarde op menschen en toestanden van heden gingen toepassen, en voor hen lieten gelden. Dan ging de klem van dat Schriftwoord voor ons te loor. We verstonden en gevoelden het dan niet als Gods woord ook tot ons persoonlijk. Dan kwam de mensch als verbindingsschakel te staan tusschen Gods woord en ons. Alsof wat God in eigenlijken zin gesproken had alleen tot wie vóór eeuwen leefden, nu als ook wel van eenige beteekenis voor ons, door eenig mensch voorgesteld werd. We dienen echter de Heilige Schrift te lezen en te vertolken als ook in zeer werkelijken zin Gods rechtstreeksche woord tot onszelven en tot alle later levenden, die de Heilige Schrift ontvangen.

e. Daar wij bovendien nu leven in den tijd der Nieuwe bedeeling en der vervulling, kunnen en moeten wij het Oude Testament lezen in het licht dezer Nieuwtestamentische vervulling, en aldus den zin van het in den tijd der Oude bedeeling door God geopenbaarde helderder doorzien, dan wie leefden vóór die vervulling; vgl. Matth. 11 : 11; I Petr. 1 : 11—12. Wij behooren Gods openbaring in het Oude Testament duidelijker en in zijnen diepen zin en omvattenden inhoud beter te kennen, dan de geloovigen, die eerst daarin werden aangesproken en leefden in den tijd der profeten.

Omdat God Zijne openbaring in de Heilige Schrift gegeven heeft door middel van menschendienst, kunnen wij formeel, zij het dikwerf niet zakelijk, onderscheiden tusschen de bedoeling Gods èn die der auctores secundarii, tusschen de door Hem bedoelde beteekenis, strekking, zin, en die door de openbaringsorganen met bewustheid gemeende en doorziene, vgl. I Petr. 1 : 11. Maar bij de Heilige Schrift gaat het toch eigenlijk om de door God uitgesproken en bedoelde gedachte, hetzij de auctores secundarii die in hare diepte en haren omvang hebben verstaan, òf niet. En door de Nieuwtestamentische vervulling is voor ons een veel klaarder licht opgegaan over den inhoud van de Oudtestamentische openbaring

26. Te letten op de wijze waarop de Heilige Schrift zelve zich uitlegt en hoe de openbaringsorganen dat doen.

a. In het algemeen is een ieder de beste vertolker of uitlegger van zijne eigene gedachten, woorden, bedoelingen. Gaat dit onder menschen niet altijd op, ten aanzien van God geldt het ten volle. Hij weet helder en volkomen wat Hij zegt, en wat Hij bedoelt en uit-

spreken wil, en wat Hij geopenbaard heeft. Den ganschen inhoud van wat Hij metterdaad onder woorden brengen wil en heeft doen uitspreken, doorziet Hij op het klaarst. Nooit is het mogelijk, dat iemand Hem zou kunnen overtreffen in het volkomen doorschouwen van Zijn bedoelen, of in het beter weten van hetgeen al of niet in Zijne uitspraken of neergeschreven Woord ligt opgesloten of aangeduid. Zooals daarom de Heilige Schrift als Gods eigen Woord zelve eene plaats harer Goddelijke openbaring op eene andere uitlegt, door daad of woord, door geschiedenis of uitdrukkelijke verklaring, of zooals God dat doet doen door Zijn openbaringsorganen, zóó is de zin dier Schriftplaats.

b. De geldigheid van dezen regel hangt geheel af van de waarheid, dat de gansche Heilige Schrift in al haar deelen metterdaad het eigen Woord van God is, en deze regel is met die waarheid terstond en als vanzelf gegeven. Hiermede is echter niet gezegd, dat de auctores secundarii of menschelijke auteurs van de boeken der Heilige Schrift steeds hun woorden zoo vol en ver bedoelden, als de inhoud en strekking daarvan op eene andere plaats der Heilige Schrift worden aangewezen of uiteengelegd. Zeer wel kan dat meermalen niet het geval geweest zijn. Maar het was God, Die in of door hen sprak, Hebr. 1 : 1. En zij, ofschoon zich bewust van eigen denken en spreken, behoefden nog niet altoos met klare bewustheid ook ten volle te omvatten en te doorschouwen, wat God met die door hen uitgesproken of neergeschreven woorden bedoelde en feitelijk openbaarde; vgl. Dan. 12 : 8—9; Matth. 11 : 11; I Petr. 1 : 11.

Ook is hiermede niet uitgesproken, dat hetgeen op de eene plaats in de Heilige Schrift als de zin van eene andere Schriftplaats wordt ontvouwd of aangewezen, de eenige en volle beteekenis van die Schriftplaats is. Wanneer b.v. de apostel Petrus in Hand. 3 : 22—23 de profetie van Deut. 18 : 15, 18—19 aangaande den profeet, dien God verwekken zou als hem, aanwijst als doelende op den Heere Christus, zegt dat niet, dat met Deut. 18 : 15 niet ook gezien zou worden op de profeten, welke God in den loop der eeuwen uit Israël verwekt, en tot Israël gezonden, en onder Israël gesteld heeft, en heeft doen arbeiden. Maar die belofte van een profeet als Mozes te zullen verwekken werd door God ten principale bedoeld van het zenden van Zijnen Zoon in het vleesch, den Heere Christus, en slechts in verband met Hem van de andere profeten, die dienaren en typen of voorbeelden van Hem waren, en door wie Hij tot het volk sprak. Of wanneer Matth. 2 : 17—18 zegt, dat Herodes' kindermoord te Bethlehem de profetie van Jeremia 31 : 15 in vervulling heeft doen gaan omtrent het geween van Rachel over hare kinderen, wordt daarmede niet ontkend, dat deze profetie ook reeds hare gedeeltelijke vervulling verkregen had in

de wegvoering van het rijk der twee stammen in de Babylonische ballingschap, maar wordt wel aangegeven, dat in het feit van dien kindermoord Jeremia's profetie als het ware haar culminatiepunt van vervulling erlangde.

c. Dit beginsel houdt dus in, dat wij nauwlettend acht geven moeten, op welke wijze onze Heiland en Zijne apostelen en de andere openbaringsorganen of auctores secundarii de voorafgaande, Oudtestamentische Schriftopenbaring opvatten en uitleggen; om aldus te zien, hoe wij de Heilige Schrift beschouwen en verklaren moeten, zullen wij dat doen op de wijze als God Zelf wil, dat wij het zullen doen.

Voorts ligt er in, dat wij ook zorgvuldig er op letten moeten, hoe God door de gebeurtenissen, in de Heilige Schrift verhaald, de vervulling van Zijne tevoren gegeven profetie in belofte, òf in bedreiging heeft doen intreden, b.v. door de Nieuwtestamentische zending en schenking van Christus en Zijn heilswerk de vervulling van Zijne Oudtestamentische voorzegging. Opdat wij daardoor recht mogen leeren inzien, op welke wijze en hoe vol God blijkbaar Zijn vroeger spreken bedoelde, en aldus beginselen en regelen ontdekken, naar welke wij bij het verstaan en verklaren der Heilige Schrift te werk gaan moeten.

d. Eene met dat beginsel of dezen regel samenhangende vraag van ondergeschikte beteekenis is, of wij kunnen nagaan, langs welken weg auctores secundarii er toe gebracht zijn en kwamen, om deze of die vertolkingen te geven van die bepaalde voorafgaande Godsspraken of Schriftwoorden. Ook waar wij dit kunnen, b.v. door rekening te houden met de Septuagint, of met zekere denkwijs of uitleggingsmanier of voorstellingswereld destijds, wordt die Nieuwtestamentische ontvouwing of aanhaling van Oudtestamentische Openbaringswoorden niet van hare Goddelijke juistheid en autoriteit beroofd, maar zijn dergelijke zaken slechts als middelen in Gods hand te beschouwen, door welke Hij in Zijn voorzienig bestuur het alzoo leidde, dat Zijne auctores secundarii daar ter plaatse die gedachten ontwikkelden, en die woorden neerschreven, welke Hij gebezigd wilde hebben tot voorstelling en uitdrukking van Zijne openbaring op die plaats.

27. We mogen het geloof aan de waarheid der Schriftverklaring niet afhankelijk stellen van bevestiging harer uitspraken buiten haar.

a. Wat buiten de Heilige Schrift, in andere geschriften, gezegd wordt, door vondsten bij opgravingen aan het licht komt, door „de wetenschap" beweerd wordt, moge secundaire beteekenis hebben, en hulpdienst kunnen bieden, tot het rechte verstaan van wat de

Heilige Schrift bevat, maar hoogere waarde in dezen heeft het niet. Het kan niet over de waarheid en waarde van de Heilige Schrift met wat zij zegt, beslissen en uitsluitsel geven. Het staat ter bepaling van den Schriftinhoud en zijne waarheid en waarde niet boven de Heilige Schrift, noch met haar gelijk en op dezelfde lijn, maar beneden haar. Het kan, noch mag, door ons beschouwd en gebruikt worden als factor of gegeven, om ons oordeel te beheerschen over de waarheid en de waarde van een Schriftuitspraak en ter bepaling van den Schriftzin, in afwijking van wat de Heilige Schrift zelve zegt. Want dat alles is ten slotte menschengedachte, menschenwoord. Wat in de oudheid opgeteekend werd, kan onjuist zijn, op vergissing of verkeerde voorstelling berusten. Het kan ook door den bespreker van nu misverstaan en verkeerd uitgelegd worden. Bij wat men in de aarde vindt, of daaruit opgraaft, en van elders weet, kan men op onjuiste wijze combineeren en deduceeren. Bij menschenwerk en menschenredeneering kunnen allerlei fouten gemaakt worden. Dat is onmogelijk bij God. Zijn Woord is daarom de waarheid. En wat Hij daarom in de Heilige Schrift openbaart, is zooals Hij het mededeelt of bekend maakt, hetzij dit bevestiging vindt, of tegenspraak, bij wat buiten de Heilige Schrift dienaangaande moge gezegd of beweerd worden.

b. De Heilige Schrift is de openbaring of het Woord van God, Die in wijsheid alle schepselen oneindig overtreft, en ten aanzien van Wiens Woord aller menschen hart en verstand door de zonde gesloten en verduisterd is, I Cor. 2 : 14; 4 : 18. Ook sluit de beteekenis van de Zelfopenbaring Gods in de Heilige Schrift naar haar aard en doel vanzelf uit, dat zij in hare uitlegging afhankelijk gedacht zou mogen worden, wat hare waarheidsmededeeling betreft, van wat buiten haar gezegd wordt. Dit is het oordeel, dat het licht in de wereld gekomen is, en de menschen hebben de duisternis liever gehad dan het licht; want hun werken waren boos, zegt onze Heiland, Joh. 3 : 19; vgl. ook 7 : 17; 8 : 31—32; 18 : 37; 5 : 40. Gelijkstelling van wat buiten de Heilige Schrift gevonden wordt, of te vernemen is, met de Heilige Schrift en hetgeen zij openbaart, wat de verklaring van hare Goddelijke bedoeling betreft, of verheffing daarvan boven haar, zou direct in botsing brengen met haar wezen en pretentie als Zelfopenbaring of Woord van God in Christus tot redding van verloren mensch en wereld. Zij werd dan in haar zelfgetuigenis verworpen, in haren aard miskend.

c. Van allerlei kant moge derhalve stof bijeengebracht kunnen worden, die onze geschiktheid om de Heilige Schrift juist te verstaan, doet toenemen, en die licht verspreidt over hetgeen in haar medegedeeld wordt, en ons vanwege onze gebrekkige kennis duister was of is, doch zelve moet de Heilige Schrift steeds voor ons blijven gelden als sprekende het beslissende woord inzake

hare bedoeling en uitlegging, en ook wat betreft de waarheid van wat zij mededeelt. Zij moet met haar eigen maatstaf gemeten worden, naar hare eigen aanwijzing betreffende inhoud en vorm uitgelegd, in haar eigen licht bezien en vertolkt worden.

En wat zij mededeelt moet voor ons als waarheid vaststaan, omdat *zij* het zegt, en niet in zake het geloof aan hare juistheid van mededeeling afhankelijk genomen worden van wat men buiten haar van elders mocht vernemen. Zij is autopistos, d. w. z. dat zij den grond harer geloofwaardigheid in zichzelve bezit. Anders toch zou men haar niet aanvaarden voor wat zij van zich pretendeert, als Gods Woord, maar critisch of gereserveerd tegenover haar staan, en wat buiten haar gezegd wordt als waar en maatstaf aannemen om daarnaar hare uitspraken te beoordeelen, en haar daaraan te toetsen, in plaats van omgekeerd hare openbaring als onvoorwaardelijk juist te erkennen, en daaraan wat buiten haar gevonden of beweerd wordt, in zijne juistheid te beoordeelen.

d. Om de Heilige Schrift recht en volkomen te verklaren, moeten wij haar door en door kennen naar vorm en inhoud beide, Matth. 22 : 29. En omdat deze kennis op aarde steeds slechts stukwerk blijft, zal de menschelijke verklaring der Heilige Schrift hier ook steeds maar ten deele zijn. Naarmate echter die kennis voller nauwkeuriger, zuiverder is, zal te meer een onmisbaar vereischte aanwezig zijn, om de Heilige Schrift naar haar eisch te kunnen verstaan en verklaren.

Volijverige inspanning tot verkrijging van aldoor rijker kennis der Heilige Schrift, zoowel ten aanzien van hare voorstellings- en uitdrukkingswijze doorgaans, en ook speciaal, in haar onderscheiden boeken en deelen, als met betrekking tot haren inhoud globaal en in detail en tot in het allerkleinste, is dus noodig, om geschiktheid te bekomen, in toenemende mate, tot de rechte verklarin van Gods Woord of de Heilige Schrift naar den wille Gods.

28. Omdat de Heilige Schrift een organisme is, moet bij haar ter verklaring van het eene deel gerekend worden met het geheel en de andere deelen en met den ontwikkelingsgang der openbaring.

a. Een organisme is een geheel, dat zich gevormd heeft uit een kiem. In den oorspronkelijken zaadkorrel zit het geheele organisme reeds in naar zijne volkomenheid en naar zijn deelen, naar de onderlinge verhouding dier deelen, ofschoon wij dat organisme er dan nog niet in kunnen zien. Het eene ontwikkelt zich uit het andere. De deelen staan onderling in vast levensrapport. Tot verklaring van stand, vorm, werking der onderscheidene deelen, moet gerekend worden met het geheel en met de andere deelen.

Zoo is het ook met de Heilige Schrift. Haar onderscheiden deelen zijn niet onafhankelijk van elkander ontstaan, noch door toevallige samenvoeging bijeen gekomen, zonder innerlijk ten nauwste samen te hangen naar inhoud en gedachte, en zelfs soms ook wel uiterlijk naar den vorm, doch zij behooren a. h. w. genetisch en genealogisch bijeen, naar ontstaan en auteur, zijn aan elkander geestelijk ten nauwste verwant, vormen met elkander eene vaste, welgeordende, afgeronde eenheid.

Het Nieuwe Testament is zonder het Oude niet recht te verstaan, het grijpt telkens op het Oude terug, haalt daaruit aan, verwijst er naar, bewijst er mee, zinspeelt er op, handelt er over. Het Oude Testament wordt veelszins eerst duidelijk in het Nieuwe. Vetus Testamentum in Novo patet, Novum in Vetere latet, d. w. z. dat het Oude Testament in het Nieuwe zich ontsloten heeft als een bloemknop die open gegaan is, en dat het Nieuwe in het Oude verborgen is, als een roos in haren knop.

En bij de deelen zoowel van het Nieuwe Testament, als van het Oude, blijken meermalen de auctores secundarii elkanders geschriften gekend en gelezen en gebruikt te hebben, om daarvan bij hun spreken en schrijven den invloed te ondergaan en te laten doorblinken.

b. Dientengevolge kunnen we het eene niet recht noch vol verstaan, zonder te letten op het andere, moet bij wat voorafgaat, gezien worden naar wat volgt, en bij wat volgt, onderzocht worden hetgeen voorafgaat. Het eene wordt duidelijk in het andere, door het andere, met en vanwege het andere.

Er is bij de Heilige Schrift een groei op te merken, niet enkel in dien zin, dat er allengs bij reeds voorhanden geschriften nog weer andere bijkwamen, totdat de geheele Heilige Schrift volledig was, maar ook zoo, dat hetgeen reeds in nuce, in beginsel, gegeven of geopenbaard was, steeds meer zichtbaar werd, grooter vormen aannam, zelfstandiger plaats en beteekenis verkreeg.

In Gen. 3 : 15 zit beknopt reeds het geheele Evangelie in, maar is er voor ons slechts goed in te zien bij het licht der vervulling, in het Nieuwe Testament beschreven. Zoo ook bij Gods belofte aan Abraham: in u zullen alle geslachten des aardrijks gezegend worden, Gen. 12 : 3. Ook Jes. 53 kunnen we eerst in zijn volle heerlijkheid aanschouwen bij de lijdensgeschiedenis van onzen Heiland.

c. Op dien groei moet ook acht gegeven worden. We kunnen dan Gods Zelfopenbaring steeds breeder en helderder zien worden naar haar onderscheiden momenten. Er is eene geschiedenis der Zelfopenbaring Gods in Christus. Dientengevolge moeten we bij de overdenking der moederbelofte in Gen. 3 : 15 rekenen met hetgeen God aangaande den inhoud dier belofte heeft willen openbaren in de volgende eeuwen, en met hare volle vervulling eindelijk

in de Nieuwe bedeeling of het Nieuwe Testament, om haren inhoud ten volle te doorzien. Evenzoo met betrekking tot Gods belofte aan David van een zoon en diens bouwen van een huis voor God, II Sam. 7. En bij al wat verder in de Heilige Schrift voorkomt, moeten wij trachten op te sporen den band aan wat voorafging, de ontwikkelingsstadiën, die werden doorloopen, en wat verder volgde. Tevens moeten wij dan zoeken, in welken samenhang met andere openbaringswaarheden deze of die plaats of waarheid staat.

d. Tot het rechte verstand en de goede uitlegging van de Heilige Schrift en haren onderscheiden inhoud, hebben wij dus te rekenen met den al voortschrijdenden, organischen ontwikkelingsgang van de Openbaring met hare verschillende deelen in haar onderscheiden momenten als uit ééne kiem, en met den stand eener waarheid in betrekking tot het geheel der Openbaring, en met de onderlinge verbinding der deelen. Ook met het milieu van gebeurtenissen, waarvan zij in organischen samenhang een deel uitmaakt, en met de aaneenschakeling der mededeelingen, waarin zij voorkomt. Wat in het eene boek der Heilige Schrift voorkomt, of op de eene plaats, behoefde niet noodzakelijk in een ander boek, of op eene andere plaats, herhaald te worden, ofschoon zoo iets meermalen geschiedt. En wat in haar op meer dan ééne plaats verhaald wordt, b.v. in de boeken van Samuël en in die der Koningen, in deze laatste en in Kronieken, en in deze weer en in Ezra, of de onderscheidene Evangelieverhalen, kan door verband waarin het staat, door den samenhang der gebeurtenissen, waarin het voorgesteld wordt, door den anderen vorm van mededeeling, eenigszins ander licht ontvangen, en van verschillende strekking en voller beteekenis blijken, dan elders daarvan openbaar wordt.

29. Daarom moeten we bij de verklaring der Heilige Schrift rekenen met de onderscheiden tijden en bedeelingen, waartoe de te exegetiseeren deelen dier Openbaring behooren.

a. God gaf Zijne Zelfopenbaring in Christus ter verlossing van zondigen mensch en verloren wereld wel terstond reeds volkomen in kiem, maar schonk haar allengs rijker en meer ontwikkeld, en deed voortdurend meer licht over haar opgaan. Vooral met den tijd der Nieuwe bedeeling, den tijd der vervulling, den tijd van de komst van den Zone Gods in ons vleesch, om den verzoenings-arbeid te volbrengen, deed God het licht over Zijne voorafgaande voorzeggingen en beloften opgaan, Rom. 3 : 25, en heeft Hij groote verandering doen intreden, Gal. 3 : 23—4 : 6. De gansche ceremonieele wet van Israël, voor zoover die schaduw was van den Heere Christus en Zijn werk, kwam met die komst en de Nieuwtestamentische bedeeling te vervallen. Dierenoffers be-

hoeven nu niet meer ter verzoening te worden gebracht, en mogen dat zelfs niet, zal men het slachtoffer van den Heere Christus niet verloochenen, Hebr. 10 : 12, 14. Het gebod der besnijdenis geldt voor de geloovigen niet meer. Bepalingen aangaande allerlei feestdagen en feestjaren hadden geldigheid slechts tot den verlossingsarbeid van den Middelaar Gods en der menschen, Gal. 4 : 9—10; Col 2 : 16—17. De verhouding van gemeente en overheid of Kerk en Staat is een andere dan bij Israël in de Oude bedeeling. God heeft Zijn volk nu niet meer slechts onder, of anders gezegd, in éène natie, die der twaalf stammen Israëls, maar aan Zijne apostelen gebood de Heere: Gaat dan henen, onderwijst alle volken, hen doopende en hen leerende onderhouden alles wat Ik u geboden heb, Matth. 28 : 19. Wij leven in de Nieuwe bedeeling onder andere omstandigheden, verhoudingen, bepalingen, dan de geloovigen der Oude bedeeling. Vele verordeningen, die regelen van gedrag waren voor de geloovigen vóór de komst van onzen Heiland in het vleesch, hebben nu opgehouden te gelden, omdat zij in verband stonden met de voorbereiding en afschaduwing van de komst en het werk van den Zone Gods tot onze verzoening en behoudenis; vgl. ook Joh. 4 : 21—24.

b. Nog weer eene andere bedeeling was er vóór de Wetgeving op den Sinaï, n.l. die van Abraham tot Mozes. En aan deze ging weer vooraf het tijdperk ook vóór den Zondvloed. Zakelijk onderging het genadeverbond in al deze onderscheiden tijden en bedeelingen geene verandering. Want er is maar één Middelaar Gods en der menschen, de mensch Christus Jezus, I Tim. 2 : 5. Er is maar één weg der zaligheid voor zondaren, Joh. 14 : 6, één waar geloof, Eph. 4 : 5. De zaligheid is in geenen anderen, n.l. dan in Christus Jezus; want er is ook onder den hemel geen andere naam, die onder de menschen gegeven is, door welken wij moeten zalig worden, Hand. 4 : 12. Dat is niet alleen nu zoo, maar dat was ook zoo in alle eeuwen vóór Christus' komst en verlossingsarbeid, in alle tijden en bedeelingen van den aanvang der wereld, of althans van de intrede der zonde in de menschenwereld. En dat zal zoo zijn tot het laatst van deze wereldgeschiedenis. Maar de vormen, waarin God dat openbaarde, waren in de onderscheiden bedeelingen verschillend, en daarmede ook de eischen, welke de Heere aan de menschen stelde. Die eischen kwamen, wat hun wezenlijken inhoud betreft, wel steeds op hetzelfde neer, zooals vergelijking van Deut. 10 : 12—13; Micha 6 : 8; Matth. 22 : 37—40; Rom. 13 : 9—10 duidelijk kan doen zien. Maar de vormen, waarin die eischen gesteld werden of optraden, en waarin zij gehoorzaamd moesten worden, waren toch onderscheiden.

c. Dientengevolge hebben wij niet maar zonder meer wat God tot Noach zeide, of tot Abraham sprak, of aan Israël verordende,

als in dien letterlijken zin ook geldende voor de geloovigen van de Nieuwe bedeeling op te vatten. Niet wij behoeven nu eene ark te bouwen en daarin de onderscheiden dierensoorten op te nemen, Gen. 6 : 14—21. God beveelt ons niet, zooals aan Abraham: Neem nu uwen zoon, uwen eenige, dien gij liefhebt, en ga henen en offer hem tot een brandoffer, Gen. 22 : 2. Hij heeft aan ons niet verordend, een tabernakel voor Zijnen dienst op te richten van die en die grootte, en op die en die wijze, Ex. 25. Doch wij moeten nagaan, voor hoever die speciale inkleeding telkens van bepaalde verordeningen en instellingen een tijdelijk karakter droegen, dat later weer veranderd werd, en voor hoever daarin een duurzame regel gesteld werd, die van kracht bleef ook bij wisseling van inkleeding.

Wij moeten ook de vrijheid van de Nieuwtestamentische bedeeling niet antedateeren vóór de komst van de volheid der tijden. Al gelden nu de verordeningen omtrent besnijdenis en dierenoffers niet meer, daarmede is niet gezegd, dat zij ook niet golden voordat Christus Zijn bloed gestort had tot verzoening onzer zonden. Wij leven nu in den tijd der vervulling, tevoren echter leefden de geloovigen in dien der schaduwen. Wij hebben nu meer licht van den Heere ontvangen dan Hij in den tijd der Oude bedeeling deed schijnen. Want nu heeft Hij verwerkelijkt, wat Hij toen betreffende den komenden Messias en diens werk beloofde.

Essentieel was er wel steeds gelijkheid wat Gods Zelfopenbaring in den Heere Christus aangaat, maar accidenteel, inzake uitwendige vormen en regelen, was daar, in de verschillende bedeelingen, onderscheid.

d. De Heere belooft in II Sam. 7 : 12 v.v. aan David een zoon, die Zijnen naam een huis bouwen zal, en wiens koninkrijk Hij bebevestigen zal in eeuwigheid, dien Hij tot een Vader wezen zal, en deze Hem tot een zoon. Dat ziet op Salomo en diens tempelbouw, en op de reeks koningen daarna uit Davids en Salomo's geslacht in de volgende eeuwen. Maar in die belofte Gods zit organisch opgesloten de toezegging van de geboorte van den Zone Gods uit Davids geslachtslinie, Die den geestelijken tempel van Gods uitverkoren gemeente zou bouwen, en Wien in vollen zin God ten Vader, en Deze aan God tot Zoon zal zijn. Met betrekking tot de verklaring van den zin dezer belofte hebben wij dus te overwegen en in het licht te stellen, welke die zin was voor den tijd der bedeeling van David tot de geboorte van den Heere Jezus, betreffende Davids koningsgeslacht en den steenen tempel te Jeruzalem, en welke haar zin is ten aanzien van den Nieuwtestamentischen tijd, den Christus Gods, en de gemeente des Heeren.

Bidt de Psalmist: Och dat Israëls verlossing uit Sion kwame, Ps. 14 : 7, dan moet tot het verstaan van die bede eerst gelet worden op den Jeruzalemschen Sionsberg en zijne beteekenis als

bizondere openbaringsplaats of woonstede Gods, om daarna tot het geestelijke en eigenlijke Sion te komen. Op soortgelijke wijze is het, wanneer wij recht willen verklaren het woord van den profeet: Te dien dage zal dit lied gezongen worden in het land van Juda: Wij hebben een sterke stad, (God) stelt heil tot muren en voorschansen, Jes. 26 : 1.

e. Wij kunnen aan het voorgaande ook toevoegen de opmerking, dat wat bij juiste gevolgtrekking uit hetgeen God in de Heilige Schrift met duidelijke woorden of daden geopenbaard heeft, afgeleid en geconcludeerd kan worden, ook voor Gods woord moet gelden. Dat heeft God ook bedoeld. Dit volgt reeds daaruit als vanzelf, dat het God was, Die daar Zijne openbaring gaf, en dat Hem ten volle helder is, wat Hij zegt, ook tot in de uiterste consequentie.

Maar het volgt ook voorts uit het organisch karakter der Schriftopenbaring, en het staat in verband met het bestel Gods inzake de onderscheiden tijden en bedeelingen, waarbij wel verschillende vormen of uitwendige gestalten zouden uitkomen, maar het innerlijke wezen steeds hetzelfde zoude zijn.

30. Bij de verklaring van de Heilige Schrift moeten we steeds nauwkeurig opmerken en onderscheiden het bizondere en het algemeene.

a. God openbaart meermalen in het concrete, bizondere, speciale, het generale of algemeene, en geeft wel het algemeene in bizonderen vorm. Hij zegt: Gij zult niet doodslaan, en spreekt aldus letterlijk slechts van het feitelijk dooden van een mensch, van moorden. Maar Hij bedoelt daarmede tevens vele andere misdaden te verbieden van kwetsen, benauwen e. a., en zelfs allerlei verkeerde zielsgesteldheden als liefdeloosheid, haat e. a. Want onze Heiland leert: Zoo wie ten onrechte op zijn broeder toornig is, die zal strafbaar zijn door het gericht, Matth. 5 : 27. En Johannes schrijft: Een iegelijk die zijn broeder haat, is een doodslager, I Joh. 3 : 15. En dat is maar geen Nieuwtestamentische uitbreiding van het Oudtestamentisch gebod, doch niet anders dan duidelijke ontsluiting of openlegging van zijn inhoud. Want niet alleen had God bevolen: Gij zult uwen naaste liefhebben als uzelven, maar ook verboden: Gij zult niet wreken, noch (toorn) behouden tegen de kinderen uws volks, Lev. 19 : 18. En ook: Gij zult uwen broeder in uw hart niet haten, vs 17. In dien concreten vorm van het verbod van doodslag gaf God zelfs het positieve gebod van weldoen: Wanneer gij uws vijands os of zijn ezel dwalende ontmoet, gij zult hem denzelven zekerlijk wederbrengen. Wanneer gij uws haters ezel onder zijn last ziet liggen, zult gij dan nalatig zijn om het (uwe) te verlaten voor hem? Gij zult het in alle manieren met hem

verlaten, Ex. 23 : 4—5; vgl. ook Matth. 5 : 44; Gal. 5 : 19—23. En ook dat van liefhebben, Matth. 22 : 39; Rom. 13 : 8, 10.

b. God deed elken dag voor Israël in de woestijn het manna uit den hemel vallen, Ex. 16 : 19, maar schonk daarmede niet enkel iederen dag opnieuw stoffelijk voedsel voor levensonderhoud aan de destijds levende Israëlieten, doch openbaarde er tevens aan hen en aan anderen ook van alle volgende eeuwen eene veel meer omvattende waarheid door, n.l. dat de mensch leeft door Hem en hetgeen Hij geeft, Deut. 8 : 3; Matth. 4 : 4, en schonk er zelfs ook geestelijke leering door met het oog op den Heere Christus als het hemelsche manna, Joh. 6 : 32 v.v. Spreekt onze Heiland tot Zijn discipelen: Zalig zijt gij armen, Luc. 6 : 20, dan is dat een woord niet alleen tot de destijds het hoorenden, die rondom den Heere gezeten waren, maar betreft het ook menigten, die eerst in volgende eeuwen zouden leven, en doet hun heil hooren, Matth. 5 : 3.

Wij hebben dus bij elk feit in de Heilige Schrift ons van Gods doen medegedeeld, van elken zin en van elk woord van Gods openbaring in de Heilige Schrift, na te gaan, wat daarvan het concrete en bizondere is, dat slechts destijds en in dat speciale geval zoo was en gold of van kracht was, èn wat het algemeene mag wezen, dat op die wijze in een bepaalden vorm door God werd geopenbaard, dat steeds geldt en ook ons nog raakt. Leidt God Israël uit Egyptes dienstbaarheid en land, de woestijn door, Kanaän binnen, dan heeft dat realiter en profetisch rijker beteekenis, dan dat toen alleen de destijds levende Israëlieten die verlossende daden Gods ondervonden. Israël was ook kiem en type van het gansche volk des Heeren, dat eens in het hemelsche Kanaän wonen zal, verlost van alle leed. Uit Israël moest toen nog David geboren worden, en Jesaja, en 's Heeren discipelen. Deze allen werden dus toen ook mede uitgeleid. Niet maar overdrachtelijk gesproken, maar zeer wezenlijk. Ja, de Heere Christus Zelf is eeuwen daarna uit het Israëlietische volk en Davids huis gesproten, en daarom ook in zeer werkelijken zin mede uitgeleid, waarom Matth. 2 : 15 het woord: Uit Egypte heb Ik Mijnen Zoon geroepen, van Hos. 11 : 1, als sprekende ook van Hem, en in betrekking tot Zijn vlucht naar Egypte kon aanwijzen. In dat vertoef in, en latere terugkeeren uit, Egypte, herhaalde zich a. h. w. datgene, wat reeds eenmaal was geweest. En in en met den Heere Christus werd toen ook tevens al Zijn volk, dat door Hem van schuld en vloek en zonde en verderf is losgekocht en wordt vrijgemaakt, uit Egypte uitgeleid, want slechts door Hem bestaan zij als Zijn verloste volk, en uit Hem is al hun heil en leven.

c. Het is noodig, deze onderscheiding tusschen het bizondere en het algemeene met zeer groote nauwkeurigheid te maken. De Joodsche tegenstanders des Heeren meenden Abrahams zaad te

zijn, omdat zij vleeschelijk van Hem afstamden, Joh. 8 : 39; Matth. 3 : 9. Maar de Heere Christus wees hen er op, dat voor het zijn van Abrahams zaad vleeschelijke afkomst niet genoeg was, doch allereerst geestelijke verwantschap vereischt werd, Joh. 8 : 39—40; vgl. Rom. 4 : 11—12. Hadden de Joden uit Gods gebod: Gij zult uwen naaste liefhebben als uzelven, Lev. 19 : 18, afgeleid: Uwen vijand zult gij haten, Matth. 5 : 43, dan geschiedde dit geheel ten onrechte, was dat vlak ingaande tegen Gods eigen doen, Matth. 5 : 44 v.v. Zou de niet-Israëliet, die den Heere vreest en dient, zeggen, dat hij, wijl geen vleeschelijke afstammeling van Abraham, Izaäk en Jacob, niet tot 's Heeren volk behoorde, dan zegt de Heere Zelf, dat de vreemden, die zich tot Hem voegen om Hem te dienen en Zijnen naam lief te hebben, tot Zijnen heiligen berg gebracht zullen worden om zich te verheugen in Hem. Jes. 56 : 3—7; vgl. Rom. 2 : 25—29. Van het uitwendige moet doorgedrongen worden tot het inwendige, Jes. 58 : 5—7. Het uitwendige moet slechts beschouwd worden als zichtbare verklaring van het inwendige of geestelijke, Ps. 51 : 18—19. En om dat laatste is het steeds als de hoofdzaak te doen.

d. Daarom dient er steeds scherp acht op gegeven te worden, tegenover wien God iets zegt of doet, onder welke omstandigheden, op welke wijze, opdat aldus ingezien moge worden, wat daarbij telkens het tijdelijke, voorbijgaande is, het individueele en oogenblikkelijke, èn wat het blijvende, duurzame, algemeene. Worden de Israëlietische weduwen voorbijgegaan, maar Elia voor zijn levensonderhoud gezonden naar eene weduwe buiten Israëls volk en land, I Kon. 17 : 9, onze Heiland doet weten, dat in dat concrete, historische geval eene algemeene waarheid aan het licht trad van Zijn koninkrijk, die ook doorgaat met het oog op Zijn persoon en werk, Luc. 4 : 24—26, n.l. dat wie tot Zijn volk of gemeente mogen behooren, maar niet in Hem gelooven en Hem niet van harte aannemen, verstoken blijven van Zijn heil, en daarentegen degenen, die dat voorrecht misten, doch Hem geloovig aannemen, van het verderf worden gered en met Zijn zegen verblijd. Wordt Abraham door God gerechtvaardigd uit zijn geloof, voordat hij nog de besnijdenis ontvangen had, Gen. 15 : 6; vgl. 17 : 10, de apostel Paulus schrijft uitdrukkelijk, dat op deze omstandigheid wel gelet moet worden als eene zaak van groote, verstrekkende beteekenis, Rom. 4 : 3, 10—13. En heeft de Heere Zijne wetten aan Israël gegeven honderden van jaren, nadat Hij aan Abraham Zijne belofte van de zegening aller volken in hem gaf, Gen. 18 : 18, dan is ook dat eene zaak, die niet over het hoofd gezien moet worden, maar rijk van leering is, Gal. 3 : 17—18. Dat Adam eerst geschapen is en daarna Eva, en dat niet Adam verleid is, maar Eva, die daarop ook Adam van de verboden vrucht deed eten, wordt

door den apostel Paulus aangewezen als ook van beteekenis voor huiselijk, maatschappelijk en kerkelijk samenleven, I Tim. 2 : 11—15; vgl. ook I Cor. 11 : 3—15.

31. Bij elk deel en bij elken tekst der Heilige Schrift moet ook steeds scherp gelet worden op het kenmerkende.

a. Twee teksten kunnen geheel dezelfde zijn, vgl. Ps. 24 : 1*a* en I Cor. 10 : 26: De aarde is des Heeren en hare volheid, onderwijl hun gebruik toch verschillend is. Zoo wordt in Ps. 24 : 1 uitgedrukt, dat alles des Heeren eigendom is, maar worden in I Cor. 10 : 26 die Psalmwoorden aangehaald om daarmede Schriftuurlijk bewijs te leveren daarvoor, dat een geloovige vrij alle vleesch uit een slachthuis komende, eten mag, omdat er niets is, of het is van den Heere, niets dat niet van Hem, maar van de afgoden zou zijn. En komen diezelfde woorden dan volgens sommige handschriften, hoewel denkelijk ten onrechte, nogmaals voor in vs. 28 van I Cor. 10, dan heeft die herhaling daar, indien zij authentiek, d. i. van den apostel Paulus zelven afkomstig zou zijn, nog weer eene andere bedoeling dan in vs. 26, en wel om aan te geven, dat men in het daar genoemde geval ook wel van vleesch zich onthouden kan, omdat er nog genoeg andere spijs overblijft, die men zonder den zwakken geloovige te kwetsen of te doen struikelen, eten kan, omdat alles wat er in de wereld is, des Heeren is, en dus zonder aanstoot te geven, genuttigd kan worden.

b. Omdat de gansche Heilige Schrift het Woord van God is, in al haar deelen, groot en klein, en de Heere al Zijn werken met wijsheid gemaakt heeft, Ps. 104 : 24, heeft ook alles in de Heilige Schrift beteekenis, tot in het kleine. Zelfs wanneer de Heere dan hetzelfde feit meer dan eenmaal in de Heilige Schrift heeft doen opnemen, vgl. de boeken van Samuël en die der Koningen, en deze laatste en die der Kronieken, en zie de Evangelieverhalen onderling, heeft die opteekening beide malen toch niet in alles dezelfde strekking. Door verschillenden vorm van mededeeling, of door onderscheiden verband, volgorde, samenhang, ontvangt die herhaald vermelde gebeurtenis of redevoering dan toch eenigszins andere beteekenis, of valt er een wat ander licht op. Daarom moet bij elk deel en bij elken tekst van de Heilige Schrift gevraagd worden, wat de Heere daar precies zegt of doet zeggen, wat de eigenlijke zaak is, welke Hij daar bekend maakt, ook in onderscheiding van wat Hij misschien gelijksoortig openbaart op eene andere plaats, welk het doel of de strekking dier bekendmaking zij, en welk verschil daar dan is met wat Hij elders in de Heilige Schrift van gelijken aard deed opnemen, wat betreft vorm, verband, strekking.

Zoo zegt de Heere in Gen. 6 : 5, dat al het gedichtsel der gedachten van 's menschen hart te allen dage alleenlijk boos was. Datzelfde zegt Hij echter ook in Gen. 8 : 21, hoewel met eenige wijziging: Want het gedichtsel van 's menschen hart is boos van zijne jeugd. Toch is daar verschil. In Gen. 6 : 5 wordt de volstrekte verdorvenheid des menschen aangegeven in hare voldragenheid. In Gen. 8 : 21 wordt er van gezegd, dat die verdorvenheid den mensch reeds aankleeft of eigen is van zijn vroegste bestaan. Die onderling van elkander een weinig afwijkende wijze van uitdrukking der zelfde zaak staat in verband met de onderscheiden bedoeling dier twee Schriftplaatsen. In Gen. 6 : 5 wordt er mee gemotiveerd, waarom de zondvloed moest komen, n.l. omdat 's menschen verdorvenheid zulk eene verschrikkelijke hoogte had bereikt en als ten top geklommen was, maar in Gen. 8 : 21 wordt er mee verklaard, waarom er geen zondvloed meer komen zal, n.l. omdat die toch geen wezenlijke beterschap brengt, daar de verdorvenheid den mensch reeds verontreinigt van zijne geboorte en eerste ontstaan, en zetelt in zijn diepste innerlijk. Het water, ook al komt het met een zondvloed, spoelt die onreinigheid dus toch niet weg. Dat reinigt het hart niet.

c. Om het kenmerkende eener uitspraak of mededeeling op te sporen moet men nauwkeurig nagaan, welke woorden en woordverbindingen de Heere op eene bepaalde plaats doet bezigen. En wanneer op eene andere plaats eene soortgelijke gedachte wordt uitgesproken, of een dergelijk of hetzelfde feit beschreven staat, hebben we deze twee plaatsen opmerkzaam en zorgvuldig te vergelijken, om aldus het gelijke èn het ongelijke te onderscheiden, zuiver af te wegen, juist en volkomen, om daardoor helder te leeren inzien, wat datgene is, wat Gods openbaring op de eene plaats onderscheidens of kenmerkends heeft van die op de andere plaats. Voorts dient het verband van gebeurtenissen en van hare mededeelingen in de Heilige Schrift doorvorscht te worden, en moet gevraagd worden, welk het doel is, waarmede iets, en waarom het zóó wordt gezegd, en waarom op eene andere plaats wederom, maar daar mogelijk op andere wijs.

Eerst door aldus het bizondere of kenmerkende van een Schriftdeel of tekst uit te zoeken, kunnen we den zin van de Godsopenbaring daar ter plaatse recht leeren inzien. En op deze wijze wordt ons ook steeds meer zichtbaar de rijkdom, volheid en heerlijkheid van Gods Woord in de Heilige Schrift.

32. De Heilige Schrift en elk harer deelen moet verklaard worden in haar eigen gedachtengang of geest.

a. Toen de Joden uit Gods gebod om den naaste lief te hebben

als zichzelven, Lev. 19 : 18, afleidden: Uwen vijand zult gij haten, Matth. 5 : 43, was die redeneering geheel in strijd met het eigen doen van God, Die dat gebod gegeven heeft, en ging dat vlak in tegen de duidelijke bedoeling van Gods openbaring in de Heilige Schrift. Of wanneer uit de waarheid, dat 's menschen ongerechtigheid nog ook dient om Gods gerechtigheid te meer te doen uitblinken, geconcludeerd wordt, dat God dan onrechtvaardig is, als Hij de zonde met toorn en straf bezoekt, Rom. 3 : 5—6, of dat men dan eigenlijk zondigen mag, omdat men aldus werkzaam zou zijn tot eere Gods, gaat dit geheel in tegen datgene, wat God van Zijn heilig wezen en Zijne afschuw van de zonde in de Heilige Schrift heeft bekend gemaakt, en tegen de duidelijke teekening der zonde daar als Gode mishagende, en als wekkende Zijne gramschap tegen haar. Vgl. Rom. 6 : 1; 5 : 20; Matth. 23 : 16vv.

b. Wij moeten ons daarom van den aard of geest der Godsopenbaring in de Heilige Schrift, en van haren gedachtengang en van hare wijze van redeneeren, of m. a. w. van de logica des Heiligen Geestes, die haar Auctor primarius is, wel doordringen, en deze helder voor den geest hebben, wanneer wij de Heilige Schrift willen verklaren; vgl. ook Matth. 4 : 6—7. Zegt Johannes: God is liefde, I Joh. 4 : 8, 16, dan mogen wij dat niet gaan verklaren in strijd met de openbaring van Gods toorn tegen de zonde, waarvan de Heilige Schrift ook duidelijk spreekt, Nah. 1 : 2; Rom. 1 : 18. Anders zou het lijden van den Zone Gods tot den dood des kruises zijn bestaansreden verliezen, en de leer van Gods genade feitelijk geloochend worden. Dan ware dat lijden ten doode niet tot verzoening onzer zonden, I Joh. 2 : 2, omdat er dan geene verzoening noodig ware, daar God niet tegen de zonde zou toornen, ja, dan ware dat lijden van den Heere Christus eene groote onrechtvaardigheid jegens Hem van Gods kant, Die dan zonder noodzaak zooveel benauwdheid en smart over Hem zou hebben uitgestort.

c. Steeds moet daarom de Heilige Schrift verklaard worden als het Woord van God naar den gedachtengang, dien God ons in Zijn Goddelijk denken in de Heilige Schrift geopenbaard heeft en doet kennen. Het is daarbij niet in de eerste plaats de vraag, wat de menschen, tot wie een Godswoord destijds eerst kwam, in zulk een woord hebben gehoord, of er van verstaan, maar wat er naar de bedoeling Gods blijkbaar in werd geopenbaard. Niet dat beslist over de beteekenis van het meervoud *ons* in Gen. 1 : 26; 3 : 22, hoe Adam en de patriarchen dat hebben opgevat, maar hoe God in Zijn drieëenig wezen bestaat, en wat Hij daarover heeft geopenbaard. Want niet Adam of één der patriarchen is in die twee Schriftplaatsen aan het woord, maar God Zelf spreekt die woorden. En deze moeten dus opgevat en verklaard worden niet naar het verstaan der hoorders, doch naar den zin des Sprekers,

d. i. van God, Die reeds toen, wijl van eeuwigheid, drieëenig bestond, al heeft Hij Zijn drieëenig bestaan ook eerst later duidelijker aan ons geopenbaard.

Dus mag men de begrippen in de Heilige Schrift bij hare verklaring niet verzwakken, noch op eene met Gods wezen niet bestaanbare wijze vertolken, b. v. door dat van Gods toorn of wraak te ontdoen van zijn ontroerenden ernst, waardoor ook het lijden en sterven van den Heere Christus tot verzoening onzer zonden niet meer noodzakelijk zou blijken, en de liefde Gods tot onze redding langs dezen weg in een gansch ander licht zou komen te staan, noch ook, wanneer er van Gods berouw gesproken wordt, Gen. 6 : 6; I Sam. 15 : 11, dit opvatten naar menschelijken trant, alsof er bij God wezenlijke verandering van gezindheid zou kunnen plaatsvinden, in strijd met wat de Heilige Schrift duidelijk elders openbaart, b. v. I Sam. 15 : 29; Jac. 1 : 17. Wat van God in menschelijken vorm gezegd wordt, moet door ons steeds θεοπρεπῶς, op Gode waardige wijze verstaan worden. Het ἑαυτὸν ἐκένωσεν, Hij heeft Zichzelven ontledigd, of vernietigd, Philipp. 2 : 7, mag niet verklaard worden in strijd met de door Gods Woord genoegzaam geopenbaarde waarheid van Gods onveranderlijke wezen. In II Petr. 3 : 16 wordt dan ook gewaarschuwd tegen het verdraaien der Schriften.

33. Bij de verklaring der Heilige Schrift moeten we zorgen noch rationalistisch, noch overgeestelijk af te wijken van, noch in strijd te komen met, de letter van den tekst.

a. Lang niet alles wat in de Heilige Schrift staat, moet letterlijk opgevat worden. Spreekt Jerem. 31 : 20 over het rommelen van Gods ingewand, dan is dit eene figuurlijke uitdrukking om Gods innige en sterke liefde aan te duiden. Openb. 21 : 2 wordt het afdalen van het nieuwe Jeruzalem uit den hemel zinnebeeldig bedoeld. En evenzoo de ligging en grootte van dit Jeruzalem in vs 16. Met dit hier genoemd beginsel wordt dan ook niet gemeend, dat wij alles in de Heilige Schrift letterlijk moeten nemen. Integendeel hebben wij immer den geestelijken zin op te sporen van hetgeen ons overeenkomstig onze aardsche bestaanswijze en geestelijke onbevattelijkheid ten aanzien van God en de eeuwige dingen in zinnelijke vormen voorgesteld wordt. Doch ook in zulke gevallen behoeven we ons niet los te maken van hetgeen woordelijk uitgedrukt staat, maar moeten wij uitgaan van wat er letterlijk staat, om daarvan nauwkeurig den zin vast te stellen, en alzoo in te zien, welke geestelijke beteekenis er door wordt aangegeven. Ook wanneer „vergeestelijking" geboden is, mag zij niet ontaarden in vernuftspeling, maar dient zij inderdaad Schriftver-

klaring te bieden, en afgeleid te worden uit wat de tekst daar metterdaad en woordelijk zegt.

b. Zoo blijft ook dan de letter a. h. w. den grondslag vormen, waarop bij zulke geestelijke vertolking de verklaring vaststaat. Deze „vergeestelijking" mag ook dan geene ontwikkeling van eigen denkbeelden zijn, die men naar aanleiding van den tekst uitspint en slechts aan het gekozen Schriftwoord of Schriftdeel vasthecht, om ze als door God op die Schriftplaats met die woorden bedoelde openbaringsgedachten voor te stellen, hoewel zij daarmede misschien niets uit te staan hebben. B. v. wanneer men uit Luc. 6 : 17, waar gezegd wordt, dat de Heere op eene vlakke plaats stond, toen Hij de daar medegedeelde rede uitsprak, wil afleiden, dat in de prediking geen dogma's behandeld mogen worden. Evenmin mogen we de letter der Heilige Schrift rationalistisch iets anders willen laten zeggen, dan zij doet, en haar van haren eigenlijken inhoud berooven, door eene gansch onjuiste verklaring, b. v. door van Matth. 14 : 25: op het water, te maken: langs het water, omdat een mensch immers niet over het water loopen kan, of hij zinkt er in weg; vgl. ook vss 26 en 28. Saul legde Gods bevel aan hem, I Sam. 15 : 3, uit op eene hem juist voorkomende, maar inderdaad van de letter afwijkende wijs, I Sam. 15 : 20—21, die zoo verkeerd was, dat hij deswege als koning over Israël verworpen werd.

c. Met dezen regel is ook gegeven, dat wij bij de verklaring van profetieën moeten uitgaan van hetgeen letterlijk gezegd wordt, en zoolang en voorzoover mede vasthouden aan hetgeen woordelijk geschreven staat, als dit met goede Schriftverklaring kan samengaan. Wanneer b. v. in Ps. 48 : 12 gezegd wordt: Laat den berg Sion blijde zijn, hebben wij dit niet terstond van het geestelijk Sion en 's Heeren gemeente te verklaren, doch allereerst te nemen van den Sionsberg te Jeruzalem met zijn bewoners, om eerst daarna te komen tot den geestelijken berg, waar God Zijne woning heeft willen nemen, de gemeente Zijner uitverkorenen. Wij moeten in zulke gevallen niet bij het letterlijke blijven staan, maar overeenkomstig het in die woorden zelve duidelijk aangegevene, van het letterlijke voortgaan tot het geestelijke, van Salomo, II Sam. 7 : 12 vv., en Jesaja, Jes. 49 : 6 vv., komen tot den Heere Christus, van den steenen tempel tot den geestelijken tempel van 's Heeren gemeente. Doch om op de rechte wijze tot die geestelijke verklaring en beteekenis te komen en haar in den rechten zin te ontvouwen, moeten wij toch aanvangen met het letterlijke, en dat nauwkeurig tot zijn volle recht laten komen bij de uitlegging.

34. Bij wat in de Heilige Schrift duister is, moeten wij ter verklaring uitgaan van hetgeen dienaangaande daarin elders helderder werd geopenbaard.

a. De eene waarheid in de Heilige Schrift geopenbaard is voor ons soms nog wonderlijker, dieper, dan de andere. Gods drieëenheid is voor ons om zoo te zeggen nog moeilijker te verstaan, dan Zijne schepping en onderhouding van de wereld. De vleeschwording des Woords is ons nog onbegrijpelijker dan de wonderdaad van Izaäks geboorte. Maar ook heeft de Heere over de eene waarheid voller openbaring gegeven, dan over de andere. En Hij heeft over dezelfde zaak Zich op de eene plaats duidelijker geopenbaard, dan op eene andere. Tot recht verstaan van Gods openbaring moeten wij dan steeds door het meer duidelijke ons laten leiden tot het rechte verstaan van het minder helder geopenbaarde. Zegt onze Heiland: ὁ πατὴρ μείζων μού ἐστιν, Joh. 14 : 28, Mijn Vader is meer dan Ik, dan moeten wij dat niet in subordinatiaanschen zin verstaan, om aldus in strijd te komen met plaatsen als Joh. 1 : 1, en over het hoofd te zien, dat de Heere Christus in Joh. 14 : 28 van Zich spreekt als Christus, bekleed met onze menschelijke natuur, als Gezondene des Vaders.

Of schrijft de apostel Paulus in I Tim. 2 : 5, dat er is één Middelaar Gods en der menschen, ἄνθρωπος Χριστὸς Ἰησοῦς, de mensch Christus Jezus, dan moeten wij dat niet opvatten in den zin eener loochening door den apostel van de Godheid van onzen Heiland, die Hij elders duidelijk leert, b. v. in dezen zelfden brief, I Tim. 3 : 16, en zie voorts Rom. 8 : 32; 9 : 5; Philipp. 2 : 6—11; Col. 1 : 15—17 e. a. En spreekt onze Heiland in de gelijkenis van den verloren zoon, Luc. 15 : 11 vv., niet van een zoenoffer, dat gebracht werd en noodig was, voordat de vader den berouwvol wederkeerenden en schuldbelijdenden zoon wederom in ontferming aannam, Luc. 15 : 20—24, dan moeten we die gelijkenis te dezer zake niet als uitgangspunt nemen om de leer der voldoening en verzoening door het lijden van den Heere Christus te loochenen. Die gelijkenis is niet het gansche Woord van God — de waarheid van het werk der voldoening en verzoening door Christus wordt elders in de Heilige Schrift duidelijk geleerd, ook door den Heere Zelven, b. v. Matth. 20 : 28, en zie II Cor. 5 : 14—15, 19—21, e. a. Zoo dienen we ook het: τὸ γὰρ θέλειν παράκειταί μοι, Rom. 7 : 18, want het willen is wel bij mij, niet te nemen of te verklaren in strijd met Rom. 8 : 7—8; Eph. 2 : 1—3, alsof de onwedergeboren mensch nog den wil om het voor God goede te werken, zou hebben, en dus eigenlijk geen levendmaking, vernieuwing, herschepping noodig zou hebben.

b. Wij moeten de Oudtestamentische profetieën verklaren in

het licht van de Nieuwtestamentische vervulling. Door die vervulling heeft God meer licht doen opgaan over den zin dier vroeger door Hem gegeven profetieën. Daarom mogen we die profetieën niet op zichzelve nemen, los van hare vervulling in de Nieuwe bedeeling, ons in de Heilige Schrift beschreven, zonder ze te verklaren naar, of in het licht van die vervulling. God heeft die Nieuwtestamentische vervulling, en hare mededeeling in het Nieuwe Testament, niet gegeven, opdat wij die bij de verklaring Zijner Oudtestamentische profetie verwaarloozen zouden. Integendeel. Maar in het licht der latere, helderder openbaring van de Nieuwe bedeeling hebben wij het voorafgaande, duisterder geopenbaarde, te bezien en uit te leggen. De moorman wist niet, van Wien de profeet Jesaja in hoofdstuk 53 sprak, Hand. 8 : 27—34. Maar Philippus kon hem inlichten door de verkondiging van den Heere Christus en de voorstelling van hetgeen met Hem gebeurd was, vss 35—37. In Ps. 91 : 11—12 zou twijfel kunnen overblijven, in welke gevallen het daar beloofde geldt. De Heere wijst tegenover den satan aan, dat uit Deut. 6 : 16 geweten kan worden, dat het in elk geval niet bedoelt, dat wij ons maar eigenwillig in gevaar mogen begeven, en dat, zal die belofte van kracht zijn, er geen eigen veroorzaking van het gevaar mag zijn.

35. We moeten de Heilige Schrift niet verklaren in strijd met den regel des geloofs.

a. Wanneer wij de eene of andere plaats van de Heilige Schrift verklaren, mogen we dat niet doen op eene wijze, dat we een resultaat verkrijgen, hetwelk in strijd is met geloofswaarheden, welke God duidelijk in Zijn woord heeft geopenbaard. Zegt onze Heiland in Joh. 17 : 3 van den Vader: σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεὸν, U, den eenigen waarachtigen God, dan mogen we dat niet antitrinitarisch opvatten en uitleggen, in strijd b.v. met Matth. 28 : 19; II Cor. 13 : 13 e. a. En zegt Hij van den blindgeborene: Noch deze heeft gezondigd noch zijn ouders, Joh. 9 : 3, dan mogen we dat niet nemen als een loochening door den Heere van aller menschen zondigheid, in strijd b.v. met Rom. 3 : 10 v.v. Komen we daarom bij de verklaring van eenige plaats der Heilige Schrift tot een resultaat, dat duidelijk ingaat tegen hetgeen God op heldere wijze in Zijn Woord heeft bekend gemaakt, dan blijkt daaruit, dat wij onjuist hebben uitgelegd en eene fout gemaakt bij onze verklaring, waar dit dan ook mag zijn. We hebben dan den tekst niet begrepen, of momenten in den tekst of in het verband verwaarloosd, den nadruk verkeerd gelegd, er iets ingelegd, dat er niet in staat, of, op welke wijze ook, den tekst niet ontvouwd naar zijn wezenlijken inhoud of zin en de bedoeling Gods. Matth. 10 : 41 leert

de Heere geene verdienstelijkheid van onze goede werken, anders dan b.v. Luc. 17 : 10; en zie I Cor. 15 : 10.

b. We spreken hierbij van analogia fideï, overeenstemming met het geloof. Deze kunnen we onderscheiden in drieën, zij het ook niet in scherpe afscheiding, maar meer in algemeenen zin. Allereerst krijgen we dan: analogia Scripturae, overeenstemming met hetgeen de Heilige Schrift duidelijk leert, ook al gaat dat niet rechtstreeks over een bepaald punt van de geloofsleer. Ten tweede: analogia fideï in enger zin, overeenstemming met het door de Heilige Schrift aangewezene of geleerde ware geloof, waardoor God ons behoudt. Geloof wordt hier genomen naar zijn inhoud, dus naar de leer van 's menschen volstrekte verlorenheid in zichzelven, van Christus als den Middelaar Gods en der menschen, en Zijn verzoeningswerk, van den Heiligen Geest als Die het verlossingswerk van Christus in Gods uitverkorenen uitwerkt, enz. En ten derde: analogia dogmatis, d. i. overeenstemming met het dogma, of de geloofswaarheid, zooals zij door de Kerk werd geformuleerd in hare confessie of belijdenis, hetzij in haar geheel, hetzij in haar deelen.

c. Ten aanzien van deze laatste analogie moet echter de opmerking gemaakt worden, dat zij niet insluit den eisch, dat we met onze Schriftverklaring nimmer in strijd zouden mogen komen met de door de Kerk vastgestelde belijdenisgeschriften. Want deze belijdenisgeschriften staan niet met de Heilige Schrift op ééne lijn, maar zijn en blijven examinabel en appellabel aan de Heilige Schrift, d. w. z. dat zij aan de Heilige Schrift onderworpen blijven, dat zij in hare juistheid of zuiverheid aan haar moeten getoetst worden, dat men zich van haar op de Heilige Schrift beroepen mag. De kerkelijke belijdenisgeschriften zijn menschenwerk, en als zoodanig vatbaar voor dwaling, ook al scheidt de Heilige Geest nimmer van 's Heeren Kerk. De Kerk wordt niet onfeilbaar geleid door den Heiligen Geest, zooals de apostelen en de andere auctores secundarii van de boeken der Heilige Schrift. Daarom is van te voren de mogelijkheid niet uitgesloten, dat de kerkelijke belijdenisgeschriften in eenig opzicht soms fout kunnen gaan. Zij zijn niet norma normans voor ons geloof, voor onze leer en ons levensgedrag, d. w. z. dat zij niet zelve en uit of van zichzelve den regel daarvoor bevatten, maar zij zijn norma normata, d. i. aan de Heilige Schrift gemeten of genormeerde norm, die slechts voor zoover regel voor ons geloof en leven zijn, als zij met de Heilige Schrift overeenstemmen, wat wij aannemen, totdat het tegendeel zou aangetoond zijn. Daarom is niet van tevoren uitgesloten de mogelijkheid en de geoorloofdheid, dat we met onze Schriftverklaring in strijd zouden komen met een kerkelijk belijdenisgeschrift. Want dat belijdenisgeschrift zou Gods waarheid minder juist of zuiver

kunnen uitdrukken. Evenwel heeft de Schriftverklaarder in zulk een geval wel goed toe te zien, of de fout toch niet bij hem en in zijne uitlegging schuilt, of hij zich soms niet vergist.

d. De kerkelijke belijdenisgeschriften bezitten in zichzelve geen volstrekt-bindende macht. Dat heeft alleen Gods Woord zelf, de Heilige Schrift. Maar zij hebben toch wel zekere reguleerende autoriteit, in dien zin, dat men zich nog eens goed bedenken moet, voordat men zijn exegetisch resultaat als vaststaande Schriftwaarheid uitgeeft, wanneer het niet zou overeenkomen met die belijdenisgeschriften. Want men zou dan gelijk kunnen hebben, doch ook wel ongelijk, doordat men bij zijne Schriftverklaring ergens foutief geredeneerd had. In zulk een geval van strijd is dus als dubbele voorzichtigheid gewenscht. Maar toch, hoezeer de Heere aan Zijne apostelen, en in hen aan Zijne Kerk, de leiding des Heiligen Geestes heeft toegezegd, Joh. 16 : 13, de geschiedenis leert, dat dit niet opgevat moet worden in zulken zin, alsof de kerk niet somtijds in dwaling zou kunnen vallen, en gedurende eenigen korteren of langeren tijd in dwaling verkeeren. Soms ging in dezen de zon der waarheid ten aanzien van een of ander geloofspunt eerst heerlijk op na een nacht van dwaling. We behoeven maar aan de Reformatie te denken. Daarom moeten we zorgen bij onze Schriftverklaring de toezegging des Heeren aangaande deze Geestesleiding Zijner kerk in alle waarheid niet te loochenen, noch haar op eenigerlei wijze tekort te doen, maar behoeven we ook niet over het hoofd te zien, dat de kerk toch heeft kunnen dwalen, en ook wel metterdaad gedwaald heeft.

36. Ter verklaring van eene gelijkenis moeten we eerst het beeld scherp waarnemen, daarna de beteekende zaak ons recht voorstellen, en vervolgens de overeenkomst tusschen beide nagaan en zuiver in het licht stellen.

a. We moeten ons wachten voor de fout om bij eene gelijkenis alle trekken van het beeld te willen overbrengen op de beteekende zaak. Daarom hebben we maar niet het beeld te nemen en dat zooveel mogelijk in alle trekken op de beteekende zaak toe te passen. Maar de beteekende zaak dient bij de verklaring a. h. w. punt van uitgang en beheerschende factor te wezen, zoodat van het beeld slechts die trekken genomen en overgebracht worden, welke strekken kunnen, de beteekende zaak toe te lichten en helderder te doen verstaan.

b. Op het tertium comparationis, het derde van vergelijking, komt het aan. Voor het ontdekken en vinden daarvan, moeten we nauwlettend acht geven op het doel van wat gezegd wordt, en op het verband waarin het voorkomt. Tevens moeten we overwegen en

nagaan, of hetgeen wij meenen, dat van het beeld op de beteekende zaak betrekking heeft, en overgebracht moet worden, wel in overeenstemming is met hetgeen de Heilige Schrift ons elders in eenig opzicht te dezer zake openbaart.

c. Zooals we bizonder uit de gelijkenis van het onkruid onder de tarwe en hare verklaring door den Heere Zelven kunnen zien, Matth. 13 : 24—30, kunnen er in eene gelijkenis ook wel meer dan één punten van vergelijking zijn. De Heere noemt daar Zelf: Zaaier, zaad, onkruid, akker, vijand, oogst, maaiers, Matth. 13 : 36—40: Die het goede zaad zaait, is de Zoon des menschen; en de akker is de wereld; en het goede zaad zijn de kinderen des koninkrijks; en het onkruid zijn de kinderen des boozen; en de vijand die het gezaaid heeft, is de duivel; en de oogst is de voleinding der wereld; en de maaiers zijn de engelen. Maar we hebben in elk geval bij de geestelijke overbrenging van de trekken van een beeld op de bedoelde of afgebeelde zaak ons steeds te houden binnen de perken der Heilige Schrift, d.i. binnen hetgeen de Heilige Schrift, waar dan ook, omtrent die zaak leert. Gaan we daar buiten, dan loopen we groot gevaar, of kunnen wij zeker zijn, slechts eigen vernuftspeling en phantasie uit te geven voor Woord van God, wat ongeoorloofd en verderfelijk is.

37. De Heilige Schrift moet in haar onderscheiden deelen ook naar den aard dier deelen verklaard worden.

Er zijn algemeene denkwetten, welke ook gevolgd moeten worden bij de verklaring van de Heilige Schrift.

Dit raakt meer het formeele. Wat het materieele echter aangaat, geeft de Heilige Schrift zelve de beginselen aan voor de rechte wijze van haar verklaring, de methode, die bij hare uitlegging gevolgd en toegepast moet worden. Dit gaat ook weer door bij hare deelen en onderdeelen. Niet alles moet op gelijke wijze verklaard worden. Want haar boeken en deelen zijn niet alle van gelijken aard. Historische boeken en deelen zijn voor de verklaring niet gelijk aan profetische deelen. Het boek van 's Heeren Openbaring aan Johannes moeten we niet willen verklaren als een historisch boek, als een verhaal van in het leven der menschen op aarde toen reeds gebeurde feiten, maar het vordert voor zijne verklaring ten deele eene eigen manier. De gelijkenissen en de apostolische brieven zijn voor de verklaring der Heilige Schrift onderscheiden. Daarom moet ook aan elk boek en aan elk deel en aan elk onderdeel, wat zijn aard en inhoud betreft, het beginsel of de beginselen ontleend worden, de bizondere regels, die bij de rechte verklaring daarvan hebben te gelden in historie, profetie, poëzie, gelijkenis, apocalypse. Hierbij kan het zijn, dat wie voor de eene soort van den Schrift-

inhoud bizonder geschikt is als Schriftverklaarder, dit voor een ander gedeelte niet is, en omgekeerd. Er is verscheidenheid van gaven, I Cor. 12 : 4; Rom. 12 : 6—8; I Petr. 4 : 10.

38. In het algemeen kunnen we tenslotte zeggen, omdat de Heilige Schrift het Woord van God is, moet zij zelve als beheerschende regel voor hare verklaring gelden.

Bij de verklaring van de Heilige Schrit moet op alles acht gegeven worden, ook op wat buiten haar bestaat en gevonden wordt, dat tot recht verstand van hetgeen zij zegt, dienen en medewerken kan. Maar wat buiten haar gezegd, of aangetroffen, of vernomen kan worden, mag niet beschouwd en gebruikt worden om over haren zin en over hare verklaring en over de juistheid van hare mededeeling te beslissen en te heerschen, doch kan slechts hulpdienst verrichten tot verkrijging van het rechte inzicht in hare openbaring. Want zij alleen is het eigen Woord van God, Zijne bizondere openbaring, daarom onfeilbaar waar in wat zij zegt, daar God niet liegen kan, noch Zich vergissen. Daarom overtreft zij alle menschenwoord, en staat daar boven, niet beneden. Al wat mensch is, kan verkeerd waarnemen, onjuist verbinden, zich vergissen in redeneering, uit onkunde of anderszins de dingen anders voorstellen, dan zij metterdaad zijn. Zoo iets is bij God niet mogelijk. Wanneer er daarom strijd blijkt tusschen wat Gods Woord openbaart of mededeelt, èn wat buiten haar beweerd wordt, en dit niet maar eene schijntegenstrijdigheid is, maar eene werkelijke onderlinge tegenspraak, dan moet de juistheid van het menschenwoord opgegeven, doch de waarheid van Gods Woord gehandhaafd worden. Voor zoover kan gezegd, en moet volgehouden worden, dat de Heilige Schrift bij haar eigen licht bezien, en in haar eigen licht beoordeeld en verklaard moet worden.

Sacra Scriptura autopistos est, de Heilige Schrift heeft den grond harer geloofwaardigheid in zichzelve.

Sacra Scriptura sui ipsius interpres est, de Heilige Schrift is haar eigen tolk of verklaarster.

Sacra Scriptura supremus index controversiarum est, de Heilige Schrift is de hoogste rechter over leer- of waarheidsgeschillen.

*

VIJFDE HOOFDSTUK.

39. Schriftverklaring en hermeneutische regelen daarvoor door de Joden.

a. De verklaring van de Heilige Schrift door Joden en Christenen staat niet op ééne lijn met die door den Heere Christus en Zijn Apostelen, d. i. met die door de Heilige Schrift zelve. Deze laatste toch is, als geschied onder de inspiratie en leiding des Heiligen Geestes, onfeilbaar en normatief. De eerste echter moet, als door feilbare menschen geschied, eerst getoetst worden aan de Heilige Schrift, kan foutief zijn, en stelt in zichzelve geen norm. Die door Christus en Zijn Apostelen is deel der Heilige Schrift, en deelt dus in haar gezag, moet absoluut gelden, die door Joden en Christenen heeft zonder meer geen gezag, en blijft examinabel aan de Heilige Schrift.

b. Bronnen voor de Schriftverklaring, met de theorie voor haar, door de Joden zijn:

1. De *Apocrypha en Pseudepigrapha* van het Oude Testament. Vgl. E. König, *Hermen. d. A. Test.,* 1916, S. 8. Zij werden in het Duitsch uitgegeven door E. Kautsch in 2 deelen, in 1900, 2e druk 1921. En in het Engelsch werden zij uitgegeven door R. H. Charles, ook in 2 deelen, in 1913.

2. *Mischna en Midraschim.* Vgl. H. L. Strack, *Einl. i. Talmud u. Midrasch,* 5e editie 1921; en G. F. Moore, *Judaism,* 1927, I, p. 125—126.

3. De geschriften van Philo Judaeus.

4. Feitelijk wordt zij ook kenbaar in de punctuatie en accentuatie in de Masora en in de Arameesche vertalingen van het Oude Testament of Targumim. Vgl. E. König, *Einl. i. d. A. Test.* 1893, S. 29—34, 100 ff.; en ook in de Grieksche vertaling der zeventig of LXX.

c. Bij de Joden van den vroegeren tijd kan men tot op zekere hoogte eene tweevoudige wijze van Schriftverklaring onderscheiden, die wel aangeduid wordt als de *Palestijnsch-Babylonische,* en de *Alexandrijnsch-Hellenistische.* Het verschil tusschen deze twee is niet principieel, maar gradueel, betreft ten deele de methode, ten deele het doel. Beide pasten de allegorische wijze van Schriftverklaren toe. Maar Philo zocht aan te wijzen, dat het Oude Testament overeenstemde met, of ook bevatte dat, wat de Grieksche philosophie leerde, en zijne verklaring was „Psychologisierung und Auflösung des Konkreten in Ideen, also Idealisierung, oder

auch Umsetzung in Mytischen", de Palestijnsch-Babylonische zocht uit den tekst der Heilige Schrift het bepaald Joodsche in denken en doen te halen. Vgl. J. Chr. K. von Hofman, *Biblische Hermeneutik,* herausgeg. von W. Valck, 1880, S. 9; E. König, *Hermen.* S. 12; E. von Dobschütz, *Vom Vierfachen Schriftsinn* in *Harnack-Ehrung,* 1921, S. 4 f. P. Billerbeck schrijft te dezer zake: „Die allegorische Auslegung kommt zur Anwendung, wo durch Umdeutung von Ausdrücken und Handlungen Einzelbestimmungen eines Gesetzes eine andere Bedeutung oder auch einem ganzen Gesetz eine andere Beziehung gegeben werden sollte", *Kommentar z. N. Test. aus Talmud u. Midrasch,* III, S. 391. Ook kan deze uitleggingsmanier toegepast worden „wo durch Umdeutung ein Anknüpfungspunkt oder Stoff gewonnen werden sollte für haggadische Ausführungen irgend welcher Art", S. 393. Van het allegoriseeren van de Palestijnsch-Babylonische richting zegt hij: „Bei allem Allegorisieren" — n.l. van deze richting — „behält der Wortsinn stets ihre Geltung, und selbst da, wo einer Gesetzesbestimmung durch die allegorische Umdeutung ein anderer Sinn oder eine andere Beziehung gegeben wird... wird der Wortsinn dadurch nicht aufgelöst, höchstens tritt an der Stelle des ursprünglichen Gezetsesbuchstabens ein anderer Gesetzesbuchstabe", S. 397. Dit was echter anders met de Alexandrijnsch-Hellenistische, die vele malen den letterlijken of historischen zin liet vallen. P. Billerbeck schrijft desbetreffend: „Darin liegt der Unterschied zwischen der Allegoristik der Alexandriner und derjenigen der palästinischen Gelehrten. Die Alexandriner sehen in dem Wortlaut der Gesetze mehr oder weniger ein äussere Form, ein schattenhafter Symbol; erst die allegorische Auslegung ist es, die dem Buchstaben Geist und Leben gibt, indem sie die tiefe Bedeutung, den eigenlichen geistischen Gehalt von der Schale des Wortsinnes loslöst", S. 397. De Heer A. S. Levison, eene lezing houdende over „De invloed van de Palestinentische Midrasj op Philo's allegorie", zeide: „In de allegorie worden de personen tot begrippen; in de midrasj blijven de personen menschelijke wezens, dragers van begrippen. De allegorie van Philo onderscheidt zich in verschillende opzichten van de hellenistische. Philo's allegorie is ethisch en niet kosmisch. De aartsvaders Abraham, Izak en Jacob vertegenwoordigen de drie hoofddeugden. Abraham heeft de deugd verkregen door zelfonderzoek, Izak door intuïtie, Jacob door oefening. Deze deugden zijn belichaamd in de wetten der Thora", *N. R. Courant,* 5 April 1932, Ochtendblad.

d. Men is bij de Joden begonnen met de geleerde behandeling der Thora. „Der Sinn der göttlichen Gesetze und Ihre Konzequenz wird in der *Halacha,* Lehre und Bedeutung der geschichtlichen und prophetischen Abschnitte in der *Haggada* durch die Weisen für

die Gemeinde festgestellt und dargelegt", F. Weber, *Jüdische Theologie*[2], S. 91, Vgl. ook J. van Nes, *Het Jodendom,* 1933, blz. 33 vv. Halacha, van הָלַךְ, gaan, wandelen, bepalingen aangaande handel en wandel, Haggada, van הִגִּיד, bekendmaken, geschiedkundige, metaphysische en andere zaken of voorstellingen. Bij deze laatste worden behandeld de leer van den Messias, eschatologische vragen, metaphysische zaken, cosmologische speculaties. P. Billerbeck schrijft: „Unter „Halakoth" verstand man die Einzelbestimmungen des geltenden Rechts samt ihrer Begründung aus der Schrift, ihrer Herleitung aus bereits andersweitig anerkannten halakhischen Sätzen und ihrer Anwendung in der juristischen Praxis. Mit „Haggadoth" endlich wurde das übrige Traditionsmaterial bezeichnet, soweil sein Inhalt sich nicht auf die Halakha bezog: vor allem die erbauliche Auslegung der Geschichtserzählungen des A. T.s, die Darlegung der religiös-sittlichen Wahrheiten der Schrift, die Erörterung des Verhältnisses Israels zu den übrigen Völkern, das unendliche Gebiet der Zukunftshoffnungen Israels und was sonst an geschichtlichen, geografischen, ethnographischen, naturkundlichen, philosophischen und legendarischen Stoffen für mitteilenswert hielt", a. w. I, S. 561.

De Schriftgeleerden waren in de eerste plaats juristen, die het recht theoretisch steeds zorgvuldiger ontwikkelden, dan het hun discipelen leerden, en vervolgens het practisch handhaafden door de rechtspraak in de gerechtshoven. Vgl. E. Schürer, *Geschichte des Jüdischen Volkes*[4], II, S. 378, 381, 387 f., 390—414. H. L. Strack, *Einl. in Talmud und Midrasch*[5], S. 4 f; J. Chr. K. von Hofman, a. w. S. 6 f.

e. Tot de Palestijnsch-Babylonische richting behoorden o.a. Hillel, Ismaël, Eliëzer. Men noemde de vaste regels voor Schriftverklaring מִדּוֹת, Middoth. Wat volgens deze regels uit de Heilige Schrift was afgeleid, gold als bewezen. Veelal meent men, dat Hillel, die omstreeks het begin onzer Christelijke jaartelling leefde, de eerste was, die dergelijke regelen opstelde. Maar H. L. Strack schrijft, dat zij al te voren gevolgd werden, doch dat Hillel meer bewust ze geformuleerd heeft, a. w. S. 96. Voor de scholen van Hillel en Sjammai zie b.v. J. van Nes, *Het Jodendom,* blz. 340.

Bedoelde regels waren een zevental:

1. Licht en zwaar, eene redeneering a minori ad maius, van het mindere tot het meerdere; vgl. b.v. Jes. 1 : 3: Een os kent zijn bezitter, en een ezel de krib zijns heeren; (maar) Israël heeft geen kennis, Mijn volk verstaat niet. Zie ook Jes. 49 : 15.

2. Eene gelijke beslissing, d.i. eene gevolgtrekking uit het gelijksoortige, ex analogia; vgl. Jes. 45 : 18: Want alzóó zegt de Heere Die de hemelen geschapen heeft, die God Die de aarde geformeerd en die ze gemaakt heeft; Hij heeft ze bevestigd. Hij

heeft ze niet geschapen dat ze ledig zijn zoude, (maar) heeft ze geformeerd opdat men daarin wonen zoude.

3. Een hoofdzin uit eene Schriftplaats: „Die Hauptstelle verleiht so allen übrigen einen sie zu einer Familie verbindenden gemeinsamen Charakter," H. L. Strack, a. w. S. 98. Vgl. Deut. 17 : 2 en 6 met Deut. 18 : 10; 22 : 12; 24 : 7 (gevonden worden... gedood worden).

4. Een hoofdzin uit twee Schriftplaatsen. Vgl. Ex. 21 : 26 en 27. Uit het spreken over het oog in vs 26 wordt afgeleid, dat met tand gemeend wordt een tand, die niet weer uitgroeit. En uit het noemen van twee verschillende leden, dat ook beschadiging van andere leden tot vrijlating verplichten kan.

5. Algemeen en bizonder, en omgekeerd.

6. Aan hetgeen gelijk is aan eene andere plaats, d.i. nadere bepaling van den zin eener Schriftplaats met behulp van eene andere gelijksoortige Schriftplaats.

7. Eene zaak, die uit haren samenhang blijkt, d.i. nadere bepaling van de beteekenis eener Schriftplaats uit het tekstverband.

Vgl. H. L. Strack, a. w. S. 95—109; E. Schürer, a. w. II, S. 397 f.; F. Weber, a.w. S. 109.

Doordat de vijfde regel op acht verschillende manieren gespecialiseerd werd, en de zesde daarbij wegviel, werden deze 7 regelen later door Rabbi Ismaël tot dertien uitgebreid; vgl. F. Weber, a.w. S. 109—118. „Ihr Wert für die richtige Interpretation des Gesetzes wird von Seiten des rabbinischen Judentums so hoch angeschlagen, dasz jeder orthodoxe Israelite sie täglich als integrierenden Bestandteil des Morgengebetes rezitiert," E. Schürer, a. w. II, S. 397.

Voor de Haggadische uitlegging heeft Rabbi Eliëzer, zoon van Rabbi Joze, den Galileër, 32 regelen opgesteld, die met de genoemde 13 in verband staan; vgl. H. L. Strack, a. w. S. 100—108. „Für die Halakha wie für die Haggada hat es noch manche andere Normen gegeben," H. L. Strack, S. 108.

Allerlei voorbeelden van Joodsche Schriftuitlegging worden gegeven door P. Billerbeck, in zijn *Komm. z. N. Test.* Zie ook E. Schürer, a.w. II, S. 403 ff.

f. Door E. König wordt bij de latere Joden de leer van een viervoudigen zin aangenomen, maar E. von Dobschütz meent, dat deze van het Christendom bij de Joodsche exegeten in de Middeleeuwen is ingedrongen. E. König spreekt van eene uitlegging כְּמַשְׁמָעוֹ = „gemäsz seinem Wortlaut". Er is sprake van פְּשַׁט, sensus obvius, die voor de hand ligt, „der einfache oder wirkliche Sinn." Dan de סוֹד = verborgenheid, „der theosophische Sinn," wanneer aangenomen wordt, dat de tekstwoorden oneigenlijk van zin zijn, en een verborgen zin bevatten. Vervolgens het דְּרוּשׁ, „der

durch Forschung abzuleitende Sinn," die volgens de hermeneutische regelen uit den tekst wordt verkregen. En eindelijk רֶמֶז = „Andeutung, der typische, allegorische Sinn," wanneer men een wenk tot eenige beteekenis meent op te merken. De beginletters dezer woorden vormen פרדס = Paradijs, omdat men door deze vier het Paradijs van den Schriftzin meende ontsloten te zien. Vgl. E. Schürer, a.w. II, S. 411; E. König, *Hermen.* S. 10, 20; *Einl. i. d. N. Test.* S. 515; E. von Dobschütz, *Vom Vierfachen Schriftsinn,* S. 3.

De Kabbalisten in de Middeleeuwen kwamen nog met andere wijzen van Schriftverklaring. Hun naam komt van קִבֵּל = accepit, heeft overgenomen, doelende op wat overgenomen zou zijn, dus op wat op traditie berust. Zij hadden allereerst de *Gematria,* misschien van γεωμετρία, waarbij de letters van een woord naar hare cijferwaarde genomen worden, om aldus uit een woord eene beteekenis af te leiden. In Jerem. 9 : 9 (Hollandsche vertaling vs 10) staat: בְּהֵמָה = vee. Naar de waarde der cijfers is dit: 5 + 40 + 5 + 2 = 52. Daarin zag men eene aanduiding, dat de ballingschap 52 jaren duren zou.

In de tweede plaats hadden zij verder het *Notarikon,* volgens hetwelk nieuwe woorden gevormd worden b.v. door verbinding van begin- of eindletters van verschillende woorden, vgl. vlak tevoren bij פרדס, of door een woord op te lossen in zijn consonanten, en deze te beschouwen als beginletters van even zoovele nieuwe woorden. Ten derde nog *Temoerah,* verandering, verwisseling, waarbij de letters van een woord verwisseld worden en omzetting van een woord geschiedt door de overeenkomstige consonanten van het omgekeerde alfabet te gebruiken; vgl. Jerem. 25 : 26; 51 : 41 Sesach = Babel. Zie J. van Nes, *Het Jodendom,* blz. 437—442; F. Weber, a.w. S. 118—125; E. König, *Hermen.* S. 15; J. Chr. K. von Hofman, a. w. S. 7.

g. Philo behoort tot de Alexandrijnsch-Hellenistische richting in de Joodsche Schriftverklaring. Hij woonde en werkte in Alexandrië, eene Academiestad der Grieksche of Hellenistische cultuur en wetenschap. Hare geleerden allegoriseerden de werken van Homerus en andere Grieksche dichters, om daarin de hinderlijk gevonden menschelijke voorstellingen van de goden om te duiden en als geestelijke uitbeeldingen van menschelijke deugden of ondeugden te interpreteeren. In dat milieu nu levend, allegoriseerde ook Philo, die omstreeks het begin onzer Christelijke jaartelling leefde, en andere Joodsche geleerden daar vóór hem, ook het Oude Testament, om te willen aantoonen, dat hetgeen de Grieksche Philosophie voor wijsheid bevatte, reeds ook geleerd werd, en veel eerder, door de Goddelijke geschriften van het Oude Testament. En bizonder wel de vijf boeken van Mozes zouden eigenlijk de

bron zijn voor de Grieksche philosophie. „Auf *griechischem Gebiete* hat das Bedürfnis, die mythologischen Vorstellungen Homers und des Volksglaubens mit den philosophischen Ueberzeugungen der Gebildeten in Einklag zu bringen, zur allegorischen Umdeutung jenes geführt. Ohne Zweifel hat Philo von diesen griechischen Vorgängern gelernt," E. Schürer, a.w. III, S. 701 f. Hij was wel niet de eerste in deze uitleggingswijze bij de Joden, noch te Alexandrië, noch in Palestina. Hij wilde door deze allegorische Schriftverklaring zijn Joodschen geloofsgenooten „die philosophische Bildung der Griechen" meedeelen of doorgeven. „Umgekehrt bewiez er aber durch dasselbe Mittel auch den Griechen, dasz schon bei Moses alle die Erkenntnisse und Einsichten zu finden seien, um derentwillen sie ihre Philosophen hochschätzten. Nicht diese, sondern Moses sei, wie der beste Gesetzgeber, so auch der erste und gröszte Philosoph", E. Schürer, III, S. 703. „Nicht bei Plato, Pythagoras, und Zeno, sondern vor allem in den Schriften des Moses ist die tiefste und volkommenste Unterweisung über die göttlichen und menschlichen Dingen zu finden.... Moses ist also der wahre Lehrmeister der Menschheit, aus welchem... die griechischen Weisen geradezu das Ihrige geschöpft haben," S. 701.

A. S. Levison behandelde in zijne reeds genoemde lezing ook de vraag, hoe Philo en de Joodsch-Alexandrijnsche school tot de allegorie gekomen waren. Volgens het verslag in de *N. R. Courant*, 5 April 1922, Ochtendblad, zeide hij: „Er bestaan hieromtrent verschillende theorieën. Bij de Stoïcijnen was de allegorie zeer in zwang en werden ook de werken van Homerus allegorisch verklaard. Terwijl sommigen meenen, dat de allegorie bij de Joden ontstaan is uit het conflict tusschen het woord en de gedachte, voelt spr. meer voor het denkbeeld van Guttman, dat men louter te doen heeft met het navolgen van den Griekschen geest. Opmerkelijk is het dat Philo eerst als philosoof en kamergeleerde heeft geleerd en later in het practische leven is getreden als aanvoerder van het Joodsche gezantschap bij keizer Caligula. Uit dien tijd schijnt zijn geschrift „Over de Wetten" te dateeren. Spr. merkt tenslotte op, dat de allegorische uitlegging gevaarlijk is voor de uitvoering der Joodsche Wet..."

h. Over Philo en zijn werken handelt uitvoerig E. Schürer, a. w. III, S. 633—716. In zijn *Jüdisch-Christliches Schulbetrieb in Alexandria und Rom,* 1915, zegt W. Bousset, dat Philo bij zijn exegetische werken voor een groot deel steunt op vroegere Joodsche Commentaren, uit welke hij groote stukken zou hebben overgenomen. Hiermede is E. Stein, *Die allegorische Exegese des Philo aus Alexandria,* 1929, het ten deele wel eens, hoewel hij zijne opmerkingen heeft: „Die methode Boussets, im Prinzip sicher richtig, lässt der subjektiven Einsicht zu viel Spielraum und ist weit

davon entfernt, ein rein objektives Kriterium für die philonische Quellenforschung abzugeben," S. 20; vgl. ook S. 48. E. Stein schrijft, dat Philo in het geheel geen Hebreeuwsch kende. In 1932 gaf I. Hunemann in het licht zijn *Philons griechische und jüdische Bildung*. Hiervan gaf W. Foerster eene recensie, waarin deze o. m. zegt: „Zwei dinge werden en passant deutlich, das erste gewollt, das andere ungewollt. Einmal die Arbeitsweise Ph.'s: seine Mangel an Kenntnis des Hebräischen...", *Theol. Literaturblatt*, 12 Mei 1933, Sp. 130. Dat komt dus overeen met wat E. Stein te dezer zake oordeelt. Als een hoofdwerk inzake de bestudeering van Philo's wijze van Schriftverklaring zij ook nog genoemd: C. Siegfried, *Philo von Alexandria als Ausleger des A. Testaments*, 1875.

i. Philo behandelt den letterlijken zin van den tekst als secundair. „Philo findet für diejenigen, die nur den Buchstaben der Heiligen Schrift gelten lassen und nur eine am Buchstaben haftende Erklärung zulassen, nicht genug Worte des Tadels. Sie folgen dem Aeussern und Konkreten... Die ῥητὴ καὶ πρόχειρος ἀπόδοσις wie sie Philo nennt, bildet den Gegensatz zur bildlichen Auslegung, die in die Tiefe des Geistes der Bibelworte eindringt", E. Stein, a.v. S. 26. En E. Schürer schrijft van Philo's wijze van Schriftverklaren: „Die Geschichte des Menschen, wie sie in der Genesis erzählt wird, ist im Grunde nichts anderes als eine grosze Psychologie und Ethik. Die verschiedenen Menschen die hier auftreten, die guten wie die bösen, bedeuten die verschiedenen Seelenzustände (τρόποι τῆς ψυχῆς), die im Menschen vorkommen", a.w. III, S. 649.

Als voorbeeld van Philo's Schriftverklaring kunnen we zijne verklaring van het Paradijs in Gen. 2 nemen. Dat zou niet een werkelijke hof geweest zijn. Het zou goddeloos zijn, het zeggen, dat God een hof plantte, eigenlijk te verstaan. Maar de hof is ἡ ἐπίγειος σοφία καὶ ἀρετή, de aardsche wijsheid en deugd. En עֵדֶן = Eden, is χαρά, vreugde. Daarom wil de hof in Eden zeggen, dat waar wijsheid en deugd is, daar vreugde is. En dat is dus het Paradijs. Deze hof lag tegen het Oosten, מִקֶּדֶם, omdat van het Oosten het licht komt, dat de duisternis verdrijft. De vier hoofdstroomen zijn de Grieksche cardinale deugden: φρόνησις, ἀνδρεία, σωφροσύνη, δικαιοσύνη, inzicht, moed, bezonnenheid, rechtvaardigheid. Vgl. J. Chr. K. von Hofman, a.w. S. 8.

We kunnen de vele gevallen, waarin de zin, volgens Philo, niet letterlijk opgevat moet worden, in enkele groepen samenvatten.

α. Wanneer de tekst God voorstelt op een wijze als niet voegt aan Zijne Godheid, b.v. wanneer gezegd wordt, dat Adam zich voor God verbergde, of dat God Adam vroeg, of dat Hij boomen plantte in den hof, of dat Hij neerkwam om den toren te bezien. Dit was in strijd met Zijne alomtegenwoordigheid, alwetendheid, en daarmede, dat Hij een geestelijk wezen is.

We kunnen hierbij de opmerking maken, dat dit ἀνθρωπίνως van God gezegd is, doch θεοκρεπῶς van Hem verstaan moet worden, d.i. op menschelijke wijze gezegd, doch op Gode waardige wijze te verstaan.

β. Wanneer de tekst onbegrijpelijk is, of tegenspraak in zich sluit, of der Schrift onwaardig is, b.v. wanneer gezegd wordt, dat Kaïn zevenvoudig gewroken zal worden, Gen. 4 : 15, of het verbod tegen ruiterij, Deut. 17 : 16, of dat Kaïn eene stad bouwde, toen er nog niet meer dan drie families waren, Gen. 4 : 17, of wanneer in Gen. 11 : 7 gezegd wordt te beginnen, wat in vs 5 reeds gebeurd heet, of wanneer in Gen. 22 : 4 gezegd wordt, dat Abraham de plaats van verre zag, waar hij, vs 3, reeds heengegaan te zijn voorgesteld wordt, of wanneer in Gen. 28 : 13 Jacob de zoon van Abraham heet, terwijl hij diens kleinzoon was.

Zoo zou het ook onmogelijk zijn de Heilige Schrift letterlijk op te vatten, wanneer zij zegt, dat de wereld in zes dagen geschapen werd, en dat Eva uit eene rib van Adam werd geschapen, en dat de kameel onrein heet, omdat hij den klauw niet verdeelt, hoewel hij herkauwt, Lev. 11 : 4.

γ. Wanneer de Heilige Schrift een allegorische verklaring eischt, b.v. wanneer zij spreekt van den boom der kennis des goeds en des kwaads, of van het spreken der slang e.d.g. Zulke dingen bestaan in de werkelijkheid niet, en dus zouden wij ze allegorisch moeten verstaan.

Vgl. W. Fairweather, *Jezus and the Greeks,* p. 182 f; H. Lesêtre, Art. *Philon* in *Dictionnaire de la Bible,* publiée par F. Vigouroux, V, 1, Col. 309 f. En zie voor de Joodsche exgese ook F. W. Farrar, *History of Interpretation,* 1886, p. 18—23, 50—158.

40. Beknopt historisch overzicht over de wijzen en theorieën van Schriftverklaring in den loop der eeuwen.

a. Bij de verklaring van de Heilige Schrift moet met onderscheiden factoren gerekend worden. Omdat de Heilige Schrift Gods Woord is, maar Hij dat Woord door menschendienst heeft willen geven, hebben we hierbij allereerst de groote onderscheiding van Goddelijken factor en van menschelijken factor. En bij dezen laatste moeten we rekenen met het *grammaticale element,* of de taal naar woord en woordvorm, zinsbouw en constructie; en ten tweede met het *psychologisch* element van de persoonlijkheid van den auteur, zijne gesteldheid, overweging, doel; en in de derde plaats met het *historisch* element van omstandigheid, aanleiding, gebeurtenissen, heerschende voorstellingen en begrippen destijds. Vgl. Dr J. Woltjer, *Het Woord, zijn oorsprong en zijne uitlegging,* 1908. Tevens heeft men daarbij acht te geven op traditie en regula fideï of geloofsleer, al missen deze ook het recht van heerschen en beslissen over de

uitlegging. Al naar nu bij de Schriftverklaring deze of die factor veronachtzaamd wordt, of niet genoegzaam meegeteld, zal de uitlegging min of meer gebrekkig, of ook onjuist zijn. Het ergst is uiteraard de verwaarloozing van den Goddelijken factor. Bij de verklaring van de Heilige Schrift heeft men nu in den loop der geschiedenis, sedert den aanvang van onze Christelijke jaartelling op dezen of dien anderen factor nadruk gelegd, met ontkenning of voorbijzien of onvoldoende telling van een of meer andere.

b. Men begon met zwaar te laten wegen de regula fideï, de Confessie, de traditie. Men moest dit wel doen tegen de willekeur der ketters, die eigenmachtig boeken der Heilige Schrift verwierpen, of andere er bij voegden, of de zin der Schrift verdraaiden. Later ontaardde dit in plaatsing van Confessie en traditie op ééne lijn met de Heilige Schrift, en dan als vanzelf boven haar (Rome).

Eene andere manier van Schriftverklaring was de allegorische, vooral in de School van Alexandrië, die tot op zekere hoogte recht van toepassing heeft, en waarbij men de Heilige Schrift kan nemen als Gods Woord, maar waarbij gevaar en zelfs groot gevaar is voor willekeur van uitlegging, bloote vernuftspeling, inlegging.

Ten derde was er ook al vroeg de historisch-grammatische methode, die ten volle haar recht moet erlangen, maar dikwerf gepaard ging en gaat met loochening van den Goddelijken factor.

In de middeleeuwen sprak men van een viervoudigen zin, al naar het te behandelen Schriftwoord een element bevat, dat op de geschiedenis betrekking heeft, of een ander, dat tot de geloofsleer behoort, of een derde, dat het handelen, het doen of laten, raakt, of een vierde, dat van de toekomstverwachting spreekt, de hoop. Men had daarvoor dit vierregelig versje bedacht:

littera gesta docet, de letter leert wat gebeurd is, dus de geschiedenis,

quid credas allegoria, wat gij gelooven moet de allegorie, dus de dogmatiek of geloofsleer,

moralis quid agas, de zedelijke zin wat gij doen moet, dus de ethiek,

quo tendas anagogia, de anagoge-zin waar gij heengaat, dus de hoop of verwachting inzake de toekomst.

Dit zijn echter geen verschillende zinnen of beteekenissen van een Schriftwoord, maar onderscheiden elementen, die er in liggen kunnen.

De Reformatoren kwamen met de zuivere voorstelling en rechte praktijk van de Schriftverklaring, zij het bij den een volkomener dan bij den ander. Zij namen de Heilige Schrift zooals zij zich geeft, als het Woord van God door menschendienst, en legden haar als zoodanig uit, met erkenning beide van den Goddelijken factor

èn van den menschelijken, en in de juiste verbinding en samenwerking van die twee.

Later echter kwam achteruitgang, en trad òf deze eenzijdigheid, òf die naar voren, of kwam willekeur te heerschen. Men bond zich te zeer aan den geloofsregel of de dogmatiek, of gaf zich over aan ongebonden allegorie, of maakte geen genoegzamen ernst met de verklaring.

Met het Socianisme trad het rationalisme reeds duidelijk naar voren. En allengs lieten velen het geloof aan de Goddelijke inspiratie van de Heilige Schrift los, lieten haar bij hunne Schriftverklaring niet tot haar recht komen, loochenden haar. Philosophen wilden de Heilige Schrift uitgelegd hebben naar de grondstellingen of dogma's hunner philosophie, of naar de moraal, zooals zij deze opvatten. Men beweerde, dat de Heilige Schrift verklaard moest worden als elk ander boek, en gaf daarmede uiting aan de gedachte, dat zij ook maar een boek was als andere, enkel door menschen gedacht en geschreven, en niet door eene bizondere werking Gods tot stand gekomen.

c. In de laatste anderhalve eeuw heeft men achtereenvolgens deze wijzen van Schriftverklaren gevolgd, en eischen voor hare exegese gesteld.

De historisch-critische (Meijer e. a.), waarbij men zijn standpunt wil nemen in de historie en in z.g.n. onbevooroordeeld historisch onderzoek, om in het licht daarvan de Heilige Schrift en wat zij mededeelt, te beoordeelen en uit te leggen. Alsof onbevooroordeeld onderzoek mogelijk ware, en alsof de Goddelijke factor historisch onderzocht kon worden en niet reeds uiteraard geloochend werd, wanneer men zijne aanwezigheid en werking aan menschelijke keur wilde onderwerpen.

De *historisch-grammatische* (Ernesti e. a.), waarbij nadruk gelegd wordt op het grammaticale, wat op zichzelf uitnemend is, als het maar niet gepaard gaat met miskenning en ontkenning van den Goddelijken factor en den diepen zin der Heilige Schrift.

De psychologische (Schleiermacher, Haupt e. a.), die speciaal aandacht schenken wil aan het psychisch bestaan en zich bevinden en overleggen van de menschelijke auteurs; iets dat ook zijn recht heeft, als het maar niet de andere factoren, en vooral den Goddelijken, doet voorbijzien en loochenen.

De *Godsdienst-historische* (Gunkel, Bousset e. a.), welker voorstanders meenen, dat hetgeen de Heilige Schrift bevat aan Godsdienstige gebruiken, voorstellingen, instellingen, stamt uit de meeningen, mythen, gebruiken etc., die er vroeger en later bij de heidenvolken waren. Daarmede wordt de Godsopenbaring in de Heilige Schrift geheel verworpen, en het bizondere karakter van de Heilige Schrift als Gods Woord duidelijk ontkend.

De *formgeschichtliche* (M. Dibelius e. a.), wier verdedigers meenen, een kern te kunnen en te moeten ontdekken bij hetgeen de Evangelieverhalen aan woorden en daden des Heeren mededeelen, die dan bij de verbreiding en overlevering al meer uitdijde tot het verhaal of de rede, zooals wij ze lezen in het Nieuwe Testament. Men acht dan de wetten te kunnen opsporen en aangeven, volgens welke die kernen van de waarheid en van de eigenlijke gebeurtenis allengs uitgroeiden tot den vorm van het verhaal of van de rede, gelijk die nu aangetroffen worden op het Bijbelblad. Er zou iets geschied zijn, of gesproken. Maar bij het vertellen of overleveren daarvan zou het vergroot zijn, en zou vervolgens de een er bij gevoegd hebben, waar het voorgevallen was, een ander, aan wien het ten deel gevallen, of tot wien het gesproken was, en nog weer een ander, onder welke bizondere omstandigheden dat was geweest, en welke uitwerking of gevolgen het had gehad. Zooals het in de Heilige Schrift staat, zou het dus niet geschied zijn, niet juist, niet waar wezen. Maar door de formgeschichtliche verklaringswijze moest men de waarheid zien te weten te komen, en uitzoeken wat er nu metterdaad was geschied of gesproken. Van de Heilige Schrift als Gods Woord kan dan natuurlijk geen sprake zijn.

E. von Dobschütz schrijft: „Freilich wird man es niemand übelnehmen können, wenn er hinter: Ein neuer Weg, zunächst ein Fragezeichen setzt. Wer auf einige Zeit zurückschaut, wer sich etwas für Wissenschaftsgeschichte interessiert, der kann der Beobachtung nicht entgehen, dasz diese Wege zum Verständnis wechseln wie die Moden, und das die Angebote neuer Wege sich mit einer gewissen Gesetzmässigkeit noch 2—3 Jahrzehnten ablösen", *Vom Auslegen des Neuen Testaments,* 1927, S. 33.

41. Verklaring der Heilige Schrift door de Christenen van ± 70—170.

a. De gemeente des Heeren van de Nieuwe bedeeling ontving het Oude Testament als Gods Woord en erkende dat als zoodanig. Daarin was zij één van geloof met de Joden. Maar zij zag het in een gansch ander en nieuw licht, n.l. in dat van de vervulling in en door den Heere Christus. Dat onderscheidde terstond hare Schriftverklaring van die der Joden. Zij moest zich gedrongen voelen, het Oude Testament uit te leggen als profetie van den Heere Christus en Zijn verlossingswerk. Zoo was de Heere Zelf begonnen het Oude Testament te verklaren en te doen verstaan, reeds vóór Zijne kruisiging, Luc. 4 : 21 v.v.; Matth. 11 : 4 v.v., 10 v.v.; Joh. 3 : 14; 5 : 39 e. a., en ook na Zijne opstanding, Luc. 24 : 27, 44 v.v. Vervolgens waren Zijne apostelen daarmede doorgegaan: Matth. 1 : 23; 2 : 15, 17 e. a.; Hand. 1 : 15 v.v.; 2 : 25 e. a.; Hebreën; de

brieven van den apostel Paulus. In deze richting gingen de eerste Christenen verder. Reeds hunne begeerte, den Heere Jezus steeds meer in Zijne volheid en grootheid en heerlijkheid te leeren kennen en voor te stellen, dreef hen daartoe. Maar ook werden zij er door de omstandigheden toe genoopt. Hunne bestrijding door de Joden, en hunne prediking van den Heere Jezus maakten het noodzakelijk, den Heere Christus en Zijn beeld en aankondiging al meer en duidelijker en in alles in het Oude Testament te zoeken en aan te wijzen. Vgl. Hand. 13 : 15 v.v.; 17 : 23; 18 : 28 e. a. De typen van den Heiland naar persoon en werk werden opgezocht, nagegaan, in het licht gesteld. Daarmede was vanzelf de typische en allegorische wijze van Schriftuitlegging gegeven. Vgl. Dr J. L. Koole, *De overname van het Oude Testament door de Christelijke kerk,* 1938.

b. Deze wijze van Schriftverklaring heeft voor een groot deel haar recht. Want de Heere Christus is a. h. w. de inhoud der Heilige Schrift, ook van die des Ouden Testaments. Met Hem staat alles in verband. Bij elk deel der Heilige Schrift, ook van dat van het Oude Testament, moet daarom de samenhang met Hem opgespoord, doorzien en aangewezen worden. Ook in het Nieuwe Testament zelf wordt het Oude meermalen typisch en allegorisch verklaard, vgl. Joh. 3 : 14; 6 : 48 v.v.; I Cor. 10 : 1 vv.; Gal. 4 : 21 v.v. Maar vooreerst moet deze wijze van Schriftuitlegging er niet toe brengen, om hetgeen als historie verhaald wordt, in zijn geschiedkundig karakter te loochenen of te veronachtzamen, en dat louter als symbolische inkleeding, als zinnebeeld en allegorie te nemen, zooals Philo dikwijls deed. En in de tweede plaats moet men zich wachten voor de fout om als symbool of allegorie op te vatten hetgeen niet als zoodanig in de Heilige Schrift is gegeven of bedoeld.

In dit opzicht ging men echter al spoedig fout. Men overdreef, en zag meermalen als type aan, of legde als allegorie uit, wat niet in dien zin door de Heilige Schrift medegedeeld wordt, of liet den eigenlijken, eerst bedoelden, letterlijken, zin liggen, of niet tot zijn recht komen. Daardoor kreeg willekeur te vrij spel en werd het speling van het vernuft. Dit willekeurig allegorische werd ook nog allicht bevorderd door de uitleggings-manier der Joden, en door de omgeving, vooral te Alexandrië, en door den invloed van de philosophie. Veel hing hierbij natuurlijk af van den persoon van den exegeet.

c. Wij kunnen dit een en ander terstond reeds zien bij Clemens Romanus. Clemens I erkent, dat het Oude Testament Gods Woord is, en dat Gods Geest de profeten deed spreken, VIII. Ook, dat de Heere Christus Zelf in het Oude Testament spreekt, XXI, waar hij aanhaalt Ps. 34 : 12—18, en dan zegt: καὶ γὰρ αὐτὸς nl. χριστὸς

— *διὰ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου οὑτὼς προσκαλεῖται ἡμᾶς*, want ook Hij Zelf roept ons aldus door den Heiligen Geest. Hij erkent, XVI, 2 v.v., dat de Heilige Geest van den Heere spreekt in Jes. 53. Op allerlei wijze profeteerde, volgens Clemens I, het Oude Testament van den Heere Christus en van Zijne Kerk en van wat Hem en haar zou worden aangedaan. Vgl. ook A. von Harnack, *Einf. i. d. alte Kirchengeschichte. Das Schreiben d. röm. Kirche a. d. korinth, aus der Zeit Domitians*, 1929, S. 67 ff. Maar Clemens gaat soms te ver met zijne allegorische verklaring, b.v. wanneer hij XXXI, 3 schrijft, dat Izaäk met vertrouwen, wetende wat gebeuren zou, *γινώσκων το μέλλον*, blijde zich als slachtoffer liet heenvoeren. Want van dat tevoren weten van Izaäk omtrent hetgeen geschieden zou, staat in Gen. 22 niets. Integendeel wist hij blijkens zijne vraag aan zijn vader niet wat er gebeuren zou. In XII, 7—8 zegt Clemens, dat Rachab met het scharlaken snoer de verzoening door Christus' bloed profeteerde, vgl. Joz. 2 : 21. In XXV neemt hij de fabel van de uit zijn asch herrijzenden vogel Phoenix als een profetie van 's Heeren opstanding.

Doch mag Clemens aldus in zijn allegoriseeren soms te ver gaan en willekeurig handelen, zonder goeden grond in de Heilige Schrift, hij nam toch de feiten in het Oude Testament verhaald, als historie aan. Hij allegoriseerde die niet weg, doch zag er naast de historische beteekenis ook nog een verder strekkenden zin in.

d. Barnabas' brief gaat nog verder. Hij neemt ook wel de historiën van het Oude Testament als feiten aan. Maar hij laat de letterlijke strekking van de Mozaïsche wetten voor Israël in de Oude bedeeling vóór Christus' komst in het vleesch, niet genoegzaam gelden en meent, dat ook Israël die wetten toen reeds enkel zinnebeeldig had moeten opvatten, zonder verplicht te zijn, ze ook letterlijk te onderhouden. Hij ziet in de 318 knechten van Abraham, Gen. 14 : 14, profetie van den Heere Christus en Zijnen kruisdood. Hij doet dat met behulp van de Grieksche getallen-aanduiding. I = *δέκα* = 10. H = *ὀκτὼ* = 8. *ἔχεις Ἰησοῦν*, daarin hebt gij den naam Jezus, n.l. de twee eerste letters van dien naam. *ὅτι δὲ ὁ σταυρὸς ἀν τῷ* T *ἤμελλεν ἔχειν τὴν χάριν, λέγει καὶ τριακοσίους*; d. i. en omdat het kruis in de letter T de genade zoude hebben, zegt hij ook driehonderd. Het getal 300 wordt n.l. in het Grieksch door de letter T aangeduid, en deze letter heeft den vorm van een kruis. *δηλοῖ οὖν τὸν μὲν Ἰησοῦν ἐν τοῖς δυσὶν γράμμασιν* — nl. in Iη — *καὶ ἐν τῷ ἑνι* — n.l. in T = 300 — *τὸν σταυρόν*, Barn. IX, 8. Dit is: hij openbaart daar den naam Jezus in de twee letters, en in de ééne het kruis. Dit is zeker vernuftig gevonden. Maar Barnabas vergat daarbij, dat God het Oude Testament, en ook Gen. 14, oorspronkelijk niet in het Grieksch heeft gegeven, maar in het Hebreeuwsch, waarin deze letter- en cijferspeculatie in het geheel niet opgaat. Maar

ging Barnabas op deze wijze ook fout, overigens zag hij meermalen terecht in allerlei instelling of verordening, aan Israël gegeven, den Heere Christus afgebeeld, vgl. VII, VIII, zij het ook wel weer met foutieve vernuftspelingen.

e. De Apologeten wijzen ook den Heere Jezus en Zijne geboorte, tweeërlei komst, doen, dood, hemelvaart e. a. als in het Oude Testament voorzegd aan. En dat terecht, al gaan ook zij daarbij meermalen fout en te ver. Bij hen komt de gedachte voor, dat de Logos in het Oude Testament spreekt, en bij de wereldschepping werkte, en in de voorzienigheid werkzaam was, en later ten volle in den Heere Christus verscheen. Daardoor komt de eenheid tusschen Oud en Nieuw Testament tot uitdrukking. Vooral Justinus Martyr is hier van beteekenis met zijn *Apologia maior* en met zijn *Dialogus cum Tryphone,* hoewel hij met zijn voorstelling van den Logos spermaticos de scheidslijn tusschen de heidensche philosophie en de Heilige Schrift niet recht trok, en het onderscheid tusschen de algemeene en de bizondere openbaring niet zuiver, noch naar eisch, handhaafde.

42. Drieërlei richting in de verklaring van de Heilige Schrift van ± 170 tot de 5e eeuw.

a. Reeds spoedig laten zich drie richtingen of scholen in de wijze van Schriftverklaring onderscheiden, waarvan twee onderling geene scherpe tegenstelling vormen, maar die òf het eene element bij de Schriftuitlegging meer laten heerschen, òf het andere, en daarentegen ook twee wel scherp tegenover elkander staan. We kunnen noemen:

α. De *Westersche,* traditioneele, of ook *klein-Aziatische, Gallische, Noord-Afrikaansche* school of richting, waartoe Irenaeus, Tertullianus, en Cyprianus behooren.

β. De *Alexandrijnsche,* allegorische, van Clemens Alexandrinus, Origenes, en vele anderen.

γ. De *Antiocheensche, Syrische,* grammatisch-historische, van Lucianus, Diodorus van Tarsen, Theodorus van Mopsuestia e. a.

b. Bij de eerste werd sterk de nadruk gelegd op overeenstemming met de regula veritatis en de traditie. Zij zag zich daartoe genoodzaakt door de opkomende ketterijen met hare willekeurige Schriftverklaringen en Schriftverdraaiingen en eigen aan de Heilige Schrift toegevoegde boeken, van welke deze ketters beweerden, dat zij ook geïnspireerd waren, en Goddelijke openbaring bevatten, en aan den anderen kant ook door verwerping van boeken der Heilige Schrift door andere ketters. Tegen hen moesten Irenaeus e. a. zich dus wel beroepen op wat vanouds bij de Kerken gegolden had omtrent den omvang en den inhoud van den Canon der

Heilige Schrift en van het Nieuwe Testament, en aangaande den zin van allerlei Schriftuitspraken, om het doen der ketters als latere, ongeoorloofde weglating of verwerping (Marcion), of toevoeging (Valentinianen e. a.), of verdraaiing (Severianen, Montanisten) aan te wijzen.

Irenaeus en Tertullianus verwierpen de allegorie niet, maar pasten ook de allegorische wijze van Schriftverklaring wel toe, doch gingen daarbij niet zoo ver als de Alexandrijnen.

c. Er was tusschen de Westersche en de Alexandrijnsche richtingen of scholen geen principieel verschil. Doch vanwege de omstandigheden en de te bestrijden tegenstanders stelde de Westersche school de overeenstemming met de overlevering en met den geloofsregel meer op den voorgrond, doch de Alexandrijnsche, die ook wel den band aan de kerkelijke overlevering wilde vasthouden, legde zich toch vooral toe op het aan het licht brengen van den naar haar inzicht diepen zin der Heilige Schrift, en meende dat te moeten en te kunnen doen door veelvuldige allegorie, ook om het h. i. Gode waardige, het θεοπρεπῶς, niet te na te komen.

d. Tegen het allegoriseeren van de Heilige Schrift kwam echter sterk op de Antiocheensche school, die het grammaticale en het historische element bij de exegese met kracht naar voren deed treden, doch daarbij den Goddelijken factor niet genoeg tot zijn recht liet komen, of dien ook feitelijk, hoewel niet in theorie, loochende.

Vgl. voor de Alexandrijnsche en de Antiocheensche scholen F. Vigouroux, *Dict. de la Bible,* I, 1, Col. 685/686. In dit werk wordt echter de Antiocheensche school wat te gunstig geteekend, doordat zij te zeer naar Chrysostomus beoordeeld wordt.

43. De Westersche, traditioneele school.

a. Deze verwierp, zooals reeds gezegd werd, de allegorie niet, maar was toch haar willekeurigheden minder genegen. Doch zij moest den nadruk leggen op de regula veritatis en de traditie, d. i. op het geloof der kerk reeds van vroege dagen, tegenover Marcion, Gnostieken, Montanisten e. a.

Van de *Severianen* b.v. schrijft Eusebius, *Hist. Eccl.* IV, 29, 5, dat zij de wet en de profeten en de Evangelieverhalen gebruiken ἰδίως ἑρμηνεύοντες τῶν ἱερῶν τὰ νοήματα γραφῶν, d. i. terwijl zij op hunne eigene manier de gedachten van de heilige Schriften vertolken. En dan zegt hij verder, dat zij den apostel Paulus lasteren, zijne brieven aan kant zetten, ἀθετοῦσιν, en ook de Handelingen der Apostelen niet aannemen.

Irenaeus zegt van de *Gnostieken:* Scripturas quidem confitentur, interpretationes vero convertunt, d. i. zij erkennen wel de Schrif-

ten, maar verdraaien de verklaringen, *Adv. Haer.* III, 12, 12. En van de *Montanisten* deelt Epiphanius mede, dat zij het Oude Testament en het Nieuwe gebruiken κατὰ τὸν νοῦν τὸν ἴδιον μεταποιούμενοι, d. w. z. onderwijl zij die naar hun eigen zin omwerken, of verkeeren; vgl. E. Reuss, *Gesch. d. Heil. Schriften d. N. Test.*[5], 2e Abt., S. 253.

Tertullianus schrijft: Alius — te weten Marcion — manuscripturas, alius — n.l. Valentinus — sensus expositione intervertit. Valentinus... materiam ad Scripturas excogitavit... adjiciens dispositiones non comparentium rerum; d. i. de eene keert handschriften onderst boven, d. w. z. verwerpt Bijbelboeken, de ander den zin daarvan door zijne uitlegging. Valentinus heeft stof bij de Schriften uitgedacht, door er uiteenzettingen bij te voegen van zaken, die er niet in voorkomen; vgl. F. W. Farrar, *History of Interpretation,* 1886, p. 181.

b. Verweer tegen deze willekeur en dwaling moest als vanzelf de traditie en den geloofsregel, de regula veritatis, naar voren brengen, gelijk Tertullianus dan ook schreef: Ego sum haeres apostolorum, ik ben de erfgenaam der apostelen, vgl. F. W. Farrar, a. w. p. 179. Want de vraag was nu: Wie hebben gelijk: de ketters, of de mannen der kerk? Dat moest beslist worden naar wat vanouds bij de hoofdkerken gegolden had. Die zich daaraan hielden, waren in overeenstemming met de apostelen en geloovigen van vroeger, wie daarvan afweken, waren leeraars en invoerders van nieuwe dingen. „Doch sollte im Grunde nur ausgesprochen sein dasz die Auslegung ihre Gewähr, wo nicht ihre Richtschnur, in dem allgemeinen Kirchenglauben finde", E. Reuss, a. w. 2e Abt. S. 259. Later, inzonderheid bij de Roomschen, is dit te ver gegaan, toen het Concilie van Trente de traditie gelijk stelde met de Heilige Schrift en uitsprak: „nec non traditiones ipsas tum ad fidem tum ad mores pertinentes, tamquam vel ore tenus a Christo, vel a Spiritu Sancto dictatas, et continua successione in Ecclesia catholica conservatas, pari pietatis affectu ac reverentia suscipit et veneratur". Dat beteekent: alsmede de overleveringen zelve, zoowel die op het geloof, als die op de zeden betrekking hebben, als mondeling door Christus gesproken, òf door den Heiligen Geest gedicteerd, en in bestendige opeenvolging in de katholieke kerk bewaard, neemt en vereert zij — n.l. de kerk — met eene gelijke aandoening van vroomheid, als n.l. de boeken van Oud en Nieuw Testament; vgl. H. Denzinger et Clemens Bonnwart, *Enchiridion Symbolorum,* [16.17], 1928, p. 261.

c. Irenaeus schrijft: „Discere oportet veritatem apud quos est ea quae est ab apostolis ecclesiae successio", men moet de waarheid leeren kennen van hen, bij wie de successie der kerk is van de apostelen af, vgl. E. Reuss, a. w. Abt. S. 259. Het kwam aan op

ἡ ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας κηρυσσομένη ἀλήθεια, de door de kerk gepredikte waarheid. Want ἡ δύναμις τῆς παραδόσεως μιὰ καὶ ἡ αὐτή, de kracht der overlevering is ééne en dezelfde, vgl. F. W. Farrar, a. w. p. 175_3. Daardoor moest de verklaring der Heilige Schrift bepaald worden. Vgl. ook Augustinus *de Doctrina Christiana,* III, 2: „Quum ergo adhibita intentio incertum esse perviderit, quo distinguendum aut quo modo pronuntiandum sit, consulat regulam fidei, quam de scripturarum planioribus locis et ecclesiae autoritate percepit", „wanneer derhalve de aangewende inspanning doorzien heeft, dat het onzeker is, hoe men onderscheiden en hoe men uitspreken moet — n.l. de woorden van de Heilige Schrift —, dan raadplege men den regel des geloofs, welken men over duidelijker plaatsen en de autoriteit der kerk ontvangen heeft." In later eeuwen geschiedde dit in zeer groote mate. Zoo schreef Vincentius Lerinensis in zijn *Commonitorium, II, 2:* „Necesse est, propter tantos tam varii erroris anfractus, ut prophetiae et apostolicae interpretationis linea secundum ecclesiastici et catholici sensus normam dirigatur", d. i.: „Het is noodzakelijk, vanwege zoo groote aanvallen van zoo velerlei dwaling, dat het richtsnoer voor de verklaring van profeten en apostelen naar den maatstaf van den kerkelijken en katholieken zin gericht worde." Dit oefende allengs grooter en te groote macht. Vincentius schreef ook: „In ipsa item catholica ecclesia magnopere curandum est, ut id teneamus, quod ubique, quod semper, quod ab omnibus creditum est; hoc est etenim vere proprieque catholicum", II, 3: „Evenzoo moeten we er in de katholieke kerk de uiterste zorg voor dragen, om dat vast te houden, wat overal, wat steeds, wat door allen geloofd is; dat toch is waarlijk en in eigenlijken zin catholiek, of algemeen". Alsof er zoo iets was!

Door deze foutieve overdrijving moeten wij echter de noodzakelijkheid niet voorbijzien, noch miskennen, dat mannen als Irenaeus de beteekenis gevoelden en op den voorgrond stelden van het rekenen met de geloofsleer en de kerkelijke traditie voor de verklaring der Heilige Schrift, ter beveiliging tegen, en afweer van, afwijking en dwaling, noch de waarde dezer regula en traditie, die zij metterdaad voor de rechte uitlegging van de Heilige Schrift hebben, loochenen. Al mogen traditie en Confessie de Schriftverklaring niet overheerschen, noch binden, zooals bij Rome, zij kan toch terughouden van overhaaste, ondoordachte, verkeerde exegese. Reeds Tertullianus heeft ook geschreven: Christus veritas est, non consuetudo, Christus is de waarheid, niet de gewoonte, vgl. F. W. Farrar, a. w. p. 174—182; J. Chr. K. von Hofman, a. w. S. 14 f.

44. De Alexandrijnsche, allegorische School.

a. Deze school inzonderheid paste de allegorische Schriftverklaring toe, en voor een deel vrij willekeurig. Vgl. S. Szekely, *Hermen. Biblica generalis*, 1902, p. 414. Hare vaders waren Clemens Alexandrinus en Origenes, en verder behoorden tot haar, of gingen in hare sporen, zij het ook soms slechts ten deele, vele kerkvaders uit de 3e tot de 5e eeuw. Bij deze wijze van Schriftuitleggen werd en wordt in zeker opzicht de Goddelijke volheid en wijsheid van de Heilige Schrift erkend. Aan Gods inspiratie dankt zij dien diepen zin en die volheid van bedoeling en beteekenis tot in het kleine. Maar men rekende niet, of niet genoeg, met de concrete feiten en vormen en omstandigheden, in en door en onder welke God Zijne openbaring toen en daar en zoo gegeven had. Men had en heeft dan eenzijdig, en ten deele ook verkeerd, alleen oog voor den geestelijken, eeuwigen inhoud van de Heilige Schrift, maar doorzag niet, of niet voldoende, de strekking van de bepaalde wijze van zijne mededeeling. Er was meermalen misverstand van hetgeen de Heilige Schrift bevat, en verkeerde opvatting van hetgeen Gode waardig of onwaardig was, een teveel zich in denken en voorstellen en gevoelen laten beheerschen door menschelijke redeneeringen en philosophische opvattingen, en een niet genoegzaam gevangen leiden van eigen gedachten tot gehoorzaamheid aan Christus en de Wijsheid Gods; vgl. II Cor. 10 : 5. Het θεοπρεπῶς werd te veel naar menschelijken maatstaf en foutieve menschelijke opvatting bepaald.

b. De typische en allegorische Schriftverklaring is op zichzelve niet verkeerd. Doch zij moet niet verder gaan, noch op andere wijze toegepast worden, dan de Heilige Schrift het aangeeft en eischt. Haar principieele recht, haar recht tot op zekere hoogte en in bepaalde gevallen, ligt in de Heilige Schrift duidelijk aangewezen: Gal. 4 : 24; I Cor. 10 : 6; Hebr. 9 : 9; Joh. 3 : 14.

Eene allegorie ἄλλο μὲν ἀγορεύει, ἄλλο δὲ νοεῖ, zegt iets anders, en bedoelt iets anders, of, naar Quintillianus: aliud verbis, aliud sensu ostendit, openbaart iets anders door de woorden, iets anders door den zin. Aldus opgevat echter zou de allegorie den historischen inhoud en zin van wat de Heilige Schrift bevat, kunnen loslaten en loochenen. Dat moet echter niet. De geschiedenis dient als geschiedenis erkend en gehandhaafd te blijven. Doch meermalen heeft God in een geschiedkundig feit en zijne mededeeling in de Heilige Schrift tevens eene verder reikende, meer omvangrijke openbaring of gedachte willen geven of uitdrukken, dan enkel een verhaal van het in dien tijd ter plaatse gebeurde; vgl. Luc. 4 : 26—27; Rom. 4 : 23; Gal. 3 : 8; I Cor. 10 : 6 e. a.

Augustinus schrijft, dat een allegorie is een tropus ubi ex alio

aliud intelligitur, eene taalfiguur, waarbij uit het eene het andere begrepen wordt. Dat is juister, inzoover dàarmede niet reeds het onhistorische of onwerkelijke van hetgeen, waarvan uitgegaan, of dat allegorisch verklaard wordt, van tevoren uitgesproken wordt. Bij eene allegorie worden de woorden niet enkel, of soms ook in het geheel niet, in haar gewonen zin genomen, doch óók, of alleen, in figuurlijken, zinnebeeldigen zin. Zij heeft dan recht, wanneer die figuurlijke zin door den auteur wordt bedoeld, of mede gemeend; vgl. Jes. Jes. 5 : 1—7. En zie ook F. Vigouroux, *Dict. de la Bible,* I, 1, Col. 368 sq. Wanneer Dr A. M. Brouwer schrijft: „Allegorie is eene uitgewerkte beeldspraak. Allegorische uitlegging vraagt niet, of iets werkelijk gebeurd is, òf niet. Dit heeft voor haar geen beteekenis ... Typologie daarentegen gaat van het historisch gebeuren uit. Zij is uiting van een bepaalde geschiedenisopvatting, dus van een bepaald geloof", *Nieuwe Theol. Studiën,* 24ste Jaarg., Afl. 4, April 1941, blz. 108, kunnen we dit eerste niet zonder correctie onderschrijven. Want moge al b.v. in Jes. 5 : 1—7 eene geheel zinnebeeldige voorstelling gegeven worden, en niet van een aardschen wijngaard gesproken worden, zoo is b.v. in Gal. 4 : 21—31 wel terdege niet alleen van eene historische gebeurtenis sprake, maar wordt deze door den apostel Paulus ook als zoodanig vastgehouden, en zou zijne geestelijke overdracht haar zin verliezen, wanneer geene geschiedenis was het feit, waarover hij spreekt. Wel terdege stelt hij dat voor als metterdaad gebeurd.

c. Clemens Alexandrinus leert: πᾶσα γραφὴ ὡς ἐν παραβολῇ εἰρημένη, de gansche Schrift is als in een gelijkenis gesproken. En ook: ἐπικρύπτονται τὸν νοῦν αἱ γραφαὶ ἵνα ζητητικοὶ ὑπάρχωμεν, d. i. de Schriften verbergen haar zin, opdat wij zoekers zouden zijn. Dus moest de Heilige Schrift allegorisch verklaard worden, en moeten wij naar den zin, n.l. den geestelijken zin, zoeken. De Heiland leerde de Zijnen πάντα θείᾳ σοφίᾳ καὶ μυστικῇ, alle dingen met eene Goddelijke en mystieke of verborgen wijsheid; vgl. E. Reuss, a.w. 2e Abt., § 510, S. 255. Zie ook zijn geschrift: τίς ὁ σωζόμενος πλούσιος, wie is de rijke, die zalig wordt? Het geloof aan de Goddelijkheid van de Heilige Schrift en aan hare volheid van gedachten komt aldus tot uitdrukking. Het geloof is een beknopt weten van het dringend noodige, doch de kennis een bewijs van hetgeen door het geloof aangenomen is door 's Heeren onderwijs, en die op het geloof opgebouwd is, stelde hij: ἡ μὲν πίστις σύντομός ἐστι τῶν κατεπειγόντων γνῶσις, ἡ γνῶσις δὲ ἀπόδειξις τῶν διὰ πίστεως παρειλημμένων διὰ τῆς κυριακῆς διδασκαλίας, E. Reuss, a.w. 2e Abt. 509 en 510, S. 254, 255. Verschillende voorbeelden van Clemens' allegorische Schriftuitlegging geeft H. U. Meyboom in zijn *Clemens Alexandrinus,* 1912, blz. 74—87. Hij haalt daarin, blz. 87, een woord van H. Hutter uit diens *Clem. Alex. u. d. N. Test.,* 1897, S. 27, n.l.: „dasz Clemens

nicht eigentlich den Text der Schrift zur vollen Geltung kommen lassen, sondern ihn nur als Anknüpfungspunkt betrachten will für seine eigenen Ideen".

d. Origenes was de groote man dezer school en der allegorische verklaring van de Heilige Schrift, „Der erste, der eine Theorie der Schriftauslegung ausbildete", G. Heinrici, Art. *Hermeneutik* in *H.R.E.* , VII, S. 730. Hij zeide: μηδεμίαν κεραίαν κενὴν σοφίας Θεοῦ. θεόπνευστον μέχρι τοῦ τυχόντος γράμματος, dat geen haakje — van de Heilige Schrift — leeg is van Gods wijsheid, en dat de Schrift door God geïnspireerd is tot de eerste de beste letter, dus: tot alle letters. Wij kunnen niet zeggen, dat iets daarin otiosum aut superfluum is, zonder beteekenis of overtollig; vgl. F. Prat, Art. *Origène* in *Dict. de la Bible* van F. Vigouroux, IV, 2, Col. 1877. De Heilige boeken zijn geen geschriften van menschen, maar ἐξ ἐπιπνοίας τοῦ ἁγίου πνεύματος βουλήματι τοῦ πατρὸς τῶν ὅλων διὰ Ἰησοῦ χριστοῦ ταύτας ἀναγεγράφθαι, uit de aanblazing des Heiligen Geestes door den wil van den Vader van alle dingen door bemiddeling van Jezus Christus zijn deze opgeschreven, vgl. F. Prat, a. w. IV, 2, Col. 1874. Hierin komt Origenes' Schriftgeloof uit, en zijne volle erkenning van den Goddelijken factor.

Deze Schrift heeft, zooals ook reeds Clemens Alexandrinus geleerd had, vgl. G. H. Hilbert, *Interpretation of the Bible, A short History,* 1908, p. 110, eenen drievoudigen zin, gelijk de mensch naar de Platonische anthropologie bestaat uit lichaam, ziel, en geest. Allereerst een lichamelijken zin: κατὰ τὸ γράμμα, naar de letter. Dan een psychischen of moreelen, „ut Scripturarum studiosi non solum quid in aliis, vel ab aliis gestum sit, sed etiam ipsi intra se quid gerere debeant doceantur", opdat wie de Schriften bestudeeren leeren zouden niet alleen wat bij anderen, of door anderen, gedaan is, maar ook, wat zij zelven onderling behooren te doen". In de practijk echter verwaarloost hij veelal dezen zin, vgl. P. Prat, a. w. Col. 1876. Ten derde een geestelijken zin, aangeduid als ἀναγωγή, ἀλληγορία.

Deze geestelijke zin is weer viervoudig. Daartoe behoort de metaphorische zin, als een woord overdrachtelijk bedoeld is, en de typische, wanneer een type optreedt of gegeven wordt van den Heere Christus, of Zijn volk, of Zijn tegenstanders, en de zin door gevolgtrekking verkregen, vgl. I Cor. 9 : 9. En dan spreekt Origenes nog van een accomodeerenden zin, vgl. Rom. 11 : 4.

Origenes zegt: πᾶσα — γραφὴ — μὲν ἔχει τὸ πνευματικὸν, οὐ πᾶσα δὲ τὸ σωμάτικον, elke Schriftplaats heeft wel een geestelijken zin, maar niet elke een letterlijken zin. Daarmee bedoelt hij, dat er gedeelten van de Heilige Schrift zijn, die niet letterlijk verstaan moeten worden, zoodat zij slechts een psychischen of ethischen, èn een geestelijken zin hebben. Sommige Schriftgedeelten hebben een

tweevoudigen, andere een drievoudigen zin. Origenes beroept zich hiervoor op de twee of drie metreten van Joh. 2 : 6. Als algemeenen regel stelde Origenes, dat de Heilige Schrift verklaard moet worden op eene Gode, als haren Auteur, waardige wijze, vgl. F. W. Farrar, a. w. p. 192_3. In de tweede plaats stelde hij, dat de letterlijke of lichamelijke zin opgegeven moest worden, wanneer er iets onmogelijks, ongerijmds, Gode onwaardigs uit volgen zou. Hierbij is het natuurlijk maar de vraag, wat als Gode onwaardig gedacht wordt, en welken maatstaf men daarbij aanlegt. De Heilige Geest zou in de Heilige Schrift σκάνδαλα καὶ προσκόμματα καὶ ἀδύνατα opgenomen hebben, steenen van ergernis en aanstoot, en onmogelijkheden, om de beteren te prikkelen, den mystieken zin uit te vorschen. De tempelreiniging, Joh. 2, b.v. zou als reiniging der ziel verstaan moeten worden. Vgl. *In Evan. Joh.*, tom X, ed. A. E. Brooke, I, p. 211 sqq.; J. Chr. K. von Hofman, a. w. S. 13. Ten derde moet men zich houden aan den geloofsregel der kerk of hare traditie. Origenes vat dit echter wat anders op dan de Westersche school. „Dasz die christliche Wahrheit in der Kirche vorhanden sey, nicht allein in dem lebendigen Bewusztsein, und dasz eine christliche Schriftauslegung in ihrer Uebereinstimmung mit der Analogie des christlichen Glaubens ihr Merkmal habe," H. N. Klausen, *Hermen. d. N. Test.*, aus dem dänischen übersetzt von G. O. Schmidt-Phiseldeck, 1841, S. 177, vgl. S. 174 ff.

Bij de allegorie kan voorts onderscheiden worden tusschen eene naar Bijbelsche analogie, en eene naar natuurlijke analogie. Is Israël type van 's Heeren gemeente, dan zijn Israëls vijanden typen van de bestrijders dier gemeente. Moet geestelijk verstaan worden, wat van Jeruzalem gesproken wordt, dan moet ook geestelijk opgevat worden wat met betrekking tot Tyrus enz. voorzegd wordt. Bij de allegorie naar natuurlijke analogie worden uit namen, getallen enz. soms allerlei willekeurige beteekenissen ontwikkeld. Vgl. F. Prat, a. w. Col. 1876—1878. Zie ook Origenes' *In Evan. Joh.*, 6 : 46, 53, XII, 58 (51), ed. A. E. Brooke, I p. 317 f. Vgl. ook A. Zöllig, *Die Inspirationslehre des Origenes*, 1902, S. 91 ff.

e. De exegetische werken van Origenes worden in drieën onderscheiden: τόμοι of commentarii, ὁμιλίαι of sermones of tractatus, σημειώσεις en παρεκβολαί, scholia en annotationes. Vgl. over Origenes nog ook E. Reuss, a. w. 2. Abt. §§ 511—513, S. 255—257.

Onder zijn vereerders en navolgers noemt E. Reuss daar Hippolytus, Dionysius, Alexandrinus, Piërius van Alexandrië, Theognostus ὁ ἐξηγητής, ook aldaar, Methodius van Tyrus, Pamphilus, Gregorius Thaumaturgus, Eusebius van Caesarea, e. a. De groote kerkvaders van de 4e en van de 5e eeuw gingen ook veelal in Origenes' sporen, maar toch ook slechts ten deele.

45. De Antiocheensche, grammatisch-historische school.

a. Was het de oppositie tegen de Gnostieken e. a. met hunne Schrift-interpretatie en Schriftbehandeling, die mannen als Irenaeus en Tertullianus de allegoriseerende wijze van Schriftverklaren tot op zekere hoogte deed tegenstaan, de Antiocheensche school stelde zich van een ander uitgangspunt uit en scherper tegen haar. Zie over deze school J. Philip de Barjeau, *L'Ecole exégétique d'Antioche,* 1898. Deze school bepaalde zich meer bij den menschelijken factor van de Heilige Schrift, om op grammaticalen vorm en het historisch milieu te letten. Wel moet ook Origenes' exegese niet gedacht worden als het grammaticale element te verwaarloozen. „Fatendum est, Hermeneuticen librorum S. legitimam Origeni veluti parenti suo plurimum debere, eumque, si suis temporibus magnus et admirabilis visus fuit in allegoria ratione, nobis non minorem in grammatico genere videri debere", schrijft J. A. Ernesti in zijn *de Origene interpretationis librorum S. grammaticae auctore;* vgl. J. I. Doedes, *Hermen. voor de Schriften d. N. Verbonds* [3], blz. 23. Dit is: „Men moet erkennen, dat wanneer de wettige Hermeneutiek van de Heilige boeken aan Origenes als haren vader zeer veel verschuldigd is, deze aan ons, als hij in zijn tijden groot en bewonderenswaardig gebleken is in de allegorische behandelingswijze, niet minder groot moet voorkomen in het grammaticale slag." Maar de Antiocheensche richting — want school moet hier in ruimer beteekenis genomen worden, vgl. J. Ph. de Barjeau, a. w. p. 11 s., legde zich meer uitsluitend toe op het grammaticale en historische, met werwerping van het allegorische. „Ihre Methode der Bibelerklärung . . . ist zwar nicht historisch im modernen Sinne, musz aber gegenüber der Spekulativ-allegorischen der Alexandriner als realistisch-rational charakteriseert werden; sie hat ein entscheidendes Interesse an dem eigentlichen Wortsinn", Art. *Antiochenische Theologie in Die Religion i. Gesch. u. Gegenwart*[2], I, Sp. 391. Daar wordt dan verder gezegd: „Die A. Sch. ruht ferner philosophisch auf einer von Aristoteles beeinfluszten rationalen Dialektik, die den Alexandrinischen spekulativen Neuplatonismus ausschlieszt."

b. Tot deze school of richting behoorde, om met hem te beginnen, Diodorus van Tarsus, van wien Socrates schrijft: *ψιλῷ τῷ γράμματι τῶν θείων κατέχων γραφῶν τὰς θεωρίας αὐτῶν ἐκτρεπόμενος*, *Hist. Eccl.*, VI, 3, d. i. hij gaf zijne aandacht alleen aan de enkele letter der Schriften, maar wendde hij zich af van bespiegelingen over haar. En in gelijken zin zegt Sozomenus: *περὶ τὸ ῥητὸν τῶν ἱερῶν λόγων τὰς ἐξηγήσεις ποιήσασθαι, τὰς θεωρίας ἀποφεύγονται.* Dit wil zeggen: „terwijl zij uitleggingen geven over het letterlijke van de Heilige woorden, ontwijken zij de bespiegelende beschouwingen; vgl. F. W.

Farrar, a. w. p. 213_2; H. N. Klausen, a. w. S. 137. Hoeveel goeds daarin op zichzelf schuilen mocht, zoo werkte bij de hoofden dezer richting blijkbaar nog iets anders, dat hen niet of niet genoegzaam rekenen deed met den Goddelijken factor van de Heilige Schrift, zoodat men slechts of voornamelijk oog had voor het denken en bedoelen van de auctores secundarii. Aan Theodorus van Mopsuestia b.v. wordt ten laste gelegd, dat hij in zijn Commentaren was: abnegans prophetias de Christo esse praedicatas; en ook: omnes quidem scripturas altas, quas sancti afflatu eius — t. w. Sp. S.i — tradiderunt, humiliter et demisse interpretans", vgl. H. N. Klausen, a.w. S. 137. Hij loochende, dat de profetieën over Christus spraken, en alle diepe Schriftplaatsen, die de heiligen door inspiratie van den Heiligen Geest overgebracht hadden, verklaarde hij op laag bij de grondsche en platte wijs. Eene Synode te Constantinopel zeide van hem: „Omnes psalmos indaice ad Zorobabelem et Ezechiam retulit, tribus ad Dominum reiectis", d. i.: Met uitzondering van drie Psalmen, die hij op den Heere liet slaan, bracht hij alle Psalmen op Joodsche wijs in betrekking tot Zerubbabel en Hiskia. Vgl. H. N. Klausen, a. w. S. 138. In zijn Commentaar op de kleine profeten werden profetische plaatsen als Hos. 11 : 1; Joël 3 : 1 (Hollandsche vertaling 2 : 28); Micha 5 : 2; Zach. 12 : 10; Mal. 3 : 1 e. a. „auf den Kreis naheliegender historischen Ereignisse zurückgeführt, mitunter ohne das auf den Gebrauch, der von diesen Stellen im N. T. gemacht is, Rücksicht genommen wird", H. N. Klausen, a. w. S. 138.

Dit moet ook bedacht worden bij den lof, dien J. I. Doedes aan deze school toezwaait, a. w. blz. 23 v. Met den Auctor primarius werd niet, of niet voldoende, gerekend. Zie over Theodorus ook L. Berkhoff, *Beknopte Bijbelsche Hermeneutiek,* blz. 20—21. Voor Theodorus gold Job als „dramatische Dichtung", het Hooglied „als ein erotisches Gedicht, durch das Salomo seine Heirat mit einem ägyptischen Mädchen feiere; die messianische Weissagungen bezieht er auf gleichzeitige Personen und Ereignisse, die Psalmen erklärt er ohne Rücksicht auf ihre Beischriften zeitgeschichtlich", G. Heinrici, *H.R.E.*, VII, S. 732. Vgl. ook F. A. Loofs, Art. *Theodor van Mopsuestia* in *H.R.E.*[3] XIX, S. 598—605, speciaal S. 603 f.

Nu hebben niet allen, die tot deze richting behoorden of gerekend werden, dit eigenlijk rationalistisch beginsel van miskenning der Heilige Schrift als Gods Woord duidelijk onderkend, noch met bewuste beslistheid het voorgestaan, noch ook allen het even ver doorgetrokken. Dat moet ons echter niet over het hoofd doen zien, dat die loochening toch aan deze richting ten grondslag lag, zij het dan al zonder dat hare voorstanders en vertegenwoordigers zich daarvan helder bewust waren, en althans, dat dit gevaar bij

deze richting bestond, waaraan sommigen harer aanhangers ook niet ontkomen zijn.

c. Wij kunnen bij deze school of richting spreken van drie perioden: die van vorming, 290—370; die van bloei, 370—430; die van verval, 430 en daarna. J. Ph. de Barjeau deelt zijne behandeling van de geschiedenis dezer school ook in drie hoofdstukken in, nadat hij in een eerste hoofdstuk over haar oorsprongen gesproken heeft. Deze hoofdstukken betitelt hij:

De eerste school van Antiochië, Lucianus en de Lucianen;

De tweede school van Antiochië, Diodorus en Theodorus;

De derde school van Antiochië en hare voortzeting in de Syrische scholen.

Men oordeelt, dat de oorsprongen dezer school teruggaan op Lucianus, om anderen te laten rusten. Van diens leerlingen kunnen we noemen: Eusebius van Nicomedië, Arius, Asterius, Aëtius. Bij Arius kwam wel uit, dat „l'interprétation littérale peut dégénérer en rationalisme", zooals F. Vigouroux schrijft, op welke woorden hij dan echter volgen laat: „si elle n'est pas maintenue dans de justes bornes', *Dict. de la Bible,* I, 1, Col. 683.

In de tweede periode behooren tot haar o. i. Diodorus van Tarsus, † 394, die een werk geschreven moet hebben met den titel: τίς διαφορὰ θεωρίας (— accurata cognitio) καὶ ἀλληγορία; Wat is het onderscheid tusschen dege wetenschap en allegorie? Tot zijn leerlingen behoorde Chrysostomus en ook Theodorus van Mopsuestia, dien J. Ph. de Barjeau noemt den meest volmaakten vertegenwoordiger der Antiocheensche school, die systematisch en met de minste fouten de consequenties uit haar beginselen heeft getrokken, p. 36.

De derde periode vangt aan met Nestorius, een leerling van Theodorus van Mopsuestia.

F. A. Loofs schrijft: „De exegetische methode der Antiochenen is echter alleen bij Theodorus nauwkeurig kenbaar. Want van Diodorus hebben wij te weinig materiaal om te oordeelen. Chrysostomus is meer prediker dan exegeet. Van Nestorius zoude hetzelfde gelden, ook wanneer wij meer dan éėne geheele preek van hem hadden. En uit Theodoretus kan men ongebroken Antiocheensche tradities niet meer leeren kennen", *H.R.E.*[3], XIX, S. 603. In gelijken zin schreef reeds tevoren G. Heinrici: „De werken van de Antiocheensche exegetenschool zijn slechts voor het kleinste deel bewaard gebleven, meest door brokstukken, die in de Catenae ingevoegd zijn. Van Diodorus van Tarsus, Theodorus van Heraklea, Cosmos, ware bijna niets behouden. Van de talrijke werken van Theodorus van Mopsuestia bezitten wij slechts den Commentaar op de kleine profeten", *H.R.E.*[3], VII, S. 744 f.

46. Chrysostomus, Theodoretus e. a.

a. Ook Chrysostomus en Theodoretus behooren tot de Antiocheensche school. De Roomsche schrijvers willen Chrysostomus beschouwen als eigenlijk den besten vertegenwoordiger dezer school, den echten en wezenlijken. Nu was Chrysostomus een uitnemend man en prediker destijds, en ook een veelszins voortreffelijk Schriftverklaarder, zij het in populairen trant, als prediker. Maar omtrent zijne volle overeenstemming met de wijze van Schriftverklaring der Antiocheensche school moet zekere reserve gemaakt worden, waarom het beter is, hem met Theodoretus afzonderlijk te behandelen. Van hem schrijft E. Preuschen: „Es lag in der Natur der Sache, dasz er die hermeneutischen Grundsätze der Antiochener nicht in der scharfen Zuspitzung zur Anwendung bringen konnte, wie etwa Theodor von Mopsuestia in seinen Kommentaren. Daran hinderte ihm die Rüchsicht auf die Gemeinde", Art. *Chrysostomus* in *H.R.E.*[3], IV, S. 109. Vgl. ook F. A. Loofs: „Chrysostomus ist mehr Prediger als Exeget", *H.R.E.*[3], XIX, S. 603. Doch moest Chrysostomos om zijn meer practischen arbeid voor de gemeente al in populairen vorm schrijven, hij erkende ook meer den Goddelijken factor in de Heilige Schrift dan andere Antiocheners. Ook J. Ph. de Barjeau schrijft van hem, zij het in dezen al niet prijzend, dat hij de methode van Theodorus heeft „affaibli et comme émoussé", p. 42. En op p. 41, dat hij wel tot de Antiocheensche school behoort, „mais en annonce de déclin". Wij achten dit echter geen verval, maar verbetering. G. Heinrici zegt ook, dat Chrysostomus met de drie Kappadociërs en Theodoretus, Ephraïm den Syriër, Isidorus van Pelusium, „eine Mittelstellung" inneemt, „zwischen der alexandrischen und antiochenischen Exegese", *H.R.E.*[3], VII, S. 742. G. Heinrici vervolgt dan: „Der unter dem Namen Ambrosiaster überlieferte Kommentar zu den Paulin. Briefen des Julianus von Eclanum steht den Antiochenern näher".

b. Chrysostomus zeide, dat in de Heilige Schrift niets overbodigs is, noch zonder beteekenis of reden geplaatst, en dat in enkele woorden, meermalen in eene enkele lettergreep, eene groote geestelijke schat en onuitsprekelijke rijkdom gelegen is, hoewel zij zich πρὸς τὴν συνήθειαν τὴν ἀνθρωπίνην, d. w. z. naar het menschelijke spraakgebruik, schikt. Daarmede is de Goddelijke heerlijkheid en volheid der Heilige Schrift aangeduid.

Nu moet zij echter niet overal op gelijke wijze opgevat worden. Het eene moet verstaan worden zooals het er staat, het andere κατ' ἀναγωγήν, d. i. heenleidend naar een geestelijken zin, en het andere op tweeërlei wijze, κατὰ διπλῆν ἐκδοχήν, b.v. Izaäks opoffering en het Paaschlam, die beide heen wezen naar den dood van den Heere Christus.

Niet alles in de Heilige Schrift is bij den eersten aanblik te doorzien. Dat heeft God uit liefde gedaan, opdat wij ons inspannen zouden. De moeilijkheid ligt echter niet in de gesteldheid der Schrift, maar in het onverstand der hoorders. De Schrift kan met zichzelve niet in tegenspraak zijn. Wij hebben om haar te verstaan, noodig ἀποκάλυψις τοῦ πνεύματος, openbaring des geestes of opening des verstands, en ingespannen, nuchter, wakker nadenken en redeneeren: συντεταμένη διανοία καὶ λογισμὸς νήφων καὶ διεγηγερμένος. Daarom stelde Chrysostomus de volgende regels voor de verklaring der Heilige Schrift vast:

α. Niets van hetgeen gezegd is, ook niet de kleinste uiting, noch eene enkele lettergreep, mag over het hoofd gezien worden, doch alles moet nauwkeurig uitgeplozen worden.

β. Bij het onderzoek moeten wij niet bij het enkele woord blijven staan, maar ook acht geven op het geheele redeverband: naar *aanleiding* waarvan, *door wien, aan wien,* uit welke *oorzaak, wanneer* en *hoe* iets gezegd is. De woorden mogen niet uit elkander gerukt worden, de leden in het lichaam der Schrift niet te veel uitgerekt worden, noch de enkele woorden uit hun rechten samenhang genomen worden.

γ. Allegoriseeren is niet geheel uitgesloten: τὸ πότε καὶ τίνα ἀλληγορεῖν χρὴ τῶν γραφῶν: wanneer men, en welke deelen der Schriften we moeten allegoriseeren. Doch voor *toevoeging,* of *wegneming,* of *verandering,* of *verdraaiing* moet men zich wachten; πλεονασμὸς ἢ ὑφαίρεσις ἢ διαστρὸφη ἢ μεταβολή. Waar de Schrift allegoriseert, voegt zij zelve de uitlegging der allegorie er aan toe. En zoo moeten we aan haar zelve ontleenen de wijze van allegoriseeren: τὸν τρόπον τῆς ἀλληγορίας. Vgl. H. N. Klausen, a. w. S. 139 ff.

c. Theodoretus, † 457, door J. Ph. de Barjeau genoemd „le dernier exégète d'Antioche", en als exegeet boven Chrysostomus gesteld, a. w. p. 41 s., welk oordeel echter niet allen met hem deelen, volgde ook „la voie moyenne" tusschen de beide uitersten, de „allegoristen" en de „judaisten". De nauwkeurige regels door Theodorus gesteld „se brouillent", de verborgen zin wordt erkend, het Hooglied wordt uitgelegd door middel van de allegorie, J. Ph. de Barjeau, a. w. p. 42; vgl. ook F. W. Farrar, a. w. p. 219. Wij kunnen hetgeen hier gezegd wordt, op zichzelf niet betreuren, maar meenen, dat Theodoretus daarin fouten van de Antiocheensche wijze van Schriftverklaren vermeden en gecorrigeerd heeft. R. Bonwetsch zegt ter zake van de exegese van hem: „Die biblischen Schriftsteller sind für Th. nur Werkzeuge des H. Geistes ... obschon sie ihre Eigenart nicht einbüszen ... Seine Exegese ist eine im Prinzip grammatisch-historische und tadelt das Eintragen eigener Gedanken. Aber er will ebenso Einseitigkeiten der buchstäblischen Deutung wie die der allegorischen vermeiden ... Wert-

voll, obschon nicht bindend, ist die exegetische Ueberlieferung der kirchlichen Lehrer ... nur die göttliche Erleuchtung — gewährt — das rechte Verständnis (der alttestamentlichen Weiszagungen) nach der Anleitung der Apostel und der neutestamentlichen Erfüllung", Art. *Theodoret* in *H.R.E.*[3], XIX, S. 611, 612. Dit is alles uitnemend. En ook wanneer Theodoretus schrijft: ἐγὼ γὰρ μόνῃ πείθομαι τῇ Θείᾳ γραφῇ, S. 611, want ik voor mij laat mij (in mijn geloof en Schriftverklaren) alleen leiden door de Goddelijke Schrift. J. B. Lightfoot oordeelt, dat zijn Commentaren ook weinig aanspraak maken op oorspronkelijkheid, maar dat die op de brieven van den apostel Paulus misschien onovertroffen zijn „for appreciation, terseness of expression, and good sense, and, if the absense of faults were a just standard of merit, they would deserve the first place", *Saint Paul's Epistle to the Galatians*[7], p. 230.

d. De onderscheiden groote kerkvaders en -leeraars van de 4e en van de 5e eeuw vereenigden op min of meer gelukkige wijze het goede van beide richtingen in de Schriftverklaring, hetzij zij meer in die van de Alexandrijnsche school zich bewogen, hetzij in die van Antiochië.

47. Tichonius.

a. Afzonderlijk worde hier ook kort gememoreerd het werk van Tichonius: *Liber de septem regulis.* Zie over dit werk Augustinus' *de Doctrina Christiana,* III, 30—37, en Dr A. Kuyper, *Enc. d. H. Godgeleerdheid,* 1894, I blz. 65—67. Daar schrijft Dr A. Kuyper, blz. 65: „De Heilige Schrift is hem geen atomistische bijeenvoeging van losse uitspraken, maar een organisch geheel. Dientengevolge vindt hij in de Heilige Schrift enkele grondgedachten, die het geheel van haar Openbaring beheerschen, en alzoo een soort Prinzipienlehre der Schriftuur vormen." Dit werk was niet een Hermeneutiek in onzen zin, maar gaf gezichtspunten aan om den inhoud der Heilige Schrift naar algemeene beschouwingen te overzien of in te deelen.

b. Deze zeven regelen zijn:

α. De Domino et eius corpore, over den Heere en Zijne gemeente.

β. De Domini corpore bipartita, over 's Heeren tweedeelig lichaam. Op deze benaming oefent Augustinus critiek, III, 32, waar hij o.m. schrijft: „dicendum fuit: de Domini corpore vero atque permixto, aut vero atque simulato", d.i. Er had moeten gezegd zijn: over 's Heeren ware lichaam en over het gemengde, of over het ware en het geveinsde. De bedoeling is, aan te geven, dat niet allen, die tot de kerk behooren, ware geloovigen zijn.

γ. *De Promissis et lege,* over de beloften en de Wet. Deze „entwickelt das Verhältnis des Gesetzes zum Glauben und zur Gnade," H. N. Klausen, a. w. S. 133. Augustinus schrijft te dezer zake van Tichonius: Opera nobis discit a Deo dari merito fideï, ipsam vero fidem sic esse a nobis ut nobis non sit a Deo, III, 33, d. i. dat hij leert, dat ons de werken door God gegeven worden krachtens verdienste van het geloof, dat het geloof echter zelf zóó van ons is, dat het ons niet van God (toekomt).

δ. *De Specie et genere,* over soort en geslacht.

ε. *De Temporibus,* over te tijden.

ζ. *De Recapitulatione.* Hierbij wordt gelet op de wijze waarop in de Heilige Schrift verbonden worden zaken, die in tijd of plaats verschillen. Augustinus zegt hierbij: sic enim dicuntur quaedam, quasi sequantur in ordine temporis, vel rerum coutinuatione narrentur, quum ad priora, quae praetermissa fuerant, latenter narratio revocetur, III, 36. Hij verwijst dan o.m. naar Gen. 2 :7—8. Dit is: Want sommige dingen worden op zulk eene wijze gezegd, alsof zij in orde van tijd, of in voortzetting van zaken, verhaald werden, wanneer het verhaal echter teruggrijpt op (letterlijk: teruggeroepen wordt tot) vroegere dingen, die overgeslagen waren.

η. *De Diabolo et corpore eius,* over den duivel en zijn lichaam.

48. Augustinus en Hieronymus.

a. Ook vooral Augustinus moet afzonderlijk besproken worden, omdat hij veelszins uitnemende regelen voor de Schriftverklaring aangegeven heeft, zij het al, dat zijne eigene exegese niet in alles de hoogte van zijne hermeneutische aanwijzingen bereikte. Zijn hoofdwerk te dezer zake is *De Doctrina Christiana,* libri IV. We kunnen de volgende regelen en aanwijzingen noemen:

α. Het rechte verstaan van de Heilige Schrift is niet enkel eene zaak van het intellect, maar hangt ook samen met de gesteldheid van het hart. Quisquis igitur Scripturas divinas vel quamlibet earum partem intellexisse sibi videtur, ita ut eo intellectu non aedificet istam geminam caritatem Dei et proximi, nondum intellexit, I, 36, vgl. 35; II, 7. Al wie derhalve meent de Goddelijke Schriften of eenig deel daarvan begrepen te hebben, op deze wijze dat hij door dat inzicht niet versterkt (letterlijk: opbouwt) die tweevoudige liefde tot God en den naaste, heeft nog niet begrepen.

β. Doel van het Schriftonderzoek of der Schriftverklaring moet zijn, de gedachten te leeren kennen en uiteen te zetten van haar auteurs, en door deze die van God. Quam legentes nihil aliud adpetunt, quam cogitationes voluntatemque illorum, a quibus conscripta est, invenire, ut per illas voluntatem Dei, secundum quam tales homines locutos credimus, II, 5, zoodat men ook zegt datgene,

quod ille, quem legit, eo loco sensisse probabitur, I, 36. Die haar lezen, staan naar niets anders, dan om de gedachten en den wil van hen, door wie zij geschreven is, uit te vinden, en door deze den wil van God, volgens welken, naar wij gelooven, zulke menschen gesproken hebben. En dan zegt men datgene, wat hij, dien men leest, op die plaats zal blijken (bewezen zal worden) gevoeld, of gemeend te hebben.

γ. Daartoe moet men maar niet de woorden losmaken uit het verband, particulas quasdam de scripturis eligere, sommige deeltjes uit de Schriften uitkiezen, doch verbinden quae supra et infra scripta sunt, ex quibus voluntas et intentio possit intelligi, bij H. N. Klausen, a. w. S. 163: doch verbinden wat daaraan voorafgaand en daarop volgend geschreven staat, waaruit de wil en bedoeling begrepen kan worden.

δ. Daarbij dient de verscheidenheid der beteekenissen blijkens het verband niet onopgemerkt te blijven. Sed quoniam multis modis res similes rebus adparent, non putemus esse praescriptum, ut quod in aliquo loco res aliqua per similitudinem significaverit, hoc eam semper significare credamus, III, 25. Maar aangezien er op vele wijzen zaken gelijk aan (andere) zaken voorkomen, laten we (daarom) niet meenen, dat het voorgeschreven is, om wat eenige zaak op de eene plaats door gelijkenis beteekent, te gelooven, dat zij dit altoos beteekent.

ε. Het eene in de Heilige Schrift is duidelijker gezegd dan het andere. Magnifice igitur et salubriter Spiritus Sanctus ita Scripturas sanctas modificavit, ut locis apertioribus fami occureret, obscurioribus autem fastidia detergeret. Nihil enim fere de illis obscuritatibus eruitur, quod non planissime dictum alibi reperiatur, II, 6. Op bewonderenswaardige wijze derhalve en heilzaam heeft de Heilige Geest de Heilige Schriften zoo gemodificeerd, dat Hij door de duidelijker plaats tegemoet komt aan onzen honger, door de duisterder plaatsen echter walging voorkomt (letterlijk: afwendt). Want men zal van die duisterheden ongeveer niets naar voren kunnen brengen, dat niet elders op zeer duidelijke wijze gezegd te zijn bevonden wordt.

ζ. Tot het verstaan van het meer duistere of moeilijke moeten wij uitgaan van het duidelijker gezegde. Ad obscuriores locutiones illustrandas de manifestioribus sumantur exempla et quaedam certarum sententiarum testimonia dubitationem incertis auferent, II, 9. Tot het toelichten van duisterder zegswijzen mogen voorbeelden genomen worden van duidelijker gezegden, en sommige getuigenis van in beteekenis vaststaande uitspraken mogen den twijfel aangaande onzekere wegnemen.

η. Maar zeer zelden zal het kunnen gebeuren, dat twijfelachtigheid van beteekenis van de eigen woorden niet weggenomen

werd door acht te geven op het verband of door vergelijking van uitleggers. Rarissime igitur et difficillime inveniri potest ambiguitas in propriis verbis, quantum ad libros divinos scripturarum spectat, quam non aut circumstantia ipsa sermonis, qua cognoscitur scriptorum intentio, aut interpretum collatio aut praecedentis linguae solvat inspectio, III, 4, vgl. 27. Zeer zelden dus en zeer moeilijk zal eene twijfelachtigheid in de eigen woorden, voorzoover het op de Goddelijke boeken der Schrift betrekking heeft, gevonden kunnen worden, welke niet weggenomen wordt òf door de omstandigheid, òf den samenhang, der redeneering, waardoor de bedoeling der schrijvers gekend wordt, òf door vergelijking van uitleggers, òf door het inzien van de voorafgaande taal.

ϑ. Nederigheid van zin is noodig om de Heilige Schrift te verstaan. Loquor vobis aliquando deceptus quum primo puer ad divinas Scripturas ante vellem afferre acumen discutiendi quam pietatem quaerendi, ipse ego contra me perversis manibus claudebam ianuam Domini mei... superbus enim audebam quaerere, quod aliquid errasse firmissime credam, bij H. N. Klausen, a. w. S. 164. Ik spreek tot u, ik, die eens misleid was, toen ik als jonge knaap tot de Goddelijke Schriften mijne scherpzinnigheid van redeneeren wilde bijbrengen, vóór de vroomheid van te vragen. Zelf sloot ik voor mij met omgekeerde handen de deur van mijn Heere. Want als trotsche durfde ik vragen, wat slechts een ootmoedige kan vinden.

ι. De autoriteit van de Heilige Schrift moet voor ons vaststaan. Per fidem enim ambulamus, non per speciem. Titubabit autem fides, si divinarum Scripturarum vacillat autoritas. Porro fide titutante caritas etiam ipsa languescit, I, 37. Wij wandelen door geloof, niet door aanschouwen. Nu zal het geloof wankelen, wanneer het gezag van de Goddelijke Schriften waggelt. Als verder het geloof wankelt, kwijnt ook de liefde zelve. Van zichzelven verklaart Augustinus in dezen: Scripturarum libris didici hunc honorem timoremque deferre ut nullum eorum auctorem scribendo aliquid errasse firmissime credam, bij H. N. Klausen, a. w. S. 164. Ik heb geleerd aan de boeken der Schrift zoodanige eer en vrees, of eerbied, te bewijzen, of toe te dragen, dat ik zeer vast geloof, dat geen van hun auteurs bij het schrijven in iets gedwaald heeft. Een Godvruchtig mensch zal dan ook eerder gelooven, dat hij het geschrevene niet verstaan heeft, dan dat een Evangelist onwaarheid geschreven zou hebben. Homo religiosus quodlibet aliud quaerendum potius iudicaret quam Evangelistam crederet esse mentitum, bij H. N. Klausen, a. w. S. 164.

κ. Het komt dus allereerst aan op de vreeze Gods. Ante omnia igutur opus est Dei timore converti ad cognoscendam eius voluntatem, quid nobis adpetendum fugiendumque praecipiat, II, 7. Vóór

alles is het dus noodig in de vreeze Gods ons te wenden tot het leeren kennen van Zijnen wil, wat Hij ons voorschrijft om na te jagen en te ontvluchten.

λ. Maar ook allerlei kennis is noodig van talen en allerlei zaken. Homo timens Deum voluntatem eius in Scripturis Sanctis diligenter inquirit. Et ne amet certamina, pietate mansuetus, praemunitus etiam scientia linguarum, ne in verbis locutionibusque ignotis haereat, praemunitus etiam cognitione quarundam rerum necessariarum, ne vim naturamve earum, quae propter similitudinem adhibentur, ignoret, adiuvante etiam codicum veritate quam sollers emendationis diligentia procuravit, veniat ita instructus ad ambigua Scripturarum discutienda atque solvenda, III, 1. Een mensch die God vreest, zoekt nauwlettend Zijn wil in de Heilige Schrift. En om geen strijd te beminnen, kome hij, zachtmoedig door vroomheid, tevoren ook gewapend met de wetenschap der talen, om niet in onbekende woorden en zegswijzen te blijven steken, ook van tevoren gewapend met kennis van zekere noodzakelijke dingen, opdat hij niet onkundig zij omtrent de kracht en den aard van die dingen, welke vanwege eene vergelijking aangewend worden, terwijl hij ook geholpen wordt door de waarheid der handschriften, welke (waarheid) een ijverige, nauwlettende arbeid en verbetering heeft doen verkrijgen, alzoo geïnstrueerd tot het bespreken en oplossen van twijfelachtigheden in de Schrift. In den *Prologus* van *de Doctrina Christiana* komt Augustinus ook op tegen hen, die facultalem exponendorum sanctorum librorum se adsecutos vel vident vel putant, nemini esse ista praecepta necessaria, sed potius totum, quod de illarum literarum obscuritatibus laudabiliter aperitur, divino munere fieri posse clamitabunt: Die het vermogen tot het uiteenzetten van de Heilige boeken zien of meenen verkregen te hebben, zullen roepen, dat niemand die voorschriften noodzakelijk zijn, maar dat veeleer alles, wat over de moeilijkheden van die letteren (n.l. de Heilige Schrift) op lofwaardige wijze aan het licht gebracht wordt, door een Goddelijke genadegave kan geschieden.

μ. Men ga ook met nauwlettendheid te werk. Sed multis et multiplicibus obscuritatibus et ambiguitatibus decipiuntur qui temere legunt, aliud pro alio sentientes, II, 6. Maar door vele en veelvuldige duisterheden en twijfelachtigheden worden zij bedrogen, die zoo maar, of zonder oplettendheid, lezen, en het eene in plaats van het andere denken.

ν. Nu kan het zijn, dat er nog na alles moeilijkheden overblijven. Doch deze hebben dan geene betrekking op wat ter zaligheid van noode is te kennen. Neque ista multum ad nos pertinent ut ea summo studio indagare curemus, quae remota sunt a sensibus nostris, ab intellectu infirmitatis humanae, neque in ipsis Scrip-

toris ita posita ut nobis eorum sit mandata cognitio, bij H. N. Klausen, a. w. S. 164. Die dingen gaan ons niet veel aan, zoodat wij ze met de hoogste inspanning zouden zorgen op te sporen, welke verwijderd zijn van onze zinnen, van het inzicht onzer menschelijke zwakheid, en die ook in die Schriften niet zoo opgenomen, of gesteld, zijn, dat de kennis daarvan ons geboden is. Anders zou God ze wel duidelijker geopenbaard hebben. Etsi quodlibet horum quemadmodum explicari et demonstrari possit, ignorem, illud tamen credo, quod etiam hic divinorum eloquiorum clarissima auctoritas esset, si homo id sine dispendio promissae salutis ignorasse non posset, bij H. N. Klausen, a. w. S. 164. Ofschoon ik niet zou weten, op welke wijze iets van deze dingen kon uitgelegd en aangetoond worden, zoo geloof ik toch dit, dat ook hier het gezag van de Goddelijke uitspraken zeer duidelijk zou zijn, wanneer de mensch, zonder verlies van de beloofde zaligheid, daarvan niet onkundig kon zijn.

b. Hieronymus was een geleerd kerkvader, die veel heeft geschreven, ook Hebreeuwsch kende, wat eene zeldzaamheid was in dien tijd, zich door de Vulgaat en ten opzichte van de Canongeschiedenis verdienstelijk heeft gemaakt, en die zich in zijne exegetische werken evenmin altijd gehouden heeft aan de regelen voor de Schriftverklaring, door hem zelven verdedigd. Vgl. over hem F. W. Farrar, a. w. p. 222—234. En over zijne inspiratieleer L. Schade, *Die Inspirationslehre des heiligen Hieronymus,* 1910.

Hiëronymus zegt: Men moet den zin uit den samenhang zoeken, en niet maar woorden uit woorden. Beter is het in de Goddelijke boeken te vertalen wat gezegd is, zij het ook, dat gij niet inziet, waarom het gezegd is, dan weg te laten wat gij niet weet.

Alioqui et multa alia, quae ineffabilia sunt et humanus animus capere non potest, hac licentia dilabuntur, anderszins zullen ook vele andere dingen, die onuitsprekelijk zijn, en de menschelijke geest niet vatten kan, door deze willekeur wegvallen. Hij wil de eenvoudige en ware geschiedenis volgen, ne quibusdam nubibus atque praestigüs involvamur, opdat we niet met nevelen en zinsbegoochelingen omhuld worden. Ook neemt hij een drievoudigen zin aan: een letterlijken, een geestelijken, of per tropologiam, en een mystieken of allegorischen, secundum futurorum beatitudinem, naar de gelukzaligheid van de toekomstige dingen; bij H. N. Klausen, a. w. S. 153—162.

49. In de Middeleeuwen.

a. De Middeleeuwen bieden op het gebied van de uitlegging van de Heilige Schrift niet veel zelfstandigs en eigens. Men schreef *Glossaria,* verzamelingen van verklaringen van kerkvaders, op den

rand, *marginalia,* of tusschen de regels, *interlinearia,* die eene menigte fragmenten bevatten, welke òf den letterlijken zin, òf den zedelijken zin, òf den mystieken zin van een Schriftwoord aangeven, òf ook soms grammaticale opmerkingen insluiten, en die niet altijd met elkander in overeenstemming zijn. „Glossen sind hier eine Art Kommentar zur Bibel, eine Sammlung von meist aus älteren Autoritäten kompilierten exegetischen Bemerkungen zu einem Werke, deren ursprüngliches Charakteristikum es ist, dasz sie zusammen mit dem ganzen zu erklärenden Texte, zwischen den Zeilen oder am Rande oder scholienweise auf kleine Abschnitte des Textes folgend... in den Handschriften und Drucken forstgepflanzt wurden", *H.R.E.*[3], VI, S. 712/713. E. Klostermann gaat daar in dit zijn artikel *Glossen, Glosseme, Glossarien,* biblische und kirchliche, dan nog voort: „Während sie sich hierdurch von denjenigen älteren und jüngeren Kompilationen unterscheiden, bei denen das nicht der Fall ist, stimmen sie darin mit den griechischen exegetischen Catenen überein", S. 713. Zooals met deze aanhaling ook reeds gezegd wordt, ontstonden in de Middeleeuwen eveneens de *Catenae* of σεῖραι, συλλογαί, ἑρμηνειῶν ἐπιτομαί, hoofdzakelijk van de 9e tot de 16e eeuw, en vooral in het Oosten. Dat zijn aaneenschakelingen van verklaringen eener zelfde Schriftplaats door onderscheiden uitleggers. E. Reuss schrijft te dezer zake: „In den griechischen Klöstern nahm übrigens mehr und mehr die Sitte überhand, die freilich auch früher nicht ohne Beispiel gewesen, die Erklärungen verschiedener Ausleger über eine jede Stelle unverarbeitet und übersichtlich neben einander zu stellen so dasz sie gleichsam eine fortlaufende *Kette* aneinandergehängter Ringe der Auslegung bildeten. Solche Arbeiten geben fast alle Ansprüche auf eigenes Verdienst auf, und dürfen nur nach der Menge ihrer Quellen, unter welchen für uns verlorene sein können, oder nach ihrem besondern Gesichtspunkte, wenn sie einen solchen haben, beurtheilt werden," *D. Gesch. d. Heiligen Schriften N. Test.*[5], 2e Abt., § 531, S. 274.

b. Men sprak van een viervoudigen zin der Heilige Schrift, welke aangegeven wordt door deze, aan Nicolaus van Lyra toegeschreven regels: littera gesta docet, quid credas allegoria, moralis quid agas, quo tendas anagogia; zie no. 40. „Die Theorie geht ins 4. Jahrhundert zurück," E. von Dobschütz, *Vom Vierfachen Schriftsinn,* S. 2. Augustinus maakte reeds melding van vier soorten van Schriftverklaring door sommigen, n.l. historia, aitiologia, analogia, allegoria. Men zou de drie laatste kunnen samenvatten als geestelijke of overdrachtelijke verklaring. Dat deed Joh. Cassianus, die sprak van eene historica interpretatio, en van eene intelligentia spiritalis, welke laatste dan weer in drieën verdeeld werd: tropologia, allegoria, anagoge. Meent E. König, dat deze vier wijzen van

Schriftverklaring zooal niet afgeleid moeten worden uit de exegese der Rabbijnen, dan toch allicht daarmede in nauw verband staan, *Herm. d. A. Test.*, S. 21, daar acht E. von Dobschütz dit niet aannemelijk; „die vier Wege, von denen die Rabbinen gelegentlich sprechen, bedeuten etwas ganz anders", a. w. S. 3.

De termen worden door E. von Dobschütz aldus omschreven: „Historie is de geschiedenis op zichzelve, Theorie de typologisch verstane geschiedenis, Allegorie meer voor dogmatische, Anagoge voor mystieke uitlegging" in gebruik. Of ook: „Allegorie für die Deutung auf Heilsgüter der Gegenwart, Anagoge für solche der Zukunft". „Theorie und Allegorie bilden einen Gegensatz der Methode, Allegorie und Anagoge sind nur verschieden im Auslegungsziel und können sich daher gut paaren. Ebenso ist die Tropologie oder der moralische Sinn, die praktische Anwendung auf das Leben, nur eine andere Anwendung der gleichen Methode; man könnte es ins Ethische gewannte Allegorie nennen", S. 7.

Doch deze verschillende woorden hadden in de Middeleeuwen niet steeds denzelfden zin. Beda Venerabilis definieerde: *Historia* est, cum res aliqua, quomodo secundum literam facta sive dicta sit, plano sermone refertur. *Allegoria* est cum verbis sive rebus mysticis praesentia Christi et Ecclesiae sacramenta signantur. *Tropologia* i. e. moralis locutio ad institutionem et correctionem morum sive apartis sive figuratis proleta sermonibus respicit. *Anagoge* i. e. ad superiora ducens locutio, quae de praemiis futuris et ea, quae in coelis est vita futura, sive mysticis sive apertis sermonibus disputat"; vgl. E. König, *Einl. i. d. A. Test.*, S. 529. E. von Dobschütz zegt, a. w. S. 13, dat het geheele aan deze methode ten grondslag liggende beginsel, n.l. van een viervoudigen Schriftzin, overwonnen werd „durch die Reformation mit ihrer Erfassung des Gottesgedankes: der offenbare Gott, der Vater Jesu Christi, konnte nur deutlich und einhellich klar reden". Doch wanneer hij hierop volgen laat: „Die Aufklärung mit ihrer Betonung des menschlich-literarischen Charakters der heiligen Schriften hat diese Auffasung verstärkt und ihr zu endgültigem Siege verholfen", kunnen we toch verstaan, in dezen ook eenigszins voorzichtig te moeten zijn.

c. Ofschoon de leer van een viervoudigen zin onjuist en te verwerpen is, moeten we toch nimmer voorbijzien, dat in de Heilige Schrift God spreekt, ofschoon door menschendienst, en Zijne gedachten die van menschen ver te boven gaan naar inhoud en diepte. Alsook, dat hetgeen God in de Heilige Schrift spreekt, ook betreft 's menschen geloof ten aanzien van God, èn raakt het menschelijk handelen, en evenzeer gaat over zijne toekomst. En bij de verklaring van de Heilige Schrift moet ook met deze onderscheiden strekking harer woorden en met deze veelomvattende bedoeling

Gods gerekend worden. Dat zijn dan wel geen verschillende zinnen van eenzelfde Schriftwoord of Schriftdeel, maar toch onderscheiden elementen, die er in liggen, of er in liggen kunnen.

In de Middeleeuwen heerschte het geloof aan zekere Goddelijke inspiratie, of althans bizondere Geestesassistentie en -leiding van kerkelijke hiërarchie en paus. Dat oefende zijn invloed ook op het gebied van de Schriftverklaring, en wel in dien zin, dat deze gebonden werd aan traditie en kerkelijke uitspraak. J. L. S. Lutz schrijft: „Hauptkarakter der Exegese dieser Periode" — n.l. van het eind der 6e eeuw tot de Reformatie — „ist die Abhängigkeit derselben von der Kirche. Die jetzt eintretende Abhängigkeit ist verschieden von der in der vorigen Periode. Vorher war es ein wissenschaftliches Bewusztsein von der Verbindung der Schriftauslegung mit der Glaubensregel; jetzt wird das ganz anders, — es ist nur die Einwirkung der Autorität, und zwar rein nur der Autorität der Herschaft des Zeitgeistes. Es ist tradionell-kirchliche Auslegung ... Die allegorische Erklärung wird nicht mit der Besonnenkeit Augustin's geübt; man wandte die vierfache Methode auf die ganze Schrift und jede einzelne Stelle an. Die grammatische und historische Kenntnis erlosch immer mehr ... Die Periode wird dadurch charakteriseert, dasz fast keine eigenen Produktionen erscheinen, und das Auslegungsgeschäft nur besteht im Sammlen und Zusammenträngen von Früheren. Het is de tijd der Scholiën en zoogenaamde Catenae, σειραί. Men nam één of meer oude kerkvaders, volgde anderzijds den tekst, nam uit die geschriften de opmerkingen, die zij maakten, en bracht zoo groote verzamelingen bijeen. Nur selten bringt ein Catenaschreiber Eigenes herbei", *Biblische Hermen.*[2], 1861, S. 115.

d. Een en ander moet ons echter niet doen voorbijzien, noch onderschatten den arbeid ook op het gebied der Schriftverklaring van mannen als Thomas van Aquino, Bonaventura e. a. E. König schrijft: „De exegese van het Oude Testament in de kerk der Middeleeuwen leed vooreerst hieraan, dat zij op weinige latere uitzonderingen na, den juisten tekstgrondslag miste. Indes zeigen auch ihre dunkleren Jahrhunderte teils in einzelnen exegetischen Leistungen, teils in der Beschaffung von umfassenden Hilfsmitteln der Exegese, und teils im Streben nach wenigstens indirekter Erkenntnis des Grundtextes lichte Punkte", *Einl. i. d. A. Test.,* S. 528. Bonaventura schreef een boek *Breviloquium,* in het prooemium waarvan hij, zegt Dr H. Bavinck, *Geref. Dogm.*[2], I, blz. 426 v., leert: „de Heilige Schrift heeft haar oorsprong niet uit menschelijk onderzoek, maar uit openbaring van den Vader door den Zoon in den H. Geest. Niemand kan haar kennen dan door geloof, want Christus is haar inhoud." Vier dingen vooral komen van de Heilige Schrift in aanmerking: hare *latitudo:* zij bevat vele

deelen, O. en N. Testament, verschillende soorten van boeken, wettelijke, historische, profetische enz.; hare *longitudo:* zij beschrijft vele tijden, van de schepping af tot den oordeelsdag toe in drie tijdperken van lex naturae, lex scripta, en lex gratiae, of in zeven aetates; hare *sublimitas:* zij beschrijft de verschillende hiërarchieën, ecclesiastica, angelica, divina; hare *profunditas:* zij heeft eene multiplicitas mysticarum intelligentiarum. Hoezeer de Heilige Schrift ook verschillende wijzen van spreken gebruikt, zij is altijd echt, er is niets onwaars in. Want de Heilige Geest, eius auctor perfectissimus nihil potuit dicere falsum, nihil superfluum, nihil diminutum.

e. Ook Beda, † 735, Rabanus Maurus, † 856, Walafried Strabo, † 849, kunnen uit de Middeleeuwen genoemd worden. Inzonderheid Nicolaas van Lyra, † 1340, die zeide, dat de exegese aanvangen moet met het onderzoek van de beteekenis van het woord, cum ex solo sensu literali et non ex sensu mystico possit argumentum fieri ad probationem et declarationem alicuius dubii; vgl. E. König, *Hermen.*, S. 23; *Einl. in d. A. Test.*, S. 531. Zijn werk heet *Postillae perpetuae*. „*Postilla* heisst im M. A. Latein zunächst die Erklärung einer vorangestellten biblischen Texts („post illa" verba textus) und ist dann gleichbedeutend mit Kommentar", *H.R.E.*[3], XV, S. 577. Men heeft daarvan een werkwoord afgeleid, postillare, dat dus beteekent: commentarieëren, verklaren. „Ebenso heiszt es auf dem Epitaph des Nicolaus v. Lyra (gest. 1340) im Franziskanerkloster zu Paris: Postillavit Biblia a principio usque ad finem. Sein grosses exegetischen Postellinwerk bezeichnete man daher auch als Postillatio Lyrasi", *H.R.E.*[3] XV, S. 578.

Voornamelijk komt hier ook in aanmerking John Wiclif, † 1384; vgl. *H.R.E.*[3], XXI, S. 225—244. Daar schrijft J. Loserth, S. 24 v.: „Von allen Reformatoren *vor* Luther hat Wiclif das Schriftprinzip aus schärfsten betont". Zijn hoofdwerk in dezen is *de Veritate Sacrae Scripturae.* Hij leerde, dat de Heilige Schrift haar eigen grammatica heeft, alle waarheid en de hoogste autoriteit in zich bevat, niet liegen kan, boven alle menschelijk geschrift verheven is, omdat zij Christus' wet is. Men moest daarom haar leeren kennen. Het geloof rust op haar. Zij bevat alles wat tot heil des menschen noodzakelijk is, is alleen onfeilbaar, boven dwaling en gebrek verheven. „Sonach hat schon Wiclif das Formalprinzip der Reformation von der alleinigen Autorität der Bibel für Glauben und Leben der Christen in seinen Hauptzügen mit voller Klarheit erkannt und zum Ausdruck gebracht", *H.R.E.*[3] XXI, S. 240; vgl. ook Dr H. Bavinck, *Geref. Dogm.*[2], I, blz. 427. Zie voor verschillende personen in de Middeleeuwen F. H. Farrar, a. w. p. 245—303.

50. De Hervorming.

a. Reeds vóór de Reformatie was er hier en daar eenig opleven inzake de studie van de Heilige Schrift en van hare uitlegging merkbaar geworden; ook afgezien van den reeds vermelden arbeid van J. Wiclif. Even vóór en tijdens den aanvang van de Hervorming zijn hier nog te noemen Laurentius Valla, † 1465, en Jacque Le Fèvre d'Etaples, die in 1523 de eerste Fransche vertaling van den geheelen Bijbel publiceerde, en Erasmus; vgl. F. W. Farrar, a. w. p. 312—322. Doch het is toch inzonderheid de Reformatie, die het onderzoek en de verklaring van de Heilige Schrift weer naar voren gebracht en beoefend heeft. In zijn *Acta Synodi Tridentini cum antidoto* schrijft Calvijn inzake de Schriftuitlegging door de Reformatoren en door de Roomschen: „De nobis quominus dicam quod res habet, impedit verecundia. Verissime tamen licebit profiteri, nos, intelligendis Scripturis plus lucis attulisse, quam omnes, qui ab exorto Papatu inter eos exstiterunt doctores", ed. Schipper, I, p. 231/232. „Bescheidenheid verhindert over onszelven te zeggen zooals het werkelijk is. Maar naar waarheid zal het toch geoorloofd zijn uit te spreken, dat wij voor het verstaan van de Schrift meer licht hebben aangebracht, dan alle doctoren, die er sedert de opkomst van het pausdom onder hen opgestaan zijn."

Tevoren was de studie van het Hebreeuwsch weer opgekomen (Joh. Reuchlin), alsook die van het Grieksch (Renaissance). Zoo leerde men de grondtalen van de Heilige Schrift weer kennen. Nu kwam de Reformatie met hare behoefte aan rechte kennis van, en gemeenschap met, God. De Heilige Schrift werd het middelpunt van onderzoek. „Humanism revived the study of the ancient languages, and the Reformation made that study subservient to an exegesis that centred in the plain historical sense", E. von Dobschütz, Art. *Interpretation* in *Encycl. of Rel. and Ethics,* ed. by James Hastings, VII, p. 390*b*. Hare uitlegging werd met grooten ijver beoefend door alle vier de groote Hervormers, en door vele andere Reformatoren.

Calvijn heeft bijna alle boeken der Heilige Schrift verklaard, hetzij in preeken, hetzij in Commentaren. Van het Nieuwe Testament alleen niet de Openbaring aan Johannes en 2 en 3 Johannes. „Von Luther haben wir nur einen Commentar über einen einzigen Brief, den an die Galater. Von Melanchton kommt vornämlich seine Auslegung der paulinischen Briefe in Betracht. Zwingli's Commentare über Evangelien und Briefe sind grössentheils nach seinem Tode von Leo Judä und Megander herausgegeben", H. N. Klausen, a. w. S. 228. Inzake Luther kan hier bijgevoegd worden, dat men in de latere jaren begonnen is college-dictaten van hem

uit te geven, n.l. over den brief aan de Romeinen, 1925, en over dien aan de Hebreeën.

H. N. Klausen zegt verder: „Ten opzichte van het theologisch karakter en de wetenschappelijke methode behaupten die Calvinischen Commentare den Vorzug, terwijl de uitlegging van Luther den populairen vorm der Bijbellezing nadert, deren mängel durch den gesunden, scharf treffenden Takt und die religiöse Glaubenskraft, die den Vortrag durchdringt, ersetzt werden. Melanchton onderscheidt zich door philologische Sorgfalt und Concinnität in der Behandlung, Zwingli door nauwkeurigheid der woordverklaring en practische strekking," a. w. S. 228 f.

b. De Reformatie, en wel speciaal in hare Calvinistische richting, nam inzake de Heilige Schrift en hare verklaring het volgende standpunt in, en stelde de volgende hermeneutische regelen op of regelde in de praktijk hare Schriftverklaring daarnaar.

α. Zij nam de Heilige Schrift aan als Gods eigen Woord, zij het ook, dat Luther zich omtrent enkele van haar boeken wel eens minder waardeerende woorden veroorloofde, in verband met zijn Schriftprincipe (Christumtreiben), en hoewel Calvijn het aantal Messiaansche profetieën niet zoo groot achtte, als men gewoonlijk deed. Calvijn schreef: „Non alio jure plenam apud fideles auctoritatem obtinent, quam ubi statuunt e caelo fluxisse, acsi vivae ipsae Dei voces illic exaudirentur", *Inst.* I, 7, 1: De Heilige Schrift zal bij de geloovigen op geen anderen rechtsgrond vol gezag bezitten, dan wanneer zij vaststellen, dat zij uit den hemel neergekomen is, even alsof zij daarin de eigen levende stem, of woorden, Gods hoorden.

β. De Heilige Schrift is autopistos, d. w. z. zij moet om haarszelfs wil geloofd worden, en heeft den grond voor hare geloofwaardigheid in zichzelve. „Maneat ergo hoc ipsum fixum, quos Spiritus intus docuit, solide acquiescere in Scriptura, et hanc quidem esse αὐτοπίστον, neque demonstrationi et rationibus subiici eam fas esse," *Inst.* I, 7, 5; vgl. Nederl. Geloofsbel. artt. 3, 5, 7. „Dit moge derhalve onbeweeglijk vast blijven staan, dat zij, die innerlijk door den Heiligen Geest onderwezen zijn, vast rusten op de Schrift, en dat deze autopistos is, en dat het niet geoorloofd is, haar te onderwerpen aan bewijsvoering en redeneeringen.

γ. Om echter haar recht te verstaan, moeten ons voor haren zin oogen geschonken, of de oogen geopend zijn. „Itaque non mirum si plerique de auctore Scripturae dubitent. Nam utcumque illic Dei maiestas se ostendat, non tamen habent oculos nisi qui sunt a Spiritu Sancto illuminati, ut cernant quod omnibus quidem esse debebat, solis tamen electis est conspicuum," Calvijn op II Tim. 3 : 16. „Zoo is het niet te verwonderen, dat zeer velen twijfelen aangaande den Auteur van de Schrift. Want ofschoon de majesteit

Gods zich daar laat zien, hebben toch alleen maar oogen degenen, die door den Heiligen Geest verlicht zijn, om te zien wat wel voor allen zichtbaar moest zijn, maar dit alleen maar is voor de uitverkorenen". Het Woord Gods is als eene zon, die allen bestraalt, aan wie het gepredikt wordt, sed nullo cum fructu inter caecos, maar zonder vrucht onder blinden. Wij zijn van nature allen blind in dezen deele: „proinde in mentem penetrare nequit, nisi interiore illo magistro Spiritu per suam illuminationem aditum faciente", *Inst.* III, 2, 34; vgl. Calvijn op Luc. 24 : 45, en op Ps. 119 : 18. „Derhalve kan zij niet in onzen geest indringen, tenzij die inwendig-onderwijzende-meester, de Heilige Geest, door Zijne verlichting den toegang er voor opent.

δ. De Apocryphen behooren niet tot de Heilige Schrift.

ε. De Heilige Schrift moet in de grondtalen bestudeerd worden. En haar authentieke tekst is die der grondtalen.

ζ. Binding van hare uitlegging aan kerkelijke traditie en uitspraak, gelijk Rome die leert, is gansch verkeerd. De Heilige Schrift zelve is hoogste en finale autoriteit, los van kerkelijke autoriteit en tusschenkomst. Wel moet met groote waardeering en achting gerekend worden met de uitlegging der Heilige Schrift in den loop der eeuwen door de kerk en door kerkleeraren. „Equidem fateor, sicuti non privato hominum arbitrio allata est Scriptura, ita indignum esse, ut ad privatum cuiusque sensum trahatur". „Ik voor mij erken, dat, evenals de Schrift niet door de persoonlijke, vrije beschikking van menschen tot ons gebracht is, het zoo ook onwaardig is, haar naar de persoonlijke meening van iedereen te wringen." Ja ook wanneer er over eene duistere plaats twijfel bestaat, in welken zin zij opgevat moet worden, non alia via meliore ad veram intelligentiam posse perveniri, quam si pii doctores, religiosa disceptatione, in commune inquirant, *Acta Syn. Trid.* etc., in quartam Sessionem, ed. Schipper, I, p. 231: „dat men dan langs geen anderen, beteren weg tot het rechte inzicht kan komen, dan wanneer vrome leeraren in eene Godvruchtige samenspreking gemeenschappelijk een onderzoek instellen."

η Hoogste rechter over Schriftuitlegging is de Heilige Schrift zelve: „dicimus: Scripturam esse sui ipsius Interpretem, vel potius Deum in Scripturis et per Scripturas loquentem, qui in locis clarioribus et necessariis voluntatem suam fidelibus aperte indicat... in locis vero obscurioribus eandem voluntatem suam in magis ac magis confirmat", *Synopsis Pur. Theol.* V, 23: „Wij zeggen, dat de Schrift haar eigen uitlegster is, of liever, God, Die in en door de Schrift spreekt, en die in helderder en noodzakelijke plaatsen Zijnen wil aan de geloovigen duidelijk aanwijst, in duisterder plaatsen echter dienzelfden wil meer en meer bevestigt." Ook de *Conf. Helv. Pr.* belijdt: „Scripturae interpretatio ex ipsa sola petenda

est, ut ipsa interpres est sui, caritatis fideïque regula moderante," 2: de verklaring van de Schrift moet uit haar zelve gezocht worden, zoodat zij haar eigen uitlegster is, terwijl de regel des geloofs en der liefde de leiding aangeeft. In gelijken zin schrijft J. A. Quenstedt: „Non aliunde quam ex ipsa sacra Scriptura certa et infallibilis potest haberi interpretatio. Scriptura enim, vel potius Spriritus Sanctus in Scriptura loquens, est sui ipsius legitimus interpres," vgl. F. W. Farrar, a. w. p. 332. „De stellige en onfeilbare verklaring van de Schrift kan nergens elders verkregen worden dan uit haar zelve. Want de Schrift, of liever de Heilige Geest, Die in de Schrift spreekt, is haar eigen wettige tolk.

ϑ. De Hervorming leerde van de Schrift hare necessitas en perfectio en sufficientia en perspicuitas, „qua quae ad salutem sunt scitu necessaria, in Scriptura ita perspicue et clare sunt explicata, ut ab indoctis quoque fidelibus, denote et attente legentibus, intelligi possint," M. F. Wendelinus, bij H. Heppe, *Die Dogm. d. evang. ref. Kirche,* S. 27. Dus de noodzakelijkheid van de Heilige Schrift, en hare volkomenheid, en hare genoegzaamheid, en hare doorzichtigheid, „waardoor datgene, wat ter zaligheid noodig is te weten, in de Schrift zoo doorzichtig en helder is ontvouwd, dat het ook door ongeleerden, als zij met opmerkzaamheid en aandacht lezen, begrepen kan worden." Dit neemt echter niet weg, „in vera Christi Ecclesia esse aliud quoque interpretum genus, nempe ministeriale, et sub Deo et verbo eius constitutum," *Syn. Pur. Theol.*, V, 27: „dat er in de ware kerk van Christus ook een ander slag van verklaarders is, n.l. dienend, en onder God en Zijn Woord gesteld."

ι. Bij de uitlegging van de Heilige Schrift moet men de willekeurige allegorieën verwerpen, zich wachten voor het inleggen in de Heilige Schrift van eigen speculaties, en den eigenlijken, echten zin harer woorden in het licht stellen; zie Calvijn op Gal. 4 : 22. Daar schrijft Calvijn o. m.: „Scriptura inquiunt, faecunda est, ideoque multiplices sensus parit"; „de Schrift, zeggen zij, is vruchtbaar, en bevat, of: brengt voort, aldus veelvoudige zinnen." Daarop antwoordt Calvijn: „Ego Scripturam uberrimam et inexhaustum omnis sapietiae fontem esse fateor: sed eius faecunditatem in variis sensibus nego consistere, quos quisque sua libidine affingat": „Ik erken, dat de Schrift eene zeer overvloedige en onuitputtelijke bron is van alle wijsheid, maar ik ontken, dat hare vruchtbaarheid bestaat in verschillende zinnen, die een ieder er naar zijn vrij believen bij verzint." En hij gaat dan voort: „sciamus ergo eum esse verum Scripturae sensum, qui germanus est ac simplex: eumque amplectamur et mordicus teneamus"; „laten we dus weten, dat de ware zin van de Schrift is, die echt en eenvoudig is; laten we dien omhelzen en met hand en

tand vasthouden". En hij voegt er nog aan toe: „Fictitias expositiones quae a literali sensu abducunt, non modo negligamus tanquam dubias, sed fortiter repudiamus tanquam exitiales corruptelas": „Laten we de verzonnen uiteenzettingen, die van den letterlijken zin afleiden, niet alleen veronachtzamen als twijfelachtig, maar met kracht verwerpen als doodelijk verderf."

Ook Luther verwerpt den viervoudigen zin, en zegt, dat wij zien moeten te verkrijgen „unum, simplicem, germanum et certum sensum literalem", „één, enkelvoudigen, echten en vasten, letterlijken zin". De Heilige Schrift is onuitputtelijk rijk van inhoud, erkent Calvijn. „Numquam enim tanto beneficio servos suos dignatus est Deus, ut singuli plena perfectaque omni ex parte intelligentia praediti essent", in de opdracht van zijn Commentaar op de Romeinen aan Simon Grynaeus: „Want nooit heeft God Zijn dienaren met zoo groote weldaad verwaardigd, dat zij elk afzonderlijk met een in alle opzichten volledig en volmaakt inzicht voorzien waren."

κ. De noodzakelijkheid van grammaticale kennis en grammaticale verklaring werd door de Hervormers uitgesproken en gehandhaafd. Wij moeten uitgaan van, en ons houden aan, de letterlijke woorden om den echten zin vast te stellen. „Interpretatio S. Scripturae est explicatio veri sensus et usus illius, verbis perspicuis instituta", zegt Polanus, vgl. H. Heppe, a. w. S. 12. „De verklaring van de Heilige Schrift is eene uiteenzetting van den waren zin en van zijn gebruik, met doorzichtige woorden geschied, of ingesteld." En ook schrijft hij: „Revera uniuscuiusque loci scripturae Sacrae sensus verus et genuinus est tantum unicus, isque literalis". „Inderdaad is de ware en echte zin van elke plaats van de Heilige Schrift slechts één, en wel de letterlijke". Deze kan voorts zijn, zegt hij, òf simplex, òf compositus, en dan verder proprius, òf figuratus, d.i. enkelvoudig, òf samengesteld, eigenlijk, òf figuurlijk; vgl. H. Heppe, a. w. S. 29.

λ. Om den zin te vinden, moet men rekenen met tijden, omstandigheden, verband.

μ. Ook is niet alleen Gods Woord, wat expressis verbis geschreven staat, maar ook wat bij goede gevolgtrekking uit het geschrevene volgt. Het is inzonderheid Joh. Maccovius, die zich bezig gehouden heeft met het bewijzen van deze stelling; vgl. A. Kuyper Jr, *Joh. Maccovius*, blz. 149—156. Hij formuleerde deze stelling in deze woorden: „Quicquid per bonam consequentiam ex Scriptura deducitur, illud ipsum est Scriptura," A. Kuyper, a. w. blz. 151: „Al wat door goede gevolgtrekking uit de Schrift afgeleid wordt, dat is ook zelve Heilige Schrift." Deze vraag werd „seit dem Anfange des 17. Jahrhunderts . . . herkömmlich in den reformierten dogmatik" gedaan en bevestigend beantwoord, H. Heppe, a. w. S. 28.

ξ. Bij de verklaring van de Heilige Schrift moet niet verwaarloosd worden de analogia fidei. Deze wordt door D. Chamier aldus bepaald: „argumentatio a generalibus dogmatibus, quae omnium in ecclesia docendorum normam continet", vgl. H. Heppe, a. w. S. 13: „eene redeneering van de algemeene geloofswaarheden uit, die den maatstaf van al wat in de kerk onderwezen moet worden, bevat." Doch men verstond dezen term niet altijd gelijk. Vgl. ook F. W. Farrar, a. w. p. 332 f.

ο. De duistere plaatsen moeten uit de duidelijke, of die duidelijker zijn, verklaard worden, en niet omgekeerd.

c. In 1567 gaf Matthias Flacius Illyricus een werk uit, dat getiteld was *Clavis Scripturae Sacrae seu de sermone sacrarum litterarum.* Zie over dit werk zeer breed G. Moldaenke: *Schriftverständnis und Schriftdeutung im Zeitalter der Reformation, Teil 1. Matthias Flacius Illyricus,* 1936. Van dit werk van Flacius schrijft H. N. Klausen: „Das Verdienst, die Wirksamheit der Reformatoren dadurch ergänzt zu haben, dasz der Schriftauslegung eine wissenschaftliche Grundlage unterlegt wurde, kommt Matthias Flacius Illyricus zu," a. w. S. 236. Zijne grondstellingen voor de Schriftverklaring worden door H. N. Klausen kort samengevat, S. 240 f. Zij zijn deze:

α. De Heilige Schrift is de bron, uit welke alle waarheid geput moet worden.

β. De Heilige boeken moeten met de vreeze Gods gelezen worden, om noch in leer, noch in leven van haar naar rechts, òf naar links te willen afwijken, en zoo „als wenn wir Gott selbst reden hörten, und unter uns gegenwärtig sähen".

γ. Wij moeten de Geestdrijvers niet navolgen, als waren menschelijke kundigheden voor het inzicht in de Heilige boeken en de hemelsche leer zonder nut, of ook zelfs schadelijk. „Denn es ist notwendig, die Sprachen und die Sprachlehre zu lernen; auch die Dialectik, die Rhetorik und die übrige Philosophie zu kennen ist nützlich, ja durchaus notwendig".

δ. De lezer moet zich tevredenstellen met het nagaan van den eenvoudigen en echten zin der Heilige boeken, en niet „allerlei Schattenbilder suchen, noch allegorischen und anagogischen Träumereien nachjagen, es sey denn, dass die Allegorie offenbar ist."

ε. Vooral moet men zich beijveren, dat men „mit dem Zweck und der Absicht" der geheele Schrift vertrouwd wordt, den geheelen inhoud verstaat, „und die Anlage klar im Auge habe".

ζ. De uitwendige verhoudingen, circumstantiae, dragen zeer veel bij, om den rechten zin van eene duistere plaats te beoordeelen en te leeren kennen. Deze zijn een zestal: persoon, tijd, wijze, oorzaak of bedoeling, plaats, middel.

η. Bij de verklaring van de Heilige Schrift en de ontwikkeling van haren waren zin is de vergelijking van verschillende plaatsen in de Heilige Schrift van groote beteekenis; „denn das Dunklere musz aus dem Klareren erklärt werden".

ϑ. Elke opvatting en ontwikkeling van de Heilige Schrift moet met het Christelijk geloof, „der gleichsam die Regel des wahren Glaubens ist, übereinstimmend seyn (analogia fidei)".

ι. Waar de Heilige Schrift duister is, of twijfel over de beteekenis wekt, is het 't zekerst en nuttigst, de Schrift uit de Schrift zelve te verklaren en te beoordeelen, „damit Gott selbst und seyn Wort der Oberste Herr und Scheidsrichter in allen Streitigkeiten und Zweiflen sey". „Petantur materiae ex suis sedibus, et non ex aliis, ubi aliud agendo obiter attinguntur. Petantur ex locis et rebus plenissimis ac prolexis; et non ex illis, ubi paucissimis verbis attinguntur"; d. i. „laten de stoffen uit haar eigen plaatsen gehaald worden, en niet uit andere, waar zij bij het behandelen van iets anders terloops aangeroerd werden. Laten zij gehaald worden uit zeer volle en breedvoerige plaatsen en zaken, en niet uit die, waar zij met zeer enkele woorden worden aangeraakt", bij G. Moldaenke, a. w. S. 627.

Vgl. voorts over de Hervormers ook F. W. Farrar, a. w. pag. 307—354; en voor de beschouwing over de Heilige Schrift op het einde van de Middeleeuwen en in de 16e eeuw: S. Berger, *La Bible au seizième Siècle,* 1879.

51. Rome.

a. De Roomsche kerk heeft tegenover de Reformatie aan de dwalingen, die in den loop der eeuwen ook ten aanzien van de Heilige Schrift en hare verklaring opgekomen en ingedrongen waren, vastgehouden, en zich op het Concilie van Trente, 1545 en volgende jaren, in die dwalingen vastgezet. We kunnen ze hoofdzakelijk in een viertal samenvatten, die door Calvijn aldus kortelijk onder woorden worden gebracht: „Primo definiunt, in doctrina non solis Scripturis standum esse, sed traditis etiam per manus placitis," d. w. z. dat zij bepalen, dat men ter zake van de leer niet enkel op de Heilige Schrift zich moet baseeren, maar ook op de van hand in hand overgeleverde besluiten. M. a. w. Rome heeft de traditie met de Heilige Schrift gelijk gesteld.

In de tweede plaats: „Deinde, in conficiendo Scripturae catalogo, eadem libros omnes creta notant: et apocryphos vetant ex aliorum ordine submoveri," d. i. bij het vaststellen van de lijst van de Bijbelboeken merken zij alle met hetzelfde krijt, en zij verbieden, dat de Apocryphen uit de rij der andere verwijderd worden. M. a. w. Rome erkent en handhaaft de Apocryphen van het Oude

Testament ook als canoniek, als boeken van Gods Woord, evenals de eigenlijke boeken van de Heilige Schrift.

Ten derde: „Tertio, repudiatis aliis quibuscunque interpretationibus, vulgatam solam retinent, ac iubent esse authenticam," wat beteekent: Met verwerping van alle andere vertalingen, houden zij alleen de Vulgaat vast, en bevelen, dat deze voor authentiek gehouden zal worden. M. a. w. Rome stelt de Vulgaat met den grondtekst gelijk, en wil die ook voor grondtekst laten gelden.

Ten laatste: „Postremo sibi in locis omnibus vel obscuris vel dubiis ius interpretationis vindicant, absque provocatione," d. i. zij eischen voor zich het recht van verklaring op bij alle duistere of twijfelachtige plaatsen, en dat zonder hooger beroep. M. a. w. Rome bindt de Schriftverklaring aan traditie en uitspraak. *Acta Syn. Trid. c. autidoto*, ed. Schipper, I, p. 229.

b. De juistheid van dit beweren van Calvijn kunnen we zien, als we nagaan, wat dat Concilie inzake de Heilige Schrift bepaalde. In 1546 stelde het vast: „Perspiciensque, hanc veritatem et disciplinam contineri in libris scriptis et sine scripto traditionibus, quae ab ipsius Christi ore ab Apostolis acceptae, aut ab ipsis Apostolis Spiritu Sancto dictante quasi per manus traditae ad nos usque pervenerunt, orthodoxorum Patrum exempla secuta, omnes libros, tam veteris quam novi Testamenti, quum utriusque unus Deus sit Auctor, nec non traditiones ipsas, tum ad fidem tum ad mores pertinentes, tanquam vel ore tenus a Christo, vel a Spiritu Sancto dictatas, et continua successione in Ecclesia catholica conservatas, pari pietatis affectu ac reverrentia suscipit et veneratur". Dit is: „De Trentsche Synode, ziende, dat deze waarheid en leer vervat is in de geschreven boeken en de ongeschreven overleveringen, die uit Christus' eigen mond door de Apostelen zijn ontvangen, of van (den tijd van) de Apostelen af door het dicteeren van den Heiligen Geest, als van hand in hand overgeleverd, tot ons toegekomen zijn, aanvaardt en vereert, het voorbeeld van de rechtzinnige vaderen volgend, met eene gelijke aandoening van vroomheid en (met) eerbied, alle boeken zoowel van het Oude als van het Nieuwe Testament, daar alleen God de Auteur van beide is, alsmede de overleveringen, zoowel die betrekking hebben op het geloof, als die op de zeden, als woordelijk gesproken door Christus, of door den Heiligen Geest gedicteerd, en in eene ononderbroken opeenvolging in de katholieke kerk bewaard." Daarmede sprak deze Trentsche vergadering dus uit, dat het Evangelie of Woord Gods niet alleen in de Heilige Schrift vervat is, maar evenzeer in de ongeschreven tradities of overleveringen, en dat zij deze laatste met gelijken eerbied aannam en vereerde als de Heilige Schrift.

Daarna somt deze vergadering de Bijbelboeken op, en noemt daaronder ook de Apocryphen, n.l. Tobias, Judith, Ecclesiasticus,

Baruch, het eerste en het tweede boek der Maccabeën, om dan met betrekking tot al de opgesomde boeken te zeggen: „Si quis autem libros ipsos integros cum omnibus suis partibus, prout in Ecclesia catholica legi consueverunt, et in veteri Vulgata Latina editione habentur, pro sacris et canonicis non susceperit, et traditiones praedictas sciens et prudens contempserit: anathema sit". Dit wordt: „Indien echter iemand die boeken in hun geheel en met al hun deelen, zooals zij in de katholieke kerk plegen gelezen te worden, en in de oude Latijnsche editie, de Vulgaat, voorkomen, niet aanneemt als heilig en canoniek, en de tevoren genoemde overleveringen wetens en welbewust verwerpt, die zij een vervloeking."

In een ander besluit, over den authentieken tekst handelende, stelde deze vergadering: „Statuit et declarat, ut haec ipsa vetus et vulgata editio, quae longo tot saeculorum usu in ipsa ecclesia probata est, in publicis lectionibus, disputationibus, praedicationibus et expositionibus pro authentica habeatur, et quod nemo illam reiicere quovis praetextu audeat vel praesumat." Dit is: „Zij stelt vast en verklaart, dat deze oude en verbreide editie — n.l. de Vulgaat —, die door het lange gebruik van zooveel eeuwen in de kerk zelve goedgekeurd is, bij de openbare voorlezingen, verhandelingen, predicaties en uiteenzettingen, voor authentiek gehouden zal worden, en dat niemand haar onder welk voorwendsel ook durve of zich aanmatige te verwerpen."

Eindelijk nam zij in betrekking tot de verklaring van de Heilige Schrift dit besluit „decernit, ut nemo, suae prudentiae innixus, in rebus fidei et morum, ad aedificationem doctrinae christianae pertinentium, sacram Scripturam ad suos sensus contorquens, contra sensum, quem tenuit et tenet sancta mater Ecclesia; cuius est iudicare de vero sensu et interpretatione Scripturarum sanctarum, aut etiam contra unanimem consensum Patrum ipsam Scripturam sacram interpretari audeat, etiamsi eiusmodi interpretationes nullo unquam tempore in lucem edendae forent." Zij besluit: „dat niemand, steunend op eigen inzicht, in zaken van geloof of zeden, die betrekking hebben op den opbouw der leer, de Heilige Schrift naar eigen opvatting verwringend, tegen het gevoelen, dat de heilige moeder, de kerk, aan welke het toekomt te oordeelen over den waren zin en de verklaring der Heilige Schrift, had en heeft, of tegen de eensgezinde meening der Vaderen de Heilige Schrift zelve durve verklaren, ook al zouden dergelijke verklaringen te geener tijde ooit in het licht gegeven worden." Vgl. H. Denziger et Clem. Banwort, *Enchiridion Symbolorum*[16-17], 783—786, p. 260—263.

c. In 1870 heeft het Vaticaansch Concilie dit Trentsche besluit bevestigd, en aldus gedecreteerd: „Nos, idem decretum innovantes hanc illius mentem esse declaramus, ut in rebus fidei et morum ad aedificationem doctrinae christianae pertinentium is pro vero

sensu secrae Scripturae habendus sit, quem tenuit ac tenet sancta mater Ecclesia, cuius est iudicare de vero sensu et interpretatione Scripturarum sanctarum; atque ideo nemini licere contra hunc sensum aut etiam contra unanimem consensum Patrum ipsam Scripturam sacram interpretari". „Wij, datzelfde besluit vernieuwend, verklaren, dat dit de meening er van is, dat in zaken van geloof en zeden, die betrekking hebben op den opbouw van de christelijke leer, die beteekenis voor den waren zin van de Heilige Schrift gehouden moet worden, welke de heilige moeder, de kerk, wier recht het is, of: aan wie het toekomt, over den waren zin en de verklaring van de Heilige Schrift te oordeelen, er aan hechtte en aan hecht (letterlijk: hield en houdt); en dat het derhalve niemand geoorloofd is, tegen dezen zin, of ook tegen de eensgezinde meening der Vaderen de Heilige Schrift te verklaren"; vgl. H. Denziger et Clem. Bannwart, a. w. 1788, p. 475. Vgl. ook V. Zapletal, *Herm. Biblica*, p. 128 sq.

d. Dr Stephanus Székely poneert en ontwikkelt in zijn *Hermen. Biblica generalis* o. m. ook deze stellingen: „Scriptura sola non est idoneum fidei principium... quia, *a.* non continet totam doctrinam Christanam, sed supplemento indiget, *b.* multis locis est obscura et interprete indiget, *c.* multis inaccessibilis est et praecone indiget. Fons fidei a Christo institutus est traditio. Norma fideï seu criterium, quo vera Christi doctrina cognoscitur, et a falso dissernitur, non est nisi propositio magisterii ecclesiae. Authentica atque infallibilis S. Scripturae interpres est ecclesia docens, et nemo alius," p. 324—338. Dit is, vertaald: „De Schrift alleen is niet het geschikt principe van het geloof, omdat: *a.* zij niet de geheele christelijke leer bevat, maar aanvulling behoeft; *b.* op vele plaatsen duister is en een uitlegger noodig heeft; *c.* voor velen ontoegankelijk is, en een prediker niet missen kan. Als bron voor het geloof is door Christus ingesteld de traditie. Norm van het geloof, of criterium, maatstaf, waardoor de ware leer van Christus gekend, en van de valsche onderscheiden, wordt, is geen andere, dan de voorstelling van het leerambt der kerk. De authentieke en onfeilbare uitlegster van de Heilige Schrift is de ecclesia docens, d. i. de kerk in haar onderwijzend deel, de geestelijkheid, en niemand anders."

52. Het Socinianisme.

Bij het Socinianisme werd het rationalisme reeds duidelijk zichtbaar. Rationalisme is die denkwijs, welke de ratio of rede, het menschelijk verstand, niet alleen maar wil gebruiken als instrument bij en voor het denken en redeneeren en tot het kennen, maar haar ook wil laten dienst doen als maatstaf en bron voor de kennis

der waarheid. Het Socinianisme leerde, dat de schrijvers van het Oude en het Nieuwe Testament wel geschreven hadden divino Spiritu impulsi eoque dictante, aangedreven door den Heiligen Geest en onder Zijn dicteeren, maar dat toch alleen de leer onmiddellijk geïnspireerd was, en dat in het overige een leviter errare, een lichtelijk dwalen, mogelijk was. En het Oude Testament had alleen historische waarde. Vgl. Dr H. Bavinck, *Geref. Dogm.*[2] I, blz. 428. Ook zou zich nog al een en ander dat onecht was, in den tekst der Heilige Schrift ingedrongen hebben, hetwelk door critiek weer verwijderd moest worden. En dan zouden ten aanzien van de Heilige Schrift en het verstaan van haren zin voorts deze regels gelden, dat de Heilige Schrift wel veel bevatten kan supra rationem et humanum captum, maar niets contra rationem sensumque ipsum communem, d. i. wel veel, dat boven de rede en het menschelijk begrip uitgaat, maar niets dat tegen de rede en het gemeenschappelijke, d. i. gewone, verstand ingaat, het zoogenaamde „gezonde verstand". En aldus ware eisch: „ne quid statuatur, quod ipsi sanae rationi repugnet seu contradictionem involvat"; dat niets — als zin van de Heilige Schrift — vastgesteld worde, dat strijdt met de gezonde rede, of tegenstrijdigheid insluit; vgl. J. J. Doedes, *Hermen. voor de Schriften d. N. Verbonds*[3], blz. 27. En ten tweede, dat tot den Openbaringsinhoud van de Heilige Schrift „nichts moralisches Unnützes, nichts praktisch Unverwertbares" behooren kan. „Dieser halbe Rationalismus des socinianischen Religionsprinzips entwickelte sich im Laufe der Zeit zu einem immer entscheidenderen Vernunftsglauben," *H.R.E.*[3], XVIII, S. 470.

53. Het Anabaptisme.

Het Anabaptisme maakte eigenlijk eene tegenstelling tusschen de Heilige Schrift en den Heiligen Geest. En dat is in wezen de fout van alle menschen van het lumen internum of inwendige licht. Zij maken eene onderscheiding tot eene tegenstelling. Volgens hen was de Heilige Schrift niet het waarachtige Woord van God, maar eene doode letter, achter te stellen bij het inwendige woord. De Geest leert ons het ware woord. En als Hij ons leert, kunnen we ook de Heilige Schrift wel missen. Vgl. Dr H. Bavinck, *Geref. Dogm.*[2] I, blz. 495; II blz. 215; III blz. 499 v. „Reeds in 1521 werd de tegenstelling gemaakt tusschen Schrift en Geest," schrijft Dr H. Bavinck, „en deze tegenstelling is een blijvend kenmerk van het Anabaptisme geworden. De H. Schrift is niet het waarachtige Woord Gods, maar slechts een getuigenis en beschrijving; het echte, ware woord is dat, hetwelk door den H. Geest in onze harten wordt gesproken. De Bijbel is maar een boek met letters, Bijbel is Babel, vol verwarring; Zij kan het geloof in de harten niet

werken, alleen de Geest leert ons het ware woord. En als die Geest ons onderwijst, dan kunnen wij ook de Schrift wel missen, zij is een tijdelijk hulpmiddel maar voor den geestelijken mensch niet noodig," a. w. I, blz. 495.

Dan heeft men een verkeerde voorstelling van de illuminatie of verlichting der geloovigen door den Heiligen Geest. Deze illuminatie is noodig om de Heilige Schrift te verstaan. Zij is eene werking des Heiligen Geestes in hart en verstand, die geschikt maakt, om de Heilige Schrift te kunnen verstaan. Zij opent het zielsoog om het licht der Heilige Schrift op te vangen en te aanschouwen. Maar zij deelt zelve geen kennis mede. Zij is geene openbaring of mededeeling van inhoud. Zij is niet gelijk aan inspiratie. Zij maakt dus niet los van de Heilige Schrift, maar bindt juist aan haar. Want uit haar moet de materieele openbaring en kennis verkregen worden. Doch volgens het Anabaptisme en de opvatting van het inwendige licht deelt de Heilige Geest door Zijne verlichting aan den geloovige ook metterdaad kennis of openbaring mee, naast de openbaring in de Heilige Schrift. In die aldus innerlijk ontvangen openbaring of kennis is men dus onafhankelijk van de Heilige Schrift. Voor de beoordeeling van hare juistheid en Goddelijken oorsprong en inhoud hebben we dus ook den maatstaf van de Heilige Schrift niet noodig. Zoo raakt men los van de Heilige Schrift, mist een toetssteen ter keuring van wat uit het eigen hart, en wat uit den Geest van God is, verwart aldus licht het eerste met het laatste, en vervalt aldus als vanzelf tot rationalisme, gelijk het met het Anabaptisme en de menschen van het inwendige licht ook zoo gegaan is.

54. Remonstranten.

a. Van dezen kunnen we allereerst noemen H. de Groot, die zich veel met Schriftverklaring heeft bezig gehouden. Hij schreef eene korte verklaring van de Heilige Schrift *Annotationes ad V. et N. Testamentum.* Hij erkende wel den Goddelijken factor in de Heilige Schrift. „Ipsa autem historia Christi nos admonet ita directam a Deo mentem Prophetae loquentis, ut quod de populo Israëlitico a ipsa dicebatur, non minus recte aut etiam rectius in Christum conveniat", Matth. 2 : 15. Dit schrijft hij op Matth. 1 : 22; *Annot. i. N. Test.,* ed. Groningen 1826, I, p. 20: „De geschiedenis zelve echter van Christus leert ons, dat de geest van den profeet die spreekt, zoo door God bestuurd werd, dat hetgeen over het Israëlietische volk door hem gezegd werd, niet minder juist, of ook met meer recht op Christus past." Doch zijne geheele opvatting leidde hem er toch toe, bizonder met den menschelijken factor te rekenen, en op het philologische en historische milieu te letten, terwijl hij

zich ook bizonder beijvert, toelichting uit heidensche en Joodsche schrijvers aan te brengen. Hij zocht, schrijft H. C. Rogge van hem, „die Bibel zu erklären nach den Regeln der Grammatik und unabhängig von dogmatischen Begriffen. Er behandelt die biblischen Bücher als literarische Schriften und erklärte die Worte Jesu und die Briefe der Apostel durch Stellen aus alten griechischen und lateinischen Schriftstellern. In seiner Erklärung des A. T. trachtete er stets danach das Leben des israelitischen Volks darzulegen. In den profetischen Schriften sah er direkte Weissagungen auf welche die Ereignisse Antwort gaben, aber die Weissagungen betrafen ausschlieslich Israel, seine Erniedrigung und seine Erhöhung, wie die Geschichte es lehrte... Die strengen Orthodoxen haben Grotius' Erklärung der Heilige Schrift verurteilt, doch kommt ihm die Ehre zu die historisch-philologische Methode zuerst angewendet und ihr Eingung verschaft zu haben," *H.R.E.*[3], VII, S. 201 f. Dan komen de Goddelijke, volle inhoud van de Heilige Schrift, en haar diepe en verstrekkende gedachten en bedoelingen, niet tot hun recht, en wordt met de werking van den Goddelijken factor niet naar behooren gerekend.

b. In gelijken geest werkten andere Remonstranten, zooals S. Episcopius, H. Curcellaeus, Ph. à Limborch, J. Clericus, J. J. Wetstein e. a. Deze laatste stelde: „Si libros N. T. planius et plenius intelligere cupis, iudue personam illorum, quibus primum ad legendum ab apostolis traditi fuerunt; transfer te cogitatione in illud tempus et in illam regionem, ubi primum lecti sunt; cura ut, quantum fieri potest, illorum hominum ritis, mores, consuetudines, opiniones, sententias receptas, proverbia, parabolas, sermones quotidianos, modum et rationem aliquid alteri persuadendi et causis fidem faciendi cognoscas"; vgl. J. I. Doedes, a. w. blz. 35. „Als gij de boeken van het Nieuwe Testament duidelijker en voller wilt begrijpen, neem dan den persoon aan van hen, aan wie die boeken het eerst door de apostelen overgeleverd zijn om te lezen; denk u in dien tijd en in die landstreek, waar zij het eerst gelezen zijn, in; zorg, zooveel mogelijk de riten, zeden, gewoonten, denkbeelden, aangenomen spreekwijzen, spreuken, gelijkenissen, dagelijksche gesprekken, de wijze van redeneeren om den ander van iets te overtuigen en hunne zaak geloof te doen vinden, te leeren kennen." Op zichzelf is dit een goede raad en aansporing. Maar wij moeten niet vergeten, dat wij den zin van de Schriftuitspraken en van den Schriftinhoud in het algemeen niet voornamelijk dienen te verklaren naar de opvatting van de hoorders of lezers destijds, maar naar de bedoeling van de sprekers of schrijvers, en daarbij dan ook de inspiratie van den Heiligen Geest, en dus Zijne gedachte en bedoeling, niet moeten miskennen en practisch loochenen. In het niet-noemen van dien Goddelijken factor komt in deze beschou-

wing zijne feitelijke negeering, en daarmede het rationalistische beginsel, uit. F. E. Daubanton schreef deze lofrede op de Remonstranten ter zake van hunne Schriftverklaring: „De Remonstranten waakten tegen knechting van het Schriftonderzoek op gezag van overlevering en confessie. Aan scherpzinnige exegeten, met een onbevooroordeelden historischen blik op de Schrift, aan nauwkeurige textcritici, aan dogmatici, die het „non scholae sed vitae" eerden, heeft het hun niet ontbroken," *Ter Inleiding tot de Didaktiek d. N. Verbonds,* blz. 57. Alsof iemand ooit een „onbevooroordeelden blik op de Schrift" kan hebben, en alsof zoodanige pretentie en eisch niet reeds in zich sloten de miskenning van de Heilige Schrift als Gods Woord. En alsof het immer mogelijk kon zijn, dat eenig mensch tegenover God en wat Hij zegt, neutraal, onbevooroordeeld, critisch-gereserveerd stond.

55. Joh. Coccejus.

a. In de 17e eeuw gingen de Schriftverklaarders voort in de richting der Reformatorische kerken bij de exegese door Luther en Melanchton, Zwingli en Calvijn e. a. ingeslagen en aangewezen. Doch de omstandigheden brachten mede, wanneer we maar denken aan den Remonstrantschen strijd, en aan de dogmatische geschillen bij de Lutherschen onderling, en tusschen Lutherschen en Gereformeerden, dat de eisch van de analogia fideï wat te zeer als confessioneele binding werd verstaan en in praktijk gebracht, als onderworpenheid aan de Confessie, waardoor de ontwikkeling der Schriftuitlegging belemmerd werd. Van het tijdvak 1600—1750 schrijft L. Berkhof: „Het karakteristieke van den exegetischen arbeid in deze periode was, dat men zijn Schriftverklaring stelde in dienst van zijn dogmatisch systeem . . . De exegese verliep in een zoeken naar dogmatische bewijsplaatsen. Vooral de Lutherschen maakten zich daaraan schuldig, al moet erkend, dat ook de Gereformeerden er zich niet altijd vrij van hielden. We moeten echter niet meenen, dat men theoretisch het beginsel aanvaardde, dat men zijn Schriftverklaring moest toetsen aan de belijdenisschriften. Integendeel, men hield zich in theorie aan de beginselen der Hervorming. Als grondgedachte bleef gehandhaafd: *Scriptura sui ipsius interpres", Beknopte Bijbelsche Hermeneutiek,* blz. 28.

b. Joh. Coccejus echter gaf Schriftuitlegging met een eigen stempel, op eene bizondere wijs. E. F. Karl Müller schrijft van hem in onderscheiding met anderen: „Wenn einem Hoornbeek (Inst. theol. 1658 praef.) die ecclesiastica autoritas, a qua haud leviter discedendum, neben die Schrift rückt (auch Voetius, bibiotheca studiosi theol. 1644 p. 40, welcher auf die theologia textualis kräftig dringt, setzt die Grenze: ne theologia a patribus tradita detri-

mentum capiat), so ist das Motto der Coccejanischen Theologie (Summa theol. praef.): Omnis sermo ecclesiae revera nihil aliud est, quam exhortatio ad quarendum Deum et verbum eius. Nulla lex est, quae jubeat eum, qui sequitur, esse contentum eis, quae priores cogitaverint. Imo, profectus ecclesiae promissus est", Art. *Coccejus* in *H.R.E.*[3] IV, S. 189. Stelde dus Joh. Hoornbeek, dat men niet licht van de kerkelijke autoriteit moest afwijken, en G. Voetius, dat de door de vaderen overgeleverde theologie geene schade moest lijden, daar zeide Coccejus, dat alle woord, of rede, van de kerk niets anders is, dan eene aansporing om God en Zijn Woord te zoeken. En dat er geene wet is, die hem, die later komt, beveelt tevreden te zijn met wat vroegeren dachten. Ja, dat aan de kerk een verder komen is beloofd. Nu ging echter deze profectus, deze vooruitgang, dit verder komen, van J. Coccejus niet geheel in de goede richting, maar verliep in eene „maszlose Typologie", E. F. Karl Müller, S. 191. Hij droeg n.l. eene eigenaardige verbondsbeschouwing voor, alsof er eene trapsgewijze afschaffing van het werkverbond geweest zou zijn: „Die Geschichte verläuft nun in einer gradata antiquatio foederis operum. Deren erste Stufe ist die Sünde. Die Zweite ist die Proklamation des foedus gratiae, welches mit dem Protevangelium beginnt, und also die gesammte Heilsgeschichte umfasst... Der Gesamtentwurf des Systems lässt erkennen, dasz die feststehende objektive Gnade noch nicht völlig in das subjektive Bewusztsein aufgenommen wurde: auf der zweiten Stufe wird das foedus operum beseitigt quoad damnationem per Christum in promissione propositum et fide apprehensum, auf der dritten Stufe quoad terrorem sive efficentiam metus mortis et servitutis per promulgationem foederis novi, facta peccati expiatione... Die Abschaffung des Werkbundes vollendet sich in 4 und 5 Stufe per mortem corporis in abolitione luctae peccati und per resurrectionem carnis", S. 190 en 191. Het werkverbond zou dus begonnen zijn te vervallen met 's menschen val, en daarna verder wat zijn verdoemende kracht betreft door de moederbelofte, waarin Christus beloofd wordt, en wanneer men haar in het geloof aangrijpt. Voorts ten derde zou het, wat zijn schrik en het werken van vreeze des doods aangaat, door de prediking van het nieuwe verbond geschied zijn, toen de verzoening der zonde was aangebracht. Daarna zou het plaatsvinden bij den dood, wanneer de strijd tegen de zonde eindigt. En eindelijk geheel bij de opstanding des vleesches. We zouden dus sedert onzen val niet moeten denken aan opeenvolgende, al duidelijker, openbaringen van het éene genadeverbond, maar aan eene geleidelijke, bij trappen geschiedende, vervanging van het werkverbond door het genadeverbond, zij het al niet naar innerlijk wezen, dan toch naar uitwendige inrichting en voor het bewustzijn van de geloovigen. Joh. Coccejus „ging

niet uit van God en van Zijn eeuwigen raad, maar hij nam zijn standpunt in de historie en het verbond Gods met de menschen. Zijne dogmatiek werd dus heilshistorie, een bijbelsche theologie in geschiedkundigen vorm, waarvan de Schrift niet principium en norma, maar object en inhoud was... Er was dus niet alleen verschil, gelijk de Gereformeerden zeiden, in duidelijkheid van openbaring, d. i. in helderheid van inzicht en klaarheid van bewustzijn. Neen, er was verschil in de objectieve weldaden zelve onder de verschillende bedeelingen van het genadeverbond. De zaligheid was in het O. T. objectief geringer dan in het N. T. In het O. T. bestond de sabbat in cessatio operis, had Israël nog geen vera et permanentia bona, maar was het een volk der hope, verlangend naar een lang aardsch leven, en nog door vreeze des doods bevangen. Het had geen volle ἀφεσις, maar alleen παρεσις; de rechtvaardigmaking was onvolkomen, wijl het dieroffer geen verzoening kon aanbrengen; de troost der geloovigen was nog zwak, hun geweten nog niet gerust; de besnijdenis des harten werd wel beloofd, maar in het N. T. geschonken; de wet werd bediend door engelen; i. é. w. in het O. T. was alles wel aanwezig, maar alleen in type en schaduw; de realiteit der zaak zelve ontbrak zoo niet geheel, dan toch voor het grootste gedeelte. Niet subjectief, maar ook objectief, niet alleen in accidentia, maar ook in substantia was het O. T. een ander dan het nieuwe. Ja, Coccejus ondermijnde zelfs heel de verbondsleer, als hij het genadeverbond uitsluitend negatief opvatte, als een langzame, historisch en successief zich voltooiende afschaffing van het werkverbond. Ten slotte bleef er van het verbond niets over; het was maar een tijdelijke, menschelijke, steeds wisselende vorm der religie", Dr H. Bavinck, *Geref. Dogm.*[2], III, blz. 217/218; vgl. ook I, blz. 183.

c. Hieruit is het te verklaren, dat Joh. Coccejus zich gedrongen voelde en er zich op toelegde, om in het Oude Testament zooveel mogelijk maar sprake van Christus en Zijn heilswerk, en aanwijzing daarheen, te ontdekken en in het licht te stellen, dus het Oude Testament typologisch te verklaren. Want werd de geestelijke verlossing van schuld, zonde, satan, de verzoening, het heil, de gemeenschap met God, in de Oude bedeeling nog niet werkelijk ontvangen en genoten, maar alleen in type en schaduw, in belofte en hoop geschonken, dan was het voor Gods volk en kinderen noodig, zouden zij voortdurend gesterkt en getroost worden in dit geestelijk ook voor hen zoo moeitevol leven van zonde, benauwing, donkerheid, om veel op den komenden Christus en Zijn heilsarbeid en verlossingszegen gewezen te worden, veel beloften te ontvangen, door alles herinnerd te worden aan wat voor de toekomst was toegezegd en dus komen zou. Zoo moest dus als van alles eene sprake uitgaan van den Christus Gods, in alles eene heenwijzing

naar Hem liggen en gezien worden, tot bemoediging en sterking van het geloof der uitverkorenen Gods in de Oude bedeeling. Vandaar die „maszlose Typologie", waarvan E. F. Karl Müller bij Joh. Coccejus spreekt. Men heeft daarom zelfs gezegd: „Grotium nusquam in sacris litteris invenisse Christum, Coccejus nbique," dat Hugo de Groot nergens in het Oude Testament van Christus gesproken vond, maar Coccejus overal. Hij stelde: „id significant verba, quod possunt significare in integra oratione, sic ut inter se conveniant", dat beteekenen de woorden, wat ze in de ongebroken, of geheele, redeneering beteekenen kunnen, zoodat zij onderling overeenkomen. Hierbij moet het „in integra oratione" niet over het hoofd gezien worden. „Het was hem te doen om de „tota compages sermonis", om het verklaren van den schrijver uit diens eigen woorden, om de verklaring van de woorden uit het verband", J. I. Doedes, a. w. blz. 34; vgl. ook F. E. Daubanton, a. w. blz. 51. Men heeft ook gezegd, dat Joh. Coccejus een veelvoudigen zin der Heilige Schrift aannam. Maar Dr H. Bouwman schreef te dezer zake: „En metterdaad wordt men bij het lezen van de Commentaren van Coccejus getroffen door een velerlei uitlegging, die hij in de Schrift meende te lezen. Maar het is iets anders of hij een meervoudigen zin aanneemt, omdat hij tast naar de beteekenis, dan dat hij zulk een regel voor de uitlegging stelt. Herhaaldelijk weerspreekt hij dat de Schrift meer dan een litterarischen zin heeft", *De Bazuin*, 18 Nov. 1927. Hij laat er daarna ook nog op volgen: „Gewoonlijk verzuimde Coccejus den naasten historischen zin uit het verband en de historische verhouding af te leiden."

In Coccejus' lijn gingen ook H. Witsius, C. Vitringa e. a., die ook de typologie overdreven.

56. Rationalisme.

a. Het rationalisme, dat zich reeds duidelijk in het Socinianisme vertoond had, werkte verder door, onder invloed vooral van de philosophie van R. Cartesius en B. Spinoza. L. Meijer gaf in 1666 een geschrift in het licht, dat getiteld was: *Philosophia Scripturae interpres*, in qua veram philosophiam infallibilem S. literas interpretandit normam esse apodictice demonstratur; vgl. J. I. Doedes, a. w. blz. 28. Dus zou de ware philosophie de onfeilbare maatstaf voor de verklaring van de Heilige Schrift zijn. En dit zou in dit werk wiskundig bewezen worden.

b. In zijne *Die Religion innerhalb der Grenzen der blossen Vernunft* eischt I. Kant, naar den aard zijner philosophie, eene moralisch omkleede rationalistische uitlegging van de Heilige Schrift. Hij doet daar de vraag, „ob die Moral nach der Bibel oder

die Bibel vielmehr nach der Moral ausgelegt werden müsze?" ed. K. Kehrbach, S. 116. En hij spreekt daar van eene „durchgängige Deutung derselben — nl. der uns zu Händen gekommenen Offenbarung — zu einem Sinn, der mit den algemeinen praktischen Regeln einer reinen Vernunftreligion zusammenstimmt". Terwijl hij, S. 118, zegt, dat, waar „die moralische Besserung des Menschen der eigentliche Zweck aller Vernunftreligion ausmacht, so wird diese auch das oberste Prinzip aller Schriftauslegung enthalten".

c. Een zeer consequent rationalistisch theoloog uit het tijdperk der Aufklärung was H. E. G. Paulus, 1761—1851. Van zijne beweringen lezen we in *H.R.E.*[3], XV, S. 91: „Der Exeget kann nur das für wirklich oder geschichtlich halten, was nach philosophischen Begriffen sich als möglich erweist. Dasz ein wirklich Verstorbene aufersteht, ist unmöglich. Folglich kann Christus, wenn er aus dem Graben herausgegangen ist, nur scheintot gewesen sein, Christus konnte nicht auf dem Meere wandeln. Das ist unmöglich. Die Evangelien, welche sagen, dasz Jesus auf dem Meere gegangen sei, meinen, dasz er am Ufer gegangen sei". „Dat daarbij menige gewelddadigheid gepleegd werd, en een nieuw woordenboek voor de beteekenis der woorden, en een nieuwe grammatica vooral voor de syntaxis noodig was, heeft geen herinnering noodig", schrijft J. I. Doedes, a. w. blz. 28. Het rationalisme is hier tevens naturalisme.

d. Bij dit rationalisme en naturalisme wordt de Heilige Schrift niet aanvaard voor hetgeen zij van zich pretendeert, noch verklaard naar eigen bedoelen. Maar de philosophie en 's menschen redelijke meeningen of overtuigingen, en zijne gedachten over wat mogelijk, of onmogelijk is, zullen dan uitspraak doen over de Heilige Schrift en haren zin, en wat al òf niet tot haar behooren kan. Als het Woord Gods, dat met gezag tot ons spreekt, erkent men de Heilige Schrift dan niet. Noch 's menschen verstandsverduistering door de zonde, noch zijne verdorvenheid van hart en oordeel worden dan aangenomen.

57. J. A. Ernesti.

a. J. A. Ernesti, † 1781, gaf in 1761 een werk uit: *Institutio interpretis N[i]. T[i].*, dat in 1809 voor de vijfde maal verscheen, en wel door den arbeid van Ch. F. Ammon. Deze voegde er Aanmerkingen bij. Ernesti is genoemd „optimus post H. Grotium dux et magister interpretum N[i]. T[i]."; vgl. J. I. Doedes, a. w. blz. 35. Van hem zegt H. N. Klausen, dat hij de theoloog is, „an dessen Namen die Geschichte den Uebergang zu den freien Grundsätzen für die Auslegung der Schrift zunächst angeknüpft hat. Wenige

Schriften in der Literatur der neueren Theologie haben einer solchen Ruhm und Einflusz gewonnen, als seine *Institutio interpretis N*[i]. *T*[i]., *Hermen. d. N. Test.,* aus den Dänischen übersetzt von G. O. Schmidt-Phiseldeck, 1841, S. 291.

b. De vrijere grondregels, hier genoemd, zien op het steeds minder rekenen met het heilig karakter van de Heilige Schrift, en op het voorbijzien van haren Goddelijken factor en zijne beteekenis. Hij stelde: „Itaque nullus alius verborum sensus est nisi grammaticus, eumque Grammatici tradunt", Pars I, Sect. 1, Cap. 1, § 15. Derhalve hebben de woorden geen anderen zin dan een grammaticale; en dien onderwijzen de Grammatici. Hij ijverde dus bizonder voor den grammatischen zin, doch stelde andere factoren, met welke bij de verklaring van de Heilige Schrift ook gerekend moet worden, niet, of minder, in het licht. En omdat dit grammaticale met zijne beteekenis en geaardheid gemeen is aan de boeken der Heilige Schrift met andere, „patet, non alio modo vel quaeri vel repiriri sensum verborum in libris sacris, quod humana opera intercedit, quam quo in humanis vel solet vel debet," § 16: „daarom is het duidelijk, dat de zin der woorden in de Heilige boeken op geene andere wijze gezocht of gevonden kan worden, voorzoover de menschelijke arbeid daarbij tusschenbeide komt, dan waarop dat in menschelijke geschriften pleegt of behoort te geschieden."

Hij verwierp voorts den typischen zin, behalve wanneer de Heilige Schrift zelve dien aanwees, § 10, en hij wilde niet weten van den allegorischen, § 9, noch van den veelvoudigen, § 7. L. Berkhof schrijft van hem o. m.: „Ernesti heeft alzoo eens voor altijd duidelijk aangewezen, dat men de Heilige Schrift allereerst grammatisch moet verklaren. Zijn werk is echter van eenzijdigheid niet vrij te pleiten, waar hij nagenoeg uitsluitend op de grammaticale verklaring aandrong. Ook was hij de eerste, die de Hermeneutiek van het Oude en die van het Nieuwe Testament van elkander scheidde, wat misschien met betrekking tot de speciale Hermeneutiek aan te bevelen is, doch ten opzichte van de algemeene minder wenschelijk moet worden geacht," a. w. blz. 32. Vgl. over Ernesti ook Dr A. Kuyper, *Enc. d. H. Godgeleerdheid,* 1894, I, blz. 273—275.

58. J. S. Semler.

a. J. S. Semler, † 1791, wilde geen rationalist zijn. „Het zij verre van mij, dat ik onze nietige, arme rede zou verheffen tot meesteresse van ons geloof", vgl. L. Berkhof, a. w. blz. 33. Maar hij heeft het rationalisme niet weinig bevorderd, zoodat hij tegen het einde van zijn leven schrok bij het zien van de vrucht, die het zaad droeg, door hem uitgestrooid. Zie over hem Dr A. Kuyper, *Enc.* I, blz. 275—279. Hij legde eenzijdig nadruk op de historische

verklaring van de Heilige Schrift uit de omstandigheden en toestanden, waarin de schrijvers verkeerd hadden. En hij was voorstander van de accommodatietheorie. De Heilige Schrift zou zich in het Oude Testament schikken, accommodeeren, naar de zienswijze en mythologische opvattingen, van de Joden destijds. Onze Heiland zou zich aangepast hebben bij het standpunt en het denken van Zijn discipelen en de schare. En de apostelen zouden zich geaccommodeerd hebben aan de denk- of zienswijze van de eerste Christenen. Vooral moet hier genoemd worden zijn werk: *Apparatus ad liberalem N*[i]. *Test*[i]. *interpretationem,* 1767. En ook nog zijne *Abhandlung von freier Untersuchung des Kanons,* 1771—1775. Van hem schrijft F. W. Farrar, dat hij het als zijn Godsdienstigen plicht beschouwde, om in den Bijbel het tijdelijke en Joodsche te onderscheiden van hetgeen van eeuwige waarde was. Hij was er toe geleid om den Bijbel te bezien naar zijn menschelijken, uitwendigen, historischen, kant, meer in zijne verscheidenheid, dan in zijne eenheid, in zijn afzonderlijke deelen en verschillende methoden meer dan als een organisch geheel, en dat hij reeds de onderscheiding maakte van Judaïseerende en Paulinische Theologie, welke de kiem is van de critiek der Tübinger School, a. w. p. 403. Daar schrijft F. W. Farrar verder, dat de methode van Schriftverklaring in de vroege kerk geweest was typisch, bij de meeste kerkvaders allegorisch, in de Middeleeuwen dogmatisch, na de Reformatie confessioneel, bij de Renaissance en later weer onder invloed van Ernesti vooral grammatisch, terwijl Semler nu kwam met zijn historische methode en accommodatieleer.

b. Van J. S. Semler en J. A. Ernesti zegt J. Wach in zijn boek *Das Verstehen,* 1926: „Die Namen der beiden Männer bezeichnen den Anbruch einer neuen Epoche in der Geschichte der hermeneutischen Theorie, die gekennzeichnet wird vor allem durch die Lösung der Auslegungslehre vom Dogma, die Verlegung des Schwerpunkts nach der Seite der grammatisch-historischen Interpretation . . .", S. 17_3. „In *Ernesti* und *Semler* schafft die neue Richtung der Exegese ihre Theorie. War der erstere der gröszere Philoloog, der exaktere Systematiker, so wirkte Semler vor allem durch den Reichtum der Ideen und die Kombination der Gedanken. Beiden waren kritische Köpfe. Vor allem Semler ist durch seine historisch-kritischen Analysen das Vorbild der Schulen des 19. Jahrhunderts (Schleiermacher-Ferd. Chr. Baur) geworden. Ernestis Bemühungen galten vor allem dem N. T., Semler arbeitete auf beiden Gebieten. Beide Männer waren hervorragend philologisch und juristisch interessiert . . . Der scharfsinnige Mann — n.l. Ernesti — hatte vor allem an dem Studium der Antiken sich die Grundsätze einer echten grammatischen Interpretation entwickeln gelernt, die er jetzt auf die Auslegung des N. T.'s übertrug. Der

Literalsinn wird wieder streng betont: ihn gilt es — man spürt den Gegensatz zur piëtistischen Theorie der Hermeneutik — auf streng grammatischem Wege zu eruieren, die Erforschung des Sprachgebrauchs musz maszgebend sein. Nur hilfsweise soll die Analogie des Glaubens herbeigezogen werden... Die historische oder generische Interpretation wird nur schwach berücksichtigt. Hier leistete Semler als echter Schüler Baumgartens Bedeutendes", S. 18.

59. Piëtisme.

a. Deze eenzijdige nadruk op het grammaticale (Ernesti) en op het historische (Semler) moet ten deele ook verklaard worden uit reactie tegen verkeerde exegese, die voorafging. Zooals reeds in no. 55 gezegd werd, was de Schriftverklaring in de 17e eeuw wel wat confessionalistisch en dor geworden, vooral bij de Lutherschen. Dit ging in de eerste helft van de 18e eeuw nog door. Toen kwam daartegen verzet. Ph. J. Spener opponeerde tegen het intellectualisme. „Zijn heilige toorn keerde zich tegen de ongeestelijke pretentie der dorre scholastieke geleerdheid, die met koude afgetrokkenheid het schematismus der Theologie voor de uit God gewelde kennisse Gods in de plaats stelde," Dr A. Kuyper, *Enc.* I, blz. 245. De Piëtisten traden op, die de vroomheid des levens zochten te bevorderen, aandrongen op studie der oude talen, en op verklaring van de Heilige Schrift uit de grondtalen, en die de noodzakelijkheid van het gebed om de verlichting des Heiligen Geestes op den voorgrond stelden, doch bij de verklaring van Gods Woord vooral stichting bedoelden, en daardoor kwamen niet alleen tot veroordeeling van de dogmatische Schriftverklaring dier dagen, maar ook tot geringschatting of verachting der wetenschap. „De grammaticale, historische en analytische studie van Gods Woord, meende men, schrijft L. Berkhof, leidde slechts tot kennis van het uitwendig omhulsel van de Godsgedachten", a. w. blz. 29. Volgens Ph. J. Spener „wordt de lezing der klassieken beter vervangen door de lezing van Josephus, Eusebius enz. Geographia en Chronologia, evenals Antiquitas sacra zijn aanbevelenswaardig, maar Commentaren raadplege men met voorzichtigheid. En bij de Hermeneutiek gelden ook voor de H. Schrift de gewone hermeneutische regels, maar „in spiritualibus *sensus* per habitum in campo hoc exercitati, omnium artium regulas superant", vgl. Dr A. Kuyper, *Enc.* I, blz. 248.

b. Bij het Piëtisme moeten de namen genoemd worden vooral van Ph. J. Spener met zijn *Pia desideria,* en A. H. Francke. Als exegeet uit deze school heeft uitgeblonken J. A. Bengel. A. H. Francke schreef o. a. *Manuductio ad lectionem S. Scripturae,*

1693, en *Praelectiones hermeneuticae,* 1717. „Der geistige Sinn soll gesucht werden, und zwar mit Rücksicht auf die Individualität der heiligen Schriftsteller. So bringt er zuerst das psychologische Element in die Herm.", G. Heinrici, Art. *Hermen.* in *H.R.E.*[3] VII, S. 736. Bij A. H. Francke sloot zich aan J. J. Rambach, † 1735, die in 1724 uitgaf *Institutiones hermeneuticae sacrae.* Hij legt nadruk op den mystieken zin, „der vorhandene Anstösse mit eben der Mitteln zu beseitigen hat, welche die Allegoristen gebrauchten," G. Heinrici, a. w. S. 736. Hij kwam met den eisch van eene emphatische woordverklaring, ἔμφασις, die hij niet neemt in den zin der oude rhetoriek: ὅταν μὴ αὐτό τις λέγῃ τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ δἰ ἑτέρων ἐμφαίνῃ, wanneer men de zaak zelve niet noemt, maar door andere dingen laat uitkomen, of doorschijnen, maar die hij verklaart door significantia, praegnantia, significatior sennus repraesentatio. „Die Wörter sind nach allen ihren Beziehungen, wie sie Etymologie, Syntax, Geschichte, Logik an die Hand geben, zu untersuchen," *H.R.E.*[3], VII, S. 737. Dan kan men licht tot willekeur komen bij de exegese.

c. Tegen de eenzijdigheden van deze piëtistische Hermeneutiek kwam reeds op J. A. Turretinus in zijn werk *Tractatus bipartitus de S. Scripturae interpretandae methodo.* Hij stelde: „Theologia est doctrina quae in Scriptura traditur," de Theologie is eene wetenschap, die in de Schrift wordt overgeleverd. En verder: „Animus vacuus, ut dicam, ad eam (scripturam) offerendus, debet esse instar tabulae rasae, ut verum et genuinum sensum Scr. percipiat." Een leege geest, om zoo te zeggen, moet bij de Schrift gebracht worden, en zijn als een onbeschreven blad, om den waren en echten zin der Schrift in zich op te nemen, *H.R.E.*[3], VII, S. 739. Daarmede wordt de eisch der onbevooroordeeldheid of Voraussetzungslosigheit gesteld, echter niet in modernistischen zin, alsof het tevoren onbeslist moest blijven of de Heilige Schrift Gods Woord zou zijn, òf niet, doch in dezen zin, dat de exegeet niets van het zijne aan de Heilige Schrift a. h. w. in den mond moet leggen, doch enkel haren inhoud weergeven. De Heilige Schrift wordt door hem aanvaard als het Woord van God. En als zoodanig wil hij haar inhoud in zich opnemen, en dien verklaren, zonder dat door iets van het eigene van den exegeet die inhoud veranderd wordt. Vgl. voorts over J. A. Ernesti, J. S. Semler, Piëtisme, ook A. Schweitzer, *Geschichte der Paulinischen Forschung*[2], 1911, S. 2—5.

60. Supranaturalisme.

Een indruk van hetgeen het z.g.n. Supranaturalisme tegen het laatst der 18e eeuw inzake de verklaring van de Heilige Schrift dacht, kunnen we ontvangen uit wat G. T. Seiler schrijft. Deze gaf in 1800 te Erlangen uit eene *Biblische Hermeneutik.* Zij werd door

J. Heringa in het Hollandsch vertaald, en met eenige aanmerkingen voorzien. Deze vertaling verscheen te Leiden in 1804. Daarin lezen we deze gedeeltelijk zeer goede woorden: „Gevoegelijk is het eene geheel valsche stelling... dat, namelijk, de geloofsleeringen des N. Testaments eenig en alleen uit de reden van Jezus zelven moeten worden afgeleid. Immers, door den bijstand des H. Geestes, en door het Goddelijk Woord, alsmede door eigen verder nadenken, en door herinnering, aan het voorhenen van Jezus ontvangen onderwijs, hebben de Apostelen juister, vollediger, kundigheden aangaande de geloofswaarheden, bijzonder met betrekking tot den *persoon* van *Jezus,* het *oogmerk* van Zijnen *dood* en van Zijn hemelsche heerlijkheid, van tijd tot tijd verkregen," blz. 352. Maar hij laat daarop deze woorden volgen: „De zin van de reden des Heilands, en van de schriften der Apostelen, op die plaatsen, op welke *geloofswaarheden* voorkomen, behoort, ja wel, zoo verklaard te worden, dat dezelve overeenstemme met de als waar erkende grondstellingen van den natuurlijken Godsdienst, maar de menschelijke reden konde toch niet alle leeringen, welke Jezus als Godsdienst-waarheden voordroeg, zelve uitvinden. Het komt slechts de reden toe, die leeringen, naar ontegenzeggelijke beginselen, te onderzoeken, en derzelver redelijkheid aan te toonen." Het rationalistisch beginsel laat zich hier goed hooren. Het behoeft dan ook geene verwondering te wekken, wanneer hij, blz. 358, schrijft: „dat men met recht stellen kan, dat wij, ten aanzien eener meer redelijke voorstelling van God en Zijne eigenschappen, van Zijne raadsbesluiten en verordeningen, verder dan de Apostelen gekomen zijn." Tegen deze woorden oppert J. Heringa terecht bedenking. Ook G. T. Seiler spreekt van Herablassung en Bequemung van God en van den Heere Christus, welke hij aanduidt als de handelwijze eens leeraars, „die zich in zijn onderwijzingen, naar zekere dwalingen van zijn toehoorders schikt, zoo dat hij voorneemt, vele waarheden terug te houden, of valsche volksmeeningen in zijn voordracht te laten invloeien, in zooverre het hem niet mogelijk is, die dwalingen thans reeds zijnen toehoorderen te ontnemen, ofschoon hij tevens zijn best doet, om ze eindelijk verminderd of zelfs uitgeroeid te krijgen," a. w. S. 361. Terecht komt J. Heringa ook wederom tegen deze accommodatietheorie op.

61. C. A. Th. Keil.

C. A. Th. Keil drong aan op de historische interpretatie. In 1788 handelde hij over *de historica librorum sacrorum interpretatione eiusque necessitate.* En in 1811 deed hij verschijnen zijn *Elementa Hermeneutices N[i]. Test[i].* Daarin schrijft hij: „Sensum orationis

aut libri cognoscere nihil aliud est, quam iis occupatum eadem cogitare, quae dum composuit, auctor ipse cogitavit, et ab aliis inter audiendum ac legendum voluit cogitare," § 5. Dit is dus: „Den zin van eene rede of van een boek kennen is niets anders, dan dat hij, die er zich mee bezighoudt, hetzelfde denkt, als de auteur zelf, terwijl hij die samenstelde, dacht en door anderen onder het hooren of lezen gedacht wilde hebben." Hierbij moet echter niet vergeten, doch wel bedacht, worden, dat wij bij de Heilige Schrift niet enkel met de auctores secundarii moeten rekenen, maar ook en voornamelijk, met den Auctor primarius. Dit wordt echter in deze woorden van C. A. Th. Keil niet tot uitdrukking gebracht. Hij gaat, een weinig verder, voort: „Unde patet indagationem, quae circa sensum orationis aut libri versatur, esse historicam, cuius habita ratione explicatio auctoris, ac nominatim quoque N^{i}. Test^{i}. historica iure possit dici": „Waaruit blijkt, dat het onderzoek, hetwelk gaat omtrent den zin van eene rede of van een boek, historisch is. En wanneer daarmede rekening gehouden wordt, kan men de verklaring van een auteur, en met name die van het Nieuwe Testament, terecht historisch noemen." Hij bedoelt dat niet in tegenstelling met de grammaticale uitlegging, zooals blijkt, wanneer hij, § 7, zegt: „Hic vero usus librorum N^{i}. T^{i}. sensus necessario primum e verbis, quae auctores in singulis locis adhibuerunt, cognosci debebit." Waarop hij dan even verder volgen laat: „Hinc horum librorum interpretatio non minus quam cuiusvis alius scriptoris *grammatica* esse debebit." Bij vertaling krijgen we: „Dit gebruik echter van den zin der boeken van het Nieuwe Testament zal in de eerste plaats uit de woorden, die de auteurs op de afzonderlijke plaatsen gebruikt (aangewend) hebben, gekend moeten worden. Daarom zal de verklaring dezer boeken niet minder dan die van elken anderen schrijver, grammaticaal moeten zijn." En in § 8 noemt hij dan ook deze vijf zaken als bij de uitlegging van een schrijver vereischt: het nagaan van den zin of de beteekenis der woorden; en van hunne verbinding; vervolgens die van eventueele tropen; al verder dat de zaken, welke eenigszins dienen kunnen de bedoeling van den auteur te doen kennen, in promptu sint; en eindelijk, dat hetgeen hij zegt of schrijft, behoorlijk beoordeeld worde: „ex iis, quae de quaque orationis suae materia animo informatum habebat" = „uit datgene, wat hij over eenige stof van zijne rede in zijn gemoed of bewustzijn, had ter inlichting." Maar hij zegt dat deze grammatische vertolking niet gescheiden kan worden van de historische, en daarmede één is. „Sed haec grammatica interpretatio ab historica ... neutiquam diversa est, neque ullo modo ab ea sejungi sivi opponi potest. Imo arctissime inter se sunt nexae, ita ut historica alia esse quam grammatica nec possit, nec debeat, et contra grammatica semper esse

debeat historica," § 7 *a*: „Maar deze grammaticale interpretatie is geenszins onderscheiden van de historische, en kan daar op geenerlei wijze van losgemaakt, of daaraan tegengesteld worden. Ja, ten nauwste zijn zij onderling verbonden, op die wijze, dat de historische geene andere zijn kan, noch moet, dan eene grammatische, en daarentegen de grammaticale steeds eene historische moet zijn."

De bedoeling is dus, dat men bij die grammaticale verklaring zich niet losmaken moet van het historisch milieu, waarin een boek of geschrift ontstond, maar zich bij alles indenken moet in den tijd en de omstandigheden van den auteur.

62. F. D. E. Schleiermacher e. a.

a. F. D. E. Schleiermacher, † 1834, hield in 1809/1810 voorlezingen over Christelijke Ethiek en Hermeneutiek. Na zijn dood werd in 1838 van hem uitgegeven *Hermeneutik und Kritik.* Van hem schrijft F. W. Farrar: „The more constructive movement of the new epoch began with Schleiermacher... the Origen of Germany... He is the founder of what may be called the psychological school of exegesis," a. w. p. 409. Zie over hem ook reeds onder no. 40 van dit werk. „He contributed little or nothing to the understanding of the Old Testament," p. 410_3. Bij den genoemden titel van de nagelaten Hermeneutik kwam dan ook nog de bijvoeging: „mit besonderer Beziehung auf das neue Testament." Van deze methode van Schriftverklaring lezen we in *Die Religion in Geschichte u. Gegenwart*², I, Sp. 1016: „Die Erklärung des N. T. musz *psychologisch* sein d. h. sie musz die besondere Eigenart der Verfasser durch die Schrift hindurch erfassen und diese von hier aus begreifen." Daarmede is natuurlijk de Goddelijke factor, de inspiratie door den Heiligen Geest, God als Auctor primarius van de Heilige Schrift geloochend en aan kant geschoven. Want deze laat zich niet uit „die besondere Eigenart der Verfasser" verklaren, al heeft God bij Zijne inspiratie der Heilige Schrift ook rekening met deze „Eigenart" gehouden, en Zelf die mede met het oog op de inspiratie gevormd. J. Chr. K. von Hofman zegt van F. Schleiermacher, in verband met deze zaak: „Er stellte eine Wissenschaft der allgemeinen Hermeneutik auf, deren Sätze er dann, weil er theologische Zuhörer hatte, auf die heilige Schrift anwandte, die näheren Bestimmtheiten aufzeigend, welche der Hermeneutik in dieser Anwendung zukam; aber letzteres war dann etwas Nebensächliches," a. w. S. 1/2. Dus zou de Hermeneutica sacra slechts een species zijn van de algemeene Hermeneutiek, en niet iets sui generis, eigensoortigs. Dit zou natuurlijk zoo zijn, wanneer zij niet in eigenlijken zin ware het eigen Woord van God.

b. H. Olshausen, † 1839, onderging den invloed van F. Schleiermacher. Hij schreef in 1824 *Ein Wort über tieferen Schriftsinn,* waarop hij in het volgende jaar nog liet volgen *Die biblische Schriftauslegung; noch ein Wort über tieferen Schriftsinn.* De Heilige Schrift moest beide grammatisch en historisch verklaard worden. Doch ook moest daarbij naar een dieper-liggende zin gezocht worden, ὑπονοία. De Heilige Schrift was toch het Woord van God, en Christus is het Centrum van de geheele Openbaring. Vgl. L. Berkhof, a. w. blz. 36. „Hier tritt er zwar als Verteidiger der allegorischen und typischen Interpretation auf, aber ohne doch ein Gegner der grammatisch-historischen zu sein, die er vielmehr als Grundlage für die Worterklärung festhält... Er wollte vielmehr die Idee des Christentums als göttlicher Offenbarung, deren unmittelbares Zeugnis die Schrift ist, von den Fesseln beider Methoden, sofern sie als Masztab der Entscheidung gelten befreien, und in ihrer absoluten Geltung, als das die Form wie den Inhalt schaffende Prinzip erfassen. ... Man habe nicht nach Tiefen in der Schrift zu suchen, sondern vor allem die grammatisch-historische Interpretation mit Treue und Konsequenz zu üben, im übrigen nur göttlich zu leben und Christo nachzufolgen: dann würde sich der tiefere Schriftsinn schon aufschlieszen ... O, nennt diese Auslegungsweise die biblische, weil die biblischen Schriftsteller sie selbst anwenden und wir nur aus ihnen selbst sie können verstehen lernen, vermöge des lebendigen Glaubens, der nicht aus der Vernunft schöpferisch geboren, aber in ihr als einem köstlichen Organ empfangen, geoffenbart und vernünftig, göttlich und menschlich zugleich sei", L. Pelt, Art. *Olshausen, Hermann* in *H.R.E.*[3], XIV, S. 367.

c. *R. E. Stier,* † 1862, nam ook een dieperen Schriftzin aan, ὑπονοία, en geloofde niet aan eene letterlijke of woordinspiratie. „Wie er jedoch überhaupt nicht der Mann des Systems ist, so unternimmt er es nicht, diese Inspirationslehre mit Konseqenz durchzuführen. Seinem religiösen Bedürfnis genügt die Wahrheit der Schrift im wesentlichen", F. A. G. Tholuck, Art. *Stier, Rudolf Ewald,* in *H.R.E.*[3], XIX, S. 31. „Stier legt alttestamentliche Stellen, besonders Psalmen, in einer Weise aus, dasz ganz verschiedene Gedankenreihen, welche sich angeblich parallel laufen sollen, in eben demselben Wortzusammenhang enthalten sein sollen", J. Chr. K. von Hofman, a. w. S. 23; vgl. S. 187. „His Scripture interpretation may be characterized as the dogmatico-mystical. The Holy Spirit is to him so much the auctor primarius of Scripture, that the human author recedes entirely into the background. Yet he does not return to the old orthodox doctrine of inspiration, since not in the letters but in the contents of Scripture does the Holy Spirit bear witness. The principal defect of his Scripture inter-

pretation is the lack of sharpness of conception", A. Immer, *Hermeneutics of the New Testament*. Translated from the German by A. H. Newman, 1877, p. 73.

d. J. T. Beck, † 1878, verwerpt „die altorthodoxe mechanische Inspirationslehre", leert eene „lebendig dynamische Einigung und Durchdringung des menschlichen und göttlichen Geistes", geeft „Irrtümer und Widersprüchen in sachlich bedeutungslosen Nebenpunkten" toe, maar toch is „seine Anschauung vom Charakter der heiligen Schrift selbst wesentlich die orthodoxe", R. Kübel, Art. *Beck, Johann Tobias* in *H.R.E.*[3], II, S. 503. Vgl. ook J. Chr. K. von Hofman, a. w. S. 24. Hij sprak van „pneumatische Schriftauslegung". Hij gaf in 1833 uit zijn *Versuch einer pneumatisch-hermeneutischen Entwickelung des 9. Kapittels im Briefe a. d. Römer,* en in 1838: *Zur theol. Auslegung der Schrift.* De Heilige Schrift „steht für B. wesentlich als ein farbiges Ganzes da, ein vielgegliederter, aber in der Einheit desselben Geistes der Wahrheit bis zur vollendetsten Gestalt sich fortbildendes Organismus der Theopneustie, in den einzelnen Büchern die (auch in den Worten vom Geist producierte) originaltreue Darstellung der jedesmaligen Offenbarungsstufe und Geisteswirksamkeit, im ganzen aber das in lebendiger Einheit vollendete Organ der vollkommenen Wahrheit, das Wort Gottes, Wahrheit im strengsten Sinn für alles, was zu den göttlichen Reichsgeheimenissen gehört, oder damit wesentlich zusammenhängt, das Physische, Psychologische, Logische u.s.w. so gut wie das Religiöse", *H.R.E.*[3], II, S. 503. De Heilige Schrift is een geheel, een organisme. Het centrale punt moet bij haar steeds bedacht worden, om van daaruit het geheel, zooals het door den Heiligen Geest is samengebonden te verstaan, en bij dat licht weer de deelen. Vgl. L. Berkhof, a. w. blz. 36; J. I. Doedes, a. w. blz. 41. „Das entscheidende Wort bei allen biblischen Fragen führt nach Beck das Pneuma, das teils eben der Schriftgeist selbst, teils der Glaubensgeist ist. Pneumatische Kritik soll und darf sein, und pneumatische Exegese, die aber die grammatisch-historische voraussetzt, ist die richtige", *H.R.E.*[3], II, S. 503. Vgl. voor deze z.g.n. pneumatische Schriftverklaring ook K. Girgensohn, *Die Inspiration der Heilige Schrift,* 1925, en J. Behm, *Pneumatische Exegese?,* 1926.

e. F. H. Germar, liet in 1821 verschijnen zijn *Die panharmonische Interpretation der Heiligen Schrift,* en in 1828 *Beitrag zur allgemeinen Hermeneutik.* Terecht veroordeelde hij het beweren, dat men de Heilige Schrift moest verklaren als elk ander boek. Dan rekende men niet genoeg met het geloof aan de Schrift als Goddelijke openbaring. Men moest het Woord Gods verklaren in overeenstemming met de plaatsen van de Heilige Schrift, welker beteekenis voor ons aan geen twijfel onderhevig is. De ge-

dachten-inhoud van de Openbaring Gods door Christus, die in de Heilige Schriften vervat is, wordt in dezelfde mate als juist opgevat, als hij in de meest volkomene overeenstemming staat met de onderscheidene gezegden van Christus onderling en met al wat anders zonder twijfel waar en zeker is, terwijl niets voor openbaring van God erkend mag worden dan hetgeen daarmede in overeenstemming is. Vgl. L. Berkhof, a. w. blz. 36; J. I. Doedes, a. w. blz. 41.

63. H. N. Klausen.

a. H. N. Klausen behandelt in zijn werk *Hermen. d. N. Test.*, dat door G. O. Schmidt-Phiseldeck uit het Deensch in het Duitsch werd vertaald, 1841, na een breed overzicht over de geschiedenis van Hermeneutiek en Schriftverklaring, de „Philologische" en de „Historische" en de „Theologische Auslegung", van welke drie de eerste het uitvoerigst besproken wordt. Hij zegt, dat de taak der philologische uitlegging is het kritisch onderzoek van alle in den tekst liggende momenten van taal, stijl, voordracht, in zoover zich daarin bevindt wat aanleiding geeft tot beslissing over den zin van den tekst. In de gesteldheid der rede is daarom ook de gang aangegeven, dien het onderzoek moet gaan. „Die Rede ist ein Ganzes zusammengesetzt aus Einzelheiten, die durch logische Kunst als übergeordnete, nebengeordnete, untergeordnete Theile regelmäszig verbunden und gruppirt sind. Das Ganze wird nur in und aus seinen Theilen erkannt, gleichwie jede Einzelkeit erst aus ihrem Verhältnis zum Ganzen verstanden wird", S. 337.

En zoo moet dan de λέξις, Wortbedeutung, daarna de τάξις, Wortfügung, en vervolgens de φράσις, Redeform, onderzocht worden. De historische uitlegging in enger zin gaat verder en beschouwt elk afzonderlijk geschrift als werk van den genoemden schrijver, om uit de verhouding, waarin het tot hem staat, een volledig en nauwkeurig verstaan van het woord bij te brengen. „Diese Aufgabe führt zur psychologischer Untersuchung der geistigen Persönlichkeit des jedesmaligen Verfassers. Aber dieser darf nicht als isoliertes, feststehendes Phänomen betrachtet werden". Het is een innerlijk bewogen leven, dat zich in die geschriften uitdrukt, en de verschillende toestanden en gemoedsstemmingen wijzen op een inwerken van verschillende uitwendige voorwerpen. Zoo zal de historische uitlegging eene dubbele relatie omvatten: „ein subjectives, zur geistigen Eigentümlichkeit des Verfassers, sowohl im allgemeinen betrachtet als durch eine Reihe besonderer Momente, und ein objektives, welches theils den Gegenstand des Inhalts der Schrift selbst betrifft... theils historische Umgebungen, gewisse Persönlichkeiten oder gewisse Vorstellungen und

Meinungen, die auf den Inhalt oder die Form des schriftlichen Ausdrucks gröszeren oder geringeren Einflusz gehabt haben", S. 401.

b. Het bizondere, dat H. N. Klausen heeft, is wat hij noemt „Theologische Auslegung". Bij deze erkent men de Heilige Schrift als heilig of geïnspireerd, waardoor dat aangewezen wordt, „dasz das Einwirken und Durchdringen des göttlichen Geistes der Wahrheit, durch welchen die menschliche Individualität bei den Aposteln zu reiner Erkenntnis der geoffenbarten Wahrheit und zum Vermögen, dieselbe mitzutheilen, erhoben und verklärt wurden, in den von ihnen uns hinterlassenen Schriften so ausgedrückt ist, dasz wir in denselben diese Wahrheit in unentstelleter Reinheit und Kraft besitzen." Zij gaat dus van de geloovige erkenning der Heilige Schrift als Gods Woord uit. „Sonach werden die Fäden von Neuem aufzunehmen sein, welche die philologisch-historische Auslegung unvollführt gelassen hat, damit von dem Standpunkte des christlichen Glaubens ein exegetisches Resultat aus demjenigen gewonnen werde, was für die bloss sprachliche und historische Betrachtung als unbestimmt, mehrdeutig, dem Zweifel und Widerspruch ausgesetzt, hat dahinstehen müszen," S. 433. Dit wordt, S. 436, verduidelijkt met deze woorden: „Het is een geestelijk indringen, waarop het hier aankomt, in het geheel der christelijke ideeën, in het innerlijke leven en wezen van het dogma... zooals het, van den Heere en Zijnen Geest afkomstig, Zijne apostelen vervulde, en hun de waarheid van het Evangelie bij hun vorschen en bij het meest vrije en veelzijdigste streven, het Evangelie voor anderen vruchtbaar te maken, leidstar en leidsman worden liet." Hierbij gaat het dus om den Godsdienstigen inhoud, om de geloofswaarheid, om welker kennis het ten slotte te doen is.

64. D. F. Strauss.

a. In verband met de algemeene geestesrichting en de ontwikkeling van de wetenschap der Theologie in het laatst der 18e en in het begin der 19e eeuw en daarna, werd in vele boeken, die over de Hermeneutiek van de Heilige Schrift en van het Nieuwe Testament handelden, het spreken over het heilig karakter van de Heilige Schrift en haar boeken als Gods Woord nagelaten, en stelde men niet meer de beteekenis van den Goddelijken factor bij haar ontstaan en betreffende haren inhoud in het licht, en week de aanwijzing van de gevolgen van dien factor ten aanzien van de verklaring der Heilige Schrift al meer terug, of ontbrak zij geheel. Velen erkenden en erkennen dezen factor zelfs niet meer. Daarmede in samenhang trad naar voren de bespreking van grammaticale en historische en andere dergelijke vragen of zaken, en ook de tekstcritische behandeling, welke beide soms vrij uitvoerig geschiedden,

alsmede de uiteenzetting van de vereischten en noodige kundigheden van den exegeet, om recht en op wetenschappelijke wijze de Heilige Schrift en haar onderscheiden boeken te verklaren.

b. D. F. Strauss gaf in 1835 uit zijn *Leben Jesu kritisch untersucht,* dat in 1840 voor de vierde maal verscheen. Daarin wil hij, zooals H. Weinel, *Jesus im neunzehnten Jahrhundert*[3], 1914, het uitdrukt, „die christliche Urgeschichte als freie Schöpfung der Volksphantasie, als Mythus und Sage erklären und unserem Verständnis näher bringen," S. 36. Daarmede hebben we de *mythische* verklaring van de Heilige Schrift. D. F. Strauss' grondstelling is: „Aller beglaubigten Erfahrung zufolge greift die absolute Kausalität („Gott") niemals mit einzelnen Akten in die Kette der bedingten Ursachen ein," vgl. H. Weinel, a. w. S. 37. Dus zijn wonderen, theophieën, hemelstemmen, voorspellingen enz. niet mogelijk. En wat dus in de Heilige Schrift daarvan verhaald wordt, een wonder meedeelt, eene theophanie beschrijft, van eene hemelstem spreekt, eene voorspelling bevat, is mythe. Doch wat is een mythe? „Was ist es anders als die geschichtsartige Einkleidung religiöser Ideen, gebildet in der absichtslos dichtenden Sage und konsolodiert an einer historischen Persönlichkeit," vgl. A. Schweitzer, *Geschichte der Leben-Jesu-Forschung*[2], S. 80. Mythevorming heeft dus eenigen tijd noodig. Vandaar ook dat aan D. F. Strauss zoo welkom was de voorstelling van F. C. Baur, dat onze Evangelie-verhalen eerst in de tweede eeuw geschreven waren. Dan was er althans eenige tijd, waarin mythevorming en vasthechting daarvan aan den historischen persoon van onzen Heiland kon plaats vinden.

c. In zijn *Das Leben Jesu für das deutsche Volk bearbeitet,* 1864, schrijft D. F. Strauss: Dat is juist de voortgang, dien in nieuwe tijden de wetenschap der mythologie gemaakt heeft, dat zij begrepen heeft, „wie der Mythus in seiner ursprünglichen Gestalt nicht bewuszte und absichtliche Dichtung eines Einzelnen, sondern Erzeugnis des Gemeindebewusztseins eines Volkes oder eines religiösen Kreises ist, das wohl ein Einzelner zuerst ausspricht, aber eben desswegen damit Glauben findet, weil er darin nur das Organ der allgemeinen Ueberzeugung ist; nicht eine Hülle, in welcher ein kluger Mann eine Idee, die ihm aufgegangen, zu Nutz und Frommen der unwissenden Menge einhüllte, sondern nur mit der Geschichte, ja in der Gestalt der Geschichte, die er erzählte, wurde er sich der Idee bewuszt, die er rein als solche noch nicht zu fassen im Stande war," S. 153 f. Wel wil hij ook „bewuszte Dichtung" niet uitsluiten, inzonderheid in ons vierde Evangelieverhaal, S. 155, doch ook in de Synoptici, S. 159, in zijn boek van 1864 meer dan in dat van 1835. Vele wonderen, die in onze Evangelieverhalen vermeld worden, gaan in hun kern, meent

D. F. Strauss, terug op soortgelijke wonderverhalen in het Oude Testament. Wat daarin van allerlei wonderen beschreven staat, zou men ook in eenigen vorm met den persoon van onzen Heiland in verband gebracht hebben, zoodat men Hem soortgelijke daden en ondervindingen was gaan toedichten, b.v. doodenopwekkingen door Elia en Eliza, spijziging van eene menigte met enkele brooden, I Kon. 17; II Kon. 4. Tegen dergelijke mythephantasie spreekt allereerst het karakter onzer Evangelieverhalen, die blijkbaar als getrouwe historiemededeeling willen gelden. Ook de nuchterheid van de Christenen destijds, die wel bezonnen menschen waren, en klaar wisten wat zij deden en zeiden, ook allerlei lijden ondergingen om hun geloof, en helder wisten te onderscheiden tusschen visioenen en klare bewustzijnstoestanden. Verder de onmogelijkheid om den inhoud van onze Evangelieverhalen aldus uit het Oude Testament af te leiden of te verklaren. En ook de tijd, in welken die Evangelieverhalen geschreven zijn.

65. L. G. Pareau e. a.

a. L. G. Pareau te Groningen gaf in 1846 zijn *Hermeneutica Codicis sacri* uit. Daarin schrijft hij: „Principia hermeneutica in C. S. interpretando eadem sunt, quae universe in omnibus dictis scriptisve humanis explicandis", p. 31, vgl. ook p. 35 s. De beginselen van de Hermeneutica sacra zouden dus dezelfde zijn als die in het algemeen bij het verklaren van alle menschelijke gezegden en geschriften. Dat de Heilige Schrift niet maar een menschelijk geschrift is, doch een door God gegeven en geschreven boek, hoewel door menschendienst, wordt met die woorden miskend en ontkend. Op p. 38 omschrijft L. G. Pareau de taak van een interpreet aldus: „ut vim verborum sententiarumque, quibus auctor quisque usus est, rite teneat, eam componat cum proprio eius auctoris ingenio, indole, consilio eandemque conferat cum eorum, ad quos ea verba dicta scriptave sunt, cognitionibus, opinionibus, moribus". Deze moet derhalve de kracht der woorden en uitspraken, welke elk auteur gebruikt heeft, behoorlijk laten gelden, en die in verband brengen met den eigen aanleg, aard en doel van den auteur, en haar vergelijken met de kennis en meeningen en zeden van hen, tot wie ze gesproken, of aan wie ze geschreven zijn. L. G. Pareau onderscheidt eene disquisitio grammatica, historica, logica, psychologica, p. 431, die hij p. 433 aldus kortelijk in haar wezen aangeeft: „Grammatica interpretationis pars de verbis phrasibusque, historia de singulis notitionibus, logia de ratiociniis, psychologica de sensibus studiisque inquirit". De eerste houdt zich dus bezig met woorden en zegswijze, de tweede met begrippen en kennis-inhouden, de derde met manieren van redeneeren, de vierde

met gevoelens, gewaarwordingen, overleggingen. Het eigenaardige bij hem is, dat hij ook spreekt van eene „Aesthetica interpretatio", die geen speciaal object heeft, en zich niet ophoudt met de woorden op zichzelve, noch met begrippen en redeneeringen en beteekenissen, „sed in horum omnium inter se invicem conjunctione", p. 433, met de onderlinge wederzijdsche verbinding van deze alle. Het gaat er bij haar om, „ut percipiamus, quomodo vel sensa affectionesque, vel studia consiliaque et omne ingenium auctorum in causa fuerint, cur ea nominatim quae dixerunt, atque haec ipsa eo nominatim modo protulerint," p. 434, d. i. „opdat wij doorzien, op welke wijze die gedachten of aandoeningen of overleggingen en beraadslagingen, en heel de innerlijke gesteldheid van de auteurs, veroorzaakt hebben, dat zij met name die dingen, welke zij zeiden, en dat met name op die wijze naar voren brachten". Men kan dit echter moeilijk als eene afzonderlijke wijze van verklaren naast de andere stellen.

b. A. Kuenen schreef *Critices et Hermeneutices Librorum N. Foederis Lineamenta,* editio altera 1859. Deze zegt, dat de verklaring van eenigen schrijver geheel afhankelijk is van zijn begrip of inzicht, en niets anders is dan wat hij zelf goed begrepen heeft, op een geschikte wijze aan anderen meedeelen. „Intelligere autem scriptorem is dicendus est, qui idem quod ille dum scribebat cogitavit legens cogitat", § 109, p. 63: „Een schrijver begrijpen doet hij, die hetzelfde bij het lezen denkt, als gene bij het schrijven". Hij zegt ook, dat de verklaring van het Nieuwe Testament moet zijn grammaticaal, historisch, logisch, psychologisch, maar dat dit niet opgevat moet worden als waren het vier interpretationis genera. Maar deze namen dienen veeleer daartoe, om de deelen dezer werkzaamheid van elkaar te onderscheiden, „quae tam arcte cohaerent, ut una alterave sublata interpretatio ipsa peracta esse dici nequeat", § 114, p. 66. Die deelen hangen zoo nauw samen, dat wanneer de eene of de andere weggelaten is, men niet zeggen kan, dat de verklaring volbracht is. Bij deze vier kunnen geen andere gevoegd worden. De interpretatio aesthetica, die men daarin ziet, „quod interpres in auctoris sui quasi locum se transponit, ut persentiscat quam apte verba illa, quae adhibuerit, illius menti et animo conveniant", behoort deels niet tot de verklaring, deels tot de psychologische, § 119, p. 67 s. Daarbij, zegt A. Kuenen dus, verplaatst de verklaarder zich a. h. w. in de plaats van den auteur, en doorvoelt, hoe uitnemend de gebruikte woorden overeenkomen met den geest en het innerlijk bestaan van den schrijver. A. Kuenen spreekt dan achtereenvolgens nader over deze grammatische, historische, logische en psychologische wijzen van verklaren, en zegt dan ten slotte, dat wanneer wij hetgeen hij daarover in herinnering gebracht heeft, vergelijken met wat hij in § 109, zie boven, gezegd heeft over het verstaan van den auteur, „facile patet, his

omnibus peractis, nihil amplius requiri ut N. Foederis auctores vere intelligamus", § 156, p. 88, „dat men gemakkelijk kan zien, dat wanneer dat alles gedaan is, er niets meer vereischt wordt om de auteurs van het Nieuwe Verbond waarlijk te begrijpen". Maar met den eigenlijken Auteur ook van het Nieuwe Testament, God, heeft Hij niet gerekend.

c. J. I. Doedes gaf in 1878 voor de derde maal in het licht zijn *Hermeneutiek voor de Schriften des Nieuwen Verbonds.* Hij onderscheidt drie richtingen in de Schriftverklaring: „de bandeloos willekeurige", de „slaafsch gebondene", de „wettig vrije", blz. 25—42, van welke dan de laatste natuurlijk de goede is. Hierbij bespreekt hij blz. 40—42 kort de historische, de aesthetische, de mythische, de religieuze, de pneumatische, de panharmonische, de theologische, en de mystische verklaring. Daarna overgaande tot de uiteenzetting van wat de Schriftverklaarder heeft te doen, schrijft hij: „De uitlegger van de Schriften des Nieuwen Verbonds heeft als zijne taak te beschouwen, den zin van het geschrevene volledig, trouw en duidelijk, te ontwikkelen, en het van alle zijden behoorlijk toe te lichten", § 19, blz. 43/44. Wat daarvoor noodig is, gaat hij dan verder in het licht stellen. Maar ook hij rekent niet met God als wezenlijken Auteur van het Nieuwe Testament. Hij ziet ook slechts de auctores secundarii. Dit blijkt duidelijk b.v. blz. 46, waar we lezen: „Er kan niet genoeg gewaarschuwd worden tegen het standpunt van die exegeten der Schriften des Nieuwen Verbonds, voor wie het Nieuwe Testament geheel en al gelijk staat met een boekwerk dat wel uit onderscheidene deelen bestaat, maar dan toch van ééne en dezelfde hand afkomstig is. De onderscheidene schriften des Nieuwen Testaments zijn nu eenmaal niet van dezelfde hand, en hebben, evenals de Schrijvers, van wie zij afkomstig zijn, hare bizondere eigenaardigheden". Dit laatste is natuurlijk zoo. En daaraan moet telkens ook goede acht gegeven worden. Maar dat neemt niet weg, dat allen organen waren in Gods hand, zoodat Hij de wezenlijke Auteur is van wat zij schrijven. En dat brengt zijn gevolgen mee inzake het gezag en de waarheid en innerlijke overeenstemming van hetgeen het gansche Nieuwe Testament bevat.

66. Gosdiensthistorische methode.

a. Vgl. voor deze wijze van Schriftverklaring P. Biesterveld, *De jongste methode voor de verklaring van het Nieuwe Testament,* 1905. Lezenswaard is ook K. Deissner, *Religionsgeschichtliche Parallelen,* 1921, en A. W. Hunziger, *Die Religionsgeschichtliche Methode,* 1909. Als voorstanders van deze richting mogen hier genoemd worden R. Reitsenstien, *Die hellenistischen Mysterienreligionen nach ihren Grundgedanken und Wirkungen*[3], 1927;

Poimandres e. a., W. Bousset, *Kyrios Christos*[2], 1921, e. a.; P. Wendland, *Die hellenistisch-römische Kultur in ihrer Beziehungen zu Judentum und Christentum*[2], 1912; J. Weiss, H. Windisch, H. Lietzmann, K. Lake, G. A. van den Bergh van Eysinga, A. Loisy, e. v. a. Ook Carl Clemen behoort tot dezen met zijn werk *Religionsgeschichtliche Erklärung des Neuen Testaments*[2], 1924, hoewel hij gematigder is dan veel anderen.

Een paar werken tegen deze richting zijn G. Heinrici, *Die Hermes-Mystik und das Neue Testament*, 1918; K. Deissner, *Paulus und die Mystiek seiner Zeit* [2], 1921; ten deele ook K. Holl, *Urchristentum und Religionsgeschichte*, 1925.

b. In vroeger tijd beschouwde en behandelde men onder wie zich Christenen noemden de Heilige Schrift veelal als een op zichzelf staand boek van Goddelijke herkomst. Aan invloeden op haar en haren inhoud door stroomingen in het geestesleven der menschen en volken buiten haar dacht men zoo niet. De personen van haar auctores secundarii werden weinig of niet in verband gedacht met wijsgeerige denkbeelden en religieuze meeningen en gebruiken in hun tijd en milieu, en in de heidenwereld in die streken en in die eeuwen, nl. in dien zin, dat zij den inhoud en vorm van wat zij spraken of schreven, daaraan ontleend zouden hebben.

Dit werd echter allengs, en voornamelijk in de latere tientallen van jaren, anders. Men leerde n.l. de heidensche religies destijds en vroeger in Azië, Griekenland en elders beter kennen, en ontwaarde allerlei overeenkomst of vermeende overeenstemming in voorstellingswijze en inhoud tusschen wat de Heilige Schrift bevat, en wat heidenen destijds dachten en aan religieuze instelling, gebruiken, riten etc. bezaten. En zoo kwamen velen tot de meening en het beweren, dat Oud en Nieuw Testament hun inhoud deels ontleend hadden aan die heidensche denkbeelden en godsdienstvormen, voornamelijk wel bij de Mysteriën. Aldus zou het Christendom met zijn geloofswaarheden en instellingen geheel of voor een groot deel verklaard moeten worden uit wat bij de heidenen in vroeger en later eeuwen, vooral in Azië, gevonden werd. Men kan hierbij ook nog weer van stadiën spreken.

Eerst zocht men overeenstemming en verband tusschen den gedachteninhoud van de Heilige Schrift, en bepaald dien van het Nieuwe Testament, èn de Grieksche philosophie, speciaal ook wel het Stoïcisme.

Later echter deed men dat meer tusschen de Heilige Schrift en het Nieuwe Testament met de christelijke instellingen van Doop en Avondmaal etc. èn de z.g.n. volksreligies bij de genoemde volken: Parzisme, Mithrasdienst, Mysteriën etc.

Men meende allerlei overeenkomst op te merken tusschen hetgeen van onzen Heiland in de Heilige Schrift verhaald wordt en

met Hem gebeurd is, èn wat elders geloofd werd en te vinden zou zijn: hemelsche afkomst, wonderbare ontvangenis, dood, opstanding. En insgelijks ten aanzien van Doop en Avondmaal, en met betrekking tot hetgeen de apostel Paulus gedacht en geschreven heeft. Uitdrukkingen als b.v. πνευματικός, εἶναι ἐν χριστῷ, δέσμιος e. a., geestelijk, zijn in Christus, gebondene, werden uitgelegd naar de taal der Mysteriën.

De strekking dezer methode en van deze opvatting is: het Christendom en het Nieuwe Testament of de Heilige Schrift in haar geheel te doen zien en verklaren als volstrekt niet principieel verschillend van wat het latere Jodendom en het heidendom destijds dachten en leerden en aan religieuze gebruiken hadden, maar als daarmee in wezen identiek, en er a. h. w. geheel van afhankelijk. Hierbij speelt de evolutiegedachte eene groote rol. Volgens E. Troeltsch is het een feit, „dasz die Wissenschaft die allgemeine Voraussetzung dieser Theologie — n.l. der christelijke Theologie — die besonderen supranaturalistische Grundlagen, die Lehre von einer übernatürlichen, geschichtslosen und absoluten Beschaffenheit der kirchlichen oder biblischen Autorität zerstört hat", vgl. bij A. W. Hunziger, *Die Religionsgesch. Methode,* S. 3 f. En dus moet dan al het bovennatuurlijke bij en in de Heilige Schrift en het Christendom ontkend worden, en aldus de wezenlijke gelijkheid van hetgeen de Heilige Schrift bevat, met wat elders in schijnbare overeenkomst daarmee gevonden wordt, aangegeven en in het licht gesteld worden.

c. Hierbij loopt men dan echter natuurlijkerwijs groot gevaar, en heeft men zich veelszins aan de fout schuldig gemaakt, om:

α. overeenkomst op te merken waar die in het geheel niet bestaat;

β. een weinig gelijkheid te waardeeren als volle overeenkomst;

γ. uitwendige overeenkomst aan te zien voor innerlijke eenzelvigheid;

δ. analogie te nemen voor genealogie, zekere gelijkheid voor innerlijke verwantschap;

ε. het Christendom steeds voor te stellen als ontvangende, en niet als inwerkende op die heidensche godsdienstige gebruiken en voorstellingen.

Bij degenen, die deze methode volgen, is meermalen veel oppervlakkigheid, phantastische en willekeurige combinatie e. d. g. Ook wordt meermalen niet genoegzaam gerekend met den tijd, of n.l. niet reeds de tijd afhankelijkheid, van hetgeen het Nieuwe Testament bevat, van het een of ander Mysterie-gebruik, of van deze of die godsdienstige voorstelling etc. in de heidenwereld, uitsluit. Vgl. ook P. Feine, *Theol. d. N. Test.*[3], 1919, *Vorrede* V; F. E. Daubanton, *Ter Inleiding tot de Didaktiek des Nieuwen Verbonds,* 1916, blz. 225; E. Percy, *Untersuchungen über den Ursprung der*

Johanneischen Theologie. Zugleich ein Beitrag zur Frage nach der Entstehung der Gnostizismus, 1939.

67. Formgeschichtliche Schriftverklaring.

a. Deze is begonnen door H. Gunkel met zijn boek *Schöpfung und Chaos*, 1895, ten opzichte van het Oude Testament. Daarna echter is zij vóór ruim twintig jaar door anderen ook op het Nieuwe Testament toegepast, en voor het Nieuwe Testament als noodzakelijke verklaringswijze voorgesteld. M. Dibelius publiceerde, 1918, *Die Formgeschichte des Evangeliums*, welk werk hij in uitgebreider vorm in 1933 voor de tweede maal deed verschijnen. K. L. Schmidt gaf in 1919 uit: *Der Rahmen der Geschichte Jesu. Literarkritische Untersuchungen zur ältesten Jesus-überlieferung*, een werk dat reeds twee jaar tevoren „der Berliner theologischen Fakultät als Habilitationsschrift vorgelegen" had, L. Koehler, *Das formgeschichtliche Problem des Neuen Testaments*, 1927, S. 8. R. Bultmann kwam met *Die Geschichte der Synoptischen Tradition*, 1921, 2e ed. 1931; M. Albertz met *Die synoptischen Streitgespräche*, 1921, en G. Bertram met *Die Leidensgeschichte Jesu und der Christuskult. Eine formgeschichtliche Untersuchung*, 1922. En nog allerlei andere werken en artikelen verschenen er in betrekking tot deze wijze van Schriftverklaren, vgl. M. Dibelius, *Zur Formgeschichte der Evangelien* in *Theologische Runschau*, 1929, S. 185/186. E. Fascher schreef reeds in 1929 eene geschiedenis van deze richting: *Die formgeschichtliche Methode. Eine Darstellung und Kritik. Zugleich ein Beitrag zur Geschichte des synoptischen Problems*. Zie ook nog *R.G.G.*[2], I, Sp. 1083; Sp. 638—640, en het boven reeds genoemde werkje van L. Koehler en H. Grobel, *Formgeschichte und Synoptische Quellenanalyse*, 1937.

b. Ook bij deze methode van Schriftverklaren gaat men niet uit van de historische betrouwbaarheid van de geschiedboeken in de Heilige Schrift, maar integendeel van hunne onbetrouwbaarheid. De Heilige Schrift en haar boeken zijn enkel menschenwerk, geene gave Gods, geen eigen Woord van God door menschendienst. En veel er in is historisch niet juist. Het gaat er bij deze methode juist om, om wat men acht als historisch gebeurd te kunnen aannemen, te weten te komen. Met haar stelt men zich ten doel het onderzoek van de mondelinge overlevering van hetgeen in de geschiedboeken der Heilige Schrift schriftelijk opgeteekend staat. Ten aanzien van onze Evangelieverhalen gaat men bij haar uit van de z.g.n. twee-bronnen-hypothese. De Evangelieverhalen van Mattheüs en Lucas zouden hoofdzakelijk rusten op, of geput zijn uit, dat van Marcus en nog een ander geschrift, dat men L (= Logia, woorden) of Q (= Quelle, bron) noemt. Over de vraag of achter

het Evangelie naar Marcus nog weer andere schriftelijke stukken of bronnen liggen, en of L of Q ook verschillende uitgaven heeft beleefd, vóór zij bij de Evangeliën naar Mattheüs en Lucas werd gebruikt, is men het niet eens. Nu gaat men bij de Evangelieverhalen, en dan uiteraard voornamelijk bij dat van Marcus, het medegedeelde nader bezien, en dat dan vergelijken met wat dienaangaande in het Evangelie naar Mattheüs, en in dat naar Lucas, staat: of het ook daar gevonden wordt, in welken vorm het daar voorkomt, welke verschillen opgemerkt kunnen worden. En door vergelijking meent men dan en zoekt men er achter te komen, wat er eigenlijk gebeurd is, of gesproken werd, hoe dit bij de mondelinge mededeeling of overlevering allengs werd aangevuld en omgevormd, totdat het in dien bepaalden vorm schriftelijk werd opgenomen of vastgelegd in onze Evangelieverhalen. Wanneer iets geschied of gezegd was, zou dit eerst zonder nadere bizonderheden medegedeeld zijn, doch daarna bij de mondelinge verbreiding aangevuld zijn met het noemen van de plaats, òf met den naam van een persoon, òf met het verhaal van bizonderheden, totdat het in dien vermeerderden vorm zijne opneming vond in een Evangelieverhaal. En uit de verschillen in dezen bij de Evangelisten onderling zou men nu den ontwikkelingsgang van die vormverandering kunnen opmaken, om aldus te weten te komen wat de eigenlijke kern van dat gebeuren of spreken was, en hoe het daarna bij de mondelinge overlevering al uitgroeide en zich wijzigde. Daarbij zouden dan ook zekere wetten van mondelinge overlevering, die men elders meent gevonden te hebben, hier van toepassing zijn. „Sie übertragt Beobachtungen, die von der literaturgeschichtlichen Forschung auf anderen Gebieten, an der epischen dichtung aller Völker ... dann vor allem an der A. T.lichen Literatur ... gemacht worden sind, auf den snpt Ueberlieferungstoff. Volkstümliche Ueberlieferung, mündliche wie schriftliche, folgt in der Wiedergabe und Gestaltung ihrer Stoffe festen Gesetzen, die je nach der literarischen Gattung ... verschieden sind. Das gilt auch für die einzelnen kleinen Ueberlieferungsstücke aus denen die Evangelien bzw. ihre literarischen Vorläufer zusammengewachsen sind. Sie gattungs- oder formgeschichtlich analysieren und richtig einordnen heiszt zugleich Maszstäbe für die Geschichtlichkeit ihres Inhalts finden ...", P. Feine—J. Behm, *Einl. i. d. N. Test.*[8], S. 20. Van groote beteekenis is dan natuurlijk ook, hoe men innerlijk staat tegenover het verhaalde, of men dat mogelijk acht, òf onmogelijk. Dat de Heere Christus wezenlijk was en is de eigen Zoon van God, dat werkelijk dooden werden opgewekt, dat metterdaad duivelen werden uitgedreven en melaatschen gereinigd, kan natuurlijk niet waar zijn. En dus moeten de verhalen daarvan in de boeken van de Heilige Schrift wel onjuist wezen, en rusten op overdrijving,

verzinning, legende. Dan moet wel gevraagd worden, wat de kern van eenig verhaal is, en wat er later van gemaakt, aan toegevoegd, veranderd is. „Aber es darf nie übersehen werden, dasz die literarische Seite der Methode auf einer wesentlichen theologischen Einsicht beruht die bei aller literarischen Arbeit immer vorausgesetzt wird. Diese theologische Einsicht ist die Erkenntnis, dasz die Evangelien (oder *das* Evangelium) schlechthin *Glaubens*stücken sind, die aus dem Glauben über den Glauben für den Glauben gesammelt und niedergeschrieben wurden ... Schon in Markus wird Jesus nicht nur als Mensch dargestellt, sondern als *der* Mensch, der die Botschaft der Nähe der Gottesherrschaft bringt, der Mensch, in dessen Schicksal Gott den neuen Aeon schon angefangen hat ... Weil es sich um gedeutete Geschichte handelt, musz man damit rechnen, dasz die geschichtlichen Fragen, die Menschen des 20. Jahrhunderts gern stellen, sich nie direkt und oft überhaupt nicht beantworten lassen", H. Grobel, *Formgesch. u. Synopt. Quellenanalyse*, 1937, S. 9.

c. M. Dibelius meent, dat de eerste Christenen, vlak na 's Heeren vertoef op aarde, geheel vervuld waren van de gedachte aan Zijne spoedige wederkomst, en daarom niet zooveel belangstelling hadden voor Zijn woorden en werken te voren, om die ijverig te verbreiden: „Denn es ist schon nicht ohne weiteres einzusehen, aus welchem Anlasz diese zukunftsgläubigen Menschen ihre Erinnerungen an die jüngste Vergangenheit mit besonderem Eifer verbreiten konnten; das kommende, dessen sie gewiss waren und das sie in nächster Zukunft erwarteten, war doch viel herrlicher als alles Vergangene!" *Die Formgeschichte d. Evangeliums*[2], S. 10. Daargelaten echter de vraag, of inderdaad de geloovigen destijds 's Heeren wederkomst zeer nabij dachten, zoo mogen we zeggen, dat met deze woorden van M. Dibelius de geloovigen van dien tijd vrij egoïstisch beschouwd en geteekend worden. Zij zouden weldra zoo gelukkig zijn en deelen in het aanstaande hemelrijk vol zaligheid. En daarvoor schenen ze al het andere te vergeten, of er geene belangstelling voor te hebben. Maar zou echt geloof in den Heere Christus en ware liefde tot Hem zoo hebben kunnen doen gesteld zijn, en zoo hebben kunnen doen redeneeren? En zou ware liefde tot den volksgenoot en den medemensch zoo hebben kunnen doen denken en handelen? Moest niet het rechte geloof in, en de ware liefde tot, den Heere vanzelf brengen tot de hoogste waardeering des Heeren, en dus ook tot groote waardeering van wat Hij gezegd en gedaan had, om dat te weten te komen zooveel mogelijk, en niet te vergeten, maar wel te bewaren, en daarvan te spreken waar dit mogelijk was, om maar Hem en Zijne grootheid en heerlijkheid in het licht te stellen, allereerst tot aanbidding en lof van Hemzelven? En moesten dat geloof en die liefde niet tevens noodzakelijkerwijs

nopen om in ontferming over de anderen den Heere te prediken, zooals Hij was en Zich geopenbaard had in woord en werk? Want daaruit toch moest men Hem kennen: uit Zijne Zelfopenbaring in leeren en doen en wonderwerking. Reeds deze aanvangsbeschouwing van M. Dibelius met hare bewering omtrent de mindere belangstelling der eerste Christenen voor 's Heeren aardsche omwandeling te voren, en haren geringeren ijver om het toen door Hem gezegde en gedane te bewaren en te verbreiden, kan niet als juist worden aanvaard. Maar daarmede valt eigenlijk reeds het geheele betoog, dat hij op deze foutieve grondstelling opbouwen wil. De eerste geloovigen hebben anders gestaan tegenover den Heere en hun medemenschen, dan in deze woorden van M. Dibelius verondersteld wordt, en hebben daarom anders ten aanzien van Zijn woorden en werken gehandeld, dan door hem wordt voorgesteld. Hoewel men het bij deze formgeschichtliche verklaring der Heilige Schrift wil voorstellen, alsof men zich de werkelijkheid destijds recht indenkt, en van de werkelijkheid uit tot hare voorstelling komt, is het toch veeleer, dat men zich niet in waarheid indenkt in den gemoedstoestand van de geloovigen destijds, omdat men anders staat tegenover den Heere Christus en Hem niet ziet als Gods Zoon en Redder, en aldus over wat toen was en geschiedde, te abstract redeneert naar eigen van leven en werkelijkheid afgetrokken beschouwingen. „Man suchte in der Tradition Antwort auf Anliegen praktischer Art, die sich der Gemeinde stellte, man suchte aber auch, sobald man einmal anfing, diese Antworten zu begehren, Fragen des reinen Wissens zu befriedigen: man wollte möglichst viel von Jesus wissen. *Die Synoptiker sind beides: die Ueberlieferung dessen, war aus der Erinnerung an Taten und Worte Jesu dazu diente, das christliche Leben zu gestalten, und die Ueberlieferung dessen, was das biographische Interesse befriedigte.* Und weil die Synoptiker beides sind, mit anderen Worten, weil die Synoptiker als Rohstoff nicht literarische Motive, sondern geschichtliche Erinnerungen haben, darum ist die Formung der Ueberlieferung nicht eine freie nach reinen literarischen Gattungen und Gesetzen, sondern eine durch den Widerstand, welchen die Erinnerungsstücke den Formen entgegensetzten, gebundene", L. Koehler, *Das formgeschichtliche Problem d. Neuen Testaments,* S. 34.

We komen hier met formgeschichtliche theorieën niet uit. L. Koehler schrijft nog: „neben die formgeschichtliche, also literarkritische (musz) die sachkritische und die geschichtkritische Untersuchung treten", a. w. S. 35. Maar een eerste, allesbeheerschende, vraag is de quaestie, hoe de onderzoeker innerlijk staat tegenover het in de Evangelieverhalen medegedeelde, den Heere Christus en Zijn woord en Zijn werk.

d. M. Dibelius meent, dat we bij hetgeen de Evangelieverhalen bevatten, moeten onderscheiden tusschen Predigt, Paradigma, Novelle, Legende, Paränese, Mythos, *Die Formgeschichte d. Evangeliums*[2], S. 8, 34, 66, 101, 234, 265. Mythos zou b.v. zijn het „Taufwunder", omdat volgens Marcus 1 : 11 de hemelstem zich richtte niet tot Johannes, maar tot den Heere, S. 271. En ook het verhaal van de verheerlijking op den berg, Marc. 9 : 2 v.v., S. 275. Het paradigma moest dienen als voorbeeld bij de prediking. Eene novelle is een iets breeder verhaal, met noeming van plaats of omstandigheid. „Gerade was wir bei den Paradigmen bezeichnenderweise vermissten, findet sich hier: Breite, die eine paradigmatische Verwendung unmöglich macht, Technik, die eine gewisse Lust zu fabulieren verrät, Topik, die diese Erzählungen solchen literarischen Gattungen näher rückt, wie sie ausserhalb des Christentums in der „Welt" gepflegt werden", S. 67. Legenden zijn „fromme Erzählungen von einem heiligen Mann, an dessen Taten und Schicksalen man Interesse hat", S. 101, b.v. van den 12-jarigen Jezus in den tempel, Luc. 2 : 41—51, S. 103.

R. Bultmann gebruikt wat andere namen, en verschilt ook in andere punten wel van M. Dibelius, vgl. H. Grobel, *Formgesch. u. Synopt. Quellenanalyse,* 1937, S. 21—24. In zijn werken *Die Erforschung der synoptischen Evangelien,* 1925, en *Jesus,* 1926, komt aan het licht, hoeveel met deze methode uit de Heilige Schrift en uit de Evangelieverhalen verwijderd kan worden als door mondelinge overlevering, vóór de schriftelijke vaststelling, aan het eigenlijke gebeurde of gesprokene toegevoegd, en hoe weinig historischvaststaands we dan van den Heere Christus kunnen vasthouden.

Vgl. voorts over deze methode ook J. Behm in P. Feine-J. Behm, *Einl. i. d. N. Test.*[8], S. 19—21. Hij schrijft van haar, vooral zooals zij door M. Dibelius en R. Bultmann gevolgd wordt: „Das älteste Traditionsgut is mannichfach verändert worden durch Motive der Dogmatik und Apologetik, der Paränese, Gemeindedisziplin und Propaganda, durch schriftgelehrte Arbeit, durch Zusätze, Umformung und Neubildung innerhalb der palästinensischen oder der hellenistischen Gemeinde, durch Aufnahme von fremden Stoffen aus dem näheren oder ferneren Umwelt, die ursprünglich nichts mit Jesus zu tun hatten, duch Einfügung von Orts- und Zeitangaben", S. 20. Onwillekeurig rijst dan de vraag, wat dan toch nog wel historisch betrouwbaar is van het overgeleverde. En feitelijk wordt dat dan uitgemaakt door elken individueelen formgeschichtlichen onderzoeker naar zijn subjectieve gesteldheid en bizonderen smaak, en moet dat dan geschieden.

*

INHOUD.

Blz.

INLEIDING.

EERSTE HOOFDSTUK.

TWEEDE HOOFDSTUK.

DERDE HOOFDSTUK.

VIERDE HOOFDSTUK.

Blz.

VIJFDE HOOFDSTUK.

*